

PRAKSE

ISSN 1691-273X

TEIKUMI

KSE

MI
SE

12

**VALODAS PRAKSE:
VĒROJUMI UN IETEIKUMI**

Latviešu valodas aģentūra

Nr. 12/2017

VALODAS PRAKSE: VĒROJUMI UN IETEIKUMI

Populārzinātnisku rakstu krājums

12

**Rīga
Latviešu valodas aģentūra
2017**

UDK 811.174(082)
Va 390

Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 12.
Atb. red. V. Šaudiņa. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2017. 212 lpp.

Atbildīgā redaktore *Dr. philol.* Vilma Šaudiņa
Recenzente *Dr. habil. philol.* Daina Nītiņa

Populārzinātniskā rakstu krājuma 12. laidienā iekļauti raksti par dažādiem aktuāliem jautājumiem latviešu valodas praksē – par leksiku, pareizrunu, terminoloģiju, arī stila, valodas un didaktikas jautājumiem. Vispārīgo jautājumu sadaļā sniegts rakstu krājuma „Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi” 11 laidienos (2005–2016) iekļauto publikāciju apskats: raksts ir saturiski piepildīts un tajā pašā laikā katram interesentam saprotams, tajā izvērtēts paveiktais, ieskicēti nākamie darbi. Plašākās šī rakstu krājuma sadaļas ir „Leksika” un „Vārds un tā lietojums”. Leksikas sadaļā iekļauti trīs raksti, kuros aplūkotas mūsdienu latviešu leksikogrāfijas aktualitātes, latviešu valodas pārmaiņu vērtējuma meklējumi, īpašības vārdu aizguvumi latviešu sarunvalodā un slengā un to adaptācijas jautājumi lietuviešu valodnieka skatījumā. Sadaļas „Vārds un tā lietojums” autori ir pievērsušies ļoti aktuālai valodas lietojuma problemātikai – valodas lietojumam elektroniskajā sarakstē, kas lasītājiem lieti noderēs, valodai reklāmā, kā arī te iekļauts vēsturnieka redzējums par etnonīmu lietojumu noteiktā vēsturiski politiskā diskursā. Savukārt sadaļā par valodu un normu sniegts interesants, arhīva un citos materiālos balstīts, ieskats par latviešu valodas kopšanu pēckara gados. Sadaļā „Valoda un didaktika” aplūkotas mūsu izglītības sistēmai aktuālas problēmas – ar valodas kvalitāti saistīti jautājumi gan skolas, gan augstskolas vidē. Terminoloģijas sadaļā analizēta un kritiski izvērtēta dažu latviešu valodā izplatītu izglītības un zinātnes terminu lietošanas vēsture un lietojums mūsdienās. Raksts par burtu un skaņu biežumu latviešu valodā sniedz lasītājam interesantu informāciju un ir arī praktiski nozīmīgs.

Rakstu krājumā ir valodas konsultāciju sadaļa, informācija par LZA Terminoloģijas komisijas un Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas lēmumiem un ieteikumiem, kā arī jaunāko valodniecisko izdevumu bibliogrāfija, humora lappusīte un ziņas par autoriem. Rakstu krājums ir daudzpusīgs un noderīgs uzziņu materiāls visiem, kas interesējas par latviešu valodu, par valodas kultūru un valodas prakses jaunumiem.

Projekta vadītāja Marta Balode
Korektore Anna Frīdenberga
Maketa un vāka dizaina autors Kristaps Rozītis
Rakstu krājuma 12. numuru maketēja Vanda Voiciša, SIA „Idea lex”

© LVA, 2017
© Kristaps Rozītis, vāka un maketa dizains

ISSN 1691-273X

SATURS

VISPĀRĪGI JAUTĀJUMI	5
<i>Ilze Lokmane</i> Valodas praktiķu un teorētiķu vērojumi un ieteikumi 12 gadu garumā	5
BURTS UN SKAŅA	24
<i>Roberts Darģis, Ilze Auziņa</i> Burtu un skaņu biežums latviešu valodā	24
LEKSIKA	38
<i>Jurģis Pakerys (Jurgis Pakerys)</i> Par ko liecina <i>feikais</i> un <i>superģis</i> ?	38
<i>Anitra Roze</i> „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca“: tradicionālais un jaunais	48
<i>Inta Rozenvalde</i> Bailēm lielas acis jeb Drošāk papildināsim un apkoposim latviešu leksiku	60
TERMINOLOĢIJA	71
<i>Juris Baldunčiks</i> Daži mūsdienu izglītības un zinātnes terminoloģijas problēmgadījumi	71
VĀRDS UN TĀ LIETOJUMS	88
<i>Dīte Liepa</i> Daži padomi mūsdienu Sizifa akmens velšanā: elektroniskās sarakstes noteiktie un nerakstītie likumi	88
<i>Kaspars Zellis</i> Etnonīmi vēsturiski politiskajā diskursīvajā praksē Latvijā	106
<i>Evelīna Zilgalve</i> Valoda reklāmā – vārdi spēlēs un spēles vārdos	123

VALODA UN NORMA	136
<i>Dzintra Paegle</i> Ieteikumi valodas praksei pirmajos padomju pēckara gados (Pēc 1948. gada Latvijas Valsts arhīva un citiem materiāliem)	136
VALODA UN DIDAKTIKA	153
<i>Elita Stikute, Baiba Zeļjaka</i> Valodas kultūras apguve vidusskolā	153
<i>Dzintra Šulce</i> Valodas kultūras kursa vieta un nozīme studiju procesā	167
VALODAS KONSULTĀCIJAS	173
JAUNĀKĀS GRĀMATAS	189
LĒMUMI	199
Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijā (2015–2016)	199
Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas (LVEK) lēmumi un ieteikumi	202
HUMORA LAPPUSĪTE	205
ZIŅAS PAR AUTORIEM	208

VISPĀRĪGI JAUTĀJUMI

Ilze Lokmane

Valodas praktiķu un teorētiķu vērojumi un ieteikumi 12 gadu garumā

- Vai dzīvē vispār kas ir pilnīgi skaidrs?*
- Kaut kas liekas skaidrs šobrīd, tas arī jāpieraksta, lai citi to pēc tam nokritizē un liek priekšā savu izpratni.*

(No Jura Grigorjeva un Alekseja Andronova diskusijas krājuma „Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi” 9. laidienā.)

Periodiska zinātniska vai populārzinātniska izdevuma, tāpat kā katra atsevišķa pētnieka dzīvē pienāk brīdis, kad gribas pārskatīt izdarīto, novērtēt veiksmes un neveiksmes, apjaust perspektīvas un pārdomāt nākotnē darāmos darbus. Šī raksta mērķis ir atskatīties uz Latviešu valodas aģentūras veidotā izdevuma „Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi” 11 laidienos (2005–2016) iekļautajām publikācijām.

Par raksta moto izvēlēta atziņa, kas, manuprāt, labi atklāj krājuma veidotāju pamatnostādni – pētnieks vēro, analizē un vispārina, izglīto valodas lietotāju un izvirza iespējami pamatotus ieteikumus, tomēr pašu runātāju un rakstītāju (patiesībā arī dabiskās zīmju sistēmas – valodas) ziņā ir šos ieteikumus pieņemt vai nepieņemt. Valodas normēšanas un kopšanas vēsture ļauj arvien no jauna pārliecināties, ka valoda, būdama ekonomiska un visnotaļ saskanīgi organizēta sistēma, gan laika gaitā atsiņā graudus no pelavām, tomēr tas nekad nenotiek bez apzinātas (vai mazāk apzinātas) runātāju un rakstītāju līdzdalības. Tāpēc palūkosimies, kādas jaunas zināšanas un pārdomas krājuma lappusēs esam guvuši mēs visi – šī izdevuma adresāti – ne tikai valodnieki, redaktori, tulkotāji, žurnālisti un skolotāji, bet jebkurš valodas lietotājs, kam rūp tas, kā rakstām un runājam.

Izdevums „Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi” saturiski un idejiski turpina krājumu „Latviešu valodas kultūras jautājumi” (1.–27. laidienš, 1965–1993) ar mērķi izklāstīt mutvārdu runas un rakstu aktualitātes viegli uztveramā valodā. Te arī slēpjas šāda tipa izdevumu priekšrocība un vienlaikus sarežģītība – runāt par valodas jautājumiem visiem saprotami, skaidri, tomēr zinātniski korekti. Tādējādi pirmajos numuros aplūkoti stila, gramatikas, pareizrakstības un pareizrūnas jautājumi, kas tradicionāli nodarbinājuši gan valodas lietotāju, gan valodnieku prātus. Vēlāk aplūkojamo tēmu loks

paplašinās, piemēram, tiek apzinātas literārās valodas attieksmes ar citām valodas apakšsistēmām (izloksnēm, dažādiem sarunvalodas slāņiem), skarti vispārīgi valodas struktūras un funkcionēšanas, kā arī cilvēka valodiskās domāšanas jautājumi. Turpmāk īsi aplūkosim visus nozīmīgākos tematiskos lokus, tuvāk pakavējoties pie tiem rakstiem, kas radījuši visvairāk pārdomu un kuros iekļautās atziņas būtu īpaši popularizējamas, bet dažkārt arī vēl apdomājamas un pārbaudāmas.

Valoda kā tautas un indivīda identitātes izpausme

Ikvienam vispārīgās valodniecības, valodas kultūras, stilistikas un citu filoloģisku priekšmetu docētājam, gluži tāpat kā jebkuram dzimtās valodas skolotājam, nācies atbildēt uz mācēnu vai arī pašam sev uzdotajiem jautājumiem par vienota valodas paveida – literārās valodas jeb kopvalodas, jeb standartvalodas – nepieciešamību un izveides principiem. Atbildes dažkārt šķiet triviālas un pašsaprotamas, tomēr vairākas publikācijas liecina, ka tās nepieciešams laiku pa laikam aktualizēt, lai noskaidrotu un prastu novērtēt koptā un normētā valodas paveida lomu nācijas identitātes izveidē un uzturēšanā. „Valoda laika gaitā tuvinājusī senlatviešu ciltis, padarot tās par tautu, kura spējusī izveidot vienu kopvalodas formu – rakstu jeb literāro valodu. Ne visas tautas to spējušas.” (Blinkena 2009, 5) Savukārt mūsdienās valoda ir nācijas simbols un vienotāja, kultūras forma un valstiskās organizācijas instruments (Blinkena 2009, 5). Mūsdienu pasaulē īpaši svarīgi, lai valoda pilnvērtīgi funkcionētu visās saziņas jomās. Ina Druviete, vairākās publikācijās raksturodama valsts valodas vietu Latvijas lingvistiskajā ainavā, uzsver, ka **vienīgās** valsts valodas statuss latviešu valodai piešķirts tieši tāpēc, lai nodrošinātu reālu tās lietošanu visā sabiedrībā, ne tikai simbolisku statusu (Druviete 2013, 22).

Atziņas par pilnvērtīgu valodas lietojumu, kas svarīgas arī Latvijas kontekstā, atrodam Kertu Kibermanes rakstā par igauņu valodas lietojumu zinātnē, proti, nepieciešams līdzsvars starp igauņu valodas un svešvalodu lietošanu izglītības augstākajās pakāpēs un zinātnē. „Zinātnieki, kas izjūt nepieciešamību attīstīt igauņu zinātnisko valodu, to dara lielākoties sava iekšējā aicinājuma dēļ, jo Igaunijas akadēmiskajā pasaulē raksti igauņiski tiek vērtēti daudz zemāk nekā publikācijas angļu valodā.” (Kibermane 2013, 28) Tātad, no vienas puses, nepieciešama starptautiski atzīta augstākā izglītība un zinātne, no otras – Igaunijas universitātēm jāveicina igauņu zinātnes valodas un terminoloģijas attīstība. Autore uzskata, ka pašlaik izplatītā tendence rakstīt zinātniskas publikācijas un promocijas darbus angļu valodā

var apdraudēt ne tikai igauņu zinātnisko valodu, bet arī igauņu valodu kopumā (Kibermane 2013, 29). Šajā atzinumā der ieklausīties arī mums, jo, kaut gan vairākos latviešu literārās valodas attīstības posmos runāts par nepieciešamību zinātniekam domāt un runāt latviski, šobrīd latviešu valodas pozīcijas zinātnē neapšaubāmi vājinās par labu angļu valodai. Arī no Māra Baltiņa raksta par terminoloģijas normēšanas vēsturi izriet secinājums, ka latviešu zinātnes valoda ir absolūti nepieciešama (Baltiņš 2009). Te vēlreiz minēsim Inas Druvietes teikto, ka pamatu pamats ir valodas lietojums un tās prioritāte ne tikai vārdos, bet arī darbos (Druvieta 2013).

Par valodas lietojuma un runātāju atbildības aspektiem liek aizdomāties arī somu žurnālista un rakstnieka Jukas Rislaki teiktais: „Praksē divvalodība Latvijā jau ir īstenojusies, un ikdienā tas nozīmē pārkrieviskošanu. Parasti latvieši padodas, sarunājas ar krieviem krieviski.” (Rislaki 2012, 11) Pie domas par latviskās pašapziņas trūkumu šajā rakstā vēl atgriezīsimies.

Līdzās nosacīti tradicionālam skatījumam uz novadu valodu kā indivīda un tautas bagātību (Stafecka 2012; Markus-Narvila 2012) iezīmējas arī izloknes prestiža izpēte jaunākās paaudzes lietotāju apziņā (Vēvere 2013), savukārt sevišķi interesanti valodiskās identitātes aspekti atklājas Edmunda Trumpas ģeolingvistiskajā pētījumā par izloknes īpatnībām un runātāju valodisko pašapziņu Rietumlatgalē un Austrumvidzemē (Trumpa 2014). Reģionālas pārmaiņas, resp., administratīvi teritoriālo vienību reformas un robežu pārbīde, atstāj sekas iedzīvotāju lingvistiskajā pašapziņā, turklāt reģionālās identitātes maiņa iespējama jau dažu paaudžu laikā. Šo tēzi apstiprina empīrisks pētījums, kas veikts Vidzemes sēlisko un latgalisko izlokšņu areālā un liecina, ka augšzemnieku dialekta īpatnības te vairs tikpat kā nav sastopamas. Tādējādi stabilām kultūrvēsturiskām robežām līdzās ne mazāk svarīgam faktoram – runātāju konfesionālajai piederībai (katolicisms vai luterticība) – ir noteicoša loma gan lingvistiskās apziņas, gan paša dialekta saglabāšanā (Trumpa 2014, 50–51). Interesanti arī, ka šādā augšzemnieku dialekta „pirmsnāves stāvoklī” minētajā areālā viena no pēdējām izdzivojušām pazīmēm ir kāpjošā vai lautzā zilbes intonācija (Trumpa 2014, 51). Par šīs parādības cēloni raksta autors uzskata faktu, ka paši runātāji to tik viegli nepamana un nevar apzināti mainīt vai izskaust (Trumpa 2014, 53), tomēr šādam zilbes intonāciju noturīgumam varētu būt arī citi cēloņi, kuru izpēte, visticamāk, būtu akustiskās fonētikas kompetencē. Autors nav baidījies norādīt, ka mūsdienās Latvijas dialektu karte būtu koriģējama, piemēram, ka „tagadējo madoniešu valodu var saukt par savdabīgu, latviešu literārajai valodai stipri pietuvinātu Austrumvidzemes *koinē*, kas varētu būt nevis augšzemnieku, bet jau vidus dialekta paveids”

(Trumpa 2014, 53). Tāpat var pievienoties autora atzinumam, ka nav pamata pretstatīt divas valodas – latgaliešu valodu un latviešu valodu, kā tas pēdējā laikā nereti redzams arī lingvistiskos darbos, jo, kā liecina pētījums, gandrīz četras piektdaļas respondentu savu latgaliešu valodu/izloksni/mēli saista ar latviešu valodu, nevis pretstata tai (Trumpa 2014, 63).

Valodas normas izveide un principi

Lai valoda būtu ērti lietojama visās saziņas jomās, tai jābūt sakārtotai un normētai, tomēr valodu nosacīti varam dēvēt par dzīvu organismu, kas attīstās pēc saviem likumiem. Valodas normētāju sūtība ir meklēt līdzsvaru starp šiem nereti pretrunīgajiem aspektiem, un te var noderēt kaimiņu pieredze. Pēteris Vanags, raksturodams valodas kopšanas un kultūras darbu Zviedrijā, uzsver – zviedru valodas kopēji cenšas dot padomu un palīdzību tiem, kam tas vajadzīgs, nevis norādīt, kas ir pareizi, un kas – nepareizi. Agrāk vairāk uzmanības tika pievērsts leksikas un gramatikas jautājumiem, taču mūsdienās svarīga ir arī runas un teksta kopšana (Vanags 2012, 31).

Attieksme pret valodas normu var būt kategoriskāka (Baldunčiks 2005) vai brīvāka (Šulce 2005; Strelēvica 2006; Veisbergs 2006). Svarīgi apzināties, ka preskriptivisms raksturīgs ne tikai valodniekiem (Strelēvica 2006, 57), jo tiekties pēc pareizības dažādās jomās, arī valodā, ir mūsu dabā (Strelēvica-Ošiņa 2012, 52). Tātad kodifikācija nav normētāju saujņas iegriba, nepieciešamība pēc kodificētās normas objektīvi izriet no valodas dabas un funkcijām mūsdienu sabiedrībā. Tāpēc normēšanā būtiski ir argumentu meklējumi – kāpēc kāda valodas vienība vai tās lietojums ir vai nav vēlami. Biežāk minētie ir atbilde valodas fonētiskajai, gramatiskajai un semantiskajai sistēmai, valodas tradīcija, seniskā un specifiskā saglabāšana, optimāla saprašanās. Tā kā šie kritēriji nereti nonāk pretrunā, valodnieku viedokļi par vienu un to pašu valodas parādību mēdz atšķirties. Piemēram, vairākās publikācijās izteikti dažādi viedokļi par to, kā vērtēt visai plašo divdabju ar *-ot* lietojumu (Lokmane 2006; Ruža 2010; Vogina 2013). Ja saprašanās nav apgrūtināta, tad divdabju lietojums būtu pieļaujams arī tādos teikumos, kur darītājs nav teikuma priekšmets nominatīvā (Strelēvica-Ošiņa 2012, 55). Tam var piekrist, tomēr jāņem vērā, ka pārprotamu lietojumu dažādu stilu un žanru tekstos nav mazums, jo reizēm tikai pašam autoram šķiet, ka teikums ir labi saprotams. Būtisks arguments šī divdabja lietojuma ierobežošanai arī tas, ka vienveidīgums noplicina valodu un zudina smalkas satura nianšes, kas ir svarīgas ne tikai daiļliteratūrā, bet arī citās saziņas jomās.

Par principiem un kritērijiem terminu radīšanā rakstījis Andrejs Veisbergs (Veisbergs 2010). Autors raksturo principus, kas tiek izmantoti terminradē (sistēmiskums, viennozīmīgums, semantiska precizitāte, īsums, labskanība u. c.), un uzsver, ka tos visus vienlaicīgi ievērot visbiežāk nav iespējams, tāpēc kādam vai kādiem no tiem jādod priekšroka: „Latviešu terminoloģijā pārlieka nozīmība tiek piešķirta precizitātei un visu jēdziena nianšu sablīvēšanai terminā – tas nenovēršami sagarina terminu.” (Veisbergs 2010, 84) Garu salikteņu un vārdkopterminu vietā dažkārt būtu iederīgi metaforiski termini vai pat motivēti aizguvumi, jo, kā rāda terminoloģijas vēsture, „nevajadzīgi, neizdevušies, ķēpīgi jaundarinājumi valodā parasti neiesakņojas un paliek viendieņi” (Veisbergs 2010, 81). Arī citiem pētniekiem nākas atzīt, ka valodā pastāv objektīvi procesi, kurus nav iespējams likvidēt un reglamentēt ar normatīviem ierobežojumiem (sk., piemēram, Urbanoviča 2006).

Anna Vulāne analizē iespējamus augu tauku un krējuma maisījuma nosaukumus. Detalizētā visu piedāvājumu izpēte liecina, cik grūti ir radīt jaunu latvisku terminu, kas atbilstu visām prasībām – tam jābūt semantiski nepārprotamam, ekonomiskam, atvasināmam, jāiekļaujas terminu sistēmā un arī vispārlietojamās valodas semantiskajā (piemēram, metaforu) sistēmā, tam jābūt brīvam no konotācijas un nevēlamām asociācijām. Katram piedāvājumam ir kāda vaina, piemēram, *surogātkrējums* būtu semantiski precīzs, bet vārds *surogāts* latviešu valodas runātājiem saistās ar ko neīstu un nepatīkamu. Tā nu *krējuma izstrādājums* pagaidām dzīvo „Latvijas lingvistiskajā ēdienkartē”, bet jaunais termins „vēl gaida savu meistar” (Vulāne 2012, 87). Savukārt Ārija Ozola norādījusi, ka konotāciju dēļ apšaubāms arī vārds *dizķībele* (Ozola 2012).

Netieši diskusijā par valodas normas dabu un kritērijiem iesaistās arī daudzu citu rakstu autori, kas analizē aktuālus mūsdienas latviešu valodas procesus. Piemēram, kā spriež Daiki Horiguči, vai tiešām par skaužamu vajadzētu atzīt internacionālu verbu prefiksāciju? „Seit rakstītais mudina padomāt par cilvēka valodiskās darbības radošumu, konfliktsituāciju starp indivīda, kā arī kolektīva īstenojamo valodisko brīvību un „likumiem”, kuri tradicionāli izpaužas gramatikas, vārdnīcu, valodnieku ieteikumu, lielākās sabiedrības daļas viedokļu veidā.” (Horiguči 2014, 120)

Izteikti aicinājumi mainīt konkrētas normas, piemēram, atzīt par pareizu prievārda *dēļ* prepozitīvu lietojumu (Laiveniece 2008). Kodificētās normas mainīgums ir tikpat objektīvs kā vajadzība pēc šādas normas. Piemēram, savulaik par neliterāriem atzītie kalkētie salikteņi *debeszils*, *sniegbalts* utt. ar laiku iekarojuši stablu vietu latviešu valodā (Roze 2009).

Lai saprastu, kāpēc norma nevar būt sastingusi un nemainīga, nepieciešamas zināšanas par valodas mainīguma cēloņiem un izpausmēm. Kā norāda Ina Druvieta, diemžēl „mūsu izglītības sistēma kopumā nav spējusi sniegt izpratni par valodu” (Druvieta 2009, 20), un varu arī no savas un savu kolēģu pieredzes apliecināt, ka vidusskolu beidzēju bagāža vispārīgu valodniecisku zināšanu jomā pēdējos gados ir nožēlojami trūcīga. Valodas pārmaiņas vispusīgi skaidro Ilja Seržants, vienlaikus norādot arī uz valodas vēstures izpētes iespējām un metodēm (Seržants 2012). Senās valodas ir tikpat kompleksas un attīstītas kā mūsdienu valodas, mainās tikai valodu struktūra, izpausmes līdzekļi un atsevišķu līdzekļu sarežģītība. Valodas atšķiras galvenokārt ar to, uz kādu jēdzienisku nianšu izteikšanu tās fokusējas un kādas atstāj vājāk izteiktas (Seržants 2012, 60). Dažas parādības valodā atmirst, to lietošana pārtop par izglītības pazīmi, taču jaunas parādības lielākoties sākumā uzskatāmas par sarunvalodas pazīmi (Seržants 2012, 63).

Tādēļ svarīgi, ka vairākās publikācijās aplūkota arī sarunvalodas norma, piemēram, vietniekvārda *viņš* attiecināšana uz priekšmetiem, kas sarunvalodā ir dabiska (Lauze 2014). Sarunvalodai ir sava vieta nacionālās valodas sistēmā un noteiktas funkcijas, tāpēc kodificētās valodas lietošana ikdienas saziņā uzskatāma par pārspilējumu un nepavisam nav vērtējama pozitīvi. Skolā „nereti tiek veidots deformēts priekšstats un negatīva attieksme pret tādiem valodas paveidiem, kas pastāv ārpus literārās valodas” (Lauze 2014, 125). Par sarunvalodas normu fonētikā, kas raksturīga neformālai mutvārdu saziņai, rakstījusi Ilze Auziņa (Auziņa 2014). Pētīšanas vērti ir arī tādi daudzveidīgi leksiskas slāņi kā neoficiālie urbanonīmi – slengismi, kas nosauc pilsētā esošu ģeogrāfisku objektu (Doniņa, Balode 2015), un iesaukas (Zuģicka 2011). Specifiska valodas norma ir runas etiķete, kas šodien aktualizējas gan formālā, gan neformālā saziņā (Ozola 2010).

Vairākos rakstos pievērsta uzmanība problēmām, kuras datorlaikmeta cilvēks, iespējams, uzskata par nebūtiskām. Piemēram, vai konsekvents tehnisku rakstzīmju, kā domuzīmes, defises un pēdiņu, lietojums ir tikai sākums, vai tomēr ne? Tipografikas tradīcijas tāpat būtu uzskatāmas par vērtību, kas jāglabā un jākopj (Leikuma, Andronovs 2015, 110). Dažādu žanru tekstos strauji pieaug abreviatūru jeb saīsinājumu skaits, līdz ar to aktualizējas to lietošanas normatīvie aspekti, un arī šajā jomā nepieciešama konsekvence (Veisbergs 2015).

Valodu kontakti un valodas apguve

Uz valodu kontaktiem varam skatīties dažādi: tos var konstatēt kā faktu un aprakstīt aizgūtās valodas vienības vai vērtēt no valodas pilnīgošanās viedokļa. Krājumā atrodam interesantu uzziņas materiālu par vācu valodas ietekmi latviešu valodā, kā arī Baltijas vācu valodas attīstības likločiem un daudzu senu ģermānismu funkcijām mūsdienās – ne tikai sarunvalodā, bet arī uzņēmumu nosaukumu veidošanā (Lele-Rozentāle 2013), par latviešu pierobežas izloksnēm Lietuvā – Būtiņģē un Sventājā (Straupeniece 2013), par dienvidigauņu valodas paveidiem Latvijā (Pajusalu 2014).

Vērtējuma aspektā tiek aplūkotas galvenokārt negatīvās valodu kontaktu sekas. Dzintra Paegle, vērtējuma laikmeta „pirkstu nospiedumus” latviešu valodā, norāda uz vārdu *zināt*, *prast* un *pazīt* zūdošo semantisko opozīciju un kalkētām nozīmēm, uz mūsdienu valodā nivelētajām atšķirībām starp vārdiem *bērns* un *mazulis* (Paegle 2014). Nevēlamus semantiskos kalkus tulkojumu valodā analizējis Juris Baldunčiks (Baldunčiks 2008). Vairākas publikācijas veltītas tādai joprojām nesakārtotai jomai kā cittautu ēdienu un dzērienu atveide latviešu valodā (Sīlis 2011; Bankava 2015). Vai būs iespējams valodā jau iesākušās pārmaiņas pavērst atpakaļgaitā, to rādīs laiks.

Andrejs Veisbergs rakstā par pūrismu pauž daudz liberālāku attieksmi pret valodas pārmaiņām (Veisbergs 2006), tomēr problēma – kā atšķirt vēlamus aizguvumus no nevēlamiem – paliek. Jebkura pieeja, novesta līdz galējībai, ir strupceļš. Arī jebkuram argumentam ir pretargumenti, un par katru atsevišķu valodas vienību diskusijas var būt nebeidzamas. Piemēram, kā atšķirt iederīgu barbarisma lietojumu no neiederīga? Individuālās vērtības ir dažādas, arī valodas izjūta nav visiem vienāda. Varbūt atslēgvārdi ir iespējami precīza domas izteiksme un atbilstība saziņas situācijai? Nav noslēpums, ka daļa barbarismu ir semantiski ietilpīgāki un noteiktā kontekstā precīzāki par atbilstošajiem literārajiem ekvivalentiem, tomēr ne mazums arī semantiski izplūdušu un nekonkrētu slenga barbarismu. Valodas saglabāšanās un pilnīgošanās aspektā noteikti būtisks arī kvantitatīvais aspekts, proti, aizgūšanas apjoms un ātrums, – ja īsā laika posmā ienāk daudz aizguvumu, tad katrs atsevišķais elements jāvērtē rūpīgāk un kritiskāk.

Latviešu populārzinātniskajā literatūrā un presē daudz šķēpu laužts par tādu jau pārdesmit gadu sāpīgu tēmu kā citvalodu īpašvārdu atveide. Dažādos krājuma laidienos aplūkota lietuviešu (Balode 2009), horvātu (Bušs 2011), grieķu (Rūmniece 2012) īpašvārdu atveide. Protams, īpašvārdu

atveidošana atbilstoši nosacījumiem no tulkotāja vai žurnālista prasā papildu darbu. Bet, ja joprojām domājam par to, vai pašreizējos atveides principus vērts saglabāt, der ieklausīties lietuviešu kolēģu pieredzē. Regīna Kvašīte aplūko latviešu īpašvārdu atveidi Lietuvas presē un atzīst – kaut gan ir reglamentēts, ka daiļliteratūrā, populāros un bērniem adresētos izdevumos īpašvārdi atveidojami pēc oriģinālizrunas, bet citur rakstāmi oriģinālvalodā, „praksē, tostarp arī presē, vērojama liela citvalodu īpašvārdu dažādība, bet lietojums oriģinālvalodā ne vienmēr tāds ir, kā domā paši rakstītāji; patiesībā vērojams samērā liels juceklis” (Kvašīte 2013, 32). Jāatceras arī, ka valodas runas forma ir primāra, raksti tikai atspoguļo runāto, tāpēc valodas lietotājam ir svarīgi pareizi dzirdēt un izrunāt vārdu. Arī lasīdami klusībā, mēs taču iekšēji runājam, tāpēc sveši, nesaprotami nosaukumi apstulbina lasītāju un apgrūtina teksta uztveri.

Personvārdi un vietvārdi nav vienīgie, kur valodas praksē sastopamies ar oriģinālrakstījumiem – tādi var būt arī dažādu izdevumu, ansambļu, sporta komandu, firmu un citi nosaukumi, citvalodu teicieni, aizgūtas abreviatūras utt. Tiem ir pozitīva izglītojoša nozīme, bet ir jāievēro konsekvence, lietojumam jābūt pārdomātam, nepieciešamības gadījumā jādod tulkojums (Šulce 2009).

Valodas kontaktējas divvalodīga vai daudzvalodīga valodas lietotāja apziņā, tāpēc mūsdienu valodniecībā daudz uzmanības veltīts valodas apguves jautājumiem. Laimutes Balodes rakstā uzzinām, kā latviešu valodu mācās somu studenti (Balode 2012). Savukārt Snorres Karkonena-Svensona raksts par valodas apguvēju dzimtās (šajā gadījumā latviešu) valodas ietekmi uz norvēģu valodas apguvi iziet krietni ārpus šaura apguves grūtību fiksējuma robežām un stāsta par valodisko domāšanu un kategorizāciju: „Mācīties citu valodu nozīmē vingrināties domāt citās kategorijās un skatīties uz pasauli citām acīm.” (Karkonens-Svensons 2015, 157)

Uz valodas – šoreiz dzimtās – apguvi attiecas divas nozīmīgas publikācijas, kuru autores iestājas par sistēmisku, zinātniski pamatotu un precīzu dzimtās valodas mācību skolā un asi kritizē aplamības latviešu valodas mācību līdzekļos (Šulce 2013; Paegle 2015). Ar šo analīzi vajadzētu rūpīgi iepazīties visiem latviešu valodas skolotājiem un potenciālajiem mācību grāmatu autoriem. Nav viegli savienot zinātnisku precizitāti un izklāsta vienkāršību, tāpēc mācību grāmatu veidotājiem jābūt īpaši augstu kvalificētiem un sasniegušiem tādu pakāpi, kad par sarežģītām valodas parādībām var runāt vienkārši, negrēkojot pret zinātnisku korektumu.

Personvārdi un citi īpašvārdi kā valodas sistēmas daļa

Izdevuma sestajā laidienā parādās jauna sadaļa – „Vārds jaunajiem valodniekiem”. Tajā Santa Jērāne rakstā „Jampadracis ap Oto” aizstāv valodnieku (nevis kādu citu iestāžu) tiesības izlemt valodas normas jautājumus. Personvārdi, tāpat kā citi īpašvārdi, ir valodas sistēmas daļa, tie pieder visiem valodas lietotājiem, ne tikai vārda īpašniekam (Jērāne 2011). Tāpēc interesi un nopietnas pārdomas raisa arī levas Plēsumas un Laimutes Balodes raksts par retajiem personvārdiem latviešu valodā (Plēsuma, Balode 2013). Autores atzīst, ka bērnu vārdi daudz ko liecina par vārdu devējiem. Neparasts personvārds dažos gadījumos var sekmēt personisko pašpārlicinātību, bet biežāk gan tas var radīt psiholoģiskas problēmas saskarsmē ar apkārtējiem – cilvēki ar ļoti neparastiem vārdiem, kā arī tādiem, ko viegli sagrozīt un izsmiet, mēdz ciest no kontaktēšanās grūtībām (Plēsuma, Balode 2013, 56, 83).

Tajā pašā laidienā Ojāra Buša rakstā uzzinām par populārākajiem latviešu zēnu un meiteņu vārdiem – Jānis, kas, gan nebūdamis cilmes ziņā īsti latvisks, tautas apziņā par tādu tiek uzskatīts, patlaban savu popularitāti zaudējis, tomēr autors prognozē, ka nākotnē būtu gaidāma Jāņu renesanse jeb jauns vārda popularitātes kāpums (Bušs 2013, 90). Par vārdu došanas vēsturi Latvijā stāsta Ārija Iklāva un Dite Liepa, atzīstot: „Vēl viena atziņa, kas jāatceras neatkarīgi no apstākļiem un vecuma, – cilvēka vārds ir viņa identitātes simbols, personas simbols un norāda piederību pie ģimenes.” (Iklāva, Liepa 2016, 178)

Ne mazāk aktuāla tēma ir nelatviski un nesaprotami uzņēmumu nosaukumi, fonētiski darinājumi bez nozīmes, kas liecina vienīgi par pašcieņas trūkumu (Strelēvica 2008) un visai zemu izglītības līmeni, jo kaut kur sagrābstīts svešais un nesaprotamais šķiet labāks par zināmo un paaudžu paaudzēs mantoto. Uz mazvērtības kompleksu norāda arī nelatviski mūzikas grupu nosaukumi, pseidonīmi un pieņemtie skatuves vārdi (Šulce 2009, 97–98). Tāpēc jāprieccējas, ka daži mākslinieki tomēr vairs nekaunas no savas latviskās piederības un beidzot ir atcerējušies, kādu vārdu vecāki viņiem devuši.

Valodas paveidi un stils

Par stila jautājumiem latviešu valodas prakses izdevumos tradicionāli spriests daudz, dažkārt (īpaši skolu latviešu valodas mācību grāmatās) mēdz pat sašaurināt valodas kultūras jēdzienu un identificēt ar stilu. Tāpēc šajā reizē pieminēsim tikai dažus, manuprāt, mūsdienu valodas situācijā aktuālākos stilistikas jautājumus.

Vispirms gribas atgādināt Rutas Veidemanes teikto, ka stilistiski elementi nav saistīti tikai ar teksta formu, tie modelē un ietekmē arī satura uztveri un interpretāciju (Veidemane 2008, 20). Par labu stilu parasti saucam veismīgu valodas līdzekļu atlasībai atbilstoši saziņas mērķim un situācijai. Tātad valodas līdzekļu arsenālam jābūt iespējami plašam, lai būtu, no kā izvēlēties. Tomēr laika gaitā daži valodas līdzekļi kļūst agresīvi, tiek lietoti ļoti plaši un no aprites izspiež citus sinonīmiskus un nereti precīzākus izteiksmes veidus. Tādi ir daļa sarunvalodas vārdu, kā *kreņķis*, *pleķis*, *smeķīgs* (Stengrevica 2006, 39), bet īpaši tas attiecināms uz modes vārdiem un vārdu savienojumiem ar plašu nozīmi, kā *izaicinājums*, *stratēģija*, *modernās tehnoloģijas* (Balduncīks 2008, 31), jeb tā saucamajiem sūkļa vārdiem, kā *projekts*, *formāts*, *bilde* u. c. (Veidemane 2006, 45). Arī stilistiski paaugstinātu vārdu *neba*, *teju*, *arīdzan* un citu biežais lietojums informatīvajā stilā nivelē šo vārdu poētisko nokrāsu (Ernstsonē 2013). Tādējādi stilistisko robežu nojaukšana reizē ir valodas vienādošana (Veidemane 2008). Citiem vārdiem sakot, stilistisko atšķirību nivelēšana noplicina valodu, jo daļa vārdu kļūst nevajadzīgi, bet atsevišķi vārdi kā medūzas izplešas un kļūst jēdzieniski tukši (Ernstsonē 2013, 99). Bet vienāda un aptuvena valoda rada vienādu un aptuvenu domāšanu.

Zemāko leksikas slāņu ienākšana citos valodas paveidos nu jau šķiet visai parasta un ne vienmēr nosodāma parādība, nereti ekspresīvi sarunvalodas un profesionālā žargona elementi pat tiek uzskatīti par valodas krāsainības un oriģinalitātes pazīmi (piemēram, sporta diskursā). Taču ne vienmēr tā ir, tādēļ stila pētnieki meklē atbildi uz jautājumu, kā mērķtiecīga un motivēta stila normas pārkāpšana būtu atšķirama no nemotivētas. Vineta Ernstsonē norāda, ka nemotivēts pazeminātās leksikas lietojums rada negribēta komisma vai ironijas iespaidu, bet dažkārt kvalificējams jau kā nepieklājība (Ernstsonē 2013).

Tukšvārdīgi un šabloniski mēdz būt paaugstināta stila, īpaši lietišķie, teksti. Vairākas publikācijas veltītas birokrātiskās un plašsaziņas līdzekļu valodas liekvārdībai un tās paveidiem. Pēteris Vanags, raksturodams valodas kopšanas un kultūras darbu Zviedrijā, uzsver, ka viens no Valodas padomes uzdevumiem ir rūpes par skaidru, vienkāršu un saprotamu iestāžu valodu (Vanags 2012, 30). Vienlaikus ir svarīgi veicināt runas un rakstu valodas neattālināšanos, lai valoda būtu gan kopta, gan saprotama un viegli lietojama (Vanags 2012, 35).

Valoda pasaka to, kas ir cilvēks, tāpat kā apgērbs un izskats, turklāt tieši stilistiski iederīgu valodas līdzekļu atlase ir viens no būtiskiem izglītības un audzinātības rādītājiem.

Valodas teorija un jauni izpētes aspekti

Dažādos izdevuma laidienos aplūkots ne mazums teorētisku problēmjautājumu, kas ne tikai norāda uz valodas pārmaiņām, bet rosina arī valodas teorijas attīstību. Piemēram, rakstīts par citvalodu morfēmu aizgūšanu (Strelēvica-Ošiņa 2008), jauktām paradigmām, konkrēti par vārdu *dizainers* (Baldunčiks 2006, 106), analogijas faktora darbību prievārda *dēļ* lietojumā (Laiveniece 2008). Ir valodas parādības, kam uzmanību pievērsuši vairāki pētnieki atšķirīgās dažādu gadu publikācijās. Priedēkļa *ie-* aktivizēšanos un, iespējams, jaunas semantiskas nianse aplūko Diāna Laiveniece (Laiveniece 2009), Anitra Roze (Roze 2011), Dzintra Paegle (Paegle 2014). Par svārstībām un jaunām tendencēm lietvārda skaitļa formu lietojumā rakstījušas Ilze Lokmane (Lokmane 2011), Daina Nītiņa (Nītiņa 2011), Dzintra Paegle (Paegle 2014). Dažādu divdabju, īpaši nelokāmo divdabju ar *-ot* un *-am*, lietojuma tendences analizē Ilze Lokmane (Lokmane 2006), Veronika Ruža (Ruža 2010), Daina Nītiņa (Nītiņa 2011), Līga Vogina (Vogina 2013). Mihals Škrabals rakstījis par verba veidu no leksikogrāfa viedokļa (Škrabals 2012), savukārt Daiki Horigučī raksturo internacionālo verbu prefiksāciju kā aktīvu un produktīvu procesu mūsdienu latviešu valodā. Kā zināms, tradicionāli latviešu preskriptīvajā jeb normatīvajā gramatikā virkne internacionālu prefiksālu verbu (kā *nofinišēt*, *nofokusēt*, *uzkomponēt* u. c.) uzskatīti par „nepareiziem”, un „daudzi internacionālie priedēkļverbi nav reģistrēti vārdnīcās, bet tas nenozīmē, ka to nav un ka tie netiks atzīti par pilntiesīgiem vārdiem, jo to darināšanai izmantoti esošie vārddarināšanas līdzekļi un modeļi” (Horigučī 2014, 112).

Aldis Lauzis skaidro savu skatījumu uz teikuma vērsumu (pierastākā terminoloģijā – aktuālo dalījumu) (Lauzis 2009), jaunas tendences norādāmo vietniekvārdu lietošanā raksturo Andra Kalnača (Kalnača 2011). Aleksejs Andronovs iztirzājis vairākus aktuālus latviešu gramatikas jautājumus gan no praktiskā, gan, jo īpaši, no teorētiskā viedokļa – instrumentāla vieta latviešu valodas locījumu sistēmā, debitīva traktējums, evidenciālis jeb atstāstījuma izteiksme (Andronovs 2012). Jāpiekrīt, ka instrumentāli „pie dzīvības” notur bezprievārda lietojums, kas latviešu valodā tomēr vēl sastopams un pat neizrāda tendenci izzust, kaut arī nav iespējams visiem lietvārdiem un visās instrumentāla nozīmēs. Par datīva lietojuma paplašināšanos un tā cēloņiem rakstījusi Ilze Lokmane (Lokmane 2014), bet novatorisku skatījumu uz partikulu semantiku un funkcijām tekstā sniedz Evelīna Zilgalve (Zilgalve 2013). Ikdienā pārmaiņas gramatikā valodas lietotājiem grūtāk pamanāmas nekā jaunu leksēmu ienākšana, tāpēc labi, ka valodnieki vērš uz to uzmanību. Turklāt tieši

šādi populārzinātniski pārsprīdumi par jaunām parādībām latviešu gramatikā un to traktējumu ir noderīgs uzziņu materiāls un ierosmes avots gan filoloģijas studentiem, gan latviešu valodas skolotājiem.

Lasītāji tiek informēti arī par jaunām iespējām un metodēm valodas izpētē – līdzsvarota latviešu valodas korpusa izveidi un izmantošanas iespējām (Andronova, Andronovs 2011), latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas projektu (Vanags 2014), kopīgo un atšķirīgo fonētisko parādību izpratnē Latvijā un pasaulē (Grigorjevs 2011).

... un citi

Šī apakšnodaļa nebūt nav veidota pēc pārpalikuma principa – te gribas pieminēt virkni interesantu atradumu, kas izdevumu padara krāsaināku un daudzveidīgāku.

Uzmanību piesaista jauns žanrs populārzinātniskā valodnieciskā literatūrā – zinātniska diskusija, kurā apspriežas papīra fonologs ar instrumentālo fonētiķi (Grigorjevs, Andronovs 2014). Te varam iepazīt zinātniskās argumentācijas likoļus, padomāt par zinātniskas diskusijas ētikas jautājumiem (šīs ētikas neatņemama sastāvdaļa ir arī fakts, ka pretēji uzskati neietver neko personisku un oponents tiek cienīts, nevis nomelnots) un par zinātnes lomu mūsdienu pasaulē vispār. Dažas „instrumentālā fonētiķa” atziņas no šīs diskusijas:

„[...] zinātne patiesībā ir tikai prāta vingrošana, kam bieži vien ir visai attāls sakars ar objektīvo realitāti. [...] Cilvēks (it īpaši jau zinātnieks) tikai mēģina sev pieejamās informācijas druskas (kas bieži vien nebūt neraksturo visu kopumu) salikt noteiktā loģiskā sistēmā, jo mums ir tieksme skatīt pasauli un visu mums apkārt kā cēloņsakarību ķēdi. Bet tas nenozīmē, ka mēs patiesi ieraugām aiz krūmiem mežu. Mēs patiesībā ne velna nezinām, un dažādu zinātnisku teoriju vērtība biežāk ir nevis realitātes atspoguļojums, bet spēja pārliecināt savus sugas brāļus par šo atziņu vērtību.” (Grigorjevs, Andronovs 2014, 142–143)

„Tomēr negribu, lai mans darbs izskatītos pēc dažu paradigmu reformatoru darbiem, par kuriem jādodomā – kāda jēga reformēt veco un pierasto, ja jaunā sistēma neliek neko labāku vietā?!” (Grigorjevs, Andronovs 2014, 144)

„Manuprāt, jau zinātnes princips ir – no faktiem uz vispārinājumiem, nevis otrādi. Citādi sanāk – izdomā kaut kādu teoriju un tad meklē kaut ko, kas to apstiprinātu reālajā dzīvē. Es to sauktu par pseidozinātņi.” (Grigorjevs, Andronovs 2014, 151)

Publicēt diskusiju materiālus ir laba prakse (sk. arī diskusiju par *vijolkoncertu* vai *vijoļkoncertu* konsultāciju sadaļā devītajā laidienā), un tā būtu turpināma. Tas pats sakāms par recenzijām – bez jau minētajām skolu mācību grāmatām pamatotu kritiku saņēmusi 2012. gadā izdotā „Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca” (Matuseviča 2015).

Krājumā aplūkoti arī specifiskāki valodnieciski un starpnozaru jautājumi, kas paplašina interesentu redzesloku, – heraldikas terminoloģija (Blinkena 2010), eponīmi jeb no īpašvārdiem (galvenokārt personvārdiem un vietvārdiem) veidojušies sugasvārdi (Bankava 2011). Analizētas mutvārdu tulkošanas īpatnības un saziņas mērķa nosacītas atkāpes, kas atšķirīgas no rakstveida tulkošanas (Zauberga 2011). Uzzinām arī, ka vētru nosaukšana īpašvārdos sakņojas ar tautas identitāti saistītās ierašās un ritos, bet dažkārt dabas parādības lokalizētas laika dimensijā saistībā ar baznīcas kalendāra dienām un populāriem personvārdiem (Laumane 2010). Aplūkota Kristofora Firekera tulkoto dziesmu valodiskā vērtība, uzmanību pievēršot dzejas skaniskajiem aspektiem, kas norāda uz dziesmu maģisko funkciju un palīdz lasītnepratējam nostiprināt ar dzirdi iegūtās zināšanas (Grudule 2014). Arī Guntars Godiņš uzsver, ka dažkārt valodā primārais nav jēdzieniskais, bet gan muzikālais efekts (Godiņš 2013). Noderīgas un rosinošas ir emocionālas atkāpes, atsevišķu cilvēku valodas pieredze. Vārda mākslinieku – dzejnieku, rakstnieku, tulkotāju – acis valoda ir dzīvs organisms, pašvērtība, ne tikai komunikācijas līdzeklis (Azarova 2011).

Konsultāciju sadaļā, kas turklāt arvien paplašinās, apkopoti svarīgākie un biežāk uzdotie valodas konsultantiem adresētie jautājumi, kas skar gluži vai visus valodas lietojuma aspektus. Varam priecāties par to, ka runātāji ir vērīgi un pamana problēmas un nekonsekvences, par kurām valodnieki dažkārt nav aizdomājušies. Te redzam ne tikai to, kas uztrauc un interesē valodas lietotājus, bet arī to, kas vēl nav sakārtots vai kam vajadzētu veltīt kādu plašāku publikāciju. Turklāt runātāju interese apliecina, ka iekšējs valodas ideāls tik tiešām pastāv un lietotājiem ir dabiska tieksme pēc normas un kārtības valodā. Regulāri tiek publicēti arī Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas un Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas lēmumi un ieteikumi, savukārt humora lappusīte liek pasmaidīt pašiem par sevi – pārprastām svešvārdu nozīmēm, neveiklām metaforām un metonīmijām, divdomīgiem sarežģītas struktūras teikumiem.

Nobeigumam

Mūsdienu valodniecībā, tāpat kā citās zinātnes nozarēs, vērojamas divas pretējas tendences: no vienas puses, arvien šaurāka specializācija, jaunu apakšnozaru rašanās ar mērķi ielūkoties specifiskās valodas struktūras, funkcionēšanas un cilvēka valodiskās darbības jomās, no otras puses, starpnozaru pētījumi, tiekšanās iekļaut valodniecības dotumus cilvēkzinātņu kopainā. Tāpēc varam būt droši – darāmā netrūks. Lai tas sagādā prieku un gandarījumu gan pašiem pētniekiem un izdevējiem, gan visiem dažādu paveidu un žanru valodas lietotājiem!

1. Andronova, Andronovs 2011 – Andronova, Everita, Andronovs, Aleksejs. Latviešu valodas korpuss un tā izmantošana. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 6. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2011, 41.–57. lpp.
2. Andronovs 2012 – Andronovs, Aleksejs. Tradicionāli latviešu gramatikas jautājumi. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 7. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 142.–157. lpp.
3. Auziņa 2014 – Auziņa, Ilze. Pareizrūnas normas mūsdienu latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 9. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2014, 131.–138. lpp.
4. Azarova 2011 – Azarova, Ludmila. Valoda kā detektīvstāsts. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 6. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2011, 5.–12. lpp.
5. Baldunčiks 2005 – Baldunčiks, Juris. Tulkotāja viltusdraugu problēma: no vārdiem pie darbiem. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 1. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 56.–64. lpp.
6. Baldunčiks 2006 – Baldunčiks, Juris. Ieilgušie deklinācijas meklējumi. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 2. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 105.–109. lpp.
7. Baldunčiks 2008 – Baldunčiks, Juris. Terminoloģiskie mutanti mūsdienu latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 3. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 26.–37. lpp.
8. Baltiņš 2009 – Baltiņš, Māris. Daži latviešu terminoloģijas saskaņošanas centieni līdz 1918. gadam. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 4. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 83.–90. lpp.
9. Balode 2009 – Balode, Laimute. Dažas pārdomas par lietuviešu personvārdiem latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 4. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 100.–111. lpp.
10. Balode 2012 – Balode, Laimute. Skats no ziemeļiem. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 7. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 36.–50. lpp.

11. Bankava 2011 – Bankava, Baiba. Eponīmi latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 6. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2011, 58.–71. lpp.
12. Bankava 2015 – Bankava, Baiba. Vērojumi un ieteikumi par itāļu ēdienu un dzērienu nosaukumu atveidi latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 10. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015, 43.–57. lpp.
13. Blinkena 2009 – Blinkena, Aina. „Esiet viens, un būsiet stipri!” *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 4. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 5.–12. lpp.
14. Blinkena 2010 – Blinkena, Aina. Vai protam lasīt ģerboņus? *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 5. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2010, 41.–48. lpp.
15. Bušs 2011 – Bušs, Ojārs. Horvātu valoda un horvātu īpašvārdu atveide. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 6. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2011, 149.–158. lpp.
16. Doniņa, Balode 2015 – Doniņa, Sintija, Balode, Laimute. Ieskats Latvijas neoficiālajos urbanonimos. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 10. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015, 77.–91. lpp.
17. Druviete 2009 – Druviete, Ina. Latviešu valodas tēls plašsaziņas līdzekļos un interneta diskusijās. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 4. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 13.–20. lpp.
18. Druviete 2013 – Druviete, Ina. Latviešu valoda – vienīgā valsts valoda Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 15.–23. lpp.
19. Ernstsone 2013 – Ernstsone, Vineta. Tauriņi vēderā jeb leksikas izvēle publikajā telpā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 94.–103. lpp.
20. Godiņš 2013 – Godiņš, Guntars. Valodas muzikalitāte. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 5.–14. lpp.
21. Grigorjevs 2011 – Grigorjevs, Juris. Kopīgais un atšķirīgais fonētisko parādību izpratnē Latvijā un pasaulē. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 6. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2011, 80.–96. lpp.
22. Grigorjevs, Andronovs 2014 – Grigorjevs, Juris, Andronovs, Aleksejs. Apspriežas fonētiķis un fonologs (sarakste par diftongiskajiem savienojumiem un citiem valodas apraksta jautājumiem). *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 9. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2014, 139.–154. lpp.
23. Grudule 2014 – Grudule, Māra. Par K. Firekera (17. gs.) tulkoto dziesmu valodisko vērtību. Deminutīvi, reduplikācija, sinonīmi. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 9. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2014, 20.–34. lpp.
24. Horiguči 2014 – Horiguči, Daiki. „Vārda darināšanas brīvība” un internacionālo verbu prefiksācija. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 9. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2014, 110.–122. lpp.

25. Iklāva, Liepa 2016 – Iklāva, Ārija, Liepa, Dite. Kas Dailprātiņam kopīgs ar Dārdziti? *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 11. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2016, 178.–191. lpp.
26. Jērāne 2011 – Jērāne, Santa. Jampadracis ap Oto. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 6. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2011, 159.–168. lpp.
27. Kalnača 2011 – Kalnača, Andra. Norādāmo vietniekvārdu lietojums plašsaziņas līdzekļu tekstos. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 6. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2011, 33.–40. lpp.
28. Karkonens-Svensons 2015 – Karkonens-Svensons, Snorre. Kas tev ir bagāžā jeb latviešu valodas gramatikas pārnese norvēģu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 10. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015, 144.–158. lpp.
29. Kibermane 2013 – Kibermane, Kertu. Svešvalodu lietojums Igaunijas augstākajā izglītībā un zinātnē. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 24.–31. lpp.
30. Kvašīte 2013 – Kvašīte, Regīna. Par Latviju lietuviski: īpašvārdu atveide presē. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 32.–42. lpp.
31. Laiveniece 2008 – Laiveniece, Diāna. Par un ap prievārdu *dēļ*. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 3. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 69.–79. lpp.
32. Laiveniece 2009 – Laiveniece, Diāna. Reportāža no notikuma vietas: priedēkļa *ie-*aktualizēšanās 21. gadsimta sākuma latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 4. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 53.–61. lpp.
33. Laumane 2010 – Laumane, Benita. Vai jaunas tendences – personvārdi – meteoroloģijas terminu veidošanā? *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 5. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2010, 75.–80. lpp.
34. Lauze 2014 – Lauze, Linda. Par sarunvalodas normu. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 9. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2014, 123.–130. lpp.
35. Lauzis 2009 – Lauzis, Aldis. Teikuma vērsums un vārdu kāрта. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 4. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 62.–71. lpp.
36. Leikuma, Andronovs 2015 – Leikuma, Lidija, Andronovs, Aleksejs. Par dažām – „sīkajām” – rakstu zīmēm. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 10. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015, 110.–129. lpp.
37. Lele-Rozentāle 2013 – Lele-Rozentāle, Dzintra. Cik vāciska ir latviešu valoda? Ieskats valodu kontaktu formās un izpaušmēs. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 43.–54. lpp.
38. Lokmane 2006 – Lokmane, Ilze. Sintaktisko struktūru veidojuma kļūdas publicistikā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 2. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 93.–104. lpp.

39. Lokmane 2011 – Lokmane, Ilze. Metonīmija plašsaziņas līdzekļos. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 6. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2011, 97.–107. lpp.
40. Lokmane 2014 – Lokmane, Ilze. Datīva lietojums latviešu valodā teikuma sintaktiskās struktūras un valodas kultūras aspektā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 9. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2014, 155.–164. lpp.
41. Markus-Narvila 2012 – Markus-Narvila, Liene. Cittautu pieredze kā impulss latviešu dialektālās leksikogrāfijas attīstībai. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 7. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 107.–130. lpp.
42. Mauseviča 2015 – Mauseviča, Renāte. Rediģējams rediģējums jeb 2012. gadā izdotā „Latviešu valodas sinonīmu vārdnīca”. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 10. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015, 92.–109. lpp.
43. Ozola 2010 – Ozola, Ārija. Pārdomas par sveicinājuma vārdiem gadsimtu gaitā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 5. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2010, 36.–40. lpp.
44. Ozola 2012 – Ozola, Ārija. Dīvainā dižķibeļe. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 7. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 90.–93. lpp.
45. Paegle 2014 – Paegle, Dzintra. Laikmeta „pirkstu nospiedumi” latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 9. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2014, 66.–79. lpp.
46. Paegle 2015 – Paegle, Dzintra. Pretrunīgas pārdomas par jaunākajām latviešu valodas mācību grāmatām vidusskolām. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 10. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015, 130.–143. lpp.
47. Pajusalu 2014 – Pajusalu, Karls. Dienvidigauņu valodas paveidi Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 9. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2014, 35.–49. lpp.
48. Plēsuma, Balode 2013 – Plēsuma, Ieva, Balode, Laimute. Retie personvārdi mūsdienu Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 55.–85. lpp.
49. Rislaki 2012 – Rislaki, Juka. Piedzīvojums un ekspedīcija. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 7. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 5.–13. lpp.
50. Roze 2009 – Roze, Anitra. Vēlreiz par salikteniem *debeszils, sniegbalts* un ... *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 4. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 72.–82. lpp.
51. Roze 2011 – Roze, Anitra. *Ievēlētis* – jauns vārds vai jauna nozīme? *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 6. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2011, 72.–79. lpp.
52. Rūmniece 2012 – Rūmniece, Ilze. Grieķu vietvārdi latviešu valodas vidē. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 7. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 158.–165. lpp.
53. Ruža 2010 – Ruža, Veronika. Daļēji lokāmā divdabja un nelokāmo divdabju funkcionēšana preses valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 5. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2010, 58.–64. lpp.
54. Seržants 2012 – Seržants, Ilja. Vēsturiskā valodniecība un latviešu valoda. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 7. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 58.–73. lpp.

55. Sīlis 2011 – Sīlis, Jānis. Ieskats ēdienu internacionālo nosaukumu tulkošanā latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 6. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2011, 128.–139. lpp.
56. Stafecka 2012 – Stafecka, Anna. Iz novadu valodas pūra lādes. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 7. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 94.–106. lpp.
57. Stengrevica 2006 – Stengrevica, Melita. Ģermāniskie barbarismi mūsdienu latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 2. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 37.–42. lpp.
58. Straupeniece 2013 – Straupeniece, Daiga. Valodas lietojuma izmaiņas Sventājā – latviešu pierobežas izloksnē Lietuvā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 132.–143. lpp.
59. Strelēvica 2006 – Strelēvica, Dace. Kursīvs un pēdiņas kā „nestandarta” leksikas iezīmētāji Latvijas presē. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 2. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 47.–58. lpp.
60. Strelēvica-Ošiņa 2008 – Strelēvica-Ošiņa, Dace. Latīņu morfēma ex Latvijas uzņēmumu nosaukumos. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 3. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 49.–60. lpp.
61. Strelēvica-Ošiņa 2012 – Strelēvica-Ošiņa, Dace. Rūpes par valodas pareizību un „mits par nesaprotamību”. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 7. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 51.–57. lpp.
62. Škrabals 2012 – Škrabals, Mihals. Vēlreiz par verba veidu no leksikogrāfa viedokļa. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 7. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 131.–141. lpp.
63. Šulce 2005 – Šulce, Dzintra. Daži aktuāli pareizrūnas jautājumi. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 1. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 101.–106. lpp.
64. Šulce 2009 – Šulce, Dzintra. Oriģinālrakstījumi latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 4. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 91.–99. lpp.
65. Šulce 2013 – Šulce, Dzintra. Zinātniskums un latviešu valodas mācību līdzekļi 21. gadsimtā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 104.–110. lpp.
66. Trumpa 2014 – Trumpa, Edmunds. Valodiskās identitātes novērojumi Rietumlatgalē un Austrumvidzemē. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 9. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2014, 50.–65. lpp.
67. Urbanoviča 2006 – Urbanoviča, Inta. Īpašības vārda piedēkļu semantiskais paralēlums. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 2. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 59.–69. lpp.
68. Vanags 2012 – Vanags, Pēteris. Valodas kopšanas un kultūras darbs Zviedrijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 7. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 28.–35. lpp.

69. Vanags 2014 – Vanags, Pēteris. Latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas projekts. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 9. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2014, 97.–109. lpp.
70. Veidemane 2006 – Veidemane, Ruta. Mērs, bilde un citi dažādu formātu projekti. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 2. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 43.–56. lpp.
71. Veidemane 2008 – Veidemane, Ruta. Stils un attieksme. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 3. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 20.–25. lpp.
72. Veisbergs 2006 – Veisbergs, Andrejs. Pūrisms un latviešu valoda. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 2. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 24.–36. lpp.
73. Veisbergs 2010 – Veisbergs, Andrejs. Vai tiešām īsāk nevar? *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 5. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2010, 81.–88. lpp.
74. Veisbergs 2015 – Veisbergs, Andrejs. Abreviatūras teorijā un praksē. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 10. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015, 35.–42. lpp.
75. Vēvere 2013 – Vēvere, Daira. (Piltenes) izloknes prestižs jaunākās paaudzes runātāju apziņā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 144.–151. lpp.
76. Vogina 2013 – Vogina, Līga. Savrupinājumu lietojums mūsdienu publicistikā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 111.–122. lpp.
77. Vulāne 2012 – Vulāne, Anna. Augu tauku un krējuma maisījums Latvijas lingvistiskajā ēdienkartē. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 7. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 74.–89. lpp.
78. Zauberga 2011 – Zauberga, Ieva. Valodas lietojuma īpatnības mutiskajā tulkošanā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 6. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2011, 140.–148. lpp.
79. Zilgalve 2013 – Zilgalve, Evelīna. Partikulas teksta iezīmētāju funkcijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 123.–131. lpp.
80. Zuģicka 2011 – Zuģicka, Inese. Iesaukas mūsdienu Latgalē. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 6. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2011, 108.–127. lpp.

BURTS UN SKAŅA

Roberts Darģis, Ilze Auziņa

Burtu un skaņu biežums latviešu valodā

Ievads

Kā atzīst Sarma Kļaviņa, “valodas kvantitatīvo pētījumu stimuls var būt tīri zinātniska interese par valodas un runas kvantitatīvo pusi, par valodas elementu funkcionēšanu” (Kļaviņa 1998, 19), tomēr galvenokārt kvantitatīvās lingvistikas pētījumiem ir praktiska nozīme – tie ir pamats konkrētām izstrādēm.

Lai saprastu teksta veidošanas mehānismu un pētītu tā struktūru statistiski, ir svarīgi izziņāt lingvistisko vienību sadalījumu/izplatību saistītā tekstā. Burtu (grafēmu) biežums rakstu valodā ir bijis būtisks izpētes objekts jau kopš 20. gs. vidus, kad aprēķiniem sāka izmantot elektroniskās skaitļojamās mašīnas. Pētījumi par burtu biežumu galvenokārt ir saistīti ar praktisku interesi, piemēram, tehnisko ierīču optimizāciju, kodu struktūru, kriptogrāfiju. Burtu statistiskās īpašības jāņem vērā, veidojot digitālās komunikācijas sistēmas un meklējot risinājumus dažādu veidu uzdevumiem, piemēram, meklēšanas sistēmās, nosakot tekstu autorību, veidojot rakstzīmju izvietojumu datoru tastatūrās.

20. gs. 40. gadu beigās Velta Rūķe-Draviņa aprēķināja fonēmu biežumu latviešu valodā. Viņa noskaidroja, ka runu veido 55 % līdzskaņu un 45 % patskaņu. Biežāk sastopamais latviešu valodas patskanis ir *a*, bet no līdzskaņiem visvairāk tiek lietots līdzskanis *s*. (Rūķe 1951)

Burtu biežumu, gan ņemot, gan neņemot vērā burtu pozīciju vārdā, latviešu valodas tekstos aprēķinājuši kā matemātiķi Aivars Lorencs un Z. Nesaule (Лоренц, Несауле 1963; Лоренц, Несауле 1966), Sandra Lazukina (Lazukina 2008), tā arī valodnieces Tamāra Jakubaite (Якубайтис 1964; Якубайтис 1965), Viktorija Kuzina (Кузина 1977) un Jeļena Piele (Пиель 1988).

Iepriekšējo gadu pētījumos izmantoto datu apjoms ir atšķirīgs, piemēram, lai noteiktu burtu biežumu, A. Lorencs un Z. Nesaule (Лоренц, Несауле 1963) analizēja 60 000 lielu daiļliteratūras tekstu burtu kopu. Šī pētījuma praktiskais mērķis bija modificēt Braila rakstu. Savukārt T. Jakubaite, nosakot relatīvo burtu biežumu elektronikas tekstos, analizēja 30 000 burtu lielu datu kopu. Šajā rakstā burtu biežums raksturots ievērojami lielākās datu kopās – katru no tām veido vairāki miljoni burtu.

Analizētie dati

Lai noteiktu burtu un skaņu biežumu mūsdienu latviešu valodā, izmantotas vairākas datu kopas:

1. Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss (LVK 2013);
2. Latviešu valodas runas korpuss¹ (LVRK), kurā ietverti ortogrāfiski transkribēti 100 stundu audio ieraksti;
3. www.tezaurs.lv² sinonīmu un skaidrojošajās vārdnīcās pieejamo vārdu saraksts.

Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss (Levāne-Petrova 2012) ir izstrādāts 2013. gadā Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūtā, un tajā noteiktās proporcijās ir iekļauti dažādu tipu teksti: periodika (55 %), daiļliteratūra (20 %), zinātniskie teksti (10 %), normatīvie akti (8 %), LR Saeimas stenogrammas (2 %) un dažādi citi teksti (5 %). Korpuss daudzveidīgi atspoguļo mūsdienu latviešu rakstu valodu, ietverot gan visus valodas paveidus, gan arī visplašāko tematiku.

LVRK aptuveni līdzīgās daļās ietverti vīriešu (54 %) un sieviešu (46 %) runas ieraksti, ņemot vērā arī runātāju piederību konkrētai vecumgrupai (16–24, 25–50 vai 51–75) un latviešu valodas prasmi (dzimtā valoda; nav dzimtā valoda; dzimtā valoda, bet izrunā jūtamas dzimtās izloknes īpatnības) (Pinnis et al 2014). LVRK ir ietverti gan televīzijas un radio kanālu raidījumu ieraksti, gan dažādi privātas un publiskas runas piemēri. Ierakstos dzirdama gan spontāna publiska runa (diskusiju raidījumi, sarunu šovi, intervijas (no intervējamā pozīcijas raugoties), televīzijas spēles u. tml.), gan sagatavota publiska runa (galvenokārt ziņas, intervijas, radiolasījumi, lekcijas u. tml.).

Datu kopās nav iekļauti vārdi, kuros ir latviešu alfabētā neesoši burti (q, x, y). No vārdnīcu servera www.tezaurs.lv vārdu saraksta papildus izņemti īpašvārdi, saīsinājumi un šķirkļi, kas satur interpunkcijas zīmes (punkts, slīpsvītra, defise u. c.), piemēram, izskaņa *-isms*. Lai gūtu priekšstatu par

¹ Izveidots 2013. gadā IT kompetences centra ERAF līdzfinansētā projekta „Informācijas un komunikāciju tehnoloģiju kompetences centrs” (finansēšanas līgums L-KC-11-0003) nozares pētījuma „Runas korpusa izveide, principi, metodes, realizācija” laikā, sadarbojoties LU Matemātikas un informātikas institūtam, nacionālajai informācijas aģentūrai „LETA” un SIA „Tilde”.

² Sk. <http://tezaurs.lv>

korpusa izmēru, 1. tabulā apkopoti vairāki raksturlielumi, kas iegūti pēc neatbilstošo vārdu izņemšanas:

- vārdlietojumu skaits – cik vārdu ir datu kopā;
- burtu skaits vārdlietojumos – cik burtu ir datu kopā;
- vārdformu skaits – cik daudz dažādu vārdformu parādās datu kopā, ieskaitīti arī unikālie vārdu lietojumi, ne tikai vārdu pamatformas;
- burtu skaits vārdformās – cik burtu ir unikālajās vārdformās.

Datu kopa	Vārdlietojumi	Burtu skaits vārdlietojumos	Vārdformu skaits	Burtu skaits vārdformās
LVK 2013	3 440 333	20 945 391	213 230	1 892 759
LVRK	798 272	4 293 750	70 802	593 579
<i>www.tezaurs.lv</i>	–	–	291 818	2 655 335

1. tabula. Datu kopu raksturlielumi

Tā kā *www.tezaurs.lv* ir vārdu saraksts, kurā katrs vārds minēts vienu reizi, šeit neparādās vārdu biežums un tāpēc nevar runāt par vārdlietojumu skaitu. Vārdformu skaits *www.tezaurs.lv* nav tiešā veidā salīdzināms ar vārdformu skaitu tekstu korpusos (LVK 2013 un LVRK), jo vārdnīcu serveri *www.tezaurs.lv* galvenokārt iekļautas tikai vārdu pamatformas, bet pie vārdformu skaita tekstu korpusos tiek pieskaitīti arī visi korpusā sastopamie locījumi. Ja tekstu korpusos sastopamās vārdformas pārveidotu par pamatformām, vārdformu skaits ievērojami saruktu, turpretim *www.tezaurs.lv* pamatformu skaits praktiski sakristu ar vārdformu skaitu.

Latviešu valodas vārdos izmantoto burtu biežums

Iepriekš raksturotajās datu kopās noteikts, cik bieži sastopams kāds no latviešu alfabēta 33 burtiem – noskaidrots, kāds ir burtu absolūtais un relatīvais biežums. Izmantojot relatīvā biežuma rādītājus, jauniegūtos datus iespējams salīdzināt ar citiem analogiskiem datiem. 2. tabulā latviešu valodā sastopamie burti ir sakārtoti alfabētiskā secībā un tiem ir piešķirts kārtas numurs konkrētā datu kopā, sakārtojot burtus pēc lietojuma biežuma, sākot ar biežāk sastopamo. 3. tabulā burti ir sakārtoti pēc to ranga konkrētos korpusos un ir aprēķināts to relatīvais sastopamības biežums uz 10 000 burtiem.

Burts	Rangs	
	LVK 2013	LVRK
a	1	1
ā	9	9
b	21	20
c	23	24
č	33	32
d	15	13
e	5	5
ē	20	19
f	28	28
g	22	23
ģ	31	31
h	32	33
i	2	2
ī	18	18
j	17	17
k	10	10
ķ	30	30
l	13	16
ļ	27	27
m	11	11
n	8	8
ņ	25	26
o	12	12
p	14	15
r	7	6
s	3	3
š	24	22
t	4	4
u	6	7
ū	26	25
v	16	14
z	19	21
ž	29	29

2. tabula. Latviešu valodas alfabēta burti un to rangs biežuma sarakstā

Rangs	LVK 2013		LVRK	
	Burts	Biežums	Burts	Biežums
1	a	1130	a	1089
2	i	958	i	999
3	s	809	s	798
4	t	651	t	718
5	e	628	e	612
6	u	530	r	541
7	r	529	u	539
8	n	461	n	454
9	ā	410	ā	418
10	k	400	k	417
11	m	368	m	394
12	o	351	o	334
13	l	310	d	317
14	p	305	v	285
15	d	295	p	280
16	v	276	l	278
17	j	237	j	249
18	ī	212	ī	198
19	z	188	ē	177
20	ē	183	b	171
21	b	174	z	164
22	g	139	š	126
23	c	117	g	123
24	š	116	c	99
25	ņ	52	ū	58
26	ū	47	ņ	57
27	ļ	33	ļ	32
28	f	25	f	19
29	ž	20	ž	17
30	ķ	14	ķ	11
31	ģ	13	ģ	10
32	h	11	č	7
33	č	8	h	6

3. tabula. Burtu relatīvais biežums LVK 2013 un runas korpusā dilstošā secībā

Apkopojot rezultātus par burtu biežumu LVK 2013 un LVRK (sk. 2. un 3. tabulu), jāsecina, ka abās datu kopās pirmie pieci biežāk lietotie burti sakrīt: **a, i, s, t, e**.

Patskaņu burtu lietojuma biežums gan LVK 2013, gan LVRK sakrīt. Patskaņu burtu secība, sarindojot tos pēc lietojuma biežuma (dilstošā secībā), ir **a, i, e, u, ā, o, ī, ē, ū**. Visretāk latviešu valodas tekstos tiek lietots patskaņa burts **ū**. To apliecina arī E. Jakubaiša (Якубайтис 1962), T. Jakubaites (Якубайтис 1964; Якубайтис 1965), A. Lorenca un Z. Nesaules pētījumi (Лоренц, Несауле 1963; Лоренц, Несауле 1966).

Pirmie seši biežāk lietotie līdzskaņu burti gan LVK 2013, gan LVRK sakrīt. Tie ir **s, t, r, n, k, m**. Gandrīz pilnīga atbilstme vērojama abu datu kopu (LVK 2013; LVRK) retāk lietoto līdzskaņu burtu secībā. No līdzskaņu burtiem biežuma saraksta beigu daļā (sarindojot tos dilstošā secībā) ir **ņ, ļ, f, ž, ķ, ģ, č** vai **h** (burti č un h „cīnās” par pēdējo vietu sarakstā). LVK 2013 visretāk tiek izmantots burts **č**, savukārt LVRK – **h**.

4. tabulā papildus pieciem biežāk lietotajiem burtiem LVK 2013 un LVRK apkopotī dati no citiem pētījumiem:

- burtu biežums daiļliteratūras tekstos (Лоренц, Несауле 1963; Лоренц, Несауле 1966) – Andreja Upiša romāna „Zaļā zeme” fragmentos un Imanta Ziedoņa dzejā;
- burtu biežums zinātniskajos tekstos (Якубайтис 1964; Якубайтис 1965).

Rangs	LVK 2013	LVRK	Zinātniskie teksti				Daiļliteratūra (dzeja, proza)
			Elektro-nika	Dabas zinātnes	Eksaktās zinātnes	Humanitārās zinātnes	
1	a	a	a	a	i	a	a
2	i	i	i	i	a	i	i
3	s	s	s	s	s	s	s
4	t	t	t	t	t	t	t
5	e	e	e	e	e	e	e

4. tabula. Pieci biežāk lietotie burti

Salīdzinot burtu biežuma sarakstus, var secināt, ka pirmie pieci biežāk lietotie burti sakrīt – tie ir **a, i, s, t, e** (sk. 4. tab.). Pārējo burtu izkārtojums vai nu sakrīt, vai arī atšķiras par 1–2 pozīcijām, piemēram, LVK 2013 un LVRK, arī eksakto un humanitāro zinātņu tekstos burts **k** ir 10. pozīcijā, bet daiļliteratūras tekstos 8. un dabaszinātņu tekstos – 9. pozīcijā.

Vārdu garums

20. gs. 60. gados burtu skaitu vārdā latviešu valodas tekstos noteikuši vairāki pētnieki. T. Jakubaite (Якубайтис 1964, 21) noskaidrojusi, ka zinātniski tehniskajos tekstos vidējais vārda garums ir 7,1 burts, tomēr visbiežāk šajos tekstos ir sastopami astoņu burtu vārdi. Savukārt, kā savā pētījumā atklāj A. Lorencs un Z. Nesaule (Лоренц, Несауле 1966, 68), daiļliteratūras tekstos visbiežāk sastopami piecu burtu vārdi.

Vidējie vārda garumi dažādās datu kopās ir apkopoti 5. tabulā. Tiek apskatīti divi dažādi vidējie vārda garumi, ko var izrēķināt no 1. tabulā dotajiem skaitļiem:

- vidējais vārda garums, kas iegūts, izdalot burtu skaitu vārdlietojumos ar vārdlietojumu skaitu;
- vidējais vārdformas garums, kas iegūts, izdalot burtu skaitu vārdformās ar vārdformu skaitu.

Datu kopa	Vidējais vārda garums	Vidējais vārdformas garums
LVK 2013	6,1	8,9
LVRK	5,4	8,4
<i>www.tezaurs.lv</i>	–	9,1

5. tabula. Vidējais vārda garums dažādās datu kopās

Vidējais vārda garums LVK 2013 ir 6,1 burts, savukārt LVRK – 5,4 burti. Tas ir likumsakarīgi, ka runā (īpaši jau spontānā, iepriekš nesagatavotā), salīdzinot ar rakstīto tekstu, tiek lietoti īsāki vārdi.

Vidējais vārdformas garums ir ievērojami lielāks nekā vidējais vārda garums, jo tekstos biežāk ir sastopami īsi vārdi, galvenokārt saikļi (*un, bet, kas, kā*) un prievārdi (*ar, uz, ap, pa, pār*). Rēķinot vidējo vārdformas garumu, katra vārdforma tiek skaitīta tikai vienu reizi.

Latviešu valodā ir vārdi, kurus veido tikai viens burts. Tie ir, piemēram, izsaukmes vārdi *o, ā, ū, ī*, saikļi *i – i* ('gan – gan', piemēram, *i viens – i otrs*), *a³* ('bet'), tomēr tādu vārdu nav daudz. Latviešu valodā atsevišķās nozarēs (galvenokārt ķīmijā, medicīnā un matemātikā) tiek lietoti vārdi, kurus raksta, izmantojot 29 un vairāk burtus, piemēram:

dimetildiamīntriazinilmetilditiofosfāts (39 burti);

dikarbetoksietildimetilditiofosfāts (35 burti);

fibrozofagogastroduodenoskopija (32 burti);

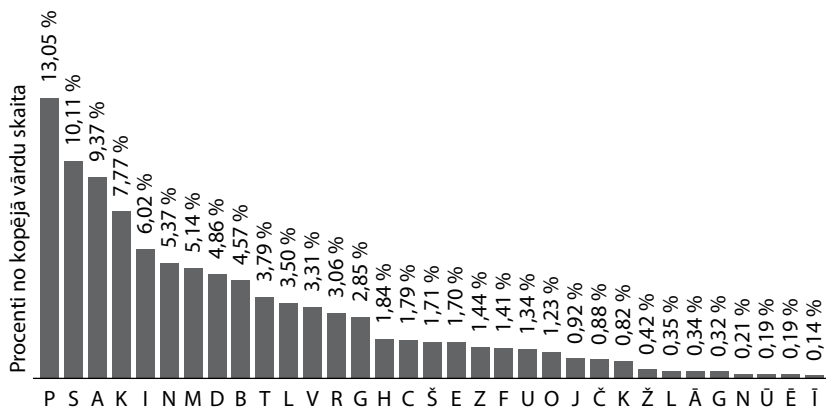
³ Visbiežāk tiek lietots sarunvalodā, vienkāršrunā.

panhisterosalpingooforektomija (31 burts);
dimetiltriiloroksietilfosfonāts (31 burts);
dimetilparanitrofeniltiofosfāts (31 burts);
tetranitrofenilmetilnitroamīns (30 burti);
dietilparanitrofeniltiofosfāts (30 burti);
ureterotrigonosigmoidostomija (29 burti);
nikotinamīdadenīdinukleotīds (29 burti);
konjunktivodakriocistostomija (29 burti);
integrodiferenciālvienādojumi (29 burti).

Kā redzams, garākajā *www.tezaurs.lv* sastopamajā vārdā ir 39 burti. Tas ir lauksaimniecībā lietotais preparāts *dimetildiamīntriazīnilmetilditiofosfāts*.

Vārdu sākumburti

Izmantojot vārdnīcu serveri *www.tezaurs.lv* pieejamo vārdu sarakstu, noteikts, ar kuru burtu visbiežāk sākas vārdi. 1. attēlā burti ir sakārtoti pēc to sastopamības biežuma vārdu sākumā un ir aprēķināts to relatīvais sastopamības biežums procentos.

1. attēls. Vārdu sākumburtu biežums vārdnīcu servera *www.tezaurs.lv* vārdu sarakstā

Pirmie pieci visplašāk izplatītākie vārdu sākumburti ir: **p, s, a, k, i**. Daļa no sākumburtiem tik bieži sastopami priedēkļu dēļ. Lai izpētītu, cik liela daļa no vārdiem ir darināta ar priedēkļiem, automātiski tika iegūts šādu vārdu skaits. Izgūstot minētos vārdus, uzskatīts, ka vārds ir darināts ar priedēkli, ja atlikusi

vārda daļa bez priedēkļa atrodama vārdnīcā. Piemēram, vārds *neaižņemt* ir darināts ar priedēkli *ne-*, jo atlikusi vārda daļa *aižņemt* ir atrodama vārdnīcā, turpretim vārds *piens* nav darināts ar priedēkli *pie-*, jo atlikusi vārda daļa *-ns* nav atrodama vārdnīcā. Jāpiemin, ka šādā veidā iegūtā statistika nav precīza, jo ir gadījumi, kad, atmetot daļu sākumburtu, kas sakrīt ar priedēkli, atlikusi vārda daļa ir vārdnīcā, tomēr atmetstā daļa nav priedēklis, piemēram, vārdā *pasaka* atmetot *pa-*, atlikusi daļa *saka* ir vārdnīcā (*saka* – ‘teika, sāga’, ME III, 642; *saka* – ‘upju sazarojums vai sateka’, Karulis 1992, 145), bet šim vārdam priedēkļa nav. Šādi gadījumi gan ir salīdzinoši reti. Vārdnīcā netiek uzskaitīti visi vārdi ar priedēkļiem, jo daļā gadījumu vārda nozīme ar priedēkli ir izskaidrojama, zinot atsevišķi vārda un priedēkļa nozīmi, piemēram, vārda *nedarīt* vārdnīcā nav, jo tas ir vārda *darīt* antonīms. Tajā pašā laikā ir vārdi, kuriem priedēkļa pievienošana maina nozīmi, piemēram, vārdam *rakstīt* (‘veidot burtus ar rakstāmriku’) pievienojot priedēkli *pa-*, vārds *parakstīt* nozīmē ne tikai ‘neilgu laiku, mazliet rakstīt’, bet arī ‘ar savu parakstu apliecināt’, tāpēc vārds *parakstīt* ir vārdnīcā.

6. tabulā ir apkopota statistika par biežāk sastopamajiem priedēkļiem. Tabulā ir aprēķināts, cik procenti no vārdiem, kas sākas ar konkrētu burtu, sākas ar priedēkli. Tabulā ir arī redzams, kāds ir burta rangs, ieskaitot vārdus ar priedēkli, un kāds būtu burta rangs, ja netiktu skaitīti vārdi ar priedēkli.

Burts	Priedēkļi*	Vārdi ar priedēkli no vārdu apjoma	Rangs ar priedēkli	Rangs bez priedēkļa
a	aiz-, ap-, at-	36 %	3	4
b	bez-	3 %	9	7
i	ie-, iz-	54 %	5	13
n	ne-, no-	50 %	6	14
p	pa-, pār-, pie-	28 %	1	1
s	sa-	15 %	2	2
u	uz-	48 %	21	25
v	vis-	1 %	12	10

6. tabula. Biežāk sastopamie priedēkļi

Kā redzams 6. tabulā, ja netiktu ņemti vērā priedēkļi, kārtojot burtus pēc popularitātes, burti *i* un *n* atrastos krietni zemāk.

Burts *p* paliek nemainīgi augstu, jo bez priedēkļiem eksistē salīdzinoši daudz citu bieži sastopamu vārdu sākumdaļu ar burtu *p*, kas kalpo kā

salikteņa pirmā daļa (to atmetot, atlikušais vārds ir vārdnīcā), piemēram, *paš-, pus-, priekš-, pamat-, para-, poli-, pret-, pro-, psiho-*. Statistika liecina, ka tādu vārdu, kas sākas ar burtu **p** un kuru garums ir no 2 līdz 6 burtiem, ir mazāk nekā 10 % no šāda garuma vārdu kopējā apjoma, bet vārdu, kas sākas ar burtu **p** un kuru garums ir no 10 līdz 19 burtiem, ir vairāk nekā 15 %.

Salīdzinot iegūtos datus ar 20. gs. 60. un 70. gados veiktajiem pētījumiem, kuros sākumburtu lietojuma biežums noteikts nevis vārdu sarakstā, bet tekstos, kur iespējama vārdu atkārtošānās, jāsecina, ka vārdu sākumburtu lietojumā ir vērojamas atšķirības, piemēram, **v, t, s, p, k** (biežāk lietotie sākumburti dzejā un prozā (Лоренц, Несауле 1963; Лоренц, Несауле 1966); **n, p, s, a, i** (Кузина 1977, 98); **p, s, a, i, k** (Якубайтис 1964). Ir redzams, ka visās biežāk lietoto sākumburtu grupās ir līdzskaņu burti *p, s*, trijos no četriem sarakstiem ir arī līdzskaņa burts *k* un patskaņa burts *a*. T. Jakubaites un šī raksta autoru iegūtais biežāk lietoto vārdu sākumburtu komplekts sakrīt, atšķiras tikai 4. un 5. biežāk lietotā burta pozīcija.

Skaņu biežums

Latviešu valodas skaņu sistēmā ir 12 patskaņi (*a, ā, e [e], ē [e:], e [æ], ē [æ:], i, ī, o, u, ū*), 10 divskaņi (*o [uo], ai, au, ie, ei, eu, oi, ou, uo, ui, iu*) un 26 līdzskaņi (*b, c, č, d, f, g, ģ, h, j, k, ķ, l, ļ, m, n, ņ, p, r, s, š, t, v, z, ž, dz, dž*). To apzīmēšanai rakstos izmanto burtus kā grafiskas zīmes. Ideālā gadījumā katras valodas skaņas atspoguļošanai rakstos atbilst savs burts vai burtu kopa. Latviešu valodas rakstzīmju sistēmā lielākajā daļā gadījumu skaņu un burtu atbilstības princips ir ievērots. Tomēr ir gadījumi, kad ar vienu burtu apzīmē divas vai vairākas skaņas.

Burts *o* apzīmē trīs skaņas:

- īso patskani [ɔ], piemēram, *novembris, hobijis, hokejs, sports*;
- garo patskani [o:], piemēram, *opera, radio*;
- divskani [uo], piemēram, *ozols, koks, Polija, Sloka*.

Burts *e* apzīmē divas skaņas:

- īso, šauru patskani [e], piemēram, *zemene, sen*;
- īso, plato patskani [æ], piemēram, *zems, vecums*.

Burts *ē* arī apzīmē divas skaņas:

- garo, šauru patskani [e:], piemēram, *tētis, sēdēt*;
- garo, plato patskani [æ:], piemēram, *zēns, tēvs, dēls, vēders*.

Latviešu valodā ir arī pretēja parādība – ar diviem burtiem tiek apzīmēta viena skaņa (fonēma):

- burtu kopa *dz* apzīmē skaņu [dʒ], piemēram, *dziesma, vadzis*;
- burtu kopa *dž* apzīmē skaņu [dʒʃ], piemēram, *džemperis, dadži*;
- visi divskaņi (izņemot [uɔ]) rakstos tiek apzīmēti ar diviem burtiem, piemēram, *iela, meita, maize, saule, puika, pliuksķēt, birojs*.

Tā kā vienu un to pašu burtu var izmantot dažādu latviešu valodas skaņu atspoguļošanai, kā arī burts var būt burtu kopas sastāvdaļa, burtu un skaņu biežuma saraksts atšķiras, piemēram, *i* burts ir otrs biežāk lietotais gan LVK 2013, gan LVRK, savukārt skaņu biežuma sarakstā patskanis *i* ir tikai 4. pozīcijā. Tam par iemeslu ir tas, ka ar burtu *i* tiek apzīmēts gan īsais patskanis [i], gan viens no divskaņa *ai, ei, ie, ui* vai *iu* komponentiem.

Lai noskaidrotu latviešu valodas skaņu biežumu LVK 2013 un LVRK, korpusos ietvertie teksti/dati, izmantojot burta un skaņas atbilstmju likumus, tika automātiski pārveidoti fonētiskajā transkripcijā, piemēram, *tas ir pārsteidzoši labs rezultāts* → [tas ir pa:rsteidzuoʃi laps rezulta:ts]. Fonētiskajā transkripcijā parādītas arī skaņu pārmaiņas, kas vērojamas, izrunājot vārdus, piemēram, līdzskaņa *c* rašanās vārdu beigās (*kāds* [ka:ts], *skaists* [skaists]), troksneņu asimilācija balsīguma ziņā (*laps* [laps]), vokalizācija (*zveinieks* [zveinieks], *Daugavpils* [daugavpils], *Burovs* [burɔvs]).

7. tabulā latviešu valodā sastopamajām skaņām ir piešķirts kārtas numurs konkrētā datu kopā, sakārtojot skaņas pēc lietojuma biežuma, sākot ar biežāk sastopamo. 8. tabulā skaņas ir sakārtotas pēc to ranga konkrētos korpusos un ir aprēķināts to relatīvais sastopamības biežums uz 10 000 skaņām.

$$10\,000 \text{ skaņu} - \frac{\text{skaņas skaits datu kopā}}{\text{kopējais skaņu skaits korpusā}} \times 10\,000$$

Burts	Skaņa	Rangs	
		LVK 2013	LVRK
a	ɑ	1	1
ā	ɑ:	9	9
b	b	19	20
c	ts	22	22
č	tʃ	41	41
d	d	13	16

Rangs	LVK 2013		LVRK	
	Skaņa	Biežums	Skaņa	Biežums
1	ɑ	975	ɑ	1018
2	s	808	s	833
3	t	721	t	649
4	i	658	i	614
5	r	574	r	561
6	u	500	u	493

BURTS UN SKAŅA

Burts	Skaņa	Rangs	
		LVK 2013	LVRK
e	æ	29	29
e	e	15	13
ē	æ:	32	30
ē	e:	23	24
f	f	36	36
g	g	25	23
ģ	ĵ	39	39
h	x	42	40
i	i	4	4
ī	ī:	18	18
j	ĵ	17	17
k	c	38	38
k	k	8	8
l	l	12	11
ļ	ļ	35	35
m	m	10	10
n	n	47	49
ņ	ņ	31	31
o	o	20	19
o	o:	46	45
o	uo	21	21
p	p	11	12
r	r	5	5
s	s	2	2
š	š	24	26
t	t	3	3
u	u	6	6
ū	u:	30	33
v	v	14	14

Rangs	LVK 2013		LVRK	
	Skaņa	Biežums	Skaņa	Biežums
7	n	482	n	489
8	k	454	k	437
9	a:	443	a:	434
10	m	418	m	390
11	p	298	l	328
12	l	295	p	321
13	d	284	e	283
14	v	282	v	278
15	e	276	je	264
16	je	263	d	262
17	ĵ	256	ĵ	245
18	i:	210	i:	225
19	b	179	o	193
20	o	179	b	185
21	uo	172	uo	176
22	ts	142	ts	154
23	e:	134	g	135
24	š	133	e:	132
25	g	120	z	127
26	z	112	š	123
27	ai	97	ai	102
28	au	83	au	77
29	æ	64	æ	76
30	u:	61	æ:	62
31	ņ	60	ņ	56
32	æ:	54	dz	51
33	dz	48	u:	49
34	ei	44	ei	40
35	ļ	34	ļ	35

Burts	Skaņa	Rangs	
		LVK 2013	LVRK
z	z	26	25
ž	ž	37	37
dz	dz	33	32
dž	dž	44	43
ai	ai	27	27
au	au	28	28
ei	ei	34	34
eu	eu	45	44
ie	ie	16	15
iu	iu	43	48
oi	oi	49	49
ou	ou	47	47
ui	ui	48	46

7. tabula. Latviešu valodas burtu un fonēmu atbilstmes

Rangs	LVK 2013		LVRK	
	Skaņa	Biežums	Skaņa	Biežums
36	f	21	f	26
37	ž	16	ž	19
38	c	11	c	15
39	ɟ	11	ɟ	13
40	ɥ	7	x	11
41	x	7	ɥ	9
42	iu	5	ɟ	2
43	ɟ	3	eu	2
44	eu	2	o:	2
45	o:	2	ui	1
46	ou	1	ou	1
47	ui	1	iu	1
48	oi	1	oi	1

8. tabula. Latviešu valodas fonēmu relatīvais lietojuma biežums LVK 2013 un LVRK

Tā kā fonētiskā transkripcija iegūta automātiski, neprecizitātes varētu būt vērojamas burtu *e*, *ē* un *o* lasījumā, tomēr pat tad, ja uzskatītu, ka šie burti apzīmē tikai vienu skaņu (piemēram, apvienotu skaņu [e] un [æ] lietojumus), šīs skaņas tik un tā nebūtu pirmajās 10 pozīcijās.

Secība, kādā patskaņi sagrupējušies pēc lietojuma biežuma gan LVK 2013, gan LVRK, gandrīz pilnībā sakrīt, atšķiras tikai patskaņu [æ:] un [u:] secība:

LVK 2013: [ɑ], [i], [u], [ɑ:], [e], [i:], [e:], [æ], [u:], [æ:], [o:];

LVRK: [ɑ], [i], [u], [ɑ:], [e], [i:], [e:], [æ], [æ:], [u:], [o:].

Arī divskaņu secība abās analizētajās datu kopās ir līdzīga, atšķiras tikai divskaņu *iu*, *eu* un *ui* secība biežuma sarakstā:

LVK 2013: [ie], [uo], [ai], [au], [ej], [iu], [eu], [ou], [ui], [oj];

LVRK: [ie], [uo], [ai], [au], [ej], [eu], [ui], [ou], [iu], [oj].

Biežāk lietotie līdzskaņi ir [s], [t], [r], [n], [k], [m]. Šo līdzskaņu lietojuma biežums gan LVK 2013, gan LVRK sakrīt.

Nobeigums

Veiktais pētījums vēlreiz apliecina, ka latviešu valodas tekstos biežāk lietotie burti ir *a, i, s, t, e*. To biežs lietojums vērojams arī 20. gs. 60. un 70. gadu tekstos. Tomēr jāatzīst, ka burtu lietojuma biežums, kā to rāda arī agrākie pētījumi, ir atkarīgs gan no valodas stila, gan arī no teksta autora individuālā stila. Tā kā LVK 2013 ir ietverti dažādu valodas paveidu teksti – zinātniskie, publicistikas, daļi literatūras, likumdošanas teksti –, iegūtais relatīvais burtu lietojuma biežums varētu tikt vispārināts, pieņemot, ka tas parāda latviešu valodas burtu lietojumu latviešu rakstu valodā kopumā. Tas pats ir sakāms arī par runas korpusa datiem, kas atspoguļo burtu lietojuma biežumu transkribētā mutvārdu tekstā, kā arī fonēmu lietojuma biežumu runā.

1. Karulis 1992 – Karulis, Konstantīns. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. II sēj. Rīga : Avots, 1992.
2. Kļaviņa 2008 – Kļaviņa, Sarma. Latviešu valoda kvantitatīvās lingvistikas spoguļi. *Baltu filoloģija*, VIII. Rīga : Latvijas Universitāte, 1998, 19.–26. lpp.
3. Lazukina 2008 – Lazukina, Sandra. *N-gramu modeļi sabalansētam latviešu valodas teksta korpusam*. Bakalaura darbs. Rīga : LU, 2008.
4. Levāne-Petrova 2012 – Levāne-Petrova, Kristīne. *Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus un tā tekstu atlases kritēriji* [tiešsaiste]. Baltistica VIII priedas, Vilnius, 2012, 89.–98. lpp. [skatīts 05.09.2016.]. Pieejams: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/2113/2019>
5. ME III – Mīlenbahs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, nobeidzis J. Endzelīns. 3. sēj. Rīga, 1927–1929.
6. Pinnis et al 2014 – Pinnis, Mārcis, Auziņa, Ilze, Goba, Kārlis. Designing the Latvian Speech Recognition Corpus. In: *Proceedings of the 9th edition of the Language Resources and Evaluation Conference (LREC'14)* [tiešsaiste]. Calzolari, N., Choukri, K., Declerck, T., et al. (Eds.). Reykjavik, Iceland : European Language Resources Association (ELRA), 2014, p. 1547-1553 [skatīts 18.08.2016.]. Pieejams: http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2014/pdf/284_Paper.pdf
7. Rūķe 1951 – Rūķe, Velta. Lauthäufigkeitin der lettischen Schriftsprache. *Slaviska Institutetsvid Lunds Universitet årsbok 1948/1949*. Lund, 1951, S. 153–164.
8. Кузина 1977 – Кузина, В. Статистика букв в текстах разных типов современного латышского языка. *Статистика и функциональные стили языка*. Рига, 1977.
9. Лоренц, Несауле 1963 – Лоренц, А., Несауле, З. Статистические свойства латышского языка. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1963, Nr. 10, с. 97–106.
10. Лоренц, Несауле 1966 – Лоренц, А., Несауле, З. Статистические закономерности латышского языка. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1966, Nr. 1, с. 65–72.

11. Якубайтис 1962 – Якубайтис, Эдуард Александрович. Оптимальный код алфавита латышского языка. *Автоматика и вычисл. техника*. Ин-т электрон. и вычисл. техники АН Латв ССР, 1962, вып. 2, с. 13–17.
12. Якубайтис 1964 – Якубайтис, Т. А. О статистической структуре научно-технических текстов латышского языка. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. АН Латв ССР, 1964, Nr. 3, с. 21–25.
13. Якубайтис 1965 – Якубайтис, Т. А. Статистико-комбинаторное выделение первого морфологического типа в латышском языке. *Статистико-комбинаторное моделирование языков*. Москва, 1965, с. 116–122.

LEKSIKA

Jurģis Pakeris (Jurgis Pakerys)

Par ko liecina *feikais* un *superģgs*?¹

superģga rģga
superģga rģga
superģga atpģta izkģp no porģa
superģgas baumas
uzvarģtas kaujas
superģga
*tu esi superģgi forģa*²

1. Labi zinģms: kad divas kultģras nonģk intensģvģ saskarsmģ, tģs ar laiku viena no otras sģk pģrņemt daģģdas reģlijas un kopģ ar tģm – arģ vģrdus, kas tģs apģzmģ. Devģjkultģru un valodu, no kuras citģ valodģ aizģģst kģdu vienģbu, turpmģk dģvģsim par devģjvalodu, bet pieņemoģo valodu, kura no citas valodas aizģģst kģdu vienģbu, – par aizģģvģjvalodu, savukģrt pģrņemtos vģrdus – kģ ierasts – par aizģģvģumiem. Tiesa gan, jģpiebilst, ka aizģģvģumus pareizģk bģtu dģvģt par kopģjģm, jo aizģģvģjvaloda devģjvalodai nevis palģdz uz kģdu laiku aizģņemtģs vģrdu, bet rada tģ vairģk vai mazģk precģzu kopģju. Kģ ņģ kopģja tiek radģta – tas ir interesants jautģjums, kurģ ļauj daudz ko secinģt par paģu aizģģvģjvalodu: kģ tģ izvģlas savas skaņģas, kas atbilstu devģjvalodas skaņģm, kģ aizģģto vģrdu deklinģ vai konjugģ, cik precģzi imitģ devģjvalodas nozģmes utt. Kopģjas radģšanu turpmģk dģvģsim par aizģģvģuma adaptģciju, bet visvairģk uzmanģbas veltģsim morfoloģijai – pievienotajģm galotņģm un piedģkļģiem.

Visbieģģk kultģras savstarpģji pģrņem daģģdus konkrģtus un abstrģktus objektus, tģdģļ arģ tos apģzmģjoģie lietvģrdi tiek aizģģti visvairģk. Daudz retģk tiek kopģti darbģbas vģrdi un ģpaģģbas vģrdi, bet to adaptģcija var bģt ļoti daģģda

¹ Sirmsģgi pateicos Latvģieu valodas aģentģrai par pamudinģjumu uzrakstģt ņo rakstu un Lģsmai Sirmuleģ – par rūpģgo teksta tulkojumu no lietuvģieu valodas, bet Vilmai ņaudiņai un Dainai Nitiņai – par vģrtģģģm piezģmģm un labojumiem. Liels paldģies par palģdzģbu aizģģto ģpaģģbas vģrdu vģkģģnģ Andrai Kalnaģai, Guntai Kļavai, Ilzei Lokmanei, Jģnim Valdmanim un Latvģjas Universģtģtes studentiem. ņajģ rakstģ izmantoju tikai daļu no savģktajģiem materiģliem, plaģģk sk. Pakerys 2016. Protģms, par visģm iespģģjamģm materiģla un tģ interpretģcijas neprecģzģtģtģm esmu atbildģģs vienģģi es pats.

² Martas Asinis, OK. Super!, *Sestais albums*, 2014. Pieejģms: <https://martasasinis.bandcamp.com/track/ok-super>

un interesanta.³ Šoreiz vēlētos parunāt par jaunajiem (vai salīdzinoši jaunajiem) īpašības vārdu aizguvumiem latviešu sarunvalodā un slengā, kas galvenokārt aizgūti no angļu valodas, un aplūkot to morfoloģisko adaptāciju: tie ir lokāmi vai nelokāmi, kādi piedēkļi un kāpēc tiek pievienoti. Piemēram, angļu valodas vārdu *cool* latviešu sarunvalodā vai slengā mēdz atspoguļot vairākās formās:

angļu *cool* (*guy*) > latviešu (1) *kūl* (*džeks*)
 (2) *kūl-s*, *kūl-ais* (*džeks*)
 (3) *kūl-īg-s* (*džeks*)⁴

Kā redzams, pirmais variants ir nelokāms, otrais ir ieguvis noteikto vai nenoteikto galotni, savukārt trešais – izskaņu *-īg-s*. Mēģināsim secīgi noskaidrot, kāpēc tā ir?

2. Sāksim ar tiem gadījumiem, kur aizgūtais īpašības vārds latviešu valodā netiek morfoloģiski adaptēts un deklinēts, piemēram, *hot* (*bilde*), *kreizī* (*ideja*), *kūl* (*beibes*), *super* (*koncerts*), *top* (*spēle*).⁵ Kā šādu lietojumu interpretēt?

Pirmkārt, dažos gadījumos ir saskatāma koda maiņa vārda līmenī (angļu *word level code-switching*, *single word code-switching*), kad divvalodīgs vai daudzvalodīgs cilvēks, runādams latviski, uz brīdi pārslēdz komunikācijas kodu uz citu valodu – vienu vārdu pasaka citā valodā un turpina runāt latviski.⁶ Salīdzināsim šos divus teikumus: pirmajā kods pārslēgts, iestarpinot tikai vienu vārdu, bet otrajā – jau vārdu savienojumu:

³ Dažādu vārdšķiru aizguvumu kvantitatīvos datus sk., piemēram, Tadmor 2009, 61.

⁴ Piemēram, *domāju, ka Durents ir kūl džeks* (http://sportacentrs.com/futbols/06052008-chelsea_nenonem_spriedzi_no_united?page=4591, skatīts 09.07.2016.); *es, kā jau riktīgi kūls džeks, dzēru no pudeles, kura bija aptīta ar maisiņu* (<http://klab.lv/~bondarsk/1921.html>, skatīts 15.05.2006.); *tas vilks jau bij kūlais džeks – gitāru spēlēja, viss kā vajag* (<https://www.tauta.lv/diskusijas/tema/?tid=698&pag=20>, skatīts 02.12.2009.); *tu lūk esi afigenna kūlīgs džeks* (<https://piezimes.lv/2008/06/18/uzdevums-juristiem-vai-blogeris-ir-zurnalists/>, skatīts 18.06.2008.).

⁵ <https://www.draugiem.lv/betishh/gallery/?pid=276554043>, skatīts 21.08.2012.

<http://www.sapforums.lv/index.php?t=23574>, skatīts 08.08.2007.

<http://www.veritweet.com/update/20228119>, skatīts 21.01.2016.

http://www.tvnet.lv/muzika/latvija/2241-dzintaru_koncertzale_jana_stibela_koncerts/comments, skatīts 07.09.2008.

http://sportacentrs.com/futbols/virsliga/04102009-hodels_i_top_i_spele_bet_tik_maz_skatitaj, skatīts 05.10.2009.

⁶ Tādi gadījumi latviešu valodniecībā tiek dēvēti par svešiespraudumiem (sk. Baldunčiks 1989, 22).

*Trešdienu gaida laikam visvairāk – tā ir **Crazy** diena, – jo trakāk, jo labāk.*⁷

*Jau šodien pirmajā dienā uzzināju, ka restorāna šefs ir **totally crazy guy**.:) intriģejoši [...].*⁸

Pāreja no vārda līmeņa koda maiņas uz valodā pilnībā integrētu aizguvumu ir pakāpeniska: sākotnēji adaptācija var būt tikai fonoloģiska, vēlāk – arī morfoloģiska.⁹ Starp citu, koda maiņa dažkārt var atspoguļoties arī grafiski: ja tiek saglabāta citas valodas rakstība (kā minētajos piemēros), visticamāk, kaut uz īsu brīdi tiek mainīts kods, un vārda aizguvuma vēl nav. Protams, autentiska rakstība nav droša koda maiņas pazīme, jo arī īstus aizguvumus aizguvējvalodā var rakstīt autentiski, bet izrunāt adaptētā veidā.

Par koda maiņu grūtāk runāt tajos gadījumos, kad nedeklinējamu citas valodas vārdu sāk lietot cilvēki, kuri attiecīgo valodu nemaz neprot (vai prot ļoti vāji). Viņi nevar mainīt kodu, bet gan tikai, atdarinādami citus runātājus, teikumā iestarpina citas valodas elementu. Tad jau var atzīt, ka sastopamies ar aizguvumu,¹⁰ bet no citiem leksikas elementiem tas atšķiras ar to, ka nav lokāms; tā morfoloģisko adaptāciju var dēvēt par nulles adaptāciju. Dažos gadījumos šāds aizguvums ar laiku tiek morfoloģiski adaptēts (iegūst galotni vai piedēkli ar galotni), bet dažkārt – tā arī paliek nelokāms, izņemot perifrastiskas konstrukcijas. Latviešu valodā ir nostiprinājies ļoti maz nelokāmu aizguvumu (piemēram, *haki, lillā, rozā, retro* u. tml.), tādēļ pēc kāda laika būs interesanti pavērot, cik un kādi pašlaik nelokāmie aizguvumi no angļu valodas būs saglabājušies un vai, piemēram, grūtāk adaptēsies īpašības vārdi, kas beidzas ar patskani (*fensī, kreizi, trendī* utt.), salīdzinot ar īpašības vārdiem, kas beidzas ar līdzskani.

Runājot par morfoloģisko adaptāciju un salīdzinot ar aizguvumiem no vācu un krievu valodas, jāsaka, ka angļu valodas morfoloģija ir atšķirīga: īpašības vārdiem nav lokāmu galotņu (tikai salīdzināmās pakāpes), tādēļ angļu valodas aizguvumu nedeklinēšanai latviešu valodā varētu būt devējvalodas ietekme. Piemēram, kopējot lokāmu vācu vai krievu valodas īpašības vārdu, runātāji saskaras ar problēmu: ko darīt ar devējvalodas locījuma morfēmu – saglabāt vai mainīt? Visbiežāk šīs morfēmas tiek mainītas, bet angļu valoda

⁷ <http://www.salacskola.lv/2015/02/krasaina-nedela-2/>, skatīts 16.02.2015.

⁸ <https://sandramartinsone.wordpress.com/author/sandramartinsone/page/51/>, skatīts 18.10.2008.

⁹ Plašāk par anglicismu aizgūšanas stadijām latviešu valodā sk. Baldunčiks 1989, 18–28; par koda maiņas un aizguvuma atšķirībām sk., piemēram, Thomason 2001, 132–136.

¹⁰ Sal. Thomason 2001, 133 (kā autore pareizi atzīst, ja visi runātāji ir divvalodīgi vai daudzvalodīgi, šis kritērijs nav ļoti noderīgs).

šādas problēmas nerada un morfoloģisku adaptāciju nerosina. Taisnības labad gan jāatzīst, ka angļu valodas lietvārdiem arī nav locījuma galotņu (tiek apzīmēts vienīgi daudzskaitlis), bet latviešu valodā bez galotnēm, izrādās, tie tiek lietoti daudz retāk nekā īpašības vārdi. Iespējams, ka lietvārdus bez locījuma galotnēm dažādu valodu sistēmas vienkārši mazāk tolerē (ir būtiski uzsvērt to sintaktisko funkciju) nekā nelokāmus īpašības vārdus. Interesanti arī tas, ka nelokāmas aizgūto angļu īpašības vārdu formas Eiropas valodās sastopamas biežāk predikatīva, nevis atribūta pozīcijā.¹¹ Domājams, ka šī tendence vērojama arī latviešu valodā: ievadot *Google* meklētājā vārdu savienojumus *super koncerts*, *superīgs koncerts* un *koncerts bija super*, *koncerts bija superīgs*, noskaidrojās, ka nelokāmā forma (*super*¹²) predikatīvā funkcijā patiesībā tiek lietota daudz biežāk, savukārt lokāmā forma ar piedēkli (*superīgs*) biežāk sastopama atribūta pozīcijā, sk. 1. tabulu:

	Atributīva pozīcija (_____koncerts)	Predikatīva pozīcija (koncerts bija _____)
<i>super</i>	1 200	2 940
<i>superīgs</i>	1 860	517

1. tabula. Formu *super* un *superīgs* lietojums atribūta un predikatīva pozīcijā internetā¹³

3. Tagad pāriesim pie tādiem gadījumiem, kad aizgūtie īpašības vārdi vienkārši iegūst locījumu galotnes – šo adaptācijas veidu sauksim par fleksiju pievienošanu. Ņemot vērā to, ka absolūti lielākā daļa latviešu valodas īpašības vārdu ir lokāmi, galotņu pievienošanu aizgūtam celmam var uzskatīt par dabiskāko adaptācijas veidu: nelokāmais aizgūvums (*super*) ir pilnībā neadaptēts, bet piedēkļa pievienošana (*super-īg-s*) jau šķiet lieka, jo vajadzētu pietikt tikai ar galotni. Latviešu valodā aizgūvumi no vācu un krievu valodas parasti tiek (vai tika) adaptēti, pievienojot (vai mainot) fleksijas, piemēram, *fein-s* (< *fein*), *forš-s* (< *forsch*), *švak-s* (< *schwach*), *krut-s* (< *krut-oj/крым-оў*), *riž-s* (< *ryž-ij/рыж-уї*), *tup-s* (< *tup-oj/myn-оў*) (LSV).¹⁴ Tomēr aizgūvumi no angļu valodas retāk tiek latviskoti, pievienojot galotnes. Kā jau iepriekš minēts, tas varbūt ir tādēļ, ka arī devējvalodā tiem nav galotņu, piemēram,

¹¹ Görlach 2002, 7–8.

¹² < angļu *super* (iespējama krievu valodas starpniecība).

¹³ Izmantots www.google.lv, informācija vākta 2016. gada augustā.

¹⁴ Adaptējot krievu valodas īpašības vārdus, reizēm galotnes var arī saglabāties, sal. *rižij-s* (LSV): šajā aizgūvumā *-ij-* ir kā iekonservēta krievu valodas (īpašības vārda garās formas) vir. dz. vsk. nominatīva galotne, pie kuras tiek pievienota latviešu valodas galotne *-s* (kura arī apzīmē vir. dz. vsk. N.).

slenga vārdnīcā (LSV) ir iekļauti *kūl-s* (< cool), *fakīn-s* (< fucking), internetā ir fiksēti *feik-s* (< fake, piemēram, *Tu esi feiks profils, aiz Tevis stāv PR aģentūra*¹⁵), *kjūt-s* (< cute, piemēram, *bet tāds matains bosiks arī ir kjūts*¹⁶), *kreiz-s* (< crazy, piemēram, *jūtam un darām kreizas lietas, aizpildot tukšumu*¹⁷) u. tml.

Atsevišķos gadījumos aizgūtie īpašības vārdi iegūst arī noteiktās galotnes, piemēram, *feikie darba piedāvājumi*¹⁸ (< fake); *Karlosa oldskūlais buss*¹⁹ (< old-school); *megasupadupakūlais plāns*²⁰ (< cool); *pec [= pēc] tam pie manis mājās bija superais sex*²¹ (< super) u. tml. Šeit redzams, ka runātāji īpašības vārdu lietojumu interpretē kā klasificējamu – ar šiem pazīmju nosaukumiem raksturotie objekti tiek izdalīti no citiem līdzīgiem, bet dažviet vērojama pazīmes pastiprinātājas emocionālā nokrāsa (sal.: Endzelīns 1951, 597; MLLVG I 443; LVG 396). Lai gan labi zināms, ka noteikto un nenoteikto formu lietojums latviešu valodā dažos gadījumos svārstās,²² noteikto galotņu pievienošana pie aizgūtiem celmiem parāda, ka šis noteiktības izteikšanas veids nešaubīgi ir dzīvotspējīgs un produktīvs.

Interesanti, ka ģenētiski un strukturāli tuvajā lietuviešu valodā angļu valodas aizguvumu adaptēšana ar galotnēm ir ļoti reti sastopama, būtībā vienīgi kā izņēmumi (dominē neadaptētas formas, kurām reizēm tiek pievienoti piedēkļi ar galotnēm),²³ tādēļ latviešu valoda izceļas ar produktīvāku angļu valodas aizguvumu adaptāciju, izmantojot tieši galotņu pievienošanu (tiesa gan, tas nav tik bieži sastopams, salīdzinot ar agrāko vācu un agrāko un tagadējo krievu valodas aizguvumu latviskošanu). Iespējams, ka šādu adaptāciju latviešu valodā balsta ievērojamais skaits aizgūto starptautisko lietvārdu, kuru formas sakrīt ar vīriešu vai (retāk) sieviešu dzimtes īpašības vārdu nenoteiktajām formām, piemēram, *direktīva, groteska, kolektīvs, kulinārs, minerāls, potenciāls, oriģināls, ovāls* u. tml.²⁴ Arī angļu valodā ir daudz

¹⁵ https://twitter.com/andris_ce/status/294948969056980992, skatīts 23.01.2013.

¹⁶ <http://klab.lv/~toadbeauty/706387.html>, skatīts 03.05.2012.

¹⁷ <http://blogi.oho.lv/?kid=674207>, skatīts 11.11.2013.

¹⁸ <http://klab.lv/community/darbs/189427.html>, skatīts 15.07.2010.

¹⁹ <http://celoju.draugiem.lv/celojums/3064223/autostops-lidz-spanijai>, skatīts 31.08.2010.

²⁰ <http://nobody.lv/blog/r-asprins-quotkargejais-jaukais-mitsquot-un-quotmita-koncepcijas-vai-kludainie-prieksstatiquot>, skatīts 07.06.2009.

²¹ http://www.tvnet.lv/egoiste/attiecibas/68326-ar_un_bez_otram_pusem/comments/page/5, skatīts 14.12.2005.

²² Sk. LVG 397–402 ar tālākām norādēm.

²³ Sk. Pakerys (iespiešanās).

²⁴ Par šādām formām plašāk sk. Skujiņa 1982; Skujiņa 2002, 98–99. Par šī modeļa produktivitāti sk. Skujiņa 1982, 168, 171–172 un Skujiņa 2002, 98. Reizēm šādas konversijas piemēri sastopami arī ar latviskas cilmes saknēm, sk. Endzelīns, 1951, 593–594; Skujiņa 1982, 178.

gadījumu, kad lietvārds, nemainot formu, tiek lietots arī kā atribūts vai kad tas pats celms tiek izmantots gan kā lietvārds, gan kā īpašības vārds, sal.: *fake*, *glamour*, *old-school* u. tml. Pēc minētā latviešu valodas internacionālismu un devējvalodas – angļu valodas – konversijas piemēra (sal. Veisbergs 2013, 67, 99) ir iespējams adaptēt arī jaunākos aizguvumus. Salīdzināsim:

Lietvārds	Īpašības vārds	
	Nenoteiktā forma	Noteiktā forma
<i>kulinār-s</i>	<i>kulinār-s</i>	<i>kulinār-ais</i>
<i>minerāl-s</i>	<i>minerāl-s</i>	<i>minerāl-ais</i>
<i>glamūr-s</i>	<i>glamūr-s</i>	<i>glamūr-ais</i> ²⁵
<i>feik-s</i>	<i>feik-s</i>	<i>feik-ais</i> ²⁶

Protams, tikai daļai aizguvumu ir lietvārda un īpašības vārda pāri, tādēļ dažviet var saskatīt tikai netiešu internacionālismu modeļa ietekmi – fleksīvās adaptācijas atbalstu, t. i., – lai arī lietvārda un īpašības vārda pāra nav, īpašības vārds tik un tā tiek adaptēts, pievienojot fleksiju. Fleksīvo adaptāciju līdz zināmai robežai var balstīt arī noteiktās formas, kuras, kā jau minēts, raksturojamus objektus ļauj izcelt, klasificēt, piemēram, lai lietuviešu valodā aizguvumu no angļu valodas lietotu klasificējami, tiek pievienots piedēklis *-in-* un galotne *-is*, piemēram: *feik-in-is skelbimas* ‘feikais sludinājums’²⁷, *super-in-is seksas* ‘superais (superīgs) sekss’²⁸ u. tml. Latviešu valodā nav atbilstoša produktīva piedēkļa, un vispār sufiksālu īpašības vārdu ar skaidru attieksmes nozīmi (izņemot internacionālismus) tajā ir maz²⁹, bet klasificējamu (vai tai tuvu) nozīmi īpašības vārdam var piešķirt ar noteiktajām galotnēm (*feik-ais*,

²⁵ Piemēram, pieskaita pie **glamūra** (lietvārds), **glamūrs** *apgērbis* (īpašības vārds ar nenoteikto galotni), **glamūro** *meiteņu* (īpašības vārds ar noteikto galotni) (<http://www.kleoo.lv/index.php?txid=1197>, 2008. gads (precīzs teksta publicēšanas datums nav norādīts)).

²⁶ Piemēram, *Benksija oficiālā Facebook lapa patiesībā ir feiks* (lietvārds), *tas ir vai nav tas feiks konts?* (īpašības vārds ar nenoteikto galotni) *kaads viltvaardis ir uztaisījis feiko profile* (īpašības vārds ar noteikto galotni) (<http://old.puaro.lv/lv/puaro/benksija-oficiala-lapa-facebook-patiesiba-ir-feiks>, skatīts 31.03.2014.; <https://twitter.com/lvetaKazoka/status/100553322188124160>, skatīts 08.08.2011.; <http://forums.delfi.lv/read.php?f=116&i=141796&t=141796>, skatīts 21.09.2009.).

²⁷ <https://m.basketnews.lt/news-41866-panevezyje-galima-isigyti-fiba-grazintus-bilietus.html>, skatīts 31.08.2011.

²⁸ <http://psichika.eu/blog/seksologas-seksas-yra-seimos-stabilumo-garantas-ir-trigubas-malonumas/>, skatīts 05.08.2014.

²⁹ Sk. MLLVG I 427; Endzelīns (1930, 51) sufiksālu attieksmes īpašības vārdu trūkumu skaidro ar iespējamo lībiešu valodas ietekmi.

oldskūl-ais, super-ais). Kā redzams – arī konkrēts noteiktības izteikšanas veids (ar fleksijām) dažos gadījumos var balstīt fleksīvo adaptāciju.

4. Pie aizgūtiem celmiem var pievienot ne tikai galotnes, bet arī piedēkļus: visbiežāk *-īg-* (piemēram: *kreiz-īg-s, kūl-īg-s, super-īg-s*, LSV), ļoti reti arī *-isk-* (piemēram, forma *super-īg-s* interneta lietojumos pašlaik ir fiksēta apmēram 182 000 reīžu, bet *super-isk-s* – tikai aptuveni 10 reīžu³⁰). Kad blakus šādām formām nav atbilstošu lietvārdu, es tās piedāvātu uzskatīt par izveidotām adaptīvā, nevis derivatīvā ceļā³¹: citā valodā eksistējošs vārds nav uzskatāms ne par semantisku, ne formālu šo formu atvasināšanas pamatu. Derivāciju var saskatīt tikai tad, ja aizguvējvaloda aizgūst arī atbilstošu lietvārdu, piemēram, īpašības vārdus *brend-īg-s, glamūr-īg-s, trend-īg-s*³² var uzskatīt par atvasinātiem tāpēc, ka līdzās tiek lietoti lietvārdi *brend-s, glamūr-s, trend-s* (< *brand, glamour, trend*). Cenšoties formas *kreiz-īg-s, kūl-īg-s, super-īg-s* izskaidrot derivatīvi, varētu mēģināt tās atvasināt arī no nelokāmām formām *kreizī, kūl, super*, bet atvasinājumi no īpašības vārdiem ar piedēkli *-īg-* nav bieži sastopami, acīmredzot dominē vārddarināšana no lietvārdiem (MLLVG I 271; LVG 267).

Kādēļ minētajos gadījumos adaptācijai ir izvēlēts tieši piedēklis *-īg-*? Tas, visticamāk, ir tādēļ, ka pašlaik latviešu valodā šis piedēklis tiek uzskatīts par produktīvāko un lietotājām pamanāmāko: pievienojot šo piedēkli, aizgūtais celms eksplīcīti (t. i., ņemot talkā atsevišķu marķieri, kuram aizgūvumā nav citas funkcijas) iegūst kādības īpašības vārdiem raksturīgās semantiski gramatiskās pazīmes. Līdzīgi kā derivatīvā ceļā jaunievietās vienības, kas izveidotas no jau esošām, pievienojot produktīvus piedēkļus, tāpat arī šajā gadījumā „pilsonību” aizguvējvalodā jaunas vienības iegūst, izmantojot to pašu veidu – piedēkļa pievienošanu. Salīdzinājumā ar nelokāmajiem aizgūvumiem sufiksālajām formām dažos gadījumos, šķiet, ir arī kāda īpašību pastiprinoša, akcentējoša nokrāsa – iespējams, tas ir saistīts ar piedēklim *-īg-* raksturīgo pazīmi apzīmēt aktīvas īpašības (MLLVG I 253–254; LVG 266–267). Līdzīgi, kā jau iepriekš minēts, dažkārt īpašības var akcentēt arī ar noteiktajām galotnēm.

³⁰ Izmantots www.google.lv, informācija vākta 2016. gada augustā (skaitītas tikai latviskas formas).

³¹ Sal. Brēde 2002, 417; Ernstsone, Tidriķe 2006, 36.

³² Piemēram, *Ja tu mani nemīli, kāda esmu, tad ne modīgs fasons, ne brendīga kosmētika nepalīdzēs* (www.tauta.lv/forum/thread/?tid=296&pag=320, skatīts 09.06.2010.); *'LaRocca' noticis pikanti glamūrīgs 'friku' šovs* (<http://www.delfi.lv/izklaide/dzivesstils/ballites/la-rocca-noticis-pikanti-glamurigs-friku-sovs.d?id=43795258>, skatīts 07.11.2013.); Video: *Kuram čalim meitenes dod priekšroku – „trendīgajam” vai klasiskajam?* (<http://skaties.lv/izklaide/raibumi/video-kuram-calim-meitenes-dod-prieksroku-trendigajam-vai-klasiskajam/>, skatīts 17.06.2015.).

Sufiksālās adaptācijas kontekstā interesanti ir tas, ka literāros internacionālismos skaidri dominē adaptīvais piedēklis *-isk-*, piemēram: *cin-isk-s*, *drast-isk-s*, *ekscentr-isk-s*, *jurid-isk-s*, *kosm-isk-s* utt. Ņemot vērā, cik bieži šajos aizguvumos sastopams piedēklis *-isk-*, varētu šķist, ka, arī adaptējot jaunākos aizguvumus, tas tiek izmantots, bet, kā jau tika minēts, tas notiek reti. Runātāji *-isk-*, visticamāk, uzskata par mazāk produktīvu nekā *-īg-* un varbūt to saista ar normatīviem internacionālismiem. No tā secināms, ka īpašības vārdu piedēkļi *-īg-* un *-isk-* tiecas specializēties arī pēc adaptējamās leksikas jomas: *-īg-* biežāk tiek lietots sarunvalodā un slengā, savukārt *-isk-* – literārajā valodā (adaptējot internacionālismus). Vērtējot abu piedēkļu produktivitāti, par aktīvāku un dzīvotspējīgāku būtu jāuzskata *-īg-*, jo tas biežāk tiek lietots nenormētajā valodā (t. i., to nebalsta kāda noteikta tradīcija), tas ir ieguvis pirmo vietu arī Blinkenas (2002, 186) pētījumā, kurš balstīts uz biežuma vārdnīcas (LVBV) datiem. Starp citu, piedēkļi *-īg-* un *-isk-* jau izsenis ir konkurenti: piemēram, 19. gs. internacionālismos ir izmantots *-īg-* (piemēram, *loģ-īg-s*, *jurid-īg-s*, *sociāl-īg-s* u. c.³³), taču ar laiku tomēr nostiprinājās *-isk-* (to atbalstīja arī valodnieki, sk. Blinkena 2002, 171–173).

Kādēļ vienā gadījumā aizguvumi tiek adaptēti, pievienojot tikai locījumu galotnes, bet citos – arī piedēkļus? Domājams, ka valodas lietotāji svārstās starp diviem adaptācijas veidiem (neskaitot nelokāmās formas): kā jau minēts, aizguvumam pilnīgi pietiktu ar fleksiju pievienošanu, bet ar šo adaptācijas veidu konkurē eksplīcītā vārda klases apzīmēšana ar derivatīvo piedēkli. Ar laiku viens no adaptācijas veidiem var nostiprināties (vai pat no paša sākuma būt dominējošais), un tad konkurence pazūd. Kā jau iepriekš minēts, mūsdienu lietuviešu valodā no angļu valodas aizgūto adjektīvu adaptācija, pievienojot galotnes, ir sastopama ļoti reti – visbiežāk tie tiek izmantoti vai nu morfoloģiski neadaptēti, vai ar adaptīviem sufiksiem. Vai arī, piemēram, verbālu aizguvumu gadījumā latviešu valodā nav svārstīšanās starp fleksīvo un sufiksālo adaptāciju: aizgūtie angļu valodas darbības vārdi jau izsenis tiek adaptēti, pievienojot piedēkli *-ē-* vai *-o-* un nekad – tikai pievienojot fleksijas, piemēram, *kancel-ē-t*, *print-ē-t*, *sken-ē-t*, (*ie-*)*ček-o-t*, *čill-o-t*, *džump-o-t*, *seiv-o-t* (< *cancel*, *print*, *scan*, *check (in)*, *chill*, *jump*, *save*) u. tml.³⁴

5. Ņemot vērā iepriekš minēto, latviešu valodā var izdalīt trīs jaunāko angļu valodas adjektīvo aizguvumu funkcionēšanas tipus: 1) nulles adaptāciju, kad aizguvums neiegūst nekādu aizguvējvalodas morfēmu, 2) fleksiju pievienošanu, 3) derivatīvā piedēkļa (un nepieciešamo galotņu) pievienošanu.

³³ Sk. Blinkena 2002, 171, 175–176.

³⁴ Šķiet, ka piedēklis *-o-* jaunāko aizguvumu adaptēšanā tiek izmantots biežāk.

Nulles adaptācijas gadījumā, protams, aizgūtais celms nesniedz nekādu papildu morfoloģisko informāciju, bet, pievienojot fleksijas un piedēkļus, rodas iespēja apzīmēt saskaņojumu, noteiktību un pakāpi. Tas, ka aizgūtie celmi iegūst ne vien nenoteiktās, bet arī noteiktās galotnes, pierāda noteikto galotņu produktivitāti, bet tie gadījumi, kad tiek aizgūts viena celma lietvārds un īpašības vārds un abi tiek adaptēti, pievienojot galotnes, pierāda konversīvo attiecību dzīvotspēju starp aizguvumiem. Ja tiek pievienots piedēklis *-īg-*, acīmredzot ir vēlme aizgūto celmu aizguvējvalodas leksikā ieviest, izmantojot derivatīvu (nevis formveidojošu) morfēmu. Piedēkļa *-īg-* izvēle parāda, ka tas tiek uztverts kā viens no tipiskākajiem un produktīvākajiem īpašības vārdu afiksiem, un aizguvumi ar šādu piedēkli tiek interpretēti kā kādības īpašības vārdi. Jāpievērš uzmanība tam, ka piedēklis *-īg-* kā adaptīvs līdzeklis ir raksturīgs sarunvalodai un slengam, bet normētās valodas starptautiskajos aizguvumos dominē *-isk-* (ļoti bieži ar klasificējamo nozīmi). Dažos gadījumos redzams, ka noteiktās galotnes un piedēklis *-īg-* pastiprina un uzsver aizgūtā celma apzīmēto īpašību.

Kā turpmāk attīstīsies adjektīvo aizguvumu adaptācija latviešu valodā, ir atkarīgs no runātāju vērtējuma: vai nelokāmu formu skaits samazināsies vai palielināsies, vai biežāka kļūs fleksīvā vai sufiksālā adaptācija. Kā jau labi zināms, vienu vai otru izvēli nosaka valodas sabiedrībā valdošās tendences – kādus izteiksmes līdzekļus runātāji uzskata par efektīvākajiem un tādiem, kas precīzāk atspoguļo viņu komunikatīvo ieceri, viņu attiecības ar vidi un citiem runātājiem. Runājot metaforās, šo faktoru kopumu varam uzskatīt par valodas attīstības modi:

*superīgas domas
viena pēc otras
superība rodas pēc
superības modes³⁵*

No lietuviešu valodas tulkojusi Lāsma Sirmule.

1. Baldunčiks 1989 – Baldunčiks, Juris. *Anglicismi latviešu valodā*. Rīga : Zinātne, 1989.
2. Blinkena 2002 – Blinkena, Aina. Īpašības vārds. *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*. 1. sēj. *Lokāmās vārdšķiras*. Red.: A. Blinkena, K. Pokrotiece. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2002, 140.–242. lpp.
3. Brēde 2002 – Brēde, Maija. Anglismi jauniešu leksikā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Nr. 6, 2002, 415.–421. lpp.

³⁵ Martas Asinis, *OK. Super!*, sk. iepriekš.

4. Endzelīns 1930 – Endzelīns, Jānis. Latvieši un viņu valoda. *Latvieši*. Red.: F. Balodis, P. Šmits. Rīga : Valters un Rapa, 1930, 50.–53. lpp.
5. Endzelīns 1951 – Endzelīns, Jānis. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1951.
6. Ernstsone, Tidriķe 2006 – Ernstsone, Vineta, Tidriķe, Laura. *Jauniešu valoda*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2006.
7. Görlach 2002 – Görlach, Manfred. Introduction. *English in Europe*. M. Görlach, ed. Oxford : Oxford University Press, 2002, pp. 1–12.
8. LSV – Bušs, Ojārs, Ernstsone, Vineta. *Latviešu valodas slenga vārdnīca*. 2. izd. Rīga : Zvaigzne ABC.
9. LVBV – *Latviešu valodas biežuma vārdnīca*. Apvienotais (1.–3.) sēj. Red. T. Jakubaite. Rīga : Zinātne, 1973.
10. LVG – *Latviešu valodas gramatika*. Red.: D. Nītiņa, J. Grigorjevs. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2013.
11. MLLVG 1 – *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. 1. sēj. *Fonētika un morfoloģija*. Red.: A. Bergmane, R. Grabis, M. Lepika, E. Sokols. Rīga : LPSR ZA izdevniecība, 1959.
12. Pakerys 2016 – Pakerys, Jurgis. Morphological adaptation of adjectival borrowings in modern Latvian. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*, 20 (1), 2016, pp. 147–162.
13. Pakerys (iespiešanās) – Pakerys, Jurgis. Morphological adaptation of adjectival borrowings in modern Lithuanian. *Baltistica* (iespiešanās).
14. Skujiņa 1982 – Skujiņa, Valentīna. Revidējama vai nerevidējama homonīmija? *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 17. laid., 1982, 163.–178. lpp.
15. Skujiņa 2002 – Skujiņa, Valentīna. *Latviešu terminoloģijas izstrādes principi*. 2. lab. un papild. izd. Rīga : Latviešu valodas institūts, 2002.
16. Tadmor 2009 – Tadmor, Uri. Loanwords in the world's languages: Findings and results. *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*. U. Tadmor, M. Haspelmath, eds. Berlin : De Gruyter Mouton, 2009, pp. 55–75.
17. Thomason 2001 – Thomason, Sarah. *Language Contact: An Introduction*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2001.
18. Veisbergs 2013 – Veisbergs, Andrejs. *English and Latvian Word Formation Compared*. Rīga : The University of Latvia Press, 2013.

Anitra Roze

„Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca”: tradicionālais un jaunais

1997. gadā, tikai gadu pēc tam, kad tika publicēts „Latviešu literārās valodas vārdnīcas” (turpmāk LLVV) pēdējais, 8. sējums, Latviešu valodas institūta leksikogrāfi levas Zuicenas vadībā uzsāka darbu pie jaunas – „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcas” (turpmāk MLVV). Šajā vārdnīcā atspoguļots vārdu krājums, kas lietots mūsdienu latviešu valodā pēdējos 30–50 gados (citviet norādīts laikposms pēdējie 20–30 gadi, sk. Zuicena 2000, 124; Zuicena 2002). Līdzās mūsdienu leksikai vārdnīcā dots arī neliels skaits novecojušu vārdu, galvenokārt tie ir vārdi, kurus mūsdienu autori lietojuši attiecīgā laikposma raksturošanai vai izteiksmes paspilgtināšanai (Zuicena 2007, 122), kā arī vārdi, ko valodas lietotāji varētu sastapt, piemēram, lasot latviešu literatūras klasiķu darbus, tautas pasakas, tautasdziesmas u. tml.

Varētu jautāt, ar ko gan šī vārdnīca atšķiras no iepriekš tapušajām latviešu valodas skaidrojošajām vārdnīcām? Vai tās atšķirība ir vien mūsdienīgāka leksikas materiāla iekļaušanā un vai šis aktuālais leksikas materiāls ir vienīgais, kas šķir virsrakstā minēto tradicionālo, ko pārstāv LLVV un citas līdz šim tapušās latviešu valodas skaidrojošās vārdnīcas, un jauno, uz ko, pēc autores domām, varētu pretendēt MLVV?

Lai atbildētu uz šo jautājumu, vispirms ieskicēsim MLVV un apjoma (šķirkļu skaita) ziņā līdzīgās LLVV kopējās iezīmes un būtiskākās atšķirības. Par šiem jautājumiem ticis rakstīts jau vairākkārt, taču šī raksta kontekstā ir ļoti svarīgi īsā un apkopotā veidā kopīgo un atšķirīgo aplūkot vēlreiz. Tas palīdzēs pilnīgāk atklāt rakstā aplūkoto tradicionālo un jauno, ko vārdnīcas lietotājam piedāvā MLVV.

Vispirms par kopīgo un to, kas šai rakstā uzlūkots par tradicionālu. Tāpat kā LLVV, arī MLVV paredzēta plašam lietotāju lokam. Pamatā abas šīs vārdnīcas orientētas uz lietotājiem, kuriem vārdnīcas valoda ir dzimtā vai vismaz otrā valoda, resp., vispirms latviešu lasītājiem, kā arī cittautiešiem, kuru latviešu valodas prasme ir pietiekami augsta (par šo jautājumu saistībā ar LLVV sk. Stengrevica 1998, 118). Varbūt lielākā mērā nekā LLVV „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca” varētu būt interesanta un izmantojama arī cittautiešiem, kuri latviešu valodu pārzina mazāk (līdz šim praksē apstiprinājies, ka vārdnīcas interesentu loks ietver arī šo lietotāju grupu). Tam par pamatojumu

varētu minēt MLVV izmantotos kompaktākos vārdu nozīmes skaidrojumus, plašāku vārdkopu, t. sk. skaidrojamo vārdkopu¹, izmantojumu vārdnīcas ilustratīvajā materiālā, dažādu stilu leksikas materiāla iekļaušanu vārdnīcā, tajā atrodamos pareizrūnas norādījumus, normatīvos komentārus u. c., par ko tiks runāts turpmāk.

Abās vārdnīcās dominējošais ir leksiski semantiskais aspekts, kas savukārt nosaka citas vārdnīcas iezīmes, piemēram, filoloģiskā un enciklopēdiskā elementa attieksmes – to, ka skaidrojumiem ir filoloģisks, nevis enciklopēdisks raksturs, resp., tiek skaidrotas vārdu nozīmes, nevis aprakstītas attiecīgās reālijas. Kaut gan vietumis šī robeža nav tik strikti novelkama, jo īsti nav iespējams formulēt, piemēram, augu, dzīvnieku nosaukumu nozīmi, neaprakstot to ārējo izskatu, funkcijas u. tml. (sk. Stengrevica 1998, 117, 118). Par augiem un dzīvnieku nosaukumiem rakstītais zināmā mērā būtu attiecināms arī uz vārdnīcās sniegto ekstralingvistisko leksiku (piemēram, par krāsu nosaukumiem sk. Roze 2015, 29; par garšas, ožas, taustes un dzirdes apzīmējumiem sk. Bušs 2014).

Abās vārdnīcās ievērots trīspakāpju semantiskais dalījums: daudznozīmīgiem (polisēmiskiem) vārdiem atsevišķās nozīmes apzīmētas ar arābu cipariem, piemēram, **debess** [...] **1.** *Izplatījuma vai atmosfēras daļa, kas redzama no zemes.* **2.** [...] *Mākoņi.* **3.** [...] *Dieva, mitoloģisku būtņu atrašanās vieta.* (MLVV; šeit un turpmāk vārdnīcas skaidrojumos slīpraksts pievienots, lai labāk izceltu tekstu – A. R.)

Sīkākas semantiskās atšķirības, t. s. nozīmes nianse, norādītas ar paralēles (//) zīmi gadījumos, ja nozīmes nianse vairāk atšķiras no pamatnozīmes, piemēram, **valdnieks, valdniece** [...] *Cilvēks (parasti, monarhs), kam (valstī, teritorijā) pieder vara.* [...] // *Cilvēks, kas (kur) ir noteicējs, rīkotājs; cilvēks, kas ir īpaši prasmīgs kādā jomā, pilnībā pārvalda to.* [...] // *pārn. Stiprākais, izcilākais pārstāvis (kāda apgabala, apvidus dzīvnieku, augu valstī), vai ar semikolu, ja atšķirība no pamatnozīmes ir pavisam neliela, piemēram, vēstule [...] *Kādam nosūtāms vai nosūtīts uzrakstīts teksts; attiecīgais pasta sūtījums.**

Tāpat abās vārdnīcās, ievērojot to specifiku, centrālā vieta atvēlēta vārda nozīmes skaidrojumam.

Turpmāk – par atšķirībām.

¹ Vārdkopas, kuru kopējā nozīme tiek izskaidrota, piemēram, **gulēt** [...] *Gulošais policists – sar. braukšanas ātruma ierobežošanas valnis (pie skolām, dzīvojamām mājām u. c.)* (MLVV).

Leksika

LLVV pamatā iekļauta vispārlietojamā literārā leksika, taču MLVV līdztekus literārajai leksikai, jaunākajiem aizguvumiem un jaundarinājumiem, izplatītākajiem terminiem un sarunvalodas vārdiem ietverti arī izplatītākie neliterārās leksikas vārdi, pamatā tie, kas pazīstami dažādu paaudžu runātājiem (piemēram, *ments, urla, zeks*), kā arī slengam un sarunvalodai raksturīgās literārās leksikas vārdu nozīmes (piemēram, **uzmest** [...] **5. sar. ledzert papildus (alkoholisku dzērienu)**. [...] **6. sar. Piekrāpt; kāst** [...] // *sar. nelit. Ņemt, prasīt (naudu); ņemt, prasīt naudu (no kā)*) un, kā jau iepriekš minēts, atsevišķi novecojuši vārdi (piemēram, *bīdelēt, gaņģis, nēzdogs*).

Vārdnīcā ievietoti arī atsevišķi padomismi, resp., atsevišķi padomju laika leksikas pieredumi, piemēram, *aģitpunkts, pionieris* (padomju laikā lietotajā nozīmē), *oktobrēns, komjaunatne*, kuri skaidroti, minot šo vārdu lietojuma laiku un vietu, piemēram, **oktobrēns** [...] *Jaunāko klašu skolēnu organizācijas loceklis (bijušajā PSRS)*; **partorgs** [...] *Pilnvarots komunistiskās partijas darbinieks (1933–1961)*.

Dažos gadījumos vārdiem, kuri apraksta padomju laika reālijas, pievienota norāde *vēst.* – vēsturisks, attiecas uz senākiem laikiem (sk. *www.tezaurs.lv/mlvv*; saīsinājumi), piemēram, **stahanovietis** [...] *vēst. Ražošanas pirmrindnieks (Padomju Savienībā no 1930. līdz 1940. gadam), kurš piedalījās strādnieku masveida kustībā par darba ražīguma celšanu, ieviešot darba procesā jaunas metodes un tehnoloģijas*.

Nav noliedzams, ka šādas stilistiskās norādes pievienojums tikai dažiem vārdiem, kas apzīmē padomju laika reālijas, nav īsti veiksmīgs un ienes zināmu devu subjektivitātes. Jau minētajos piemēros redzams, ka nav konsekvences nozīmju skaidrojumos: dažviet iekavu tekstā dota norāde *PSRS laikā*, dažviet norādīts vienīgi laika periods, kurā vārds lietots, bet dažviet minēti abi rādītāji. Nenoliedzami šīs norādes un kritēriji ir vienādojami un labojami.

Atsevišķa, īpaša vieta vārdnīcā (vairāk tas attiecināms uz šobrīd tapšanas stadijā esošo vārdnīcas jauno elektronisko versiju) atvēlēta jaunvārdiem. Tā kā jaunvārdu problemātika šobrīd vēl ir izpētes procesā (šim jautājumam Latvijā pievērsušies vien atsevišķi pētnieki, turklāt pamatā – garāmejojot, citu jautājumu kontekstā), ieskicēsim vien dažus aspektus, kuru atspoguļojums iecerēts MLVV, kā arī dažus jautājumus, uz kuriem atbildes vēl tiek meklētas.

Ņemot vērā MLVV sākotnējo mērķi – atbilstoši savam nosaukumam ietvert vārdnīcā visu jaunāko valodas materiālu, vārdnīcas papildināšanā

īpašs uzsvars likts uz jaunāko leksiku, ko šobrīd nosacīti varētu dēvēt par jaunvārdiem. Nosacīti tāpēc, ka joprojām aktuāls ir jautājums par to, cik ilgi kāds vārds uzlūkojams par jaunvārdu – vai tam ir kādi hronoloģiski kritēriji (piemēram, vai par jaunvārdiem uzlūkojama latviešu valodā pēdējos desmit, piecos vai trijos gados ienākusi jaunā leksika; šādā gadījumā nepieciešams atsevišķs izpētes darbs, lai maksimāli precīzi noteiktu, kad vārds ienācis valodā), vai arī jaunvārdu noteikšanai izmantojami citi nosacījumi (piemēram, vārds uzlūkojams par jaunvārdu tik ilgi, kamēr valodas lietotāji to uztver kā jaunu, iepriekš nezināmu²; par jaunvārdu uzlūkojams vārds, kurš līdz šim nav ticis fiksēts nevienā valodas skaidrojošajā vārdnīcā³).

Šobrīd jaunie vārdi tiek iekļauti vārdnīcas kopējā tekstā, apzīmējot tos ar zvaigznīti (*), lai tādējādi atšķirtu iespējamus jaunvārdus no pārējā leksikas apjoma. Tādējādi, cenšoties reaģēt uz jaunu parādību, jaunu reāliju parādīšanos, vārdnīcā tiks iekļauti vārdi *slēpņošana, hakatons, rogainings, segvejs, zorbing, halāls, brūnītis, barista, smūtijs, animators, tēmturis, mandeļcepums, makarūns, raftings, blogs, tvītot, spieģprogrammatūra* un daudzi citi. Protams, atsevišķos gadījumos varam diskutēt par šo vārdu labskaņu vai oponentu, ka vārdnīcā iekļauts pārāk liels daudzums nelatvisku aizguvumu, tomēr vārdnīcas autoru nostāja ir tāda – šie vārdi valodā tiek lietoti un, kamēr labāka vai atbilstošāka analoga konkrēto reāliju apzīmēšanai valodā nav, valodas lietotājiem ir nepieciešamība noskaidrot šo vārdu nozīmi un pareizrakstību, un labāk to darīt, ielūkojoties speciālistu veidotā latviešu valodas skaidrojošajā vārdnīcā, nevis izvēlēties variantu pēc katra paša gaumes no interneta vietņu piedāvātā daudzveidīgā klāsta. Problēmas, protams, nenoliedzami pastāv, jo valodā relatīvi nesen ienākušo vārdu pareizrakstība daudzos gadījumos vēl nav nostabilizējusies, un arī vārdnīcas autoriem ne vienmēr ir viegli rast vienu noteiktu atbildi uz to, kā katrs konkrētais vārds rakstāms un gramatiski klasificējams, piemēram, vai bezē, putukrējuma un ogu kūkas nosaukums ir *Pavlova* un tas ir īpašvārds, vai arī tas jau kļuvis par sugasvārdu un rakstāms ar mazo burtu *pavlova* (līdzīgi kā *Napoleons/napoleons*)? Vai *halāls* atbilstošs islāma nosacījumiem, priekšrakstiem⁴ ir īpašības vārds un lietojumā būtu veidojams savienojums *halālā pārtika*, vai arī (līdzīgi kā *košers*) tas uzlūkojams par lietvārdu un lietojumā būtu veidojami tādi savienojumi kā *halālā pārtika, halālā veikali, halālā kautuves*?

² Sk., piemēram, Розенталь, Д. Э., Голуб, И. Б., Теленкова, М. А. *Современный русский язык*. Москва : Айрис-Пресс, 2002.

³ Šādi rīkojušies lietuviešu valodas jaunvārdu korpusa (*Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*) autori; sk. www.naujazodziai.lki.lt

Nereti tiek runāts par to, ka valodnieki, izsakoties līdzībās, cenšas pieņemt lēmumus, kā dēvēt vilcienu, kurš sen jau aizgājis. Tāpēc MLVV veidotāju mērķis, turpinot līdzību, ir parādīt lietotājiem, kā dēvēt vilcienu, kurš nesen pienācis un vēl atrodas stacijā.

Jautājums, vai jaunajā MLVV versijā marķējumu, kas atšķir jaunus vārdus (nosacītos jaunvārdus), saglabāt un lietot arī turpmāk, vēl tiek spriests. No vienas puses, šāds iezīmējums varētu palīdzēt lietotājiem identificēt šos vārdus kopējā lielajā MLVV leksikas apjomā. No otras puses, tiklīdz vārds kļūst plaši atpazīstams un tā lietojuma biežums pieaug, vārda novitāte un jaunvārda statuss zūd, tad rodas nepieciešamība rūpīgi sekot tam, lai vārdiem, kuri kļuvuši par vispārējās leksikas daļu, attiecīgo marķējumu noņemtu. Turklāt nevar noliegt jaunvārdu uztveres zināmo subjektivitāti – kāds vārds vienam valodas lietotājam var būt labi pazīstams un ikdienas valodā lietots, turpretī kādam citam šis pats vārds var šķist jauns, svešs un nepazīstams.

Vēl kāda ar jaunvārdiem saistīta problēma, ko nevar nepieminēt MLVV kontekstā, – vai par jaunvārdiem uzlūkojam tikai jaunus aizguvumus un pašcilmes darinājumus (kā tas līdz šim ar nedaudziem izņēmumiem ticis darīts latviešu valodniecībā), vai arī par jaunvārdiem līdztekus šiem uzlūkojamas jau valodā esošo, pazīstamo vārdu jaunās nozīmes (kā tas tiek darīts lietuviešu, krievu, vācu, angļu, amerikāņu u. c. valodniecības teorijā). Resp., vai, piemēram, vārda **trollis** '*pārdabiska būtne skandināvu mitoloģijā*' jaunās, pārnestās nozīmes '*persona, kas rada nesaskaņas tiešsaistes sarunās*' un '*hibrīdkara dalībnieks, kas apzināti un mērķtiecīgi izplata melīgu informāciju, lai radītu baiļu sajūtu sabiedrībā*' būtu marķējamas kā jaunvārdi? Atbildes uz šiem jautājumiem joprojām tiek meklētas.

Vārdu krājuma analīzei izmantots mūsdienu latviešu valodas materiāls: MLVV kartotēka, kurā atrodami ekscerpti no atsevišķiem, pēdējos 20 gados iznākušajiem, daiļliteratūras darbiem, tomēr pārsvarā – no periodikas, materiāli no interneta (piemēram, www.korpuss.lv, www.letonika.lv, www.news.lv, www.google.lv, www.latvijasdaba.lv, www.termini.lza.lv/akadterm), kā arī jaunākās vārdnīcas un enciklopēdijas (sk. www.tezaurs.lv/mlvv; instrukcija).

Gramatika

MLVV visiem vārdiem norādīta vārdšķira, lai lietotājiem, kuri ikdienā nesaskaras ar latviešu valodas gramatikas jautājumiem, atvieglotu vārdu gramatisko identificēšanu. Jāpiebilst, ka, rediģējot MLVV, liela uzmanība tika un joprojām tiek veltīta tam, lai gramatikas jautājumos būtu ievērota

atbilstība jaunākajiem valodnieciskajiem atzinumiem (Zuicena 2014, 174). Ne visos gadījumos tas ir izdevies, tomēr pamatā MLVV tiek ņemti vērā jaunākie secinājumi un interpretācijas, kuras atspoguļotas 2013. gadā iznākušajā „Latviešu valodas gramatikā” (LVG).

Lai ilustrētu šo apgalvojumu, sniegsim vairākus piemērus:

- 1) LLVV **ejošs** ir norādīts kā īpašības vārds, savukārt MLVV tas rādīts kā īpašības vārda nozīmē lietots divdabis (**ejošs** [ejuošs] -ais, **ejoša** -ā, *divd. īp. nozīmē*). Jāpiebilst gan, ka saliktenis *augšupejošs* šobrīd abās vārdnīcās klasificēts kā īpašības vārds, motivējot to tādējādi, ka latviešu valodā nav darbības vārda *augšupiet*, no kura būtu varējis veidoties divdabis. Tādējādi LLVV kā adjektīvi klasificēti arī citi līdzīgi vārdi, piemēram, *caurredzams, caurstaigājams, jaundzimis, paštaisīts, pussabrucis, sengaidīts*. LVG šis jautājums aplūkots atšķirīgi (sk., piemēram, LVG 2013, 376, 377), tādus vārdus kā *ejošs, redzams, dzimis, taisīts, sabrucis, gaidīts, iecelts, iesaukts* u. c. ierindojot pie adjektīviskiem divdabjiem tāpēc, ka šo formu veidošanā nav izmantoti īpašības vārdu piedēkļi (sk. LVG 2013, 264–267). Līdz šim MLVV autori daļēji sekojuši LLVV pēdās, taču ne visos gadījumos. Salikteni ar komponentu *jaun-* (*jaundzimis, jauniecelts, jauniesaukts, jaunlaulāts*) un daži citi atšķirībā no LLVV arī apzīmēti ar norādi *divd. īp. nozīmē* (sk. Migla, Zuicena);
- 2) LLVV *manējais, tavējais, mūsējais, jūsējais* definēti kā piederības vietniekvārdi, savukārt MLVV tie, atbilstoši LVG koncepcijai (sk. LVG 2013, 373), atzīti par īpašības vārdiem, kā vārda 2. nozīmi norādot arī tā lietojumu lietvārda nozīmē (piemēram, **manējais, manējā** *īp. ar not. galotni. 1.* Tāds, kas pieder, piemīt runātājam; mans. [...] **2.** *lietv. nozīmē; sar.* Runātāja ģimenes loceklis, piederīgais. [...]). Tas atšķir MLVV no visām pārējām latviešu valodas skaidrojošajām vārdnīcām (Zuicena 2014, 177);
- 3) vārdi *daudz, nedaudz, maz, mazāk, vairāk, cik, necik*, kuri LLVV (līdzīgi arī LVV 1987 un LVV 2006) klasificēti kā homonīmi – nenoteiktie skaitļa vārdi savienojumā ar lietvārdu ģenitīvā un apstākļa vārdi savienojumā ar darbības vārdu, adjektīvu vai apstākļa vārdu, MLVV traktēti vienīgi kā apstākļa vārdi (sk. Migla, Zuicena);
- 4) atšķirīgi MLVV autoru kolektīvs lūkojies arī uz ģenitīveņu jautājumu. Formāli ģenitīveņi ir sastingušas lietvārdu formas, taču vārdnīcās tiem dots īpašības vārda skaidrojums, jo teikumā šiem vārdiem ir apzīmētāju funkcijas (sk., piemēram, **zemledus** *ģen., nelok.* ‘tāds, kas atrodas, noris zem ledus’; LLVV 8, 606). MLVV arī sākotnēji ģenitīveņi

tika doti ar norādi *ġen. ģp. nozīmē* (resp. ģenitīvs, ģenitīvenis īpašības vārda nozīmē; šāds traktējums redzams arī pašreiz lietotājiem pieejamajā MLVV elektroniskajā versijā) (sk. Zuicena 2014, 179). Tomēr vārdnīcas materiāla rediģēšanas gaitā, jau pēc tās pamatteksta pabeigšanas, tika ieviesta cita norāde – *ģenit.* (resp., ģenitīvenis, saīsinājumu sarakstā pievienojot paskaidrojumu: *nelokāms lietvārds vienskaitļa vai daudzskaitļa ģenitīvā, ko parasti lieto apzīmētāja funkcijā*).

Vārdu izruna

Atsevišķos gadījumos, lai palīdzētu gan lietotājiem, kuriem latviešu valoda ir dzimtā, gan arī tiem, kuriem latviešu valoda nav dzimtā, MLVV dota vārdu izruna, par paraugu ņemot 1996. gadā izdoto „Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrunas vārdnīcu”.

MLVV vārdu izruna dota šādos gadījumos:

- 1) zilbes robežā, ja nepieciešams norādīt, ka divi blakus esoši patskaņi neveido divskani, piemēram, **audience** [aūdi-eņce];
- 2) ja burts *o* apzīmē divskani, piemēram, **žogs** [žuōgs]. Divskaņa *o* izruna nav rādīta vienīgi tajos gadījumos, kad *o* ir darbības vārda izskaņās (*-ot, -oties*) vai priedēklī (*no-*);
- 3) ja burti *e, ē* apzīmē platos patskaņus, piemēram, **zvērs** [zvērs], **beka** [bēka];
- 4) ja vārda uzsvars neatrodas pirmajā zilbē, piemēram, **nekad** [ne-kad];
- 5) ja homonīmus izrunā ar atšķirīgu zilbes intonāciju, piemēram, **zāle** [zāle] ‘telpa’ un **zāle** [zāle] ‘augš’ (šo pēdējo divu vārdu izruna redzama arī LLVV).

Arī par vārdu izrunu MLVV autori ņēmuši vērā jaunākās tendences, piemēram, reaģējot uz Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas 2015. gada septembra lēmumu⁴, tiks norādīts uz izmaiņām atsevišķu 1. konjugācijas darbības vārdu (*bērt, dzert, ķert, svērt, vērt*) izrunā, konkrēti uz izrunas paralēlvariantiem ar šauru un plato *e* vienkāršās tagadnes vienskaitļa 1. personas formā, kā arī vienskaitļa un daudzskaitļa 3. personas formā (piemēram, **bērt** beru [beru, arī bēru], ber, ber [arī bēr], pag. bērū.) Jāpiebilst, ka šīs izmaiņas būs redzamas vienīgi jaunajā MLVV versijā.

⁴ Sk. www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/komisijas/lemumi

Atsevišķu atvasinājumu un sinonīmu novietojums

Atvasinājumi ar *-ums, -ība, -iens, -oņa*, kuri izsaka to pašu nozīmi, ko pamatvārds, MLVV doti aiz pamatvārda šķirkļa beigās, tos nošķirot ar zīmi □ (piemēram, **taupīgs** -ais, **taupīga** -ā, *īp.*; **taupīgi** *apst.* 1. Tāds, kas taupa, tērē ar apdomu, cenšas visu lietderīgi izmantot; tāds, kurā izpaužas šādas īpašības. *Taupīga saimniece. Taupīgi saimniekot. Taupīgi dzīvot. Taupīga enerģijas izmantošana.* □ **taupība** *s. lietv. taupīgums v. lietv.*).

Savukārt aiz semikola minēti vārdi, kuri izsaka to pašu nozīmi, ko šķirkļa vārds, piemēram, **biezeņzupa** [...] Zupa, kas gatavošanas beigu posmā tiek sablendēta biezenī; biezzupa. Tādējādi lietotājam vieglāk atrodami attiecīgā vārda sinonīmi vai daļējie sinonīmi, piemēram, ar atšķirīgu stilistisko konotāciju (ekspressīvo nokrāsu).

Stilistiskās norādes

MLVV ieviesta jauna leksikostilistiskā norāde *sar. nelit.* – neliterārās sarunvalodas jeb vispārējā slenga vārds.

Jāatzīst tomēr, ka praksē nereti problemātiski nošķirt šos vārdus no tiem, kas apzīmēti tikai ar norādi *sar.* – sarunvalodas vārds. Ar *sar. nelit.* vārdnīcā atzīmēti tādi vārdi kā, piemēram, *bardaks, bomzis, čalis, čoms, feins, kruts, ments*, savukārt ar *sar.*, piemēram, *bleķis, duraks, džeks, skuķis*. Tādējādi nenoliedzami šai jomā vērojams zināms subjektīvisms, kuru novērst nebūt nav viegli. Tajā pašā laikā labi saprotama ir vārdnīcas autoru vēlme atspoguļot pakāpi starp sarunvalodas vārdiem un vienkāršrunas vārdiem vai literārā valodā nevēlamiem vārdiem.

Atsevišķi vēlētos pieminēt ģermānismus *smērēt, smēre, nosmērēt, pārsmērēt*, kuri abās vārdnīcās skaidroti ar atbilstošajiem literārajiem analogiem: **smērēt** 'ziest', **smēre** 'ziede', **nosmērēt** 'noziest, notraipīt', **pārsmērēt** 'pārziest'. LLVV visi šie vārdi marķēti kā sarunvalodas vārdi, savukārt MLVV, ņemot vērā *smērēt, nosmērēt, smēre* lietojuma biežumu attiecībā pret *ziest, noziest, ziede*, norādes *sar.* vairs nav. Tādējādi abi vārdi uzlūkojami kā līdzvērtīgi lietojami un varam teikt gan *ziest maizi*, gan *smērēt maizi*.

Augu un dzīvnieku nosaukumu papildinājums ar latīnisko nosaukumu u. c. enciklopēdiskas iezīmes

Augu un dzīvnieku skaidrojumi MLVV papildināti ar attiecīgās dzimtas, ģints vai sugas latīnisko nosaukumu kvadrātiekvāš, piemēram,

bruņurupcis -ča, dsk. *ģen.* -ču, v. *lietv.* Lēns, mazkustīgs rāpulis, kura ķermenis ietverts spēcīgās kaula bruņās pasīvai aizsardzībai. *Purva, jūras b. Sauszemes bruņurupuči. Bruņurupuču olas.* • *Bruņurupuču kārtā* [Testudines, Chelonia];

maijrozīte [maījruozīte] *dsk. ģen.* -šu, *s. lietv.* Rožu krūms ar sīkiem dzeloņiem klātiem zariem un kupliem, smaržīgiem, bāli dzelteniem ziediem; šā krūma zieds [Rosa spinossima].

Ķīmisko elementu nosaukumi papildināti ar to simboliskajiem apzīmējumiem kvadrātiekvāš aiz vārda nozīmes skaidrojuma, piemēram,

sudrabs [...] Ķīmiskais elements – spīdīgs, balts (gaisa iedarbībā melnējošs), samērā mīksts, ļoti plastisks cēlmetāls [Ag];

sērs [...] Ķīmiskais elements – cieta, trausla, dzeltena viela [S].

Šis papildu norādes MLVV piešķir vairāk enciklopēdiskas iezīmes, nekā tas vērojams LLVV.

Ilustratīvais materiāls

Ilustratīvajā materiālā vārdnīcas autori sākotnēji (galvenokārt vietas taupīšanas nolūkā, jo vārdnīcu bija iecerēts izdot grāmatas formā) bija iecerējuši sniegt tikai vārdkopas, taču galarezultātā nelielā skaitā izmantoti arī atsevišķi citāti no daiļliteratūras un periodikas. Pamatā tas darīts gadījumos, kur nepieciešams plašāks vārda lietojuma atspoguļojums, kā arī ar nolūku pēc iespējas precīzāk raksturot vārdu pārnestās nozīmes. Šie citāti no pārējā teksta izcelti ar baltu aplīti (○), piemēram,

zaļš [...] // Tāds, kam ir ļoti bāla, neveselīga seja bez sārtuma (par cilvēku). [...] ○ „*Viņš necieš jūras. Kā uzpūš stingrāks vējš, tā paliek zaļš ģimī un vemj.*” (G. Janovskis).

Taču ne visur plašākais teksts ilustratīvajā materiālā ir norādīts kā tiešs citāts no kāda noteikta izdevuma. Interneta materiālā atrodami piemēri, kā arī uz izpētītajiem materiāliem balstītie pašu autoru rakstītie piemēri vārdnīcā ievietoti bez īpašām norādēm, piemēram,

zigota [...] *Z.⁵ satur tēva un mātes hromosomu komplektus, līdz ar to – organisma attīstībai nepieciešamo informāciju.*

⁵ Pamatformā esošie vārdi piemēros tiek saīsināti.

Protams, arī šajā gadījumā nav noliedzams zināms atsevišķa šķirkļa autora subjektīvisms pret izvēlēto ilustratīvo materiālu, vietām piemēri ir nepilnīgi vai arī to trūkst, taču iespēju robežās vārdnīcas autori centušies vārda lietojumu valodā atklāt iespējami plaši un daudzpusīgi.⁶

Ir divas īpaši iezīmīgas atšķirības starp LLVV un MLVV.

Pirmā no tām ir atsevišķiem vārdiem (pamatā svešvārdiem) pievienotā vārda cilmes norāde, piemēram,

bomzis [...] Cilme: no krievu *бомж* – (*б*)*ез* (*о*)*пределенного* (*м*)*еста* (*ж*)*утельства* 'bez noteiktas dzīvesvietas';

fondi [fon-dī] [...] Cilme: no franču *fondue* (*fondre* 'kausēt').

Līdztekus aizguvumiem pašreizējā MLVV versijā cilmes norāde dota arī vairākiem latviskas cilmes vārdiem, turklāt šī cilmes norāde papildināta ar nelielu komentāru, piemēram,

burts [...] Cilme: senāk par *burtu* sauca kokā grieztas zīmes. J. Alunāns ieteica vārdu *burts* lietot agrākā *bokstāba* (no vācu *Buchstabe*) vietā;

jaunatne [...] Cilme: no adjektīva *jauns*. Sākotnēji šis atvasinājums lietots ar nozīmi 'jaunība', mūsdienu nozīmes ieviešanos un nostiprināšanos veicinājis A. Kronvalds.

Citviet minēts tikai konkrēts jaunvārda autors vai vārda tapšanas vide, piemēram, **austuve** [...] Cilme: J. Alunāna jaunvārds; **dzeja** [...] Cilme: A. Kronvalda jaunvārds (1868. g.); **nākotne** [...] Cilme: 19. gs. jaunlatviešu darināts jaunvārds.

Taču darba gaitā tika konstatēts, ka šīs norādes ne vienmēr ir korektas, turklāt vietumis nav ievērota konsekvence, piemēram, vārds **austuve** ir norādīts kā J. Alunāna jaunvārds, bet pie vārda **ceptuve** (kas arī tradicionāli tiek uzskatīts par J. Alunāna jaunvārdu) šādas norādes nav. Lai iespējami izvairītos no kļūmēm šāda veida vārdu cilmes aprakstā, tiek apsvērta iespēja turpmāk cilmes norādes sniegt tikai aizguvumiem, resp., svešvārdiem.

Otra īpaša atšķirība ir atsevišķiem vārdiem pievienotais komentārs. Kā var lasīt vārdnīcas instrukcijā: „[...] pie atsevišķiem šķirkļiem uz pelēkā krāsā ietonēta fona pievienots komentārs no valodas kultūras viedokļa, ja ar attiecīgo šķirkļa vārdu saistās kļūmes izrunā, pareizrakstībā vai gramatisko formu lietošanā, ja notikusi attiecīgā šķirkļa vārda ortogrāfijas maiņa, kā arī tad, ja kāds vārds, vārda nozīme vai vārdu savienojums latviešu valodā ir nevēlams un aizstājams ar citu.” (Sk. www.tezaurs.lv/mlvv; instrukcija.)

⁶ Jāņem vērā arī fakts, ka vārdnīcas tapšanas sākumposmā tās autoriem bija pieejams daudz ierobežotāks jaunās leksikas apjoms, jo netika izmantots ne interneta, ne valodas korpusa materiāls, tikai papīra kartotēka.

Piemēram, **želatīns** [...] Praksē nereti tiek lietota kļūdaina šī lietvārda forma ar līdzskani *n* – *želantīns*.

Diemžēl tehnisku iemeslu dēļ pašreiz lietotājiem pieejamajā vārdnīcas elektroniskajā versijā pelēkais fons nav redzams un komentārs vizuāli saplūst ar pārējo šķirkļa tekstu, kas noteikti nav vēlams. Turpmāk paredzams, ka šī nepilnība tiks novērsta, turklāt komentāri mainīs savu ievirzi un būs ne vien saistīti ar valodas kultūras aspektu, resp., ne vien normatīvi, bet, kur tas nepieciešams, sniegs arī citu papildu informāciju par vārdu (piemēram, **šalotes** [...] Lietojumā sastopams arī šo sīpolu apzīmējums *šalotes sīpoli*; **brūnītis** [...] 2014. gada 8. oktobra sēdē Latviešu valodas ekspertu komisija vārdu *brūnītis* ieteica kā analogu angļu *brownie*).

Visbeidzot jāpiebilst, ka, izstrādājot jauno vārdnīcas elektronisko versiju, tiks būtiski uzlabotas meklēšanas iespējas, piemēram, būs iespējams atrast un aplūkot vārdus ar noteiktām gramatiskajām vai stilistiskajām norādēm, saliktnus ar vienādiem pirmajiem un otrajiem komponentiem, atvasinājumus ar noteiktiem priedēkļiem vai piedēkļiem u. tml.

Jau dažus gadus pēc tam, kad bija sākts darbs pie MLVV, vārdnīcas redaktore I. Zuicena izteica bažas, ka darbs pie tās var ievilkties un optimāli nepieciešamo aptuveni piecu gadu vietā ilgt 12 līdz 15 gadus (sk. Zuicena 2002). Šīs bažas apstiprinājās – darbs pie vārdnīcas nosacīti noslēdzās vien 2013. gadā (šajā gadā interneta vietnē www.tezaurs.lv/mlvv tika publicētas pēdējās vārdnīcas daļas, atsevišķas tās daļas (šķirkļi ar burtiem no A līdz J) lietotājiem bija pieejamas nedaudz agrāk).

Pateicoties sadarbībai ar Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratoriju, šobrīd notiek darbs pie jaunās MLVV versijas gatavošanas, šai laikā tās teksts tiek rediģēts, papildināts ar jauniem šķirkļiem, jaunām nozīmēm.

Raugoties no 2017. gada perspektīvas, varētu jautāt, vai ilgā vārdnīcas tapšana ir tās pluss vai mīnuss? Atbildot uz šo jautājumu, drīzāk gribētos optimistiski teikt, ka tas ir pluss. Klāt nākušas jaunas atziņas, jauna pieredze, ir bijusi iespēja pārstrādāt agrāk tapušos šķirkļus, papildinot tos ar jaunu ilustratīvo materiālu un laika gaitā klāt nākušām jaunām nozīmēm, pievienot jaunus šķirkļus, uzlabot un pilnveidot gramatiskās norādes utt. Cerams, ka jau esošā un arī papildinātā vārdnīcas versija, kuru lietotāji saņems tuvākajā laikā, sniegs daudz noderīgas informācijas un palīdzēs orientēties plašajā mūsu kuplās, daudzkrāsainās un niansēm bagātās valodas vārdu klāstā.

1. LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 1.–8. sēj. Rīga : Zinātne, 1972–1996.
2. LVG – *Latviešu valodas gramatika*. Autori: Ilze Auziņa, Ieva Brenķe, Juris Grigorjevs, Inese Indričāne, Baiba Ivulāne, Andra Kalnača, Linda Lauze, Ilze Lokmane, Dace Markus, Daina Nītiņa, Gunta Smiltņiece, Baiba Valkovska, Anna Vulāne. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2013.
3. *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas*. Pieejams: <http://naujazodziai.lki.lt/>
4. LVV 1987 – *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga : Avots, 1987.
5. LVV 2006 – *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga : Avots, 2006.
6. Migla, Zuicena – Migla, Ilga, Zuicena, Ieva. „*The Dictionary of Modern Latvian*” – *Traditions and Innovations*. Rokraksts.
7. MLVV – *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv
8. Stengrevica 1998 – Stengrevica, Melita. Daži vārdi par Latviešu literārās valodas vārdnīcu. *Linguistica Lettica*. Nr. 2. Rīga : Latviešu valodas institūts, 1998.
9. Zuicena 2000 – Zuicena, Ieva. „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca” un „Latviešu literārās valodas vārdnīca”. *Linguistica Lettica*. Nr. 7. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2000.
10. Zuicena 2002 – Zuicena, Ieva. *Vai mēs sagaidīsim jaunu latviešu valodas vārdnīcu?* [tiešsaiste]. *Diena*, 2002, 10. apr. [skatīts 27.07.2016.]. Pieejams: <http://www.diena.lv/arhivs/vai-mes-sagaidisim-jaunu-latviesu-valodas-vardnicu-11287263>
11. Zuicena 2007 – Zuicena, Ieva. Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca. *Linguistica Lettica*. Nr. 16. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.
12. Zuicena 2014 – Zuicena, Ieva. „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca” un problēmas latviešu vārdšķiru klasifikācijā. *Linguistica Lettica*. Nr. 22. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2014.
13. Розенталь 2002 – Розенталь, Д. Э., Голуб, И. Б., Теленкова, М. А. *Современный русский язык*. Москва : Айрис-Пресс, 2002.

Inta Rozenvalde

Bailēm lielas acis jeb Drošāk papildināsim un apkoposim latviešu leksiku

Uzaicinājumam iesaistīties krājuma veidošanā es personiski esmu piešķīrusi lielu nozīmi un ne tikai manas personas kontekstā. Allaž esmu domājusi, ka rūpes par valodu, aktīva ieinteresētība, iesaistišanās dažādu ar valodu saistītu jautājumu risināšanā nav tikai profesionālo valodnieku joma un pienākums. Mēs, tauta, taču esam tie, kas savu valodu radijuši, izkopoši, pilnveidojuši, kas pieņem vai nepieņem tos jauninājumus, kas laika ritējumā ienāk valodā un tur paliek vai arī ātri pagaist. Dzimtā valoda vienlīdz lielā mērā pieder visiem, kas šajā valodā runā, tā ir tautas kopējā bagātība. Gluži tāpat kā gaiss, kuru elpojam. Tādēļ arī rūpes par valodas attīstību, nākotni, bagātību – proti, vārdu krājumu, valodas nepiesārņošanu, tās saglabāšanu, attīstīšanu utt. – ir mūsu visu kopēja interese un pienākums.

Kāda sagādīšanās! Īsi pirms tam, kad saņēmu ierosinājumu sagatavot rakstu „Valodas prakses” krājumam, jau krietni pavecās žurnāla „Jaunā Gaita” numuros biju izlasījusi vēsturnieku Edgara Andersona un Valdemāra Ģintera viedokļu apmaiņu par Arnolda Spekke grāmatā „Atmiņu brīži. Ainas, epizodes, silueti” (Spekke 1967) lietoto valodu.

Šajā grāmatā Spekke dažās rindās komentē sava uzvārda savdabīgo rakstību un, minējis vairākus argumentus, nosauc pēdējo: „[...] Es nevienam ļauna nedaru, savas ģimenes tradīcijas veidojot, kā man tas patīk [...]” (Spekke 1967, 160) Šī visai pašpārliecinātā frāze liek aizsvilties profesoram Andersonam: „Katrs jau, protams, var savas ģimenes tradīcijas veidot, kā patīk, bet ja Spekke savā grāmatā norāda, cik viņš varonīgi pārstāvējis Latviju un latviešu tautas intereses, tad jāprasa, kāda tam jēga, ja katra latviešu ģimene varēs kropļot un ārdīt latviešu valodu pēc saviem ieskatiem, to piesārņojot ar „anglismiem”, krievismiem, vācu vārdiem un teikumu konstrukcijām. Latviešu tautas galvenais mantojums un identitātes pamats ir latviešu valoda. Ja tās nebūs, nebūs latviešu tautas, un nebūs jēgas runāt par Latviju kā nacionāli teritoriālu vienību.” (Andersons 1975, 58)

Kādi tad ir tie kropļojumi, ārdījumi un piesārņojumi, kas tik ļoti nokaitināja cienījamo vēsturnieku?

Tie ir aizguvumi, kurus saucam par barbarismiem (*bode, štāte, kliņķis, vokzālis, čumedans, gaspaža* u. c.), latviskoti citvalodu vārdi (*distingēts princis, anoianitātes stāžs, finas niansas* u. tml.), kā arī svešā valodā atstāti netulkoti vārdi (*fine boy, cash* u. c.) (Andersons 1975, 57–58). Es no savas puses varētu minēt vēl daudzus citus profesora nenorādītus vārdus, piemēram, *blamāža, resistance, lēģeris, dossier'i, protežēt, racija un racionēšana, mizerabls, fontāniņi* u. c. (Spekke 1967, 376–379).

Pāris mēnešu vēlāk žurnāls „Jaunā Gaita” publicēja Valdemāra Ģintera repliku. „Spekkes atmiņās bērnības un jaunības laika izjūtas un refleksijas rakstītas tā laika un vides ikdienas sarunas valodā ar raksturīgiem aizguvumiem no vācu un retāk arī no krievu valodas. Tā ir visai zīmīga parādība div- un trijvalodu izplatībai un šo valodu mijiedarbībai.” (Ģinters 1976, 65) Ģinters pārmet Andersonam, ka viņš nav saskatījis šīs kultūrvēsturiski zīmīgās parādības cēloni, bet akcentējis vien dzimtās valodas piesārņošanu (sk. iepriekš).

Abu polemizētāju izteiktās tēzes man šķita saistošas un kalpoja par atspēriena punktu, šķetinot pārdomas par aizguvumu forsētu ienākšanu latviešu valodā laikposmā pēc neatkarības atgūšanas.

Pārmetumi par latviešu valodas piesārņošanu ar svešvārdiem šodien jau ir kļuvuši par ikdienas rutīnu, un šajā grēkā visbiežāk tiek vainoti žurnālisti. (Uzrakstīju iepriekšējo teikumu un konstatēju, ka arī tajā ir trīs svešvārdi, kas veido 14 % no teikumā lietoto vārdu skaita.) Apcerot aizguvumus (un svešvārdus, jo būtībā tie ir jaunākos laikos tapuši aizguvumi no citām valodām un ir pielāgoti dzimtās valodas gramatiskām formām), var nošķirt trīs grupas, kuru šķīrumā būtiska ir attieksme un hronoloģija.

Pirmajā grupā ietilpst hronoloģiskā ziņā seni aizguvumi no mūsu vēsturiskajiem kaimiņiem un līdzcilvēkiem – no vāciešiem, krieviem, lībiešiem un igauņiem, no lietuviešiem, zviedriem u. c. Ikdienā neviens latviešu valodas lietotājs nesaklausa neko svešu vārdos *stārķis, ķirsis, pudele, zābaki, kāposti, zvans, liedags, puika, kaija, daile, žagars, silķe vai nagla*. Mēs uzskatām tos par īsteniem latviešu vārdiem, vien valodnieki meklē un atrod to saknes citā valodā.

Otrajā grupā ir aizguvumi, kuri latviešu valodā ienākuši lielākoties 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. pirmajā pusē, proti, pirms vairākām paaudzēm. Vai gan šodien kādam ir iebildumi pret vārdiem *sports, šahs, dambrete, teniss, basketbols; šnicele, karbonāde, kefirs, zefirs, šokolāde, kompots, zupa, makaroni, kartupeļi; šoferis, direktors, režisors, aktieris; grafika, kino, filma, seanss, opera, balets, novele, estrāde, filharmonija, restorāns, kultūra* utt.? Tie visi gan ir svešas cilmes, bet visiem labi saprotami, tos lietojam ikdienā, saziņa bez tiem nav iedomājama, mēs tos neizjūtam kā svešus un neprotestējam pret to lietojumu.

Trešajā grupā ietilpst vārdi, kuri pēdējo 25 gadu laikā lavīnveidā pārplūdinājuši mūsu ikdienu, presi, ziņu kanālus, kuru nozīmes lielai daļai cilvēku ir svešas un kuru skaidrojums bieži vien vārdnīcās nav atrodams. Šo vārdu ienākšanas straujums psiholoģiski asociējas ar zināmu svešvārdu agresivitāti, kas nu jau reālā trīsvalodiskā vidē raisa bažas (ne bez pamatojuma!) par draudiem latviešu valodas tīrībai un pat nākotnei. Šī agresivitāte rada tikpat agresīvu pretreakciju, principiāli noraidošu attieksmi pret svešvārdu lietojumu, pūristiskas tendences. Mūs nesatrauc tie aizguvumi, kas valodā ienākuši un nostiprinājušies pirms mums, iepriekšējo paaudžu laikā, bet neiecietīgi izturamies pret tiem, kas gāžas pār mums šeit un tagad.

„Dažkārt mēs izturamies pret valodu kā bargi vecāki, kurus kaitina pubertātes vecumā esošais pusaudzis – pārmetam tradīciju laušanu, vēlamies iegrozot stingrākos rāmjos, nesaprotam, ko viņš saka un domā,” – raksta publicists un domātājs Ilmārs Šlāpins (Šlāpins 2013, 5). Apstākļos, kad jaunu vārdu ienākšana dzīvē ir tik dinamiska, ir jāmēģina „pieņemt un saprast jaunvārdus un jaunas nozīmes, kas ieliktas vecajos vārdos, adoptēt aizgūtos vārdus migrantus no citām valodām, pret kuriem parasti izturamies ar gluži vai ksenofobisku naidu” (sk. iepriekš). Tāpēc prātīgākais laikam būtu ievilkt elpu un no seku dramatizēšanas pāriet pie cēloņu analīzes, vismaz pie cēloņu noskaidrošanas.

Visai izsmeļošu ieskatu ieskicēto jautājumu kontekstā sev raksturīgajā vienkāršībā ir sniedzis viens no pazīstamākajiem mūsdienu valodas pētniekiem britu lingvists Deivids Kristals (*David Crystal*, dz. 1941). 2004. gadā publicētās grāmatas „The Language Revolution” (*Crystal* 2004) ievadā „Jauna lingvistiskā pasaule” viņš norāda: šobrīd mēs piedzīvojam jaunas lingvistiskās ēras aizsākumu. Šo revolucionāro pāreju, kuru hronoloģiski jo īpaši ierāmē 20. gs. 90. gadi, raksturo trīs galvenās tendences, un katrai no tām ir globālas ietekmes. Pirmā ir angļu valodas pārtapšana par globālu valodu, otrā – valodu nāve jeb strauja daudzu valodu izzušana no pasaules lingvistiskās kartes, un trešā ir interneta publiskā pieejamība un kopā ar to (līdzās runai un rakstībai) lingvistiski jaunas saziņas – datorpastarpinātas komunikācijas (*computer-mediated communication*) – rašanās, kas attīstījies ļoti strauji pēc 1991. gada, kad pasaule iepazīna globālo tīmekli jeb *www*. Darbojoties vienlaikus, šīs trīs tendences pašos pamatos ir mainījušas pasaules lingvistisko ekoloģiju. (*Crystal* 2004, 4–5)

Angļu valoda kā globāls saziņas līdzeklis jūtami ietekmē citas valodas, pirmām kārtām jau tādējādi, ka nacionālajās valodās strauji pieaug no angļu valodas aizgūto vārdu īpatsvars. Kādu pozīciju šādā situācijā ieņemt? Deivida Kristala pozīcija: tā vietā, lai apkarotu aizguvumus, daudz

lielāka jēga ir attīstīt radošas stratēģijas, lai veicinātu to ātrāku integrāciju literatūrā, skolā, sabiedrībā kopumā. Tādējādi laiks un enerģija tiktu izlietoti lietderīgāk. Aizguvumi ienes kopienā jaunas lingvistiskās dzīves dimensijas. Krietni nopietnāka problēma ir valodas nāve, un tā ir pelnījusi daudz lielāku uzmanību. (Crystal 2004, 42–47) Valodas nāvei britu valodnieks ir veltījis speciālu darbu (Crystal 2000).

Par laikmeta izaicinājumiem latviešu valodas kvalitātei un attīstībai lakoniski un precīzi rakstījis profesore Daina Nitiņa (Nitiņa 2004, 6–9).

Valodas situācija Latvijā, manuprāt, precīzi atbilst Deivida Kristala aprakstītajai shēmai. Mēs pavisam nesen esam laimīgi izbēguši no situācijas, kad teritorijā, kurā mūsu valsts bija varmācīgi iekļauta, krievu valoda tika oficiāli atzīta (un neoficiāli uzspiesta) par „starpnāciju saziņas valodu” ar visām no tā izrietošajām pārkrievošanas sekām. Bet tad, no vilka izbēguši, veikli nokļuvām lāča nagos. Dzelzs priekšvara krišana mūs „iesvieda” citas „pasaules valodas” vidē, un šo vidi līdz ar atvērtību pasaulei mēs paši brīvprātīgi pieņemām. Arī valodas nāve ir karstais temats Latvijas politiskajā retorikā un ikdienas saziņā. Tāpat mēs ļoti labi zinām un izjūtam tos noplicinošos „efektus”, kurus datorpastarpinātā komunikācija ir ienesusi latviešu valodā, – strupu izteiksmi, angļu vārdu (žargonvārdu) gūzmu, saīsinājumus, atteikšanos no pieturzīmēm, gramatikas likumiem, burtzīmju nomaiņu ar dažādām grafiskām zīmēm utt.

Taču šajā isajā publikācijā mans nolūks ir apcerēt aizgūto vārdu, pirmām kārtām angļismu, ieplūšanu latviešu valodā nepieredzēti lielā apmērā.

Lingvistiskā revolūcija, par kuru runā Deivids Kristals, laika ziņā sakrīt ar revolucionārām pārmaiņām praktiski visās cilvēka darbības jomās: politikā, ekonomikā, dzīvesveidā, un tas kardināli ir ietekmējis faktiski visu tautu valodas. Dzīves temps ir ievērojami paātrinājies, un paātrinājusies ir saziņa. Tas, kas notiek vienā pasaules malā, ar fenomenālu ātrumu kļūst zināms citviet, citā kultūrā, citā tautā, citā valodas vidē. Top jauni materiāli, jauni priekšmeti, dzimst jaunas parādības, rodas jaunas slimības, jauni mūzikas stili, sporta veidi... Mēs iepazīstam jaunas kultūras, to atribūtiku, garīgos strāvumus, un tas viss risinās neaptverami strauji. Tas, kas pēcpusdienā notiek kādā pasaules malā, jau vakara ziņās gūst atspoguļojumu televīzijā.

Līdz ar jaunajām reālijām top jauni vārdi to apzīmēšanai. Lielākā daļa jauninājumu ir radusies angļu valodas vidē, vācu un franču valodas vidē jau krietni mazāk. Attiecīgi tiem tiek dots apzīmējums, kas dzimis minēto valodu dzīlēs. Daudzi jaunie vārdi, īpaši termini, darināti, balstoties arī uz latīņu vai grieķu valodu. Tāpat laikā, kad tautu un kultūru kontakti kļūst arvien ciešāki un dinamiskāki, cilvēki iepazīstas ar tuvāku un tālāku zemju virtuvi, floras

un faunas bagātībām, banknotēm un monētām, mūzikas instrumentiem un dejām, dažādiem kultūras priekšmetiem, garīga rakstura parādībām, kam katrā tautā jau ir savs nosaukums. Tādējādi ikvienai tautai, kuras dzīvē ienāk jaunā reālija, ir jārisina problēma, kā to nosaukt – vai veidot savā dzimtajā valodā jaunu vārdu tās apzīmēšanai, vai integrēt, pielāgot jau esošo citas valodas vārdu atbilstoši savas valodas gramatiskajiem nosacījumiem.

Parasti tie ir žurnālisti, kas jaunās reālijas apzīmējumu nedomājot lieto plašsaziņas līdzekļos. Viss notiek tik straujā tempā, ka isti nav laika kādam ko pavaicāt, un visai bieži nav arī speciālistu, kam vaicāt. Tā nu jaunās reālijas apzīmējums jaunajā valodas vidē kādu laiku dzīvo ar savu oriģinālo, bet daļēji latviskoto vārdu (piemēram, pievienota latviska galotne: *smūtijs*, *indīpops*, *kērlings* u. tml.). Ja priekšmets ir viendienīts, tas tā arī netiek pie sava vārda nacionālajā valodā – kamēr vārdu darinātāji terminologi sarosās un savās apspriedēs vienojas, priekšmets jau ir izgājis no modes vai aprites. Piemēram, tā notika ar *peidžeriem* un *beibleidiem*. Citi aizguvumi savukārt tik labi „iegu!” latviešu valodā, ka latviskas cilmes vārds nemaz nav jāmeklē, vai arī, kad beidzot sameklēts un izsludināts, tas valodas lietotāju vidē netiek pieņemts.

Tātad tā ir ar sapratni uztverama neizbēgamība, ka citvalodas cilmes vārdu ipatsvars latviešu valodā ar katru gadu pieaug, un svešvārdu vārdnīcas kļūs arvien biezākas. „Katrs aizvadītais gads atstāj aiz sevis jaunas idejas, pieredzes, izgudrojumus, kuriem līdz šim nav bijis vārda, un, tā kā vārdi ir nepieciešami zobratīņi saziņas mašīnērijā, mūsu dabiskā cilvēciskā tieksme darināt vārdus ātri vien aizpilda lielāko daļu tukšumu.” Tā rezumē britu valodnieks un valodas vēsturnieks Džons Aito (*John Ayto*), ievadot savu interesanto vārdnīcu „Movers and Shakers: A Chronology of Words That Shaped Our Age”, kurā pa desmitgadēm apkopoti nozīmīgākie vārdi, kas laika posmā no 1900. līdz 2000. gadam ienākuši angļu valodā.

Skatoties acīs vēstures gaitai, norišu tendencēm un dzīves realitātei, nemānīsim sevi un nebaidīsimies no pārmetumiem savas valodas nemilēšanā un graušanā. Nu neizgudrosim mēs latviskus vārdus visiem tiem desmitiem vai pat simtiem jauninājumu, kas pasaulē dzimst ik dienu! Pat ja mums paveiksies, vai izdosies šiem jaundarinājumiem iedzīvoties valodā? Daži veiksmīgi piemēri ir, un labi, ka tā (zināmākie būtu *vaļasprieks*, *dators* un *zīmols*). Varbūt kritiski un bez aizspriedumiem jāieklausās Deivida Kristala vārdos? Iespējams, ka mūsu jau tā ne visai prāvajam profesionālo valodas kopēju pulciņam būtu lietderīgāk nodarboties ar jauno aizguvumu sistematizāciju, gramatikas normām atbilstīgu latvisko noformējumu, definīciju izstrādi un skaidrojošu vārdnīcu izveidi, bet valstij ieguldīt līdzekļus šā darba apmaksai un pieejamības nodrošināšanai, lai vismaz internetā speciālistu veidotas vārdnīcas būtu

pieejamas it visiem, turklāt bez finansiāliem apgrūtinājumiem. Ja jau esam tik augstu pacēlušī valodas latiņu, ja tik ļoti esam noraizējušies par latviešu valodas likteni, tad valstij kopā ar sabiedrību būtu daudz dāsnāk jāveicina šīs valodas apguve un pilnveide.

Arī valodnieku vidē arvien drošāk atskan rosinājumi saprātīgāk izturēties pret aizguvumiem. 2004. gadā profesore Daina Nītiņa tā kā nedaudz bikli un pieklusināti norādījusi, ka angļiskās izcelsmes vārdi *čats*, *čatošana* ne gluži atbilst piedāvātajiem latviešu aizstājējvārdiem *tērzēšana*, *tērzētava*, jo *čatošana* ir daudz kas cits un kaut kas vairāk nekā tikai viegla, nepiespiesta patērzēšana (Nītiņa 2004, 8). Citkārt svešvārdam ir viena nokrāsa, bet latviskajam itin kā sinonīmam – gluži pretēja; piemēram, vārdam *sadarbošanās* ir pozitīva vai neitrāla nokrāsa, bet vārdam *kolaboracionisms* – negatīva nokrāsa.

Paraudzīsimies ar vēsu prātu uz tiem jaunajiem vārdiem, kas latviešu leksikā ienāk šodien! Ar ko gan atšķiras vārdi *čīps/čīpot* no *blefs/blefot* un *karš/karot*? *Blefs* ir tāds pats aizguvums kā *čīps*, vien pirmo mēs jau sen esam asimilējuši, ar to apraduši, bet ar otro vēl ne. Taču savā gramatiskajā struktūrā ne viens, ne otrs ne ar ko būtībā neatšķiras no latviskā *karš*.

Vērā ņemama svešvārdu īpašība ir to lakonisms, koncentrētā forma. Latviešu valodā mums nereti jāņem talkā vairāki vārdi, lai izteiktu to, ko svešvārds apzīmē ar vienu vārdu. Piemēram, no franču valodas aizgūtais latiņu cilmes internacionālisms *surdīne* un mūsu pašu aprakstošais *mūzikas instrumenta skaņas klusinātājs*. Skaidrs, ka profesionāli lietos „ekonomisko” aizgūto vārdu. Vien būtiska nianse: labi jāzina un jāizjūt, kad un kādā situācijā svešvārdu un tā atvasinājumus lietot. Visai samāksloti izklausās teikums: „Rasma pieliecās Jānim tuvāk un surdinēti sacīja.” Nav nekādas vajadzības ignorēt vienkāršo, precīzo un latvisko vārdu *klusināti*. Visu nosaka gaume, valodas kultūra, dzimtās valodas vārdu krājums un vēlme, jā, arī mēra izjūta.

Mēs nevaram apturēt svešvārdu lavīnu un to lietojumu valodā. Risinājuma atslēga bez jau minētajiem valodnieku uzdevumiem ir valodas kultūras attīstība, popularizēšana un gaumīgs, nerepresīvs „iesaiņojums”. Liela nozīme ir darbam ar vārdu un valodu skolā. Dažādot pieejas, rosināt bagātināt, pilnīgot, attīstīt valodu, vārdu krājumu (nevairoties no pareizi lietotiem svešvārdiem un nebaidot ar tiem). Tas arī nebūtu tikai latviešu valodas un literatūras skolotāja uzdevums vien. Meklēt sinonīmus svešvārdiem var arī vizuālajā mākslā, dabaszinībās, ķīmijā un fizikā, runāt par valodas kultūru var arī sociālajās zinībās, un arī vēstures skolotājs varētu samazināt atzīmi par valodiski ļoti kļūdaini uzrakstītu pārbaudes darbu, jo valodu mācāmieš dzīvei, nevis tikai kā konkrētu mācību priekšmetu, kuru aizmirst drīz vien pēc skolas sola atstāšanas.

Būti labi, ja savā leksikonā iekļautos svešvārdus mēs lietotu pareizi. *Konditorija, precedents, skorpulozi, reminācija/reaminācija, lotereja* – tās, šķiet, ir sadzīvē vispopulārākās nepareizās svešvārdu formas. Ir arī daži īpaši kaitinoši vārdi (*vizija, definēt* u. c.), kas tiek lietoti kā dežūrvārdi vietā un pavisam nevietā. Pareiza runa un vārdnīcas iet roku rokā. Lai vārdus lietotu pareizi, izprastu tos, ir jābūt modernām vārdnīcām. Vispirms jau tām ir jābūt izstrādātām un aktuālām. Tiesa, diez vai varam sūdzēties, ka to skaits ir niecīgs. *Dr. philol.* Jura Baldunčika vadībā tapušajā pētījumā „Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010” ievietots Astras Šmites sagatavots pārskats par aplūkotajā laikposmā Latvijā publicētajām vārdnīcām. Šajā rādītājā vienvalodas (latviešu valodas) vārdnīcu vien ir vairāk nekā divi simti – etimoloģijas, pareizrakstības, svešvārdu, terminu u. c. (Baldunčiks 2012) Un tomēr – arī tas nav pietiekami ne apjoma, ne daudzveidības ziņā! Kur ir latviešu *Vebsters*? Un atkārtošos – vismaz dzimtās valodas skaidrojošām vārdnīcām ir jābūt **plaši** un **brīvi** pieejamām. Ko ziņu žurnālistam dod pilni plaukti Nacionālajā bibliotēkā, ja vārda nozīmes skaidrojums ir vajadzīgs uz karstām pēdām? Var jau iebilst, ka tauta vārdnīcas nelasa. Juris Baldunčiks minētā pētījuma priekšvārdā atsaucas uz paša veiktām studentu aptaujām. To rezultāti liek viņam secināt: „Šie un citi novērojumi liecina, ka mūsu sabiedrībā vārdnīcas vēl nav kļuvušas par neatņemamu izglītības un pilnveidošanās procesa sastāvdaļu, zināšanas par latviešu leksikogrāfiju un leksikogrāfēm ārpus speciālistu loka ir niecīgas.” (Baldunčiks 2012, 8) Tauta mācās no TV diktoriem un citām TV sejām, no politiķiem, radio un preses žurnālistiem. Ir arī tādi, kas nemācās, bet ļoti niknojas...

Netiek hronoloģiskā secībā dokumentēta vārdu ienākšana valodā, nav arī neoloģismu vārdnīcu, plašākajai papīra formātā pieejamai skaidrojošajai vārdnīcai – LLVV – ir politiski ierobežojumi (tā sāka iznākt 70. gadu sākumā) un niecīgs metiens. Tagad ir pieejama arī digitālā versija, taču modernā latvieša valoda tajā ietverta nepilnīgi. To pašu var teikt par citu tiešsaistē atrodamu vārdu krājumu – „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcu”. Internetā pilnīgākais noteikti ir LU Matemātikas un informātikas institūta speciālistu sastādītais vārdnīcu serveris www.tezaurs.lv, kura 2016. gada vasaras versijā ir 266 315 šķirkļi, tostarp arī neoloģismi, vulgārismi, barbarismi, apvidvārdi, arhaismi – viss plašais valodas spektrs. Būtu labi, ja esošo informāciju papildinātu arī etimoloģiska rakstura ziņas. Pietrūkst arī informācijas par jauno žargonu (saprotams, ar atbilstošām hronoloģiskām norādēm), piemēram, jauniešu vidē populāri ir lietot tišus sagrozījumus, piemēram, internetu saukt par internātu u. tml.

Savā pieredzē visvairāk izjūtu profesionāla jaunvārdu skaidrojuma trūkumu. Manuprāt, valodniekiem kopā ar nozaru speciālistiem būtu

elastīgāk, naskāk jāreaģē uz jaunu vārdu ienākšanu latviešu valodas vidē. Šobrīd esam diezgan bailīgi un piesardzīgi pret neoloģismu ieviešanu vārdnīcās. „Pārāk daudz goda tādiem aizgūtiem viendienīšiem!” – valodnieku vidū esmu dzirdējusi arī šādu argumentāciju. Labi, lai nav vārdnīcu tradicionālā izpratnē, bet dinamiskajā elektroniskās saziņas laikmetā varētu būt virtuāli regulāri biļeteni, kas publicēti noteiktā vietnē, teiksim, Latviešu valodas aģentūras mājaslapā. Vārda, arī kropli veidota un slikti adaptēta aizgūtā vārda, skaidrojums nav jāsaprot kā goda izrādīšana šādam vārdam, bet gan kā palīdzīgas rokas sniegšana lasītājam, vienlaikus gan skaidrojot, gan arī lietišķi norādot uz kļūdām vārda izveidē un lietojuma nevēlamībā. Šādu biļetenu esamība būtu nozīmīga arī valodas vēsturei.

Visas trīs minētās internetā pieejamās lielās vārdnīcas ir tapušas par valsts naudu. Rodas jautājums, vai tomēr cieši savilktais jostas apstākļos nebūtu optimāli novirzīt līdzekļus vienam visaptverošam projektam? Tad, iespējams, atliktu līdzekļi arī alternatīvām vārdnīcām. Ļoti vēlētos redzēt latviešu valodā darbu, kas līdzinātos jau pieminētajam angļu leksikogrāfa Džona Aito veikumam „Movers and Shakers”. Ar interesi allaž pārlapāju „The Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrases” (Speake 1998), kurā ir daudz valodas vēstures materiāla. Redaktores darbā man allaž noder laika pārbaudi izturējusi „The Wordsworth Dictionary of Phrase & Fable” (Wordsworth 1993) u. c. uzziņu izdevumi, kuros skaidroti vārdi, frāzes, arī notikumi.

Vērtīgus ieteikumus vārdnīcu jomas attīstībai izteikuši Jura Baldunčika vadītā pētījuma autori. Ineta Balode norāda: „Plašas iespējas leksikogrāfijā paver internets – vide, kas Latvijā vēl ir maz izmantota. Kā teorētisku piemēru varētu minēt iespējamu leksikogrāfiska satura vietni (mājaslapu), kas būtu vienojošs forums – plaši pulcētu nozares speciālistus, kuri katrs ar savu pieredzi kopīgi veidotu apjomīgu, internetā pieejamu leksikogrāfisku uzziņas materiālu. Šādā vietnē, piem., būtu iespējams dažādu nozaru terminoloģiju apvienot vienā virtuālā vārdnīcā.” (Balode 2012, 58–59) Savukārt Andrejs Veisbergs ir pārliecināts, ka lielu daļu grūtību, kas rodas vārdnīcu sagatavošanā, mazinātu moderna latviešu valodas korpusa pastāvēšana, un norāda uz plaša un sabalansēta modernās latviešu leksikas korpusa trūkumu, kas ir nopietns attīstības kavēklis visām divvalodu vārdnīcām ar latviešu valodu kā avotvalodu (Veisbergs 2012, 101, 105–106).

Valodu homeostāzē pamatos notur divi procesi. Pirmais no tiem ir valodas bagātināšanās, jauniem vārdiem ienākot un noturoties apītē. Otrais ir seno vārdu un apvidvārdu nepazaudēšana. Mēs ļoti satraucamies par svešvārdu invāziju, daudz mazāk par dzimtās valodas vārdu izzušanu no vārdu krājuma. Šajā kontekstā precīzu vērojumu izlasīju slavenā britu valodnieka

Deivida Kristala grāmatā „Language Death”. Autors citē kādu aramiešu valodā runājošu vīru no Maalūlas ciema Sīrijā. Viņu dziļi satraucis fakts, ka šo seno valodu, kurā runā aptuveni seši tūkstoši cilvēku trīs ciemos Damaskas apkārtnē, lēnām, bet neatlaidīgi no aprītes izspiež arābu valoda.

Satrauktais vīrietis stāsta: „Pirms piecdesmit gadiem visi skolēni Maalūlā runāja aramiešu valodā, tikai daži ar grūtībām runāja arābiski. Tagad visi runā arābu valodā, vien daži ar pūlēm runā aramiešu.” Par saviem bērniem, kuri dzīvo Damaskā, viņš saka: „Tur viņi neredz ne kazas, ne kokus, ne zemniekus, kas strādā laukā. Un tā visi vārdi, kas apzīmē šīs lietas, tiek aizmirsti [...]. Šādi valoda kļūst nabagāka un nabagāka.” (Crystal 2000, 25)

Noteiktām darbības jomām aizejot vēstures pakrēsli, pakrēsli aiziet arī savulaik aktuālie vārdi. Šodien reti lietojam vārdus *babuļnieks*, *iegātnis*, *apauda*, *drellis* vai *lūkšas*, taču ir svarīgi, ka tie ietverti un skaidroti vārdnīcu serverī *www.tezaurs.lv*, tātad ir atrodamī un vajadzības gadījumā izmantojami. Vārdnīcā ievietotiem vārdiem tiek piešķirta mūžīga dzīve. Vienmēr jau atradīsies kāds, kas šos krājumus laiku pa laikam izpurinās vai uzpūtīs padzisušās ogles. Bet aizguvumu plūdus spītīgi nepārstāsim lietot tos vārdus, kuri mūsu valodā ir jau kopš senlaikiem. Jaku nepārsauksim par *kurtku* un lietusmēteli vai plāno vasaras mēteli par *plašķi*, sporta kurpes par *botām*, dārzā nestumsim *tačku*, bet ķerru, pavasara talkas (nevis *subotņika*) laikā izsauksim pašizgāzēju, nevis *samosvalu*; atcerēsīmies, ka bez universālā *čau* ir arī vārdi *labrīt*, *labdien*, *labvakar*, *sveiki*, *uz redzēšanos*, *visu labu*, *ardievu* utt.; nebrauksim uz Jūrmalu ar *električku* vai uz centru ar *trojļuku*. Pietiks ar to, ka ir vārdnīcu serveris *www.tezaurs.lv*, kurā šie vārdi ietverti kopā ar norādi par to statusu valodā. Tādējādi tiek saglabātas liecības, ka ir bijis laiks, kad arī šādi ticis runāts.

No ikdienas valodas un privātām sarunām izskaust visas valodai nevēlamās tendences būs samērā grūti, varbūt pat neiespējami. Cilvēki vēlas būt atšķirīgi, oriģināli savā valodā, un oriģinalitāte bieži vien materializējas sulīgos izteiksmes līdzekļos (arhaismos, barbarismos, arī vulgārismos utt.). Citādi tas ir ar publisko rakstīto vārdu. Lielās talkas priekšvakarā laikraksta „Diena” pielikumā „Sestdiena” sastapos ar savdabīgu paradoksu. Autore raksta: „[...] Nevērīga attieksme pret paša radītiem atkritumiem vēl aizvien nešķiet nekas drausmīgs. Piemēram, nomest zemē benčiku [...] nav nekāds tabu pat visnotaļ kulturālu un izglītotu ļaužu vidū.” Turpat izlasu vārdus vai vārdu savienojumus *braukt pāli*, *tukšās plastmasenes*, *tās [pudeles] gēld*. (Kolāte 2016)

Paradoksāls man šķita tieši fakts, ka raksts veltīts tādai globālai problēmai kā vides piesārņošana. Vide ir komplekss fenomens. Tira jātur gan dabas vide, gan valodas vide, gan psiholoģiskā, savstarpējo attiecību vide. Skaisti, ja to var darīt vienlaikus!

Valodas un vides tīrības kontekstā prātā palicis Gundegas Repšes sacītais: „Es gribētu modināt mūsējos idiotus būt atbildīgiem par zemi, kurā dzīvojam, nevis aizliegt apbedīt suņus zem ābelēm un smēķēt uz balkona, reglamentēt mūsu olšūnas.” (Rozentāls 2016, 6)

Līdzībās runājot, nebaudīsimies no valodā neparastā un šobrīd šķietami divainā. „Šādu valodu visā tās raibumā, daudzkrāsainībā, labumā un sliktumā acīmredzot rada realitāte, mūsu dzīve un situācija, runātāju vajadzības un **nepieciešamība** [izcēlums mans – I. R.] izteikt aktuālus, modernus nojēgumus.” (Nītiņa 2004, 6) Sargāsimies no birokrātiskiem un muļķīgiem aizliegumiem, no stīvas moralizēšanas. Un nekādā gadījumā nav jāapstājas jaunu vārdu meklējumos un aizguvumos, to lietojumā, pārņemšanā un popularizēšanā. Atkal jāatgriežas pie jau minētās sarunas ar Gundegu Repši. Runājot par trauksmaino 1940. gadu, rakstniece saka: „Tādos brīžos ir ļoti daudz kodu, zīmju un simbolu, arī psiholoģiskie **mežģi** [izcēlums mans – I. R.] visam tam, kas [...] tālāk notiek.” (Rozentāls 2016, 4) Šis laiks nav mazāk trauksmais!

Noslēgumā vēl viena, manuprāt, ļoti svarīga atsauce uz profesores Dainas Nītiņas reiz jau pausto: „Ja pārāk daudz un bieži sāksim dzirdēt un lasīt kļūdainus, pēc citvalodu parauga veidotos latviešu valodas tekstus, tas var kļūt par nopietnu lingvistisku izaicinājumu latviešu valodas kvalitātei.” (Nītiņa 2004, 9) Professore piesauc paviršību, kroplīgus tulkojumus, sagrozītu terminoloģiju, neveiklas teikuma konstrukcijas (sk. iepriekš), un ar visām nule uzskaitītajām negācijām šā raksta autorei nācies sastapties ikdienas darbā, rediģējot mūsu pētnieku un mācībspēku pārsvarā zinātniskos un populārzinātniskos tekstus. Šķiet, ka šīs nebūšanas ir daudz nopietnāks valodas apdraudējums par aizgūto vārdu plūdiem. Taču tas ir cita raksta temats.

1. Andersons 1975 – Andersons, Edgars. Profesora vīzijas. *Jaunā Gaita*, 20 (104), 1975, 57.–58., 65. lpp.
2. Ayto 2006 – Ayto, John. *Movers and Shakers: A Chronology of Words That Shaped Our Age*. Oxford University Press, 2006.
3. Baldunčiks 2012 – Baldunčiks, Juris (pēt. vad.). *Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010*. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012.
4. Balode 2012 – Balode, Ineta. Vācu-latviešu un latviešu-vācu leksikogrāfija (1991–2010). No: Baldunčiks, Juris (pēt. vad.). *Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010*. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 16.–61. lpp.
5. Crystal 2000 – Crystal, David. *Language Death*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000.

6. Crystal 2004 – Crystal, David. *The Language Revolution*. Polity, 2004.
7. Crystal 2006 – Crystal, David. *Words. Words. Words*. Oxford University Press, 2006.
8. Ģinters 1976 – Ģinters, Valdemārs. Profesora vīzijas. Piezīmes prof. E. Andersona recenzijai par A. Spekkes atmiņu grāmatu „Atmiņu brīži” *Jaunās Gaitas* 104. numurā. *Jaunā Gaita*, 21 (108), 1976, 65., 68. lpp.
9. Kolāte 2016 – Kolāte, Elina. Maisiņš vajag? *SestDiena*, 2016, 22.–28. apr., 24.–27. lpp.
10. Nitiņa 2004 – Nitiņa, Daina. *Moderna cilvēka valoda*. Rīga : Valsts valodas aģentūra, 2004.
11. Rozentāls 2016 – Rozentāls, Atis. Dusmu robeža ir pārkāpta: [Saruna ar rakstnieci Gundegu Repši]. *Kultūras Diena un Izklaide: laikraksta Diena pielikums*, 2016, 7. apr., 4.–6. lpp.
12. Speake 1998 – Speake, Jennifer (ed.). *The Oxford Dictionary of Foreign Words and Phrases*. Oxford; New York : Oxford University Press, 1998.
13. Spekke 1967 – Spekke, Arnolds. *Atmiņu brīži. Ainas, epizodes, silueti*. Stokholma : Zelta ābele, 1967.
14. Šlāpins 2013 – Šlāpins, Ilmārs. *Jauno latviešu valoda*. Satori bibliotēka, 2013.
15. Veisbergs 2012 – Veisbergs, Andrejs. Lielās latviešu-angļu vārdnīcas: praktiski vērojumi un jautājumi. No: Baldunčiks, Juris (pēt. vad.). *Vārdnīcu izstrāde Latvijā: 1991–2010*. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 92.–109. lpp.
16. Wordsworth 1993 – *The Wordsworth Dictionary of Phrase & Fable*. Wordsworth Reference, 1993.

TERMINOLOĢIJA

Juris Baldunčiks

Daži mūsdienu izglītības un zinātnes terminoloģijas problēmgadījumi

Izglītības joma ir pazīstama gandrīz visiem Latvijas iedzīvotājiem, arī ar augstāko izglītību un zinātņi saskārušies samērā daudzi cilvēki, tāpēc šajā laukā lietotais terminu pamatfonds nav tikai šauru speciālistu aprindu saziņas sastāvdaļa. Pamatfonda pirmsākumi, piemēram, *mācīt (mācēt), mācītājs, māceklis, mācība, skola*, ir ļoti seni. Mūsdienās lietoto terminu kopuma kodols bija izveidojies jau 19. gs. 60. gadu beigās, piemēram, *skola, skolot, skolēns, skolotājs, klase, ģimnāzija*, [mācību] *stunda, augstskola, fakultāte, profesors, students, universitāte*, arī daudzi mācību priekšmetu nosaukumi (*lasīšana, rakstīšana, rēķināšana, ticības mācība, aritmētika, algebra, ģeometrija* u. c.). Gandrīz visi šie apzīmējumi bija vai nu identiski aizguvumi, vai pēc kontaktvalodu paraugiem „pārkopētas” (kalkotas) valodas vienības. Taču lielo kaimiņvalodu vārdiem, kas apzīmēja ‘izglītību’ (vācu *Bildung, Ausbildung*, krievu *образование*), latviešu valodā vēl nebija atbilstes, un, lai izteiktu nozīmi ‘izglītots’, parasti lietoja vārdu *mācīts* vai *skolots*. Vārds *izglītība* (vispirms – *izglītot*) radās diezgan īpatnējā veidā, paplašinot no vācu un krievu valodas atšķirīgu semantisko lauku. 1868. gadā Atis Kronvalds savās publikācijās centās izteikt *izglītošanas, izkopšanas* jēdzienu un aktivizēja vārdu *daiļš* un *glīts* vārd darināšanas potenciālu, paplašināja darbības vārdu *glīt*ot garīgā glītuma (civilizēta, izkopta stāvokļa) virzienā un pēc vācu *ausbilden* parauga pievienoja *iz- – izglīt*ot (Kronvalds 1868; Kronvalds 1868a). Dažu gadu laikā semantiskās svārstības starp tiešo un pārnesto nozīmi nosvērās par labu pēdējai, un latviešu valoda ieguva fundamentālu vārdu, kas bija nepieciešams daudzos kontekstos kā lielo kaimiņvalodu terminu pilnvērtīgs ekvivalents. Pamazām ap vārdu *izglītība* veidojās stabila vārdu savienojumu kopums (*profesionālā izglītība, arodizglītība, tehniskā izglītība* u. c.), jo latviešu valodā bija nepieciešami izglītības sistēmas attīstības komponentu apzīmējumi. Rakstu valodas dotumi liecina, ka jau 19. gs. beigās latviešiem bija izpratne par atšķirību starp vispārīgo (nespeciālo) un speciālo, piemēram, runājot par izglītību vai mācību priekšmetiem, tikai šā dalījuma pretmetu apzīmējumi valodas praksē vēl nebija nostiprinājušies, resp., nebija stabila terminu.

Vispārīgā izglītība – vispārējā izglītība

Vārds *vispārīgs* ir 19. gs. 60. gadu jaunvārds, to apliecina arī K. Ulmanis 1872. gada „Latviešu-vācu vārdnīcā” (*wispahrigs – allgemein* (Neubild.), B. W.). Sākotnēji šo vārdu lietoja, no mūsdienu viedokļa raugoties, gan ‘vispārīgs’, gan ‘vispārējs’ nozīmē. Piemēram, pirmos, otros un trešos vispārējos dziesmu svētkus sauca par *vispārīgiem*. 90. gados rakstu valodā ienāca arī saliktenis *vispārīzglītojošs* ‘tāds, kas sniedz vispārīgu, ne specializētu izglītību’ (iespējams, pēc krievu *общеобразовательный* parauga) un variants *vispārējs*, bet samērā ilgi abu īpašības vārdu (variantu) semantika netika stingri šķirta. Ceturtie dziesmu svētki (1895. gadā) jau tika saukti gan par *vispārīgiem*, gan *vispārējiem* (retāk). Nekonsekvence turpinājās arī 20. gs., un to diezgan spilgti atspoguļo jau minētā dziesmu svētku tematika, sal.:

<i>V. wispahrigee dleešmu šwehtki [..].</i>	Latviešu Avīzes 1910, 23, 1
<i>V. wispahrigee latweešchu dleešmu šwehtki.</i>	Jaunās Latviešu Avīzes 1910, 50, 1
<i>[..] nupat Rigā nošwinetee wispahrijee dleešmu šwehtki [..]. Peektee wispahrigee dleedaššanas šwehtki [..].</i>	Avots 1910, 26, 309/311
<i>[..] peektee wispahrigee dleešmu šwehtki [..].</i>	Dzimtenes Vēstnesis 1910, 100, 2
<i>Pa V. wispahrejo dleešmu šwehtku laiku [..]. V. Wispahrigee Latweešchu Dleešmu Šwehtki.</i>	Jūrnies 1910, 24, 2/4

Valodas materiāls liecina, ka stabila jēdzieniskā šķiruma nebija arī izglītības jomā:

<i>Wispahrigā tautas ilglihtiba un školos Kreewijā.</i>	Liepājas Atbals 1907, 33, 2
<i>[..] skolas, kužās latvju tēvi nodod savas meitas sneedz tikai vispāreju izglitību. Bet latveešu nama mātei nav vajadzīga tikai vispārīga izglitība [..].</i>	Zemkopis 1909, 38, 752
<i>Apluhkošim tagad Gulekes waditās „wispahrejās” školotaju šapulžes.</i>	Izglītības Ministrijas Mēnešraksts 1920, 5, 413
<i>Blakus vidusskolai, kas domāta vispārejai izglitībai un sagatavošanai uz augstskolām, jāpiegriež daudz lielāka vērība kā līdz šim arodizglitībai [..].</i>	Izglītības Ministrijas Mēnešraksts 1924, 2, 180

1920. gada citāts pat ir zināmā mērā maldinošs, jo minētās 19. gs. skolotāju sapulces tolaik tika sauktas par *vispārīgām*. Iespējams, ka aplūkojamo īpašības vārdu pārklājumu izraisīja dominējošo kontaktvalodu tiešās atbilstmes – vācu *allgemein* un krievu *общий* –, jo šie vārdi ietvēra abu

latviešu vārdu nozīmes. Arī Mīlenbaha–Endzelīna vārdnīcā abi vārdi fiksēti ar vienlīdzības zīmi kā nozīmes ziņā vienādi (ME IV, 624), bet J. Endzelīna vadītā RLB Valodniecības nodaļa 30. gados sniegusi, no mūsdienu literārās valodas viedokļa, divus pareizus (*vispārīgs raksturojums, vispārīgi nosacījumi*) un vienu nepareizu (*vispārīgie dziesmu svētki*) ieteikumu (Endzelīns 2002, 46, 165, 171).

Arī turpmākajos gadu desmitos minēto vārdu lietojums būtiski nemainījās, vēl 50. gadu rakstu avotos paralēli pareizajiem apzīmējumiem *vispārīgā izglītība, vispārīgā valodniecība, vispārīgā bioloģija* atrodama *vispārējā izglītība, vispārējā valodniecība, vispārējā bioloģija* u. tml. Protams, termins *vispārējā izglītība* tika lietots arī ar tam atbilstošu nozīmi, piemēram, runājot par obligātu vispārējo septiņgadīgo izglītību (izglītību visiem). Abu īpašības vārdu semantiskās pamatfunkcijas zināmā mērā kārtoja arī leksikogrāfi, sniedzot vismaz dažus ieteicamos vārdu savienojumus. 1959. gada „Krievu-latviešu vārdnīcā” šķirkli *общий* pie trešās nozīmes (*не конкретный*) dots arī termins *vispārīgā izglītība*. Laikam ritot, abu īpašības vārdu semantiskā robeža kļuva arvien noteiktāka ne vien vārdnīcās, bet arī valodas praksē, piemēram, vairumā gadījumu terminu *vispārīgā izglītība* lietoja pareizi:

<i>[...] celt vispārīgās izglītības, profesionālās sagatavotības un kultūras līmeni.</i>	Ciņa 1988, 56, 1
<i>Vidusskolām jādod visiem absolventiem pilnvērtīga vispārīgā izglītība.</i>	Padomju Jaunatne 1988, 243, 1
<i>[...] dot audzēkņiem vispārīgo vidējo izglītību [...].</i>	Padomju Jaunatne 1989, 111, 6
<i>[...] tāpēc, ka vispārīgās izglītības aplokā mākslas izglītībai piešķirta vispēdējā, visnenozīmīgākā loma.</i>	Māksla 1989, 3, 20

1988. gadā latviešu valodai tika piešķirts valsts valodas statuss, bet 1989. gadā Latvijas sabiedrības spiediena ietekmē LPSR Augstākā padome pieņēma Valodu likumu. Likuma projekta tekstā, ko publicēja tautas apspriešanai, 4. nodaļas 11. pantā bija iekļauts termins *vispārīgā vidējā izglītība*. Cik zināms, diskusijās plašsaziņas līdzekļos šis termins netika apstrīdēts, tāpēc neizpratni radīja pieņemtā likuma oficiālais teksts, kur 11. panta sākums bija izteikts šādā formā:

Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā ir garantētas tiesības iegūt vispārējo vidējo izglītību latviešu vai krievu valodā. (APVZ 1989, 20, 482)

Lai arī pēc 1992. gadā veiktajiem likuma grozījumiem vidējā izglītība likumā vispār netika minēta, šis neatbilstošais īpašības vārds acīmredzot tika pārnesta uz vēlākajiem ar izglītību saistītajiem likumiem. Ne vārdnīcās dotie normatīvie ieteikumi, ne valodnieku aizrādījumi, ne arī LZA Terminoloģijas komisijas 2013. gada 21. maija lēmums par terminu *vispārīgā izglītība* (izglītība, kas dod iespēju apgūt vispārīgas zināšanas un prasmes dažādos savstarpēji nesaistītos mācību priekšmetos, kas skolēnu sagatavo izglītības turpināšanai un dzīvei sabiedrībā) nav pārliecinājuši Izglītības un zinātnes ministrijas augstākās amatpersonas par aplamā termina *vispārējā izglītība* maiņu, jo arī ministrijas jaunākajos oficiālajos dokumentos lietots nepareizais apzīmējums. Piebilstams, ka līdzīgi vācu un krievu valodai arī angļu valodā aplūkojamo latviešu īpašības vārdu (*vispārīgs, vispārējs*) semantika izsakāma ar vienu vārdu – *general*, tāpēc tulkotājiem ir jāpārzina dažādie savienojumi ar šo vārdu un to pareizās atbildes latviešu valodā.

Apmācība

19. gs. beigās informācijā par rezervistu un zemessargu iesaukšanu uz mācībām laikraksti sāk lietot vārdus *apmācība* un *apmācīšana*. Laiks, tematiskais lauks un arī vārda forma gandrīz bez šaubīšanās liek secināt, ka tas darināts krievu valodas (*обучение*) ietekmē. Pēc dažiem gadiem vārda *apmācība* tematiskais diapazons sāka paplašināties – īslaicīgas mācības un kursi arī lauksaimniecībā, pārtikas pārstrādē u. c. kādu konkrētu iemaņu, jaunu metožu vai pat aroda apguvei, piemēram, 1913. gadā vārds *apmācība* lietots informācijā par 2–3 mēnešu kursiem kinomehāniķa kvalifikācijas iegūšanai. Šajā laikposmā lieto tikai vienskaitļa formu – *apmācība*.

Arī pēc 1918. gada vārdu diezgan aktīvi lieto, un tas ir saprotams, jo valsts dzīvē svarīga loma ir cilvēkiem, kuri ieguvuši izglītību un veidojuši karjeru rusifikācijas laikmetā (sākot ar 19. gs. 80. gadu beigām). Vārdnīcās vārds pirmo reizi reģistrēts 1923. gadā:

армаҗзѣба – наставление, обучение.	LKV 1923, 14
apmācība – die Lehre, Exerzierübung: man būs jāiet apmācībā. Vēr. II, 1343. apmācīt – tr. exerzieren: <i>zaldātus</i> ; dressieren: <i>zirgu</i> .	ME I 1923, 105

30. gadu otrajā pusē vārda *apmācība* lietojumā izšķirama gan vienskaitļa forma ('apmācīšana') un daudzskaitļa forma kā atbilstošās nodarbības ('nodarbību kopums'), gan arī nozīmes paplašinājums, daļēji pārklājot vārda *mācības* semantisko lauku, sal.:

<i>Izstrādās militārās apmācības plānu studentiem. [...] Pārrunājot jautājumu par studentu militāro apmācību, padome ievēlēja komisiju [...]. Uzdeva komisijai izstrādāt militārās apmācības plānu [...].</i>	Jaunākās Ziņas 1937, 286, 4
<i>12. aprīlī Policijas skolas IX kursa kārtībnieki izgāja praktiskas apmācības Biķernieku mežā. Kārtībniekiem bija uzdots ielenkt un pārmeklēt Biķernieku mežu [...].</i>	Policija 1937, 5, 223
<i>Latvijas Lauksaimniecības kameras mazpulku nodaļa saņēmusi mazkalibra šautenes, kuŗas izsniegs mazpulkiem apmācībām šaušanā.</i>	Zemgales Balss 1937, 107, 4
<i>Aizsargu apmācības. [...] Rēzeknē notika taktiskās apmācības, kuŗas vadīja aizsargu štāba apmācības daļas priekšnieks kapt. Ķikulis [...].</i>	Latgales Vēstnesis 1937, 37, 5

Īpaši pēdējā citātā ir redzama nevēlamā prakse, kad mācības nosauc par *apmācībām*, arī *apmācību daļa* skan nelatviski. Pēc Otrā pasaules kara par dominējošo kontaktvalodu atkal kļūst krievu valoda, un latviešu valodas runātāji vārdus *apmācīt* un *apmācība* lieto kā krievu *обучать* un *обучение* burtiskas atbilstmes. Laika ritumā šī nevēlamā tendence vēršas plašumā sal.:

<i>Veterinārajā fakultatē studentus apmāca izsargāt dzīvniekus no saslimšanas un ārstēt saslimušos. Studentu praktiskai apmācībai pie akadēmijas pastāv veterinārā klinika [...]. Apmācības laiks veterinārajā fakultatē – 5 gadi.</i>	Padomju Jaunatne 1955, 131, 2
<i>[...] popularitāti gūst politiskās pamatskolas ar divgadīgu apmācību.</i>	Ciņa 1965, 199, 2
<i>[...] audzēkņu uzņemšana traktoristu mašīnistu viengadīgajā kursā (apmācības latviešu valodā).</i>	Padomju Jaunatne 1965, 52, 3
<i>[...] klātienē studentiem ļautu saīsināt eksāmenu sesiju, pagarināt mācību periodu, kas, pārejot uz saīsināto apmācības laiku (4 gadiem) nav liels.</i>	Padomju Students 1965, 4, 3

Latviešu literārās valodas vārdnīca (LLVV) kopumā atspoguļoja valodas praksi, tomēr nevēlamais lietojums (*apmācība* kā *mācību* un *studiju* aizstājējs) nav akcentēts.

Viensējuma Latviešu valodas vārdnīcā (LVV) vārda *apmācība* definīcija jau ir aizgājusi nevēlamā virzienā (acīmredzot izmantota arī kāda krievu valodas vārdnīca), jo likt pirmo uzsvāru uz teorētiskajām zināšanām ir pretrunā ar šā vārda praktisko ievirzi, sal.:

apmācība -as, s. <i>Process</i> → <i>apmācīt. Apmācīšana.</i> Militārā apmācība. Ražošanas apmācības klase. <i>// Attiecīgās nodarbības.</i> Laboratorijas darbiniekiem un noliktavu pārziņiem noorganizētas tehniskās apmācības kvalifikācijas celšanai. Ciņa 53, 144, 4. Mārtiņš kareiviski griežas apkārt un soļo viens pār laukumu, kur notiek rotas apmācības. Kar 57, 1, 79. apmācīt – Mācot sagatavot (kādam uzdevumam, arodam). <i>// Dresēt, vingrināt (dzīvniekus).</i>	LLVV 1972, 233
apmācība – 1. Teorētisku zināšanu un praktisku iemaņu mācīšana. Militārā a. Aroda a. Organizēt tehnisko apmācību. 2. dsk. Attiecīgās nodarbības. Piedalīties kvalifikācijas celšanas apmācībās. apmācīt – 1. Mācot sagatavot (kādam arodam, uzdevumam). A. virpotāju. A. jaunos strādniekus drošības tehnikā. 2. Dresēt, vingrināt (dzīvniekus). A. suni pēdu dzišanā.	LVV 1987, 57 LVV 2006, 71

Jāsecina, ka vārdi *apmācīt*, *apmācība*, *apmācīšana* latviešu valodā ir nostiprinājušies, tomēr to lietojumā ir nevēlamas tendences, kas radušās kontaktvalodas ietekmē un ir pretrunā ar leksiski semantisko attieksmju sadalījumu izglītības apakšsistēmā, ar citu leksikas vienību tradicionālo lietojumu.

Pirmkārt, vārdu *apmācība* nav vēlams lietot, ja tiek sniegta informācija par formālās izglītības pamatprogrammām gan vispārīgās izglītības, gan profesionālās izglītības iestādēs, nemaz nerunājot par augstāko izglītību. Nevēlamu praksi var ilustrēt ar informāciju no Pekinas:

Vēstniece Ingrīda Levrence piedalās latviešu valodas apmācības programmas atklāšanā Pekinā. [...] 7. septembrī Pekinas Starptautisko studiju universitātē (Beijing International Studies University) tika uzsākta latviešu valodas bakalaura programmas apmācība. [...] uzņemti 20 studenti, kurus ar Latviešu [valodas – J. B.] aģentūras atbalstu apmācīs pasniedzējs no Latvijas. (Vēstniece 2015)

Otrkārt, par nevēlamu uzskatāms vārda *apmācība* lietojums, runājot par mācību (studiju) valodu un mācību (studiju) ilgumu, sal.:

[..] <i>par pāreju uz apmācību tikai latviešu valodā.</i>	nepareizs lietojums
[..] <i>valsts finansētajās skolās jāpāriet uz mācībām valsts valodā.</i>	pareizs lietojums
[..] <i>apmācības ilgums 6–8 gadi [..].</i>	nepareizs lietojums
<i>Mācību ilgums 4 gadi.</i>	pareizs lietojums

Treškārt, bieži vien daudzskaitļa forma *apmācības* tiek lietota vārda *mācības* vietā. Šāda prakse ir nevēlama. Viss iepriekš teiktais vēl jāpapildina ar pēdējo gadu problēmām, kas ir saistītas ar angļu vārdu *training*, kam izraudzīta pamatatlīdzība *apmācība* (Pētījuma ziņojums 2016, 16). Šāds risinājums daudzos gadījumos neatbilst angļu vārda izplūdušajai semantikai un ar to veidotu vārdkopu kontekstuālajai nozīmei, piemēram, gadījumos, kad *training* lietots augstākās profesionālās izglītības nianšu atspoguļošanai. Pat zinot par jēdzienu definīcijām un vārdu semantikas daudzšķautņainību, tulkotāji nereti pakļaujas burtiskas atbildmes inercei, kas rada terminoloģisku nekoncekvenci dažādu organizāciju dokumentu tulkojumos.

Zinātne un tehnika – zinātne un tehnoloģija

21. gs. vērojama gan objektīvi pamatota un apzināta, gan arī stihiska latviešu vārdu krājuma reorganizācija. Apbrīnojami ātri un bez administratīva spiediena latvieši kļuvuši pilnīgi atkarīgi no angļu valodas, jo būtībā gandrīz visas pārmaiņas rodas angļu valodas ietekmē. Šo pārmaiņu intensitāte liek secināt, ka latvieši angļu valodai pakļaujas stiprāk nekā pagātnē krievu valodai (Baldunčiks 2010). No vienas puses, latviešu valoda jāpapildina vai jākorrigē tajos gadījumos, kad trūkst piemērota ekvivalenta angļu vārdam vai vārdkopai. Turpretī vārdi (un ar tiem apzīmētie jēdzieni), kuriem angļu valodas sistēmā nav īstu atbilstmju, tiek lietoti arvien retāk, it īpaši jaunās paaudzes valodā. Nereti pārmaiņām nav latviešu valodā sakņota loģiska pamata, un arvien skaidrāk izpaužas 21. gs. tendence – palielinās tādu vārdu skaits, kurus cilvēki lieto kā etiķetes vai birkas, nedomājot par to nozīmēm vai jēdzienisko lauku saskarsmēm. Viena no izteiksmīgākajām šīs tendences ilustrācijām ir vēl pavisam nesen bieži lietotās vārdkopas *zinātne un tehnika* aizstāšana ar *zinātne un tehnoloģija*. Lai arī par šo jautājumu jau ir rakstīts (Baldunčiks 2008; Pommers 2012), pretrunas, ko latviešu valodā rada burtiskais pārcēlums no angļu valodas (*science and technology*), liek turpināt argumentētu diskusiju.

Kā izsecināms no šīs sadaļas virsraksta, problemātiskie komponenti ir *tehnika* un *tehnoloģija*, tāpēc nepieciešams tuvāk iepazīties ar šo vārdu lietojuma tradīciju latviešu valodā. Lai noteiktu leksisko vienību patieso semantiku, nepieciešams izmantot ne vien vārdnīcas (definīcijas var ietekmēt kontaktvalodu vārdnīcu izmantojums), bet arī citus rakstu avotus.

Vārds *tehnika* pirmo reizi lietots „Pēterburgas Avīzēs” 1864. gadā. Jau 19. gs. beigās vārda semantikā var izšķirt trīs pamatlīnijas, tās ir: 1) rīku, mašīnu un paņēmienu kopums ražošanai un sadzīves vajadzību apmierināšanai, dabas pakļaušanai; 2) mašīnas, ierīces un aparāti; 3) darbības, izpildījuma iemaņu un paņēmienu kopums kāda darba vai uzdevuma veikšanai. Vārdu savienojumu *zinātne un tehnika* pirmo reizi ir izdevies reģistrēt 1876. gadā, tas izveidots pēc kontaktvalodu parauga (vācu *Wissenschaft und Technik* un krievu *наука и техника*). 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā samērā bieži sastopami vārdu savienojumi *tehnikas attīstība*, *tehnikas sasniegumi*, *tehnikas panākumi*, *tehnikas progress*. Latviešu konversācijas vārdnīcā sniegtais šķirklis *Technika* apliecina, ka tieši šis termins kopā ar vārdu *zinātne* kļuvis par apzīmējumu mūsdienu pasaulei tik svarīgajam abu sfēru kopumam, kas palīdz izmantot dabas resursus, radīt jaunas mašīnas, ierīces un materiālus, uzlabot cilvēku dzīvi un paplašināt radošās iespējas:

Technika (gr. *technē*, māksla, veiklība) – līdz 19. gs. sākumam ar t-u apzīmēja katru cilvēka vingrinājumu vai apmācības ceļā iegūtu lietderīgu materiala veidošanas māku vai prasmi, kas balstas uz praktiskā pieredzē izstrādātām kārtulām un virzīta kādas idejas piepildīšanai. Šai nozīmē t. ir katra cilvēka radoša darbība, kur uzsvērta vai nu formas un satura saskaņa vai lietderība. Šādā nozīmē t-as jēdzienu lieto arī vēl tagad, piem., glezniecības, drāmas, sporta kustību u. c. t-as. No tā pilnīgi atšķiras ar moderno rūpniecību saistītais t. s. inženieru t-as jēdziens. Pēc R. Veiraucha t. ir visu to prasmju un veiksmju paņēmienu un ierīču kopums, kas, balstoties uz matematisks un dabas zinātņu atziņām, nodod dabas spēkus un izejvielas cilvēka rīcībā saimnieciski lietderīgai izmantošanai. Darba procesā cilvēks pārveido ne tikai materialu, bet vienlaicīgi realizē arī savu apzinīgo mērķi. T-as attīstība, no vienas puses, ir dabas piemērošana cilvēkam un viņa vajadzībām, no otras, cilvēka piemērošanās dabai. Matematisks, mehanikas un dabas zinātņu atziņu un saimniecisko apsvērumu saskaņošanai tehniski rūpnieciskais process jāsaisa ar aprēķināšanu, konstrukciju un kalkulāciju. Katra tehniska uzdevuma realizācijā izšķir 3 posmus: 1. tehniskā uzdevuma atrisinājuma idejas noskaidrošanu (izgudrošana), 2. atrisinājuma idejas konstruktīvo izstrādāšanu (projektēšana) un 3. idejas piemērošanu saimnieciskām prasībām un realizēšanu (ražošana un izplatīšana). Dzīvē visi šie 3 posmi nav viens no otra stingri nošķirami, sevišķi 2. un 3. posms. (KV 1940, 42377–42378)

Šāds vārda *tehnika* traktējums saglabājās arī pēc Otrā pasaules kara, par ko liecina, piemēram, pielikumi („Zinātne un Tehnika”) vai plašas rubrikas („Zinātnes un tehnikas pasaulē”, „Zinātnes un tehnikas jaunumi” u. tml.) laikrakstos. 1960. gadā sāka iznākt žurnāls „Zinātne un Tehnika”. Arī trimdas latviešiem, kas turpināja izdot žurnālu „Technikas Apskats”, izpratne par vārda *tehnika* semantiku nemainījās līdz 60. gadiem, par ko liecina profesora Alfreda Riharda Jumīķa no ASV rakstītais:

Technikas nozīme mūsu tautas dzīvē

Technikas jēdziens. Vārds „tehnika” ir ļoti plašs jēdziens, kas aptver visādus mašīntehnikas un būvtechnikas izgudrojumus, mājsaimniecības piederumus, darba rīkus un zinātniskus atklājumus. [...] Vārds „tehnika” šai tematā attieksies uz visu, kam kāds sakars ar mašīnām valsts un privātā dzīvē; saimnieciskā, sabiedriskā vai politiskā novadā; civilā vai militārā nozarē, lauksaimniecībā un mežkopībā, tirdzniecībā un satiksmē; publiskā, privātā vai mājsaimniecībā; tāpat arī darba rīki, darba mašīnas, celtniecības un satiksmes mašīnas, mašīnas pārtikas un citu patēriņa preču ražošanai; mašīnas un ierīces, ko lieto medicīnā, slimnīcās, gāzes un elektrības ģenerēšanai, ūdens būvēs un hidrauliskās spēkstacijās; kara tehniskie līdzekļi; fabriku un darbnīcu iekārtas; tehniskās mācību un pētniecības iestādes [...]. Kā redzams, zinātne aptver visas cilvēces pieredzi zinātnē, sistēmās, metodēs, darba rīkos [...]. Kā zinātne, tā tehnika – abas ir svarīgi faktori tautas dzīvē. (Technikas Apskats 1962, 35, 1)

Mainoties paaudzēm, angļu valodas ietekme ievērojami pieauga. 20. gs. 80.–90. gados svešatnes tautiešu rakstu avotos jau dominē vārdu salikums *zinātne un tehnoloģija* un vārds *tehnoloģija* senākās *tehnikas* vietā. Spilgts piemērs ir trimdas dzejnieka Roberta Mūka raksts „Vai tehnoloģijai ir dvēsele?” (Karogs 1990, 10, 127–134), kur vārds *tehnoloģija* lietots kā angļu valodā, un tas noteikti nebija īsti saprotams Latvijas lasītājiem. Latvijā šādas pārmaiņas sākās vēlāk, jo līdz 1991. gadam angļu valodai bija samērā neliels iespaids.

Kopš vārda *tehnoloģija* pirmā lietojuma latviešu rakstu valodā 1860. gadā (Juris Alunāns) šā aizguvuma sākotnējā semantika (‘tehnisko amatu mācība’, ‘dabas lietu izmantošanas mācība’) daudzus gadu desmitus kardināli nemainījās, kļuva precīzāki un mūsdienīgāki jēdziena skaidrojumi, sal.:

Technoloģija (gr. logos, zinātne, mācība) – zinātniskā arodu mācība, kas iztīrā materialu apstrādāšanas problemas. Izšķir mehānisko un ķīmisko tehnoloģiju (sk.). Mehāniskā t. aplūko tos materialu apstrādāšanas paņēmienus, kur mainas materialu forma, novietojums, blīvums vai vispār

to fiziskās īpašības. *Mechaniskā t. savukārt sadalas: 1. metala, 2. koka un 3. šķiedrvielu t-ā. Materialu fiziskās un ķīmiskās īpašības aplūko t-ā dažreiz kopā ar apstrādāšanas paņēmieniem, bet dažkārt izdala īpašā materiālu mācībā.* (KV 1940, 42396)

20. gs. beigās latviešu valodā vārdu *tehnoloģija* lietoja ar cieši saistītu nozīmju kopumu 'zinātne par izejvielu, materiālu, pusfabrikātu vai izstrādājumu īpašību pārmaiņām ražošanas procesā', kā arī 'metožu un procesu kopums [kā] apstrādei vai pārveidošanai' vai 'šāds apstrādes vai pārveidošanas process'. Šim nozīmju kopumam bija pieskaņots arī vārds *tehnologs* 'speciālists, kas pārzina kādas ražošanas nozares tehnoloģiju'. Plašs rakstu avotu dotumu klāsts ļauj secināt, ka valodas runātājiem, īpaši speciālistiem, ir bijusi izpratne par vārdu *tehnika* un *tehnoloģija* nozīmju atšķirībām, par ko liecina arī diezgan daudzie piemēri, kuros abi vārdi lietoti vienā tekstā, sal.:

<i>Jauna tehnika un tehnoloģija Iļģuciema ādu fabrikā.</i>	Ciņa 1955, 60, 2
<i>Jaunā tehnika un progresīvā tehnoloģija devušas iespēju ievērojami kāpināt darba ražīgumu un pilnveidot izstrādājumu kvalitāti.</i>	Padomju Jaunatne 1975, 206, 3
<i>Pa šiem gadiem nomainīsies vēl viena tehnikas un tehnoloģijas paaudze [...]. Straujais tehnoloģijas un tehnikas progress pasaulē ir tikai viens no cēloņiem, kas padara pārkārtošanos neatliekamu.</i>	Padomju Jaunatne 1988, 52, 1
<i>Ja jaunās tehnikas un tehnoloģijas ieviešana saistīta ar papildu kapitālieguldījumiem [...].</i>	Pommers 1989, 235
<i>[...] jābalstās uz mūsdienu tehnikas un tehnoloģijas visaugstākajiem sasniegumiem – maksimāli ekoloģiskiem enerģijas avotiem, bezatkritumu tehnoloģijām [...].</i>	Māksla 1990, 4, 70
<i>Un mums ir tā jāsakārto gan cenas, gan nodokļi, gan tehnikas un tehnoloģijas piedāvājumi [...].</i>	Lauku Avize 1990, 33, 2

80. gadu beigās rakstos paretam parādījās arī vārdu savienojums *zinātne un tehnoloģija*, taču šos gadījumus var uzskatīt par neuzmanību un paviršību, tulkojot vai pārstāstot informāciju no angļu valodas. Kopumā terminu *tehnika* un *tehnoloģija* dalījums visiem bija pierasts un nekādas neskaidrības neradīja (Pommers 2012, 285). Diemžēl šī stabilā terminu lietojuma tradīcija sašķobījās jau pie pirmās nopietnākas saskarsmes ar angļu valodu 20. gs. 90. gados.

Pēdējos divdesmit gados vārdkopas *zinātne un tehnika* lietojums stipri sarucis, toties bieži lasām un dzirdam vārdu savienojumu *zinātne un tehnoloģija(s)*. Izkaidrojums ir vienkāršs – angļu valodā tiek lietota vārdkopa *science and technology*, taču semantiski tā nav pilnīgi atbilstošs ekvivalents līdzšinējam kopjēdzienam *zinātne un tehnika*. Gan vārdkopa *science and technology*, gan arī tās atsevišķie komponenti atšķiras no latviešu vārdiem pēc nozīmes un lietojuma. Vārdam *technology* bez nozīmes ‘tehnoloģija’ ir arī vairākas citas nozīmes: ‘tehnika’, ‘tehniskās [lietišķās] zinātnes’, ‘aparātūra’, ‘līdzekļi’, ‘metode(s)’, ‘paņēmiens (-i)’. Nereti to lieto kā visu minēto nozīmju apkopojošu kompleksu apzīmējumu, piemēram, jau minētajā vārdu savienojumā *science and technology*.

20. gs. 90. gados plašāku izplatību guva vārdkopa *informācijas tehnoloģija* – no angļu *information technology*, kur vārds *technology*, atbilstoši angļu valodas praksei, lietots kā tehnikas, aprīkojuma, tehnoloģijas un metožu apkopojums, sal. *information technology – any equipment or technique, used by people to handle information* (ODC 2004, 260). Šāds traktējums arī latviešu terminam *informācijas tehnoloģija* piešķir zināmu divdomību, par ko liecina informātikas terminu vārdnīcā iekļautie divi atšķirīgi definēti varianti: 2123. *informācijas tehnoloģija* – informācijas vākšanas, pārveidošanas, uzglabāšanas un pārraides metožu kopums, ko lieto datu apstrādes un komunikāciju sistēmās; 2124. *informācijas tehnoloģija (IT)* – zināšanu, metožu, paņēmienu un tehniskā aprīkojuma kopums, kas ar datoru un sakaru līdzekļu starpniecību nodrošina jebkuras informācijas iegūšanu, glabāšanu un izplatīšanu (IV 2001, 244). Pirmais variants atbilst tradicionālajai vārda *tehnoloģija* izpratnei latviešu valodā, otrais – angļu valodas praksei.

Informācijas tehnoloģija, neskatoties uz savu divdomību, vēl būtu pārvarams šķērslis, ja tas paliktu kā izņēmums. Taču plašsaziņas līdzekļu un reklāmas sfēras darbinieki izrādījās tik neizglītoti, ka visos gadījumos angļu *technology* tulkoja kā *tehnoloģija*, nereti radot kontekstuālu absurdu (Baldunčiks 2008, 31–32; Pommers 2012, 285). Sliktākais pavērsiens šajā terminoloģiskajā konfliktsituācijā bija Izglītības un zinātnes ministrijas ierēdņu nekompetenta rīcība, ieviešot burtisko tulkojumu *zinātne un tehnoloģija(s)* oficiālajos dokumentos un normatīvajos aktos. Šādos apstākļos arī daudzi zinātnieki ar sirmām galvām, kas visu mūžu bija darbojušies vienā jēdzieniskā sistēmā, bija spiesti pielāgoties citai sistēmai kaut vai administratīvās saziņas dēļ. Līdz ar to ierēdņi un akadēmiskās aprindas ir pēdējo 20 gadu burtiskas tulkošanas un nepārdomātas rīkošanās ar terminoloģiju atbalstītāji.

Pašlaik informācijas telpā un ministriju dokumentos dominē apzīmējums *zinātne un tehnoloģija(s)* vai, atsevišķi izdalot, *tehnoloģija(s)*. Tomēr arī *zinātne un tehnika* vēl nav izskausta. Piemēram, Eiropas Komisijas politikas jomu sarakstā ir *Zinātne un tehnika*, joprojām darbojas *Rīgas Zinātnes un tehnikas nams*, *Latvijas Universitātē ir Zinātņu un tehnikas vēstures muzejs*, Daugavpils pilsētas sadarbības sfēru klasifikācijā ir *Zinātne un tehnika* utt. Rīgā un citās Latvijas pilsētās veikali piedāvā *datortehniku*, *biroja tehniku*, *lauksaimniecības tehniku* un citu tehniku. Neviens autosportists vai motosportists savus spēkratus nesauc par *tehnoloģiju*, bet par *tehniku*. Kāds zinošs cilvēks tīmeklī Stokholmas *Tekniska museet* pārtulkojis kā *Zinātnes un tehnikas muzejs* (zviedri šo muzeju angļiski nosaukuši angļu valodai un kultūrai tradicionālā veidā: *The National Museum of Science and Technology*). Svarīgi, ka, tulkojot no vācu (*Wissenschaft und Technik*) vai krievu (*наука и техника*) valodas, gandrīz nekad netiek izraudzīts variants *zinātne un tehnoloģija*. Un jāatgādina, ka dažus jau ieviesušos aplamus tulkojumus ir izdevies izskaust, piemēram, nepareizo *rēķinu konta* nozīmē vai komisko *Silikona ieleju* kā *Silīcija ielejas* nosaukumu, tāpēc ir jāturpina norādīt uz pagātnes kļūdām un jāpārlicina sabiedrība par stabilas terminoloģijas un loģisku terminu mikrosistēmu pozitīvo lomu.

Misija un vīzija

Sadaļas nosaukumā minētajiem vārdiem latviešu valodā ir ļoti atšķirīga vēsture, tomēr likteņa ironija tos ir savedusi kopā mūsdienu izglītības nozares kontekstā.

Vārds *misija* (senākā forma – *misione*) ar nozīmi ‘misionāru organizācija’ vai ‘misionāru darbs’ aktīvi lietots jau 19. gs. 40. gados. Kopā ar vārdu *misionārs* tas aizgūts no vācu valodas (*Mission, Missionar*), kas to savukārt aizguvusi no latīņu valodas. Gadsimta otrajā pusē vārda *misija* semantika paplašinājās: kādas valsts pārstāvji, ko ar diplomātisku vai militāru uzdevumu sūta uz citu valsti; ļoti nozīmīgs, svarīgs pienākums vai uzdevums. Gadsimta beigās šo nozīmju apzīmēšanai tika darināts latviskais sinonīms *sūtība*, bet līdz 20. gs. 30. gadu beigām to lietoja ļoti reti. Latviešu literārās valodas vārdnīca (LLVV) diezgan precīzi atspoguļo vārda *misija* semantiku 20. gs. *Misijas* semantikas skaidrojums „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” (MLVV) drīzāk saucams par vārda *misija* aktuālā lietojuma attēlojumu, jo priekšplānā izvirzītā konkrētu uzdevumu veikšana (piemēram, *Latvijas karavīru misija Irākā*) pilnīgi nomākusi par apakšnozīmi pārvērsto svarīgo un pārlaicīgo nozīmi ‘visnozīmīgākais, visbūtiskākais uzdevums, sūtība’. Taču šā raksta pamatmērķis

nav vārdnīcu kritika, bet uzmanības pievēršana ļoti pretrunīgiem procesiem mūsdienu latviešu valodā, īpaši burtiskiem pārveidojumiem pēc angļu valodas parauga.

Runājot par izglītības iestāžu vai citu organizāciju, uzņēmumu un veidojumu dibināšanu vai darbību, jau kopš 19. gs. 60. gadiem tiek lietots vārds *mērķis*, dažkārt to papildinot ar *uzdevumiem*. Rakstu avotos var atrast neskaitāmus teikumus, kas sākas ar vārdiem: „Šīs skolas (augstskolas, institūta, biedrības u. tml.) mērķis ir [...]” Neskatoties uz angļu valodas kā angļiski runājošo valstu sabiedriskās iekārtas un institūtu uzbūves un ideoloģijas atspoguļotājas ietekmi uz latviešu valodu jau 20. gs. 90. gados, vārds *misija* ('mērķis', 'nolūks') sākotnēji cirkulēja galvenokārt privātajā sektorā. Taču turpmākā dokumentu plūsma angļu valodā un tulkojumi pieauga, daudzie semināri, vieslekcijas un projekti ļoti ietekmēja Latvijas pārstāvju un dalībnieku lingvistisko domāšanu un valodas izteiksmi. Viena no šādas ietekmes ilustrācijām ir pēdējos gados vērojamā tradicionālo vārdu *mērķis* un *uzdevumi* aizstāšana augstskolu un citu valsts iestāžu nolikumos ar vārdiem *misija* un *vīzija*. Dažkārt šiem svešiniekiem vēl pieliek *filozofiju*. Domājams, ka izšķirošais faktors šādu „jauninājumu” ieviešanā bija Labklājības ministrijas paspārnē un ar ES finansējumu 2011. gadā īstenotais projekts „Sociālo pakalpojumu sniedzēju pašnovērtējuma metodika”. Projekta dokumentā Nr. 5 „Metodikā lietoto terminu skaidrojums” atrodami gan *misija* un *vīzija*, gan virkne citu īpatnēju terminu, piemēram, *komanda*, *kovīzija*, *kritiskie veiksmes faktori*. Šis terminu saraksts netika saskaņots ar LZA Terminoloģijas komisiju.

Minētajā dokumentā vārda *misija* pamatnozīme formulēta šādi: „[...] īsi un precīzi izteikts paziņojums par organizācijas pastāvēšanas nolūku.” Skaidrojuma turpinājumā atrodam frāzes: „[...] ar kādu mērķi organizācija pastāv un kāda ir organizācijas filozofija/principi attiecībā uz pastāvēšanas nolūku.” No veselā saprāta viedokļa šādas frāzes pat grūti komentēt. Neskatoties uz pilnīgi nepamatoto *mērķa* aizstāšanu ar *misiju*, šis vārds ar 'sūtības' komponentu semantikā nerada latviešu valodā asākas pretrunas. Pavisam citādi jāvērtē vārda *vīzija* ieviešana. Lai arī pēdējos 15 gados cilvēki ar vāju latviešu valodas prasmi šo vārdu (ar nozīmi 'redzējums', 'nākotnes redzējums') sporādiski lietojuši, latviešu valodā tam tradicionāli ir cita nozīme, kas neatbilst projektā dotajai vārda *vīzija* definīcijai: „[...] formulēts organizācijas galvenais nākotnes mērķis un atbilde uz jautājumu – kāda organizācija vēlas kļūt.”

Vārds *vīzija* latviešu valodā līdz 20. gs. beigām lietots ar nozīmi, kas formulēta jau pirmajā zināmajā vārda reģistrācijā 1885. gadā:

Kahdâ preekşchlaşijumâ profeşors Mendels Berlinê runaja par halluzinaşiju, illufiju un wifiju. Iļşkaidrojjs, ko katrs wahrds nolihmê, wiņşch labakas şapraşchanas dehļ dewa şchahdu peemehru: „Redleet, ja es şche meerigi şehļchu, nemaal nedomaju ul engeļeem un ul reifli şawâ preekşchâ domajos eeraudliijs enġeli, tad ta ir halluzinaşija. Bet ja uļzihtigi nodarbojos ar tijibas leetu ltudijahm un şawâ tijibas kaişlibâ eeraugu kahdu enġeli, tad ta ir wifija. Turpretim, ja es tagad par kahdu no jums domatu, ka tas apdahwinats ar wişeem engeļu tikumeem, t. i. wiņu eeşkatu par „enġeli”, tad ta ir illufija!” (Baltijas Vēstnesis 1885, 148, 2)

Ar šādu nozīmi vārdu reģistrējušas arī 19. gs. beigu un 20. gs. sākuma svešvārdu vārdnīcas:

wifija – lat. šapnis, murgi, parahdişchanahs.	SV 1886, 285
wifija – şlimiga redfes maldinaşchana; tik ftipras eedomas, ka eedomato preekşchmetu domajas redlam.	SV 1906, 178
Wifija – redfes şlimiga maldişchanâs; dalchadi redfejumi, kuŗi pateeşibâ nemaal naw bijuşchi, bet dibinajas weenigi ul eedomibu.	SV 1911, 672
wifija – lat. şlimiga redfes maldinaşchana; tik ftipras eedomas, ka eedomato preekşchmetu domajas redlam.	SV 1912, 417
vīzija – lat. <i>vīsiō</i> (<i>vidēre</i> , redzēt), redzes slimīga maldināšana; parādība; sapņu tēls.	SV 1926, 230
vīzija – l. <i>vīsiō</i> „redzēšana”, „parādība”, redzes maldināšana, kas sastopama hipnōzē, ekstāzē vai stīprās iedomās (iztēlē); sapņu tēls.	SV 1934, 308

Arī vēlāk publicētās vārdnīcas, ieskaitot LLVV, fiksējušas ļoti līdzīgu semantisko saturu. Šie vārdnīcu dotumi nav no gaisa grābti, latviešu periodikā un literatūrā, īpaši publikācijās par dzeju un glezniecību, ir daudz piemēru, kas apliecina leksikogrāfu sniegto informāciju. Vārds *vīzija* ir sastopams arī rakstos par Kristus apustuļiem, kā arī psihiatru leksikā. Ar šo tradicionālo nozīmi vārdu *vīzija* lietojuši daudzi mūsdienās pazīstami cilvēki, piemēram, A. Bels, M. Čaklais, R. Ezera, J. Stradiņš, E. Virza, J. Ziemeļnieks u. c. Paralēli šim svešvārdam lietoti arī tā latviskie ekvivalenti *parādība* un *redzējums*. Piemēram, A. Upīts stāstā „Iebūvieša dēls” raksta: „[...] bet eedomu, maldu redzējums, tas tik gaišs un dzīvs [...]”

Sniegtais vārda *vīzija* raksturojums ļauj secināt, ka iepriekš minētā 2011. gada projekta dalībnieki orientējās tikai aktuālās leksikas minimumā un nebija kompetenti lemt par tik kardinālām un pilnīgi nepamatotām pārmaiņām valodā, ignorējot tradicionālo valodas praksi. Ir vairākas iespējas izteikt projektā formulēto nozīmi latviešu valodā (*redzējums, nākotnes redzējums, attīstības redzējums, attīstības perspektīva* u. c.), tāpēc burtisks pārcēlums no angļu valodas ir nevēlams.

Plaģiāts – plaģiātisms

Pēdējos 10–15 gados izglītības sfērā samērā bieži dzirdams un lasāms vārds *plaģiātisms*. Paraleli šim vārdam tiek lietots vārds *plaģiāts* (fr. *plagiat*, no lat. *plagium*), kas latviešu valodā pazīstams kopš 19. gs. 70. gadiem. Tāpat kā vācu un franču valodā vārds *plaģiāts* apzīmē gan parādību (cita autora darba vai tā daļas publicēšanu (publiskošanu) ar savu vārdu), gan kādu darbu vai tā daļu, kas uzdots par savu. Latviešu valodā var teikt: *viņš nodarbojas ar plaģiātu* un *šis darbs ir plaģiāts*. Gan vārdnīcās, gan rakstu avotos atrodam arī vārdu *plaģiators* ('cilvēks, kas izdarījis plaģiātu') un *plaģiēt* (vācu *plagiieren* – 'nodarboties ar plaģiātu'). Līdzīga uzbūve ir arī vārdam *kompilācija* (*nodarboties ar kompilāciju, šis darbs ir kompilācija*).

Kontaktvalodu ietekmē daži latviešu valodas runātāji apjūk un cenšas burtiski pielāgoties citai valodai. Tā tas ir noticis jau 20. gs., kad uz formu *plaģiātisms* mudinājis krievu valodas vārds *плагиатизм* (mudināja tos, kas neieskatījās krievu-latviešu vārdnīcā), taču šādi vārdlietojumi ir ļoti nelielā skaitā salīdzinājumā ar vārdu *plaģiāts*. Mūsdienās *plaģiātismu* provocē angļu vārds *plagiarism*, jo cilvēki domā, ka angļu vārdam ar fināli *-ism* jādod latviešu atbilde ar tādu pašu fināli, un viņi neizmanto vārdnīcas – lielākajā un jaunākajā angļu-latviešu vārdnīcā dots *plagiarism – plaģiāts* (ALV 2007, 759). Jāpiebilst, ka neviena vārdnīca, izņemot MLVV, vārdu *plaģiātisms* nav iekļāvusi. Turklāt šī vārdnīca raisa daudzas pārdomas ne vien par vārdu atlasī, bet arī par vārdu semantikas un etimoloģiju skaidrošanu.

Rezumējot rakstā aplūkoto izglītības un zinātnes terminu tradicionālo un jaunākā laika lietojumu, nākas izdarīt vismaz divus secinājumus. Pirmkārt, privātajā saziņā novirzes no normatīvajiem ieteikumiem vai tradicionālā, vārdnīcās fiksētā lietojuma kontaktvalodas ietekmē var uzskatīt par normālu valodas funkcionēšanas parādību. Otrkārt, pēdējos 20 gados oficiālās saziņas veidotāju literārās (standartizētās) valodas prasme ir ievērojami pazeminājusies, nereti terminu grozīšanu, aizstāšanu un

tradicionāli lietoto terminu nerespektēšanu izraisījusi burtiska angļu valodas paraugu pārņemšana.

Kardinālu politisku un sociāli ekonomisku pārmaiņu laikmetos mainās arī valoda. Tas gan nav apliecinājums vēlā marrisma tēzei, ka kopā ar ekonomisko bāzi mainās arī virsbūve un tajā ietilpstošā sabiedrības apziņa, kultūra un valoda. Protams, pāreja no vienas sociāli ekonomiskās iekārtas un politiskas savienības uz citu nes likumsakarīgas pārmaiņas aktīvajā vārdu krājumā, it īpaši dažās terminoloģijas grupās. Tomēr nevajadzētu aiziet tik tālu, ka, līdzīgi bēdīgi slavenajiem „proletkultiešiem”, noliedzam visu savu kultūrlingvistisko mantojumu.

1. ALV 2007 – *Angļu-latviešu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2007.
2. APVZ 1989 – *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1989, Nr. 20.
3. Baldunčiks 2008 – Baldunčiks, Juris. Terminoloģiskie mutanti mūsdienu latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 3. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2008. 26.–37. lpp.
4. Baldunčiks 2010 – Baldunčiks, Juris. Angļu valodas ietekmes desmit izpausmes veidi mūsdienu latviešu valodā. *Linguistica Lettica*, 19. Latviešu valodas institūta žurnāls. Rīga, 2010. 62.–73. lpp.
5. Kronvalds 1868 – Kronvalds, Atis. Cilvēka iekšīgs un ārīgs veids. *Draugs un Biedris*, 1868, Nr. 24.
6. Kronvalds 1868a – Kronvalds, Atis. Cienītam amata biedrim Tauriņam. *Draugs un Biedris*, 1868, Nr. 36.
7. KV 1940 – *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Švābe, A., Būmanis, A., Dišlers, K. (red.). 21. sēj. Rīga : A. Gulbja apgādībā, 1940.
8. ME I – Mīlenbahs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Red., pap., turpinājis J. Endzelīns. 1. sēj. Rīga : Kultūras fonda izdevums, 1923–1925.
9. ME IV – Mīlenbahs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Red., pap., turpinājis J. Endzelīns. 4. sēj. Rīga : Kultūras fonda izdevums, 1929–1932.
10. Endzelīns 2002 – *Profesora J. Endzelīna atbildes. Rīgas Latviešu biedrības valodniecības nodaļas sēžu protokoli 1933–1942*. ASV : Ramave, 2002.
11. LKV 1923 – Dravnieks, Jēkabs. *Latvju-krievu vārdnīca*. Rīga : Valters un Rapa, 1923.
12. LVV 1987 – *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga : Avots, 1987.
13. LVV 2006 – *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga : Avots, 2006.

14. IV 2001 – *Angļu-latviešu-krievu informātikas vārdnīca. Datori, datu apstrāde un pārraide.* Rīga : Avots, 2001.
15. ODC 2004 – *Oxford Dictionary of Computing.* 5th ed. Oxford, 2004.
16. Pētījuma ziņojums 2016 – *Terminoloģija Eiropas kvalifikāciju ietvarstruktūras un Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūras kontekstā. Pētījuma ziņojums.* Rīga, 2016.
17. Pommers 1989 – Pommers, Juris. *Studentu zinātniskā darba pamati.* Otrais, pārstrādātais izdevums. Rīga : Zvaigzne, 1989.
18. Pommers 2012 – Pommers, Juris Gunārs. Aizguvumi. Tehnika vai tehnoloģija? *Apvienotais Pasaules latviešu zinātnieku III kongress un Letonikas IV kongress „Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte”. Valodniecības raksti.* Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2012, 282.–288. lpp.
19. SV 1886 – Dravnieks, Jēkabs. *Svešu vārdu grāmata.* Jelgava : Steffenhagen un dēls, 1886.
20. SV 1906 – *Politisku svešvārdu grāmata.* Rīga, 1906.
21. SV 1911 – *Svešvārdu grāmata.* Sastādījis cand. agr. J. Vidiņš. Rīga : „Zinātnes” izdevums, 1911.
22. SV 1912 – *Svešvārdu vārdnīca.* Sastādīta pēc Lībknehta, Heizes u. c. Rīga : A. Raņķa apgādībā, 1912.
23. SV 1926 – *Svešvārdu vārdnīca.* Sakārtojis Ed. Ozoliņš, rediģējis J. Endzelīns. Rīga : A. Gulbja apgādniecība, 1926.
24. SV 1934 – *Svešvārdu vārdnīca.* Sakārtojis Ed. Ozoliņš, rediģējis J. Endzelīns. Pārlabots un papildināts otrs izdevums. Rīga : A. Gulbis, 1934.
25. Vēstniece 2015 – Vēstniece Ingrida Levrence piedalās latviešu valodas apmācības programmas atklāšanā Pekinā [tiešsaiste] 07.08.2015. [skatīts 28.07.2016.]. Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/china/aktualitates/47820-vestniece-ingrida-levrence-piedalas-latviesu-valodas-apmacibas-programmas-atklasana-pekina>

VĀRDS UN TĀ LIETOJUMS

Dīte Liepa

Daži padomi mūsdienu Sizifa akmens velšanā: elektroniskās sarakstes noteiktie un nerakstītie likumi

Temata aktualitāte

Elektroniskā sarakste ir kļuvusi par mūsu ikdienas neatņemamu sastāvdaļu. Šis raksts nav pirmais vēstnesis un padomdevējs elektroniskās saziņas iemaņu izkopšanā, bet, iespējams, tas palīdzēs kādam pārliecināties par sava saziņas stila atbilstību vispārpieņemtai praksei vai arī spēs to uzlabot. Te gan jāpiebilst, ka pēdējos desmit gados laiku pa laikam Latvijā ir publicēti padomi šī mūsdienīgā saziņas veida izpratnē un uzlabošanā: tie ir gan pašmāju autoru darbi, piemēram, etiķetes meistarū Aijas Strautmanes un Aijas Odiņas darbi (sk. literatūras sarakstu), gan tulkojumi, piemēram, britu autores Šērlijas Teiloeres „Lietišķo vēstuļu, e-pasta un citu lietišķo dokumentu paraugi” (Rīga : Zvaigzne ABC, 2006). Vairākkārt šim jautājumam pievērsušies nozaru un sabiedrisko attiecību speciālisti arī presē. Izvērstu un plašu rakstu par šo tematu 2013. gadā veidojusi Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) Bibliotēku attīstības institūta Bibliotēku konsultatīvā centra galvenā bibliotekāre Māra Jēkabsons – „Konsultācija par e-pasta etiķeti”, kas lasītājiem pieejams tīmeklī (sk. literatūras sarakstu). Arī M. Jēkabsons sava raksta atziņās citējusi un atsaukusies uz pašmāju un ārzemju autoriem. Tajā pašā laikā būtu jāuzsver, ka neviens no rakstiem (tajā skaitā arī šis) nav jāuzskata par kādā institūcijā akceptētu un apstiprinātu regulu kopumu; tas ir mēģinājums apkopot jau zināmus (sk. M. Jēkabsones raksta bibliogrāfiju) un lielākajā sabiedrības daļā akceptētus elektroniskās sarakstes noteikumus, kā arī – papildināt dažus iepriekšējās publikācijās neskartus un vairāk ar valodu un valodas kultūru saistītus jautājumus. Tā kā konsultācijās pa tālruni latviešu valodas konsultantēm tiek uzdoti jautājumi arī par elektronisko saziņu, var secināt: valodas lietotājiem rūp savas izteikšanās prasmes: korekts izteiksmes veids, ortogrāfijas normu ievērošana un stilam atbilstošs konstrukciju lietojums.

Domājot par zināmām iestrādnēm un jau nostiprinātām un izkoptām lietišķo rakstu tradīcijām, jāpiemin vēl pavisam nesenās pagātnes mantojums 20. gs. 90. gados, kad par savdabīgiem „ceļvežiem” latviešu valodas lietišķajos rakstos kļuva Rūtas Kolužas „Palīdzi, māsiņ!” (Rīga : Zvaigzne ABC, 1995) un ilggadējās LZA TK priekšsēdētājas Valentīnas Skujiņas padomi. Pirmkārt, tā bija grāmata „Valsts valodas prasmei lietvedības dokumentos” (1994), otrkārt, jau paplašinātā un teju par hrestomātisku mācību grāmatu kļuvusi dažus gadus

vēlāk publicētā „Latviešu valoda lietišķajos rakstos” (Rīga : Zvaigzne ABC, 1995; vēlāk arī atkārtoti izdevumi), treškārt, sadarbībā ar Veroniku Krūmiņu tapusi „Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata” (Rīga : Valsts kanceleja, 2002). Lai arī, no pašreizējā viedokļa vērtējot, 20 gadu laikā atsevišķu leksēmu lietojums, pareizrakstības nianse un pieturzīmju lietojums ir mainījies un minētie papildinājumi būtu jāpaskaidro plašāk, šie izdevumi pamatnostādnes aktualitāti saglabājuši arī patlaban. Lasītājiem jāatgādina, ka V. Krūmiņas un V. Skujiņas „Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata” pieejama arī tīmeklī PDF formātā, savukārt V. Skujiņas grāmatu „Latviešu valoda lietišķajos rakstos” (atkārtotos izdevumos) joprojām var iegādāties Latvijas grāmatnīcās. Pie jaunākiem padomdevējiem valodas kultūras jautājumos pēdējo gadu laikā minami Latviešu valodas aģentūras izdotie rakstu krājumi „Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi” – kopš 2005. gada tādi iznākuši jau vienpadsmit.

Bieži vien lietotāji nešķiro tīmeklī iespējamās saziņas veidus – neatkarīgi no tā, vai tiek izmantota emuāru vietne, tērzēšanas kanāls, forums, vēstkopa, diskusiju grupa u. c. vai sūtīta īsziņa, vai rakstīta elektroniska vēstule, tiek uzskatīts, ka saziņas noteikumi ir universāli un tajos – atšķirībā no lietišķās starppersonu komunikācijas – pieļaujama brīvāka, demokrātiskāka attieksme un daudzas atkāpes. Taču izrādās, ka katra elektroniskās saziņas veida lietotāji ir izstrādājuši (vai cenšas to darīt) savus noteikumus, lai savstarpējās saziņas formu padarītu vienotāku un saprotamāku, kas palīdzētu arī izvairīties no pārpratumiem.

Piemēram, „Īsziņu vārdnīcas” (Rīga : Avots, 2002) ievadā teikts: „Īsziņām ir sava gramatika un īpaša etiķete – uzvešanās veids, kas veidojies ar e-pasta un čata starpniecību, tādēļ īsziņās nelieto lielos burtus – to uzskata par kliegšanu, un citi domās, ka esi varen rupjš!” (ĪV 2002, 6)

Tāpēc priekšstats, ka netiķete ir brīvs, alternatīvs jaunās 21. gs. saziņas veids, kurā nav nekādu noteikumu, ir maldīgs. Iespējams, ka šādu attieksmi sekmējis e-pasta ātrums un sūtīšanas ērtums (vēstule nav jāraksta uz papīra, nav jānoformē aploksnē un jānogādā līdz pastkastītei, par to nav jāmaksā).

Tiesa, ir universāli interneta lietošanas noteikumi. Tos citējusi etiķetes speciāliste A. Odiņa, pastarpināti atsaucoties uz Virdžīnijas Šeijas formulētajiem uzvedības noteikumiem.

1. Cilvēciskuma un morāles princips. Bieži tiklā cilvēki uzvedas rupji un nekulturāli. Īpaši, ja rakstītājs ir anonīms.
2. Saskarsmes uzvedības normu ievērošana.
3. Citu cilvēku laika respektēšana. Netērē savu un citu cilvēku laiku – varbūt, ka sarakste šajā brīdī nemaz nav svarīga.

4. Loģiskuma, saprotamības un pieklājības princips. Tiklā partneri nevērtē pēc apgērba vai aksesuāru dārguma, bet rakstīšanas kvalitātes, stila un pareizrakstības.
5. Citu personu privātās dzīves respektēšana, laika atšķirību un ierobežojumu ievērošana.
6. Korekta attieksme pret citu kļūdām, īpaši pret tiem, kas nav tik profesionāli kā jūs. Ja norāda uz kļūdām, tad tikai ļoti delikāti. (Odiņa 2009, 161–162)

Akceptējot šo normu ievērošanu, turpmāk pievērsīsimies tieši elektroniskajai sarakstei.

Netiķetes jēdziens un lietošanas pamatnostādnes

E-pasta lietošana jeb elektroniskā sarakste ir samērā jauna lietišķo rakstu kultūra, kas ar katru dienu vairāk nostiprinās mūsu ikdienas saziņā – gan veicot saraksti, pārstāvot uzņēmumu (darbavietu), gan sazinoties personiski.

Ierastie savstarpējās saziņas pamatprincipi nosaka un regulē lietotāju uzvedību, kā arī tradicionālas un vispārzināmas pieklājības normas. Sabiedrībā šādu savstarpējo attiecību noteikumu kopumu saucam par etiķeti, savukārt elektroniskajā saziņā, raksturojot šīs normas, arvien biežāk tiek minēts no angļu valodas aizgūtais interneta etiķetes jeb netiķetes vārds (*network etiquette* vai saīsinājumā *netiquette* – angļu val.).

Tātad e-pasta etiķete ir tīkla etiķetes sastāvdaļa. Netiķete regulē elektroniskā pasta lietotāju uzvedības kultūru. Labas uzvedības normas sabiedrībā ir veidojušās ilgstoši. Tā kā saziņa globālajā tīmeklī ir samērā jauns saziņas veids, līdz šim sabiedrībā akceptētās normas gan nostiprinās, gan pilnīgojas.

Viena no pamatdomām, ko akceptējuši visi iepriekš minētie autori, ir atziņa, ka netiķete nav ārpus reālās saziņas eksistējoša matērija, tāpēc tai nav paredzēti kādi īpaši noteikumi. Tā ir reāla saziņa ar cilvēku, tāpēc, lai arī virtuālajā realitātē, tajā būtu jāsauglabā vispārpieņemtās starppersonu/ starpinstitucionālās sarakstīšanās normas, proti, elektroniskajā saziņā ievērojami tie paši savstarpējās pieklājības un cieņas apliecinājuma noteikumi, jo arī tā ir saskarsme. Tāpēc uz elektronisko vēstuļu rakstīšanas kultūru attiecināmi tie paši nosacījumi, kas gadu desmitiem (un pat simtiem) izmantoti, rakstot vēstules: proti, sasveicināšanās, vēstules uzbūve, atvadišanās frāzes, paraksts.

Vai ar Jūsu elektronisko saraksti viss ir kārtībā?

Britu autore Šerlija Teilore min septiņas atziņas. Ja Jūs uz sevi varat attiecināt vairāk nekā divas no tām, arī jums nepieciešama palīdzība darbā ar e-pastu un tāpēc padomi ir paredzēti arī jums (Teilore 2006, 47).

Jūsu sūtītais e-pasts bieži vien tiek atsūtīts atpakaļ, jo adresē ir kļūda.

Jūs dažreiz nožēlojat savu nosūtīto e-pastu, taču ir par vēlu.

Jūs traucē nepārtrauktā e-pastu plūsma visu darba dienu.

Jūs esat sūtījis ziņu pa e-pastu, kaut gan apzinājāties, ka piezvanīt būtu bijis vieglāk.

Jūs jau ilgu laiku neesat kārtojies vai dzēsis savus e-pastus.

Jūs esat nosūtījis privātas vai konfidenciālas ziņas pa e-pastu, ko vēlāk nožēlojat.

Jūs dažreiz steigā nosūtāt e-pastu bez uzrunas vai noslēguma, kā arī nepārbaudāt, vai gramatika, pareizrakstība un interpunkcija ir pareiza.

Adreses izvēle

Internetā pieejamā informācija ir publiska, tāpēc jāsaik ir ar adresi. Institūciju, organizāciju, iestāžu u. c. darbavietu adreses ir paredzētas tikai un vienīgi darba, nevis personiskajai sarakstei: Jūsu elektroniskā saziņa darbavietā veido ne tikai personisku, bet arī uzņēmuma virtuālo tēlu. Tas ir Jūsu profesionalitātes un lojalitātes rādītājs.

Tomēr jāatceras, ka, personiskiem kontaktiem izmantojot tādas adreses kā *skola@...*, *birojs@...*, *veikals@...* u. tml., jums sūtītā korespondence diemžēl nav paredzēta tieši jums, tāpēc, iespējams, līdz jums nemaz nenonāks. Ja tas nav Jūsu mērķis, darbavietā jābūt nepārprotami sevi identificējošai adresei – parasti tas ir vārds vai vārds un uzvārds. Taču arī darbavietā adreses var būt vairākas, piemēram, ja darbavietā esat atbildīgā persona par kāda pasākuma norisi, šādu pienākumu veikšanu varat atvieglot, izveidojot īpašu adresi, piemēram, konkursam, pasākumam (konferencei, semināram u. tml.). Bezmaksas e-pasta sistēmas piedāvā ierīkot šādas adreses – turklāt katru savām vajadzībām. Konkrētam mērķim paredzēta e-adrese palīdzēs organizēt elektroniskā pasta plūsmu un veiksmīgāk plānot savu darbu, turklāt veiksmīgi un racionāli veikta vēstuļu atlase palīdzēs izvairīties no nepatīkamiem starpgadījumiem, kaut ko aizmirstot vai palaižot garām, un tādējādi atbrīvos Jūs no lieka stresa. Atbilstoši netīketei darba e-pasts izmantojams tikai darba vajadzībām.

Neatkarīgi no mērķa, veidojot adreses kādā bezmaksas e-pasta sistēmā, tām jābūt korektām: diemžēl, pat oficiālus kontaktus norādot, vēl arvien jāsastopas ar dažādām savdabīgām adresēm. Ja agrīnos pusaudžu gados vēl būtu pieļaujamas tādas adreses kā *sincha96@...*, *robchiks_94@...*, *bumbulite3@...* u. tml., vēlākajos gados, norādot šādas un tamlīdzīgas kontaktadreses, kā, piemēram, *mamulkins@...*, *krutaome@...*, *intucis2@...*, bieži vien tamlīdzīgu nenopietnu pašreklāmu autori sevi nostāda neveiklā situācijā, piemēram, ierodoties uz interviju pie potenciālā darba devēja vai norādot to kā kontaktadresi savā dzīvesgājumā (CV) vai motivācijas vēstulē.

Vēstuļu plūsma

Korekta adreses izvēle palīdz regulēt vēstuļu plūsmu. Taču šad un tad arī jāpārbauda nevēlamie sūtījumi *Junk*, dēvēti arī par mēstulēm, kur, lai gan pēc filtrācijas iekrīt surogātpasts, dažkārt atrodamas arī nejausi noklīdušas, taču itin vērtīgas un tieši jums paredzētas ziņas. Žurnālists un publicists Pauls Raudseps norāda: „E-pasts aprij laiku un nomāc garu. [...] E-pasts ir viens no modernās dzīves Sizifa akmeņiem. Cīnāties izlasīt, atbildēt, deleģēt, noglabāt. Šķiežam dārgo laiku, lai iztīrītu pastkastīti un atslodotu sirdsapziņu, taču pietiek uz īsu brīdi novērst uzmanību, un akmens jau atkal ripo lejā no kalna, un tā ceļu iezīmē jauns, bieziem, melniem burtiem noklāts, garš neatvērto vēstuļu strēķis.” (Raudseps 2014, 52) Tehnoloģiju tirgus pētniecības firma „Radicati Group” lēš, ka ik dienu tiek izsūtīti 182 miljardi e-pastu – aptuveni 25 uz katru cilvēku pasaulē jeb 75 uz katru cilvēku ar pieeju internetam. „McKinsey Global Institute” izpētījis, ka intelektuālā darba darītāji pavada gandrīz 30 % sava laika, tiekot galā ar e-pastkastīti. Tāpēc P. Raudseps piedāvā dažus soļus jeb padomus, kas varētu palīdzēt e-pasta plūsmas sakārtošanā.

1. E-pasts kalpo tev, nevis tu – e-pastam. Tāpēc pastkastītē būtu jāieskatās vienu vai divas reizes dienā. Nav tāda e-pasta, kura sūtītājs nevar pagaidīt dažas stundas, lai saņemtu atbildi.
2. Nekārto e-pastus – izmanto meklētāju.
3. Turi pastkastīti tukšu. Katru vēstuli lasi tikai vienu reizi, pieņemot lēmumu: izmest, atbildēt vai ielikt arhīvā.
4. Neizmanto pastkastīti kā darāmo darbu sarakstu. Pieraksti darāmo darbu atsevišķā sarakstā un noliec e-pastu arhīvā.

Atsaucoties uz „Financial Times” žurnālistu Saimonu Kūperu, tiek ieteikti arī 3 radikāli soļi.

1. Privāto e-pasta adresi atklājiet tikai izredzētajiem.
2. Netērējiet laiku, sūtot atbildes uz e-vēstulēm, kuras kāds cits ir atsūtījis tāpat vien, lai izteiktu savas domas vai dalītos pārdomās. Tāpēc nebūtu jākaunas no piebildes vēstules beigās: nav nepieciešams atbildēt. Norādi – nav jāatbild – var ierakstīt temata jeb tēmas (*Subject*) lauka rindā. Ar šo vienkāršo piebildi rakstītājs atbrīvo gan saņēmēju no šķietamā pienākuma tērēt laiku atbildes rakstīšanai, gan sevi no vajadzības izlasīt viņa neko būtiski neizsakošo vēstījumu.
3. Nekad neatbildiet! Tas ir pats radikālākais risinājums, kā rīkoties, piemēram, atvaļinājuma laikā, lai pēc atgriešanās nebūtu jāatbild uz ziņojumiem, kas jau zaudējuši aktualitāti. Tā var rīkoties arī galēja izmisuma brīžos. (Raudseps 2014, 52–53)

Temats

Katrai vēstulei ir savs temats. Ja temati ir vairāki, jāraksta vairākas vēstules. Uzsākot rakstīt vēstuli, obligāti jāaizpilda temata (*Subject*) lauka rinda: par ko ir Jūsu vēstule. Temata virsrakstam jābūt skaidram un konkrētam, lai cilvēks vēlētos to atvērt. Nerakstiet *Man vajag šodien pabeigt!* Vienmēr precizējiet, par ko rakstāt! Diemžēl pat nopietnu iestāžu lietišķajos dokumentos vērojama ļoti liela paviršība (vai pat neizpratne?), norādot, piemēram, tādu tematu kā *par atbildi uz iesniegumu; par iesnieguma izskatīšanu; par jautājuma izskatīšanu*, savukārt elektroniskajā sarakstē nākas lasīt vairākkārtējus ziņojuma pārsūtījumu pārsūtījumus (*FW*), atbildes uz atbildēm (*RE*) vai vispār neko neizsakošas teksta vienības: *svarīgi* vai *steidzami, labdien, vēstule, sveiks, čau, pēdējais atgādinājums, viss skaidrs*. Par kurioziem temata ierakstiem uzskatāmi pirms kāda laika izteikti *Sveicieni jubilejā!* vai *Priecīgs Ziemassvētkus!*, kas, piemēram, martā vai, vēl sliktāk, ap Jāņiem, jau sen ir pagājuši. Līdzīgi ir nepatīkami saņemt atpakaļ paša rakstītu tematu rindu, ko sūtītājs jau par pilnīgi citu tematu sūtījis adresātam. Tāda attieksme un tematu rinda nekādi nesekmē vēstules saņēmēja prieku par jaunu ziņu, nemaz nerunājot par vēlēšanos vēstuli izlasīt – vēl vairāk, dažkārt tāda informācija tiek uzskatīta par pārpratumu (*Kāpēc man atpakaļ atsūtīta mana vēstule?*). Ministru kabineta noteikumu Nr. 916 „Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas kārtība” 149. punkts vēsti: „Teksta satura atklāstā ietver īsu informāciju par dokumenta saturu (atklāsta teksts atbild uz jautājumu „Par ko ir šis dokuments?”). Teksta

satura atklāstu parasti sāk ar vārdu „par”. Tas varētu būt viens no padomiem, adresātam precīzi norādot, par ko ir šis vēstījums: *par šodienas sanāksmes darba kārtību; par izbraukšanas laiku; par Liepājas konferenci* u. tml. Arī tad, ja vēstule ir mazāk oficiāla un konstrukcija ar *par* netiek izmantota, tās tematam jābūt konkrētam: *pārskata iesniegšanas termiņš; šodienas tikšanās pārcelta; aicinājums uz konferenci* u. tml.

Vēstules privātums

Etiķetes speciāliste A. Odiņa atgādina: „Tikla goda kodekss balstīts uz etiķetes, korporatīvās ētikas un komercnoslēpumu glabāšanas principiem. Elektroniskajā sarakstē neizpauž konfidenciālu informāciju. Tāpat neiesaka elektroniski paziņot kredītkaršu, bankas kontu numurus.” (Odiņa 2009, 161)

Pret šī noteikuma ievērošanu attieksme ir dažāda: sūtot darba līgumus, vienošanās nosacījumus, rekvizītus, šis noteikums bieži tiek pārkāpts. To atzīst arī Ilmārs Poikāns: „Privātums internetā ir ilūzija. Tas, ko cilvēki internetā dara it kā privāti, gluži vienkārši ir pieejams šaurākam cilvēku lokam, nekā tas, ko viņi dara publiski.” (Kubliņš 2014, 29)

E-pasts nav paredzēts personiskas, delikātas vai intīmas informācijas apspriešanai; nav pieļaujami rupji joki. Tā kā e-pasts glabājas serverī, tā administratori var izlasīt visas tajā esošās vēstules (Jēkabsone 2013, 6).

IT drošības uzņēmuma „Possible.lv” vadošais pētnieks Kirils Solovjovs „Sestdienai” pauž viedokli, ka cilvēki arvien biežāk paši labprātīgi atsakās no privātuma: „Lai ko jūs arī uzrakstītu, vairākuma acīs tas nebūs nekas īpašs, ņemot vērā to, kā cilvēki paši izturas pret savu privātumu internetā. Man šķiet, pasaule iet uz to, ka cilvēkiem privātums vairs nebūs vajadzīgs, pēc tā zudīs pieprasījums. Ja arī daži „dīvaiņi” runās, ka privātums ir svarīgs, vairākums pateiks, ka tā nav prioritāte.” (Kubliņš 2014, 29) Jāatceras, ka satura ziņā varētu rast zināmu saistību ar pastu: uzskatiet, ka Jūsu vēstule ir atklāta pastkarte – tāpēc pirms sūtīšanas apzinieties, ka to – gluži kā atklātu pastkarti – var izlasīt jebkurš. Tāpēc katrs personiski ir atbildīgs par savas privātas informācijas publiskošanu. Parasti e-ziņojumi tiek piegādāti pareizajiem adresātiem, taču programmatūra dažreiz var kļūdīties. Tas nozīmē, ka ikviens var saņemt citam paredzētu sūtījumu – tas tikai apliecina, cik nopietni jāizturas pret rakstītā saturu.

Vēstules tonis un izvēlētie izteiksmes līdzekļi

Kā norāda Māra Jēkabsone, pirms vēstules rakstīšanas jāizvēlas tās tonis – neformāls draugam vai kolēģim, oficiāls – priekšniekam, mazāk pazīstamai personai, klientam (Jēkabsone 2013, 3). Taču – neatkarīgi no

adresāta – jebkuras vēstules stils ir jāpārdomā un jāpielāgo katram individuāli. Tas ir personisks vēstījums, kam ir liela nozīme turpmāko kontaktu veidošanā, nodrošināšanā un uzturēšanā. Arī A. Odiņa atgādina: netiķetes noteikta prasība elektroniskajā komunikācijā ir nerakstīt vēstuli dūsmās vai sliktā emocionālā noskaņojumā (Odiņa 2009, 161).

„Rakstot vai saņemot elektroniskas vēstules, sarunājoties interneta vidē, partnera emocijas nav redzamas. Taču tām, kā zināms, ir būtiska komunikatīva nozīme. Ja ir vēlme tās partnerim darīt zināmas, lieto grafiskus apzīmējumus. [...] Mūsdienās tās arvien vairāk aizvieto programmās pieejamie atbilstošie grafiskie tēli (*emotion sings* – angļu val.)” (Odiņa 2009, 162)

Lai gan par to ir runāts, jāatceras, ka lietišķajā un oficiālajā sarakstē un sarakstē ar nepazīstamiem cilvēkiem sejiņas (☺ un ☹) u. c. emocijikonas nevajadzētu izmantot. Tās savā sarakstē var izmantot kolēģi un draugi, bet arī tad grafiskos apzīmējumus neiesaka lietot pārāk bieži un ar tiem aizrauties.

Taču emocijikonas nav vienīgā mūsdienu elektroniskās sarakstes sastāvdaļa. „Līdz ar internetu un sociālajiem tīkliem arī latviešu valodā gan sarunās, gan sarakstē ienākuši saīsinājumi, burtu kombinācijas un simboli, kas tiek lietoti vietā un nevietā,” atzīst Sarmīte Kolāte (Kolāte 2016, 26).

No angļu valodas pārņemti, latviešu valodā sarakstē dažkārt tiek izmantoti saīsinājumi, piemēram, *U – you* (Tu/Jūs), *YR – your* (Tavs/Jūsu), *OK – okay* (labi), *BTW – By the way* (starp citu), *FYI – For your information* (Tavai/Jūsu zināšanai), *IMO – In my opinion* (manuprāt), *CLD – could* (varētu), *DTD – dated* (datēts), *TIA – Thanks in advance* (jau iepriekš pateicos! [īpaši kaitinoši – D. L.]), *CUL – See you later* (tiksimies vēlāk!), *TTYL – Talk to you later* (parunāsimies vēlāk), *4U – For you* (tikai Tev!), *Hope 2c u again – Hope to see you again* (ceru uz atkalredzēšanos), *Idk – I don't know* (es nezinu), *ASAP – as soon as possible* (cik ātri vien iespējams), *AFAIR – as far as I remember* (cik es atceros), *AFAIK – as far as I know* (cik man zināms), *CU, CUL, CUL 8R – see you, see you later* (uz tikšanos!), *W8 – wait* (pagaidi, pagaidiet!), *PLZ – please* (lūdzu!) u. c. Ignorējot netiķeti, „pa vidu teikumam latviski iespraucas, piemēram, *YOLO – You only live once* (tu dzīvo tikai vienreiz), *LOL – Laugh out loud* (smieties skaļā balsī), *WTF – What the fuck* (kas, pie velna?) un tamlīdzīgi”. Arī šiem saīsinājumiem ir konkrēta nozīme, taču ne vienmēr lietotāji to vispār zina, tāpēc tviterī tie tiek lietoti gan vietā, gan nevietā. (Kolāte 2016, 28) Diemžēl pamazām e-sarakstē tiek izmantoti arī latviskie ekvivalenti, piemēram, *AC* (ar cieņu), *vnk* (vienkārši), *d-kas* (daudz kas), *kkad* (kaut kad), *Npk* (nav par ko), *1diena* (pirmdiena) un attiecīgi pārējās nedēļas dienas u. tml. Šādi saīsinājumi latviešu valodā elektroniskajā sarakstē nebūtu atbalstāmi. Protams, salīdzinājumā ar angļu

valodu mūsu valodā šādu saīsinājumu pagaidām ir maz. Taču plašā lietojuma dēļ (šim nolūkam angļu valodā izdotas elektroniskajā sarakstē izmantoto saīsinājumu vārdnīcas) šādu saīsinājumu lietojums dara bažīgus pat angļu valodā rakstošos. Tamlīdzīgi saīsinājumi tikai mulsina saņēmēju, īpaši, ja vēstulē to ir tik daudz, ka nepieciešama skaidrojošā vārdnīca.

Šādu saīsinājumu lietojums skaidrojams ar mikroblogošanas vietnes *Twitter* rakstības stilu. Ir tvitera lietotāji, kas savus tvitu rakstīšanas ieradumus dažkārt pārnes arī uz e-pasta saraksti.

„Runājot par latviešu valodu un tviteri, ir gan pozitīvi, gan negatīvi aspekti to mijiedarbībā. 140 zīmes ierobežo gan domas plašumu, gan vārdu daudzumu, tajā pašā laikā liekot domāt konstruktīvāk un izvairīties no liekvārdības. Kā negatīvais aspekts ir jāmin tendence rakstīt bez pieturzīmēm, jo katrs komats vai punkts ir zīme, tātad paliek mazāk vietas, kur izpausties.” (Brice 2012, 38) Līva Brice kā pozitīvo aspektu uzsver tieši liekvārdības izskaušanu, un to ir atzinuši arī vairāki latviešu valodas skolotāji, liekot saviem audzēkņiem trenēties kodolīga teksta rakstīšanā, galveno domu pasakot 140 rakstu zīmēs. Taču tvīta tekstuālās informācijas ierobežojumu dēļ radītie saīsinājumi, kad tiek izlaisti patskaņi, īsināti vārdi, izmantotas svešvalodu frāzes, arī savs žargons, nekādi nebūtu attiecināmi uz e-vēstulju rakstīšanu.

Par laikmetam neatbilstošu rakstības veidu tiek uzskatīta t. s. čupu burtu lietošana – *kj* (*ķ* vietā), *lj* (*ļ* vietā), *zh* (*ž* vietā), *sh* (*š* vietā), kā arī patskaņu dubultojumi garā patskaņa apzīmēšanai. Šāds diakritisko zīmju rakstības stils joprojām piemīt atsevišķu vecākās paaudzes telefonu īpašniekiem, rakstot īsziņas, savukārt, runājot par elektronisko saraksti, var paskaidrot, ka pirms 20 un pat pirms 10 gadiem visas programmas nepazina latviešu valodas alfabēta diakritiskās zīmes (garumzīmes, mīkstinājuma zīmes, šņāceņus), tāpēc elektroniskajā sarakstē drikstēja lietot dubultburtus u. tml. Taču jau tolaik tika uzskatīts, ka šis rakstības veids nekādā gadījumā nav atbalstāms un izplatāms bez šī – īpašā – pamatojuma un tādējādi nav uzskatāms par modernā latvieša nākotnes rakstu valodu. Rakstīšana bez diakritiskajām zīmēm bez attaisnojoša pamatojuma liecina par rakstītāja nevērību, pavisrību, vai vēl nepatīkamāk – zemu rakstu valodas prasmes līmeni. Mūsdienās šāds rakstības veids sastopams arvien retāk. „Sākotnēji, kad e-pasts un dažādas tērzētavas jeb čati Latvijā bija jaunums, nebija vēl izstrādāta programmatūra, kas ļautu rakstīt pareizā latviešu valodā – ar mīkstinājuma zīmēm. [...] Tas vairs nav modē.” (Kolāte 2016, 28)

Pārējo abreviatūru lietojumā jāizmanto tradicionālā prakse: rakstot abreviatūru pirmo (un vienīgo) reizi, jālieto pilns tās nosaukums, piemēram, *Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte*. Ja abreviatūra tekstā lietojama arī turpmāk, pēc pirmā lietojuma var norādīt tās saīsinājumu

(turpmāk LU PPMF). Nepārvērtēsim savas iestādes nozīmi! Lai gan katram sava institūcija liekas svarīgākā un tās abreviatūra visiem zināma (*Kā var nepazīt „manu” iestādi!*), prakse ir citāda. Tāpēc nekļūsim slinki un oficiālajā sarakstē lietosim savas iestādes pilnu nosaukumu. Atgādināšu, ka oficiālajā sarakstē nevajadzētu saīsināt valsts nosaukumu LR, bet gan rakstīt pilnu vārdkopu *Latvijas Republika*.

Par vēstules toņa izvēli liecina arī burtu lielums. Atbilstoši jau pieminēto Ministru kabineta noteikumu Nr. 916 „Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas kārtība” 113. punktam burtu lielumu dokumenta tekstā izvēlas ne mazāku par 10 punktiem. Latvijā ierasts, ka oficiālajā sarakstē par optimālo burtu lielumu tiek uzskatīti 12 līdz 14 punkti.

Turklāt bez standarta burtu lieluma jāatceras arī standarta burtu formāts (burtveidols) un melnā krāsa, lai saņēmējam nebūtu problēmu vēstuli atvērt, izlasīt un izdrukāt.

Neformālajā sarakstē (par oficiālo nemaz neiedomājoties!) nebūtu vēlami TIKAI LIELIE BURTI vai tikai mazie burti! TIKAI LIELIE BURTI elektroniskajā saziņā nozīmē kliegšanu. Tāpat emocionāli agresīvi tiek uztvertas vairākas izsaukuma vai jautājuma zīmes (!!!! vai ?????) – arī tās liecina par virtuālu sašutumu jeb paaugstinātu balss toni. Līdzīgi par agresivitāti var liecināt augstas prioritātes apzīmējums, temata laukā ierakstītie vārdi *svarīgi* vai *steidzami*. Dariet to tikai tad, ja tas patiešām ir svarīgi vai steidzami. Dažām institūcijām šāda ziņojumu marķēšana kļuvusi par pašsaprotamu iezīmi, uzskatot, ka viņu sūtītie ziņojumi ir īpaši uz citu sūtītāju fona. E-pasts nav paredzēts steidzamu lietu kārtīšanai: ja nepieciešama tūlītēja atbilde – zvaniet. Nepieprasiet kategorisko piegādes un izlasīšanas apstiprinājumu (*Delivery receipt* un *Read receipt*) – arī šādās reizēs iesaka labāk izmantot telefonu!

„Lai gan e-pasts lieliski noslēpj ķermeņa valodu, balss intonāciju un emocijas, sūtot nepārdomātu vēstuli, nereti var rasties pārpratumi vai pat konflikti. Tāpēc pirms vēstules rakstīšanas vienmēr jāizvēlas tās tonis – neformāls draugam, kolēģim vai oficiāls priekšniekam, mazāk pazīstamai personai, klientam. Vēstules stilu vēlams pielāgot katram individuāli un veidot to personisku. Pat lietišķu e-sūtījumu var uzrakstīt tā, ka adresātam liksies – vēstule rakstīta tikai un vienīgi viņam. Šāda pieeja sekmē ātrāku atbildes saņemšanu un pozitīvu attiecību attīstību.” (Jēkabsone 2013, 3)

Ja ir vēlme partnerim darīt zināmas savas emocijas vai attieksmi, lieto grafiskus apzīmējumus: tas paspīlgtina izteikuma ekspresivitāti un rakstītāja emocionalitāti. Taču šādus simbolus nevajadzētu lietot, sākot saraksti ar nepazīstamu cilvēku, kā arī lietišķajā un oficiālajā sarakstē, kad emocijām un ekspresivitātei nav vietas, taču pazīstamiem cilvēkiem šādu ikonu lietojums ir pieļaujams.

Daži populārāko emocijikonu paraugi.

:) vai :-) smaids, laimīga, priecīga seja

:(vai :-(drūma, nelaimīga, bēdīga, skumja seja

;) vai ;-) piemiegta acs

:| vai :| vienalīdzība, divdomība

:o vai :-o pārsteigums, ieinteresētība

:x vai :-x klusēšana

:p vai :-p izbāzta mēle (parasti jokojoties)

:D vai :-D plats smaids, smiekli

:/ vai :-\ apmulsums, apjukums, šaubas

:e vai :-e vilšanās

:@ vai :-@ kliedziens

8) vai 8-) brilles

(Jēkabsone 2013, 5)

Jebkurā gadījumā, lietojot emocijikonas, rūpīgi jāapdomā to lietojums. Nekādā gadījumā nevajadzētu aizrauties ar to pārdaudzumu! Tomēr, rakstot e-vēstuli, jāatceras, ka to – līdzīgi kā jebkuru vēstuli – nevajadzētu rakstīt dusmās vai citādā emociju uzplūdā. Dusmās rakstīto vēstuli nesūtiet adresātam, bet saglabājiet (*Outbox*) kā melnrakstu. Pārlasiet to pēc stundas, trijām vai, vēl labāk, nākamajā dienā. Tad, visticamāk, Jūsu vēstules tonis būs mainījies un uzrakstīto vēsti Jūs noteikti pārrakstīsiet citādi. Ja pēc noteikta laika savas domas neesat mainījis, tad sūtiet. Sakāmvārds – izlietu ūdeni nesasmelsi – noteikti attiecināms arī uz šādu situāciju.

Vēstules saturs un uzbūve

Rakstot e-pasta vēstules, ir jāievēro lietišķās vēstules rakstīšanas normas. Taču, „šī vēstule ir lakoniskāka un ietver tikai svarīgāko informāciju. Tā ir korekta un skaidri formulēta” (Odiņa 2009, 161).

Tātad e-pasta vēstules nav garas, taču vienota e-vēstules garuma standarta nav. „Daži speciālisti iesaka vēstules tekstu iekļaut vienā, augstākais, divos datorekrānos, citi kā maksimālo teksta apjomu min ~ 50 vārdus, un, ja paredzams, ka vēstule būs garāka, rekomendē to veidot kā piesaistni.” (Jēkabsone 2013, 4) Optimālais apjoms, uz ko norāda autori, ir aptuveni 3 rindkopas, ar piebildi, ka viena vēstule paredzēta vienam tematam. Šis ierobežojums atvieglos vēstuļu sistematizēšanu. Jāsaprot, ka daudziem cilvēkiem ikdienā jāsaņem ziņojumu desmiti un pat simti, tāpēc garas vēstules tiek uztvertas kā apgrūtinājums. Atgādinot

frāzi, ka elektroniskā sarakste ir komunikācija ar dzīvu cilvēku, jāatceras, ka savstarpējā saziņā ir iespējamās arī citas komunikācijas formas: telefona sarunas, tikšanās, tāpēc garāka ziņojuma saņēmējam var nosūtīt arī piesaistni jeb pielikumu. Elektroniskā sarakste neaizstāj komunikāciju, bet tikai papildina to! Ja liekas, ka sakāmā ir daudz, ticieties klātienē vai izmantojiet telefonu.

Vēstuli var strukturēt rindkopās: katrā rindkopā 5–6 teikumi. Jāievēro rindkopu atkāpes; ja nepieciešams, var izmantot uzskaitījumu, izmantot apakšvirsrakstus – strukturēts teksts ir vieglāk lasāms un uztverams. Jādara viss iespējamais, lai Jūsu vēstuli būtu patīkami ne tikai saņemt, bet arī izlasīt. Par oficiālu noteikumu pagaidām nav atzīta tukšu rindu izmantošana starp rindkopām – lai gan angļu valodā lietišķajā sarakstē tā ir tradicionāla prakse, Latvijā šis princips nav obligāts, kaut gan dažu institūciju ziņojumos tukšu rindu izmantošana starp rindkopām tiek lietota. Ja tas tiek darīts, tam jābūt ievērotam visā dokumentā – esiet konsekventi!

Vēstuli sāk ar uzrunu konkrētajam adresātam. Katram adresātam īpaši svarīgs ir vārds un uzvārds. Diemžēl dažiem laika gaitā aizmirsisies uzvārdu locīšana un pareizs galotnes lietojums. Paviršība vai nevērība pret pareizu locījuma formu var izraisīt neatgriezenisku nepatīkamu vai nevēlamu turpmāko saziņu. Tā kā adrese ne vienmēr pasaka priekšā pareizu diakritisko zīmju lietojumu, pirms vēstules nosūtīšanas vajadzētu noskaidrot, vai persona ir *Siļins* vai *Šiliņš*, *Ciekure* vai *Čiekure*, *Mice* vai *Miče* u. tml. Arī priekšvārda pirmais burts, īpaši kopdzimtes uzvārdos, var būt maldinošs. Saņemot vēstuli no *O. Priedes*, nav teikts, ka tas ir *Oskars*. Varbūt *Olga*?

Elektroniskā vēstule jāsāk ar uzrunu, taču drīkst neminēt vārdu un uzvārdu. Par universālu saziņas formu uzskatāms vārds *Sveicināti!*.

Lai gan LLVV un MLVV (pieejams: <http://tezaurs.lv/llvv/>; <http://tezaurs.lv/mlvv/>) norādīts, ka *sveiki* ir pieklājības izsaukmes vārds, ko lieto satiekoties vai šķiroties, daži to uzskata tikai par atvadišanās frāzi, tāpēc tā izmantošana ir katra individuālās valodas izjūtas jautājums. Tie, kas kategoriski atsakās pieņemt *Sveiki!* par sasveicināšanās frāzi, vēstuli var sākt arī ar *Labrīt!*, *Labdien!* un *Labvakar!*, taču šis uzrunas ir paredzētas reizēm, kad Jūs patiešām zināt, ka vēstules saņēmējs šo vēstuli lasīs tuvāko stundu (vai darbadienas) laikā. Kā norāda etiķetes speciālisti, šis sasveicināšanās frāzes īpaši uzmanīgi izmantojamas, ja sazināties ar vēstules saņēmēju, kas dzīvo citā platuma joslā un sūtījumu, iespējams, lasīs pilnīgi citā diennakts laikā.

Par Tu un Jūs rakstību

Latviešu valodas pareizrakstības normas nosaka, ka „rakstot vēstuli, latviešiem ir parasts *tu* un *jūs* attiecinājumā uz adresātu, t. i., personu, kurai tiek adresēta vēstule, rakstīt ar lielo sākumburtu (atšķirībā no angļu valodas, kur *you* rakstībā šāda paraduma nav). Lielais sākumburts apliecina cieņu pret vēstules adresātu” (Skujiņa, V. *Latviešu valoda lietišķajos rakstos*. Rīga : Zvaigzne ABC 1999, 78. lpp.). Taču stingri noteiktu normu, kā rakstīt *tu* un *jūs* citos dokumentos, izņemot lietišķo saraksti, latviešu valodā nav. Tas atkarīgs no iestādes tradīcijām, teksta apmēra (piemēram, plašā tekstā ar vairākkārtēju personu vietniekvārdu atkārtojumu bieži rakstīti vieni un tie paši vārdi ar lielo sākumburtu tikai lieki saraibinās tekstu un mazinās teksta uztveri), autora mērķiem (uzrunāt adresātu personiski vai bezpersoniski), subjektīvās pieredzes un valodas izjūtas. Ieteikums, vērsties pie kādas personas, uzrunājot to, apliecinot tai cieņu – kaut gan tas ir iepriekš nezināms un svešs cilvēks –, ir rakstīt šos vietniekvārdus ar lielo sākumburtu.

Pieņemot, ka vēstules garums ir 2–3 rindkopas, katram teikumam jābūt īsam, loģiskam un pārdomātam. Pēc uzrunas seko viens ievadeikums, kas sagatavo lasītāju ziņojumam. Garas, vispārīgas un, kā izrādās, nevajadzīgas frāzes nogurdina, un kļūst pavisam skaidrs, ka tās tiek izmantotas runāšanas pēc, kā arī gadījumos, ja cilvēks neprot atrast īstos vārdus. Taču lielākā daļa lasītāju nav tik pacietīgi, lai sagaidītu jaunumus ziņas beigās, tāpēc pēc ievadeikuma (nevis gara ievada) seko galvenās domas izklāsts. Pēc galvenās ziņojuma daļas seko nobeiguma teikums, arī *lūdzu* un *paldies*, bet neesiet pārspīlēti pieklājīgi!

Vienkārši strukturējot, tas ir t. s. 3 punktu princips: ievads, galvenās domas izklāsts, nobeigums. Šērlija Teilore efektīvas komunikācijas pamatā māca izmantot 4 punktu ziņojuma struktūru. Šāds plāns kalpo kā vienkārša un noderīga sistēma ne tikai e-vēstuļu rakstīšanā, bet arī visā rakstveida komunikācijā (lietišķu vēstuļu, teksta/vēstījuma satura strukturēšanā).

Ievads. Komunikācijas nolūks (atsaukšanās uz iepriekšēju saraksti, tikšanos vai sarunu vai iepazīstināšana ar aplūkojamo tematu).

Centrālā jeb galvenā vēstījuma daļa sniedz visu informāciju, kas saņēmējam ir jāzina. Detaļas formulētas skaidri un vienkārši. Doma jāattīsta loģiski līdz nobeigumam.

Nobeigums (darbība vai atbilde). Vēstījuma beigas: formulējiet darbību, ko Jūs sagaidāt no saņēmēja, vai formulējiet darbību, ko Jūs uzsāksiet un kas izriet no aprakstītās centrālās (galvenās) vēstījuma daļas.

Nobeigums. Vienkāršs noslēdzošs teikums vienā rindā parasti ir viss, kas nepieciešams vēstījuma noslēgumam. Tam jābūt saistītam ar vēstījuma saturu, piemēram, *Norādiet, ja Jums nepieciešama papildu informācija; Būšu pateicīgs saņemt ātru atbildi; Ar prieku gaidu tikšanos ar Jums* utt. (Teilore 2006, 22)

Kā redzams, izmantojot četru punktu principu, pēc galvenās daļas seko formulēta darbība vai atbilde uz vēstījumā izvirzīto.

Par visai nepatīkamu tradīciju kļuvusi no angļu valodas aizgūtā frāze *Jau iepriekš paldies! (Thanks in advance!)*. Pilnīgi nepieņemamas ir formas *PALDIES!!!!, PALDIES JAU IEPRIEKŠ!!!!* u. tml. Paldies par ko? Par to, ka vēl neesat atbildējis vai, iespējams, atbilstīgi kompetencei neesat pareizais adresāts un nemaz nevarat palīdzēt? Tāpēc nepateiksimies par visu jau iepriekš, jo nekas jau nav vēl izdarīts!

Vēstule noteikti jāparaksta. Ja tā ir oficiāla, tad jāmin vārds, uzvārds, ieņemamais amats, firma, ko pārstāv, un tālruņa numurs. Vēstules beigās vēlams lietot laba vēlējumu, piemēram, vēlot labu dienu, veiksmīgu darba nedēļu, sekmīgu pasākuma norisi u. tml. Atcerieties: nepieciešamas tikai dažas frāzes, lai vēstījums būtu sirsnīgs un personisks! Piemēram, *pateicos par izpratni minētā jautājuma risināšanā; cerot uz veiksmīgu sadarbību un ierastību jautājuma risināšanā; cerot uz drīzu atbildi* utt.

Pirms paraksta daļas vēstulē lieto frāzi *ar cieņu* vai *cieņā*. Latviešu valodā, pabeidzot vēstuli, iespējamas abas minētās nobeiguma frāzes. *Ar cieņu* (līdzīgi kā *ar sveicieniem; ar laba vēlējumiem; ar Dievpalīgu*, atvadoties sakot *ar Dievu* u. tml.) ir ierasts vēstules nobeigums, taču nevar noliegt, ka daži izvēlas pabeigt vēstuli *cieņā*. Tas ir individuāls valodas gaumes jautājums, taču tieši tāpēc no valodas viedokļa nav nekāda pamata uzskatīt pieklājības frāzi *cieņā* par labāku vai ieteicamāku nekā *ar cieņu* (sk. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra 2013, 165. lpp.).

Savukārt komats pēc *ar cieņu* vai *cieņā* nav jāliek, jo tam nav gramatiska pamatojuma. Uz šo niansi jau pirms vairākiem gadiem norādījusi A. Odiņa (2009, 155), atgādinājušas arī valodas konsultantes (sk. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 9. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2014, 175. lpp.). Citādi tas būtu, ja vēstules nobeigumā tiktu izmantotas frāzes *cerot uz sadarbību; vēlot veiksmi; cerot uz drīzu atbildi*, jo tad veidotos divdabja teiciena konstrukcija. Vēstules beigās pēc vārda un uzvārda norādiet savu kontaktinformāciju (vārds, uzvārds, ieņemamais amats, tālruņa nr., adrese), taču nepārspilējiet ar tās daudzumu! Tās garumam vajadzētu būt ne vairāk par četrām rindiņām. Kā jau tika minēts, ja garāka e-pasta sarakste nav ērta vai kļūst neefektīva, nepieciešama cita kontaktēšanās, tāpēc noteikti vēlams būtu telefona numurs.

Atbildes vēstules. Sūtīšana un pārsūtīšana

Liela kļūda ir atbildi sākt kā jaunu vēstuli (Jēkabsons 2013, 6). Atbildot uz vēstuli, nav jāraksta jauns ziņojums. Šādos gadījumos izmantojam atbildes funkciju – *Reply*, saglabājot arī sūtītāja vēstuli. Tā nav obligāti jāizdzēš – sūtītājs varēs pārlicināties, kā viņam ir atbildēts uz attiecīgo jautājumu, turklāt, ja dienā tādu ir vairāki desmiti, nav jādodomā, uz kuru vēstuli gan saņemta attiecīgā atbilde. Diemžēl, gribēdami būt pārspilēti pieklājīgi un kārtīgi, daži rakstītāji jautājumu izdzēš, un tad saņēmējam ir jādodomā, par ko gan tagad tiek atbildēts (turklāt steidzīgais un „čaklais” atbildētājs nav pacenties izdzēst jau novecojušu un aktualitāti zaudējušu temata rindiņu, kas uz attiecīgo sūtījumu neattiecas).

Atstājot neizdzēstu jautājumu, tiek ievērots korekts komunikācijas stils, saglabāta vēriba pret vēstules autoru, kā arī tiek novērstas neprecizitātes un pārpratumi, jo ir iespējams salīdzināt nosūtīto informāciju un uz to sniegto atbildi.

Ja saņemtā vēstule ir gara, bet Jūsu atbilde īsa, atbildes ziņojumā sūtītāja vēstule nav jāsaglabā visā pilnībā. Atstājiet tikai tos sūtītāja vēstules fragmentus, kas attiecas uz Jūsu atbildi. Lietišķajā saziņā nav pieņemts pateicību un apsveikumus sūtīt elektroniski. Netīkete nosaka, ka elektroniski paziņojumi nav izmantojami oficiālu ielūgumu un līdzjūtības apliecinājumu nosūtīšanai.

Kad vēstule uzrakstīta, jāapdomā, kam Jūs sūtāt minēto papildinformāciju – proti, kādus adresātus bez tiešā adresāta *To* esat nolēmuši informēt ar adrešu ievietošanu kopijas adresāta laukā *Cc* (*Carbon copy*) un diskrētās kopijas adresāta laukā *Bcc* (*Blind carbon copy*). Rūpīgi pārdomājiet, kam ir paredzēta šī informācija – vai tiešām tā ir nepieciešama visiem adresātiem. Ja informācija sūtīta vairākiem adresātiem, labāk, ja saņēmējs, atverot vēstuli, neierauga citas elektroniskā pasta adreses. Ja vēstule sūtāma tikai dažiem cilvēkiem, labāk ir to sūtīt katram atsevišķi.

Neatbalstiet joku, asprātību u. c. internetā atrastu ķēdes vēstuļu pārsūtīšanu! Tie nav svarīgi vai noderīgi sūtījumi un neraksturo sūtītāju kā nopietnu sadarbības partneri. Šo sūtījumu „ziedu laiks” ir pagājis. Pārsūtot šos materiālus arvien tālāk, tālākizplatītāji parasti sevi neapgrūtina ar iepriekšējo saņēmēju un sūtītāju vārdu (elektronisko adrešu) dzēšanu, tāpēc Jūsu kā līdzatbildīgā sūtījuma izplatītāja adrese (vai pavadvēstule) var nonākt jebkurā vietā. Šādi sūtījumi būtu dzēšami, tādējādi atbrīvojot tīmekli no nevajadzīgas informācijas. Ja Jūs saņemat daudz tamlīdzīgu un lieku e-pastu, pasakiet to autoriem, lai viņi Jums tos nesūta!

Tajā pašā laikā tīmeklis aicina dalīties informācijā: iespējams, tas ir kas noderīgs un vērtīgs, piemēram, svarīgs brīdinājums, par ko saņēmējs būs tikai pateicīgs.

Diemžēl netiķetes speciālistu vidū nav vienprātības par kopijas adresāta lauka *Cc* (*Carbon copy*) un diskrētās kopijas adresāta lauka *Bcc* (*Blind carbon copy*) izmantošanu. Taču par dažiem pamatprincipiem ir skaidrs. Pirmkārt, kopijas adresāta lauka *Cc* izmantošana pieļaujama vien tad, ja visi kopijas adresāta lauka *Cc* sarakstā iekļautie adresāti zina, ka minēto ziņu saņems arī citi. Otrkārt – šī iespēja izmantojama vien tad, ja tas ir patiešām ļoti nepieciešams. Pārsūtot citu ziņojumu, izmantojiet tikai to informāciju, kas adresātam nepieciešama! Pārsūtot kāda cita sūtīto ziņojumu, pārsūtīšanu saskaņojiet ar sūtītāju!

Kad viss ir pateikts jeb vēstules pārlasīšana

Pārbaudiet, vai vēstulei ir pievienota piesaistne (pielikums). Piesaistnes nepievienošana tiek uzskatīta par izplatītu nevērības kļūdu. Ja sūtāt piesaistni, nesūtiet to bez pavadvārdiem! „Lai gan ir redzams, ka vēstulei ir pievienota piesaistne, pieklājība prasa bilst vismaz dažus paskaidrojošus vārdus. Tas pievērsīs saņēmēja uzmanību un garantēs, ka tā netiek noturēta par surogātpastu.” (Jēkabsons 2013, 8) Pārlasiet uzrakstīto tekstu: pārbaudiet tā pareizrakstību! Arī elektroniskais sūtījums jāraksta pieklājīgā valodā bez gramatikas kļūdām. Jāatceras, ka dators ir mehānisms, kurā otru cilvēku neredz. Nedarbojas žesti, mīmika, ķermeņa valoda, sejas izteiksme. Cilvēks šādā saskarsmē ir ļoti bezpersonisks. Tāpēc jo īpaši jāpievērš uzmanība pat vissīkākajai niansei. Rakstot vēstules, ievērojiet visas lietišķo rakstu prasības! Iepriekšējā „Valodas prakses: vērojumu un ieteikumu” numurā (sk. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 11. Rīga : Latviešu valodas aģentūra 2016, 218.–220. lpp.) ir aprakstīti vairāki valodas kuriozi, ko rakstītāji pieļāvuši, savas vēstules rakstot nevērīgi un nepārlasot uzrakstīto. Lai izvairītos no šādiem kurioziem, pirms nosūtīšanas pārbaudīsim uzrakstīto.

Atbildes termiņš

Vislabāk ir atbildēt nekavējoties. Ja tas nav iespējams, iekārtojiet automātisko atbildi par to, ka ziņojums ir saņemts. Nekavējieties ar atbildi uz nopietniem ziņojumiem. Netiķete paredz, ka uz elektroniskajām vēstulēm jāatbild 24 stundu laikā (neskaitot brīvdienas un svētku dienas). Ja Jums nepieciešamas vairāk nekā 24 stundas, lai apkopotu informāciju vai pieņemtu lēmumu, nosūtiet īsu atbildi, to paskaidrojot. Ja nav laika un iespējas,

nejūtieties spiests sniegt detalizētu atbildi. Sasteigtas atbildes vietā nosūtiet ziņu, ka drīzumā nosūtīsiet pilnīgāku atbildi. Atvaļinājuma un komandējuma laikā izmantojiet automātisko atbildi, uzrakstiet vēstījumu, no kura līdz kuram laikam sarakstei nebūs pieejams. Otrs variants – pēc atgriešanās darbavietā pie datora nosūtiet atvainošanās vēstuli ar paskaidrojumu par klusēšanu. Tā kā elektroniskā sarakste ir visātrākais pasts, pieņemts, ka sūtītājs gaida ātru atbildi. Ja vēstule prasa ilgāku sagatavošanos, uzrakstiet, ka sūtījums ir saņemts un paplašināta atbilde uz e-pasta vēstuli būs, piemēram, 3 dienu laikā.

Kad rakstāt e-pastu

Visbeidzot: cieniet savu kolēģi, kas, saņemis atļauju ienākt Jūsu darbavietā un nostājies pie Jūsu darba galda, vēlas Jums uzdot kādu jautājumu. Tas ir signāls dialoga uzsākšanai, jo Jūs taču uz jautājumu *Vai drīkst?* neesat atbildējis noliedzoši. Taču... Jūs, acis nepacēlis, turpināt klikšķināt taustiņus, sakot *Es klausos, klausos, Tu vari runāt!* vai *Es patiešām dzirdu, ko Tu runā, Tu vari turpināt, es patiešām varu darīt vairākus darbus reizē!* (Tātad tā jau ir kļuvusi par sistēmu!) Kaut arī Jūs uzskatāt, ka Jums piemīt fenomenālas darba spējas un Jūs patiešām varat darīt trīs vai vairākus darbus vienlaikus, šāda izturēšanās liecina par atteiksmi un cieņu pret kolēģi. Jūs nepievēršat viņam uzmanību, nemaz nerunājot par acu kontaktu un personisku ieinteresētību. Tādās reizēs ir vērts padomāt, vai Jūs vēlētos, lai tā izturētos pret Jums? Iespējams, tūlītēja saruna tomēr ir jāatsaka, piemēram, *Mazliet pagaidi, jo jāpabeidz vēstule* vai *Man jāpieliek punkts svarīgam ziņojumam, ienāc pēc 10 minūtēm*, vai jaunākajā gadījumā *Atliekam šo sarunu uz vēlāku laiku*. Lai arī ar zināmu noraidījuma piegaršu, šāda atteiksme ir ētiskāka, nekā vēlāk pausta atzišanās *Atvaino, es tomēr nedzirdēju, par ko bija runa* vai *Atkārtro, ko Tu teici*, vai jaunākajā gadījumā pēc zināma laika secināt *Man tā ir pirmā dzirdēšana!*

Katrai iestādei kopumā un katram tās darbiniekam pašam būtu jādomā par korektu un kvalitatīvu elektronisko saziņu: netiķetes ievērošana līdzīgi kā profesionālās darba ētikas normu ielāgošana raksturo iestādes darba stilu un tās darbinieku profesionālo tēlu. Tā kā elektroniskās saziņas loma arvien pieaug, tai būtu veltāma pienācīga uzmanība un profesionāla atteiksme.

1. Brice 2012 – Brice, Līva. Viens otram skolotājs: tvīteris kā latviešu valodas spodrinātājs digitālajā vidē. No: *Latviešu valoda digitālajā vidē*. Informatīvi izglītojoša semināru cikla materiāli. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 37.–45. lpp.
2. Īv – *Īsziņu vārdnīciņa*. Rīga : Avots, 2002.
3. Jēkabsone 2013 – Jēkabsone, Māra. *Konsultācija par e-pasta etiķeti* [tiešsaiste]. Rīga : LNB, 2013 [skatīts 09.07.2016.]. Pieejams: <http://academia.lndb.lv/xmlui/bitstream/handle/1/1365/konsultacija-par-e-pasta-etiketi.pdf?sequence=1>
4. Kolāte 2016 – Kolāte, Sarmīte. LOLīgā valoda. *Sestdiena*, 2016, 5.–11. aug., 26.–30. lpp.
5. Kubliņš 2014 – Kubliņš, Ikaris. Zem specdienestu lupas. *Sestdiena*, 2014, 14.–20. febr., 24.–29. lpp.
6. Strautmane 2007 – Strautmane, Aija. *Rokasgrāmata lietišķajā etiķetē*. Rīga : Jumava, 2007, 38.–41.lpp.
7. Teilore 2006 – Teilore, Šērlija. *Lietišķo vēstuļu, e-pasta un citu lietišķo dokumentu paraugi*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2006.
8. Odiņa 2009 – Odiņa, Aija. *Etiķete un protokols*. Rīga : Zelta grauds, 2009.
9. Raudseps 2014 – Raudseps, Pauls. Ārā no pastkastītes. *lr*, 2014, 29. maijs, 52.–53. lpp.

Kaspars Zellis

Etnonīmi vēsturiski politiskajā diskursīvajā praksē Latvijā

Publiskā diskursīvā prakse par to, kā dēvēt vienu vai otru etnisko grupu, ir visai ierasta parādība mūsdienu pasaulē. Lielākoties tas skar etnonīmus, proti, tos nosaukumus, ar ko etniskās grupas apzīmē citas etniskās grupas. Tas tiek darīts, lai atdotu tautai „vēsturisko” nosaukumu (resp., pašnosaukumu), kas zudis kolonizācijas vai vēstures procesu likločos, vai arī lai distancētu grupu no dominējošām kultūras sistēmām, politiskajiem vai koloniālajiem režīmiem. Šāda prakse kļuva izplatīta, sabrūkot eiropiešu koloniālajai sistēmai pēc Otrā pasaules kara.

Jāteic, ka ļoti līdzīgas parādības mēs varam saskatīt arī toponīmu nomaiņā pret „vēsturiskākiem” vai skanīgākiem nosaukumiem. Piemēram, padomju laikā celtā Stučkas pilsēta pēc padomju režīma sabrukuma iemantoja „vēsturisko” Aizkraukles vārdu, savukārt 1926. gadā pilsēta ar visai jēdzieniski netikamu vārdu Sasmaka kļuva par Valdemārpili. Īpašas debates par šo nosaukumu maiņu nenotika. Etnonīmu maiņas gadījumā sabiedrības reakcija ir daudz asāka.

Savā rakstā, nebūt nepretendējot uz etnonīmu filoloģisko analīzi, bet akcentējot vēsturisko un sociāli politisko kontekstu, vēlētos atbildēt uz virkni jautājumu: 1. Kāpēc dažas etniskās grupas vēlas mainīt savu nosaukumu? 2. Kāpēc etnonīmu maiņa izsauc nemieru daļā sabiedrības? 3. Vai mums būtu jāakceptē etniskās grupas nosaukuma maiņa, ja to vēlas šīs kopienas pārstāvji? Centīšos atbildi rast, apskatot šo jautājumu no trīs Latvijas vēsturiski etnisko grupu – ebreju, romu un vācbaltiešu – problēmu perspektīvas.¹ Šīs etniskās grupas saista uzmanību, jo dažāda ir bijusi to vēsture Latvijā. Visumā vienoto baltvācu kopienu Latvija zaudēja Molotova–Ribentropa pakta tiešo seku dēļ. Ebreju kopiena, kas nekad nav bijusi vienota ne sociāli, ne kulturāli, nedz arī politiski, gandrīz pilnībā tika iznīcināta nacistu īstenotajā holokaustā, taču pēc kara tai izdevās atjaunoties, savukārt romu kopienai, kas arī smagi cieta nacistu okupācijas apstākļos, joprojām nav izdevies izvairīties no marginālas un diskriminētas grupas stigmatas.²

¹ Par latviešu etnonīmu problemātiku sk. Ojāra Buša pētījumu (Bušs 2013, 15–29).

² Stigma (no grieķu – *στίγματος*) – zīme, reliģijā – Kristus krustā sišanas rētas, kas parādās virknei kristietības svēto un mocekļu. Sociālajās zinātnēs ar stigmatizāciju saprot noteiktu negatīvu stereotipu piedēvēšanu kādai sociālai grupai.

Pašdefinēšanās un stereotipizācija

Etnonīmi kopš nāciju veidošanās sākumiem ir kļuvuši par nozīmīgu sabiedrības saliedēšanas līdzekli. Tieši tāpēc etnonīmi ir ne tikai valodniecības, bet arī politikas jautājums. Nacionālisma teorētiķis Entonijs Smits (*Anthony Smith*) atzīmēja, ka viens no pirmajiem soļiem nācijas konstruēšanā ir tās pašdefinēšanās, kas ir sociāls process, kura laikā kopiena nosaka, ko uzskatīt par *mēs* un ar ko tā atšķiras no kopienai nepiederošiem svešajiem – *citiem* (Smith 2007, 19).

Etnonīmu veidošanās vēsture var būt dažāda. Vispirms tā ir saistāma ar kādas tautas pašdefinēšanos – resp., pašnosaukuma rašanos, kas raksturīgs jau pirmatnējām ciltīm, lai ar pašdefinēšanos nodalītu *savējos* no *svešajiem*. Tādējādi šo pašnosaukumu pamatā bieži ir vārdi *ļaudis*, *cilvēki* (piemēram, *aini*, *inuīti*) (Batten 2003, 110; Morin, d'Anglure 1997, 174). Pašnosaukumi var rasties arī vēsturisku notikumu un procesu rezultātā. Tie parasti ir saistīti ar pozitīvā paštēla spodrināšanu, bet citādi tas ir ar nosaukumiem, kas tiek doti citām etniskajām grupām, – tiem var būt arī aizvainojošs konteksts. Tie var būt neitrāli vai arī savu negatīvo konotāciju ir zaudējuši laika gaitā, bet tajos slēpjas vēsturiskais saturs. Piemēram, latviešu valodā lietotie etnonīmi *igauņi* vai *krievi* ir saistīti ar kādreiz kaimiņos dzīvojošajām ugaņu un kriviču ciltīm. Līdzīgi tas ir ar vācu apzīmējumu franču valodā, kur *allemands* ir alemaņu, bet igauņu un somu *sakslased/sakslaset* – sakšu cilšu apzīmējums. Savukārt vācu pašnosaukums *Deutche* nozīmē 'tautai piederīgs'.

Eiropiešu kolonizācijas laikmetā daudzas pakļautās etniskās grupas iemantoja krasi negatīvus eksonīmus – piemēram, Ziemeļamerikā dzīvojošās irokēzu ciltis tika sauktas to kaimiņu dotajā nosaukumā, kas tulkojumā nozīmēja 'īstas odzes', kaut tautas pašnosaukums bija *Haudenosaunee* 'garo māju ļaudis'. Līdzīgi tas notika ar etnonīmu *eskimoss*, kas blakus esošo cilšu valodā nozīmēja 'tie, kas ēd jēlu gaļu' vai vienkārši 'sniega kurpes', kas Kanādas eskimosiem, nostiprinoties to nacionālajai apziņai, lika pieprasīt atdot tautas pašnosaukumu – *inuīti*. (Patrick 2003, 2)

Nāciju pašdefinēšanās procesā notiek arī esošo vai no jauna konstruēto etnisko stereotipu veidošana. Pašdefinējot savu grupu, tiek izmantoti galvenokārt pozitīvie autostereotipi, savukārt pret citām grupām tiek izmantoti heterostereotipi ar negatīvu, augstprātīgu, nosodošu vai pat naidīgu vēstījumu. Nacionālos stereotipus veido konkrēti ļaudis – politiskās un kultūras elites pārstāvji, viedokļu līderi, iedvesmojoties no dažādiem avotiem – personiskās pieredzes, baumām, anekdotēm, grāmatām, filmām utt. Nereti stereotipu pamatā ir gan vēsturiskas traumas, gan kaimiņu nāciju stereotipu

spoguļattēli. Piemēram, kanādiešu stereotipi par amerikāņiem esot lielā mērā veidojušies kā atbilde uz to, ko par kanādiešiem domā amerikāņi, līdzīga stereotipiskā polarizācija ir sastopama arī Itālijas dienvidu un ziemeļu reģionu iedzīvotāju attieksmē vienam pret otru (Realo 2009, 131–132). Latviešu etnoloģe Ilze Boldāne raksta, ka etnicitātes praktiskā izpausme ir etniskās jūtas un to kontekstā formulētie priekšstati (stereotipi), kas nav nekas cits kā intelektuāla konstrukcija. Etnisko kopienu pastāvēšana ir atkarīga no simbolisku robežu uzturēšanas, par kuru marķieriem darbojas kultūrā balstītas, citiem nesaprotamas, kognitīvas konstrukcijas, stereotipus ieskaitot. (Boldāne 2011, 58–59)

Etonīmi un to zemtekstu veidojošie autostereotipi un heterostereotipi tādējādi ir intelektuāla konstrukcija. Etnisko grupu mijiedarbības rakstura maiņa, sabiedrības vajadzību, interešu vai motīvu maiņa, kā arī jaunas informācijas saņemšana par etnisko grupu var izraisīt ne tikai stereotipu, bet arī etnonīmu maiņu.

Vācbaltieši vai baltvācieši

Etonīmi veidojas līdz ar nāciju, kad pašdefinējoties tiek mainīti vai arī pastiprināti iepriekšējie etnonīmi. Piemēram, igauņu zemnieki (*maarahvas*) 19. gs. sākumā iemantoja skanīgo etnonīmu *eesti*, igauņu nacionālās atmodas pārstāvjiem pārņemot to no Senās Romas vēsturnieka Tacita (*Tacitus*) darbā „Germania” aprakstītās tautas aistiem (*aesti*)³, kuri apdzīvoja Baltijas jūras austrumu piekrasti 1. gadu tūkstoša sākumā, tādējādi gūstot gan atspēriena punktu/historicitāti savas nacionālās mitoloģijas veidošanā, gan spēji atvirzoties no zemnieku tautas nosaukuma.⁴ Nenoliedzami izvēlei par labu nāca arī aistu pozitīvais vērtējums iepretim ģermāņiem, kas varēja kalpot gan pozitīvā paštēla radīšanā, gan arī vienlaicīgi pret vāciešiem vērsto heterostereotipu veidošanā.

Latvijas publiskajos diskursos pēc Pirmā pasaules kara nevar atrast kādus tiešus pārmējumus par etnonīma „nolaupīšanu”. Tomēr vārds *aisti* iemantoja arī citādu rezonansi, kas vairāk bija saistīta ar dažu grupu plāniem par ciešāku saistību starp Latviju un Lietuvu. Izmantojot to, ka lietuviešu valodā baltu

³ Sīkāk par aistu problemātiku sk. Ēvalda Mugureviča pētījumā (Mugurevičs 2013, 37–45). Valodniekiem nav vienprātības par šī vārda etimoloģiju, tajā saskata gan atvasinājumu no ģermāņu valodām ar nozīmi ‘rijās dzīvojošie ļaudis’ vai ‘īstie radnieki’, gan citi savukārt to atzīst par atvasinājumu no toponīmiem un hidronīmiem. Sīkāk sk. Antona Breidaka pētījumu (Breidaks 2007, 546).

⁴ Arī Garlībs Merķelis uzskatīja, ka igauņus pazinis jau Tacits, lai gan pie „tagadējā Prūsijas krasta” (Merķel 1905, 7).

cilšu un valodu grupas apzīmējumam izmantoja nosaukumu *aisčiai*, kura etimoloģija arī saistāma ar Tacita darbu, tika kaldināti nereāli plāni par aistu nācijas izveidi, kurā ietilptu kā lietuvieši, tā latvieši. Par šo ideju spilgtāko pārstāvi kļuva skolotājs, vēsturnieks Jūlijs Bračs (1904–1984), kaismīgs Itālijas fašisma un Lietuvas autoritārisma atbalstītājs. 1934. gadā viņa izdotā grāmata „No aistu vēstures”, kurā paša Brača sarakstītais teksts mijās ar Frīdriha Veinberga (1844–1924) 1885. gadā izdoto darbu „Iz latviešu-leišu vēstures” (Weinbergs 1885), konstruē visai pseidovēsturisku skatījumu par to, ka krusta kari esot izjaukuši aistu nācijas vienotību, kura nu esot jāatjauno. Par aistu nācijas „Romu” Bračs pasludināja Viļņu, skaidri definējot arī savu prolietuvisko nostāju Viļņas jautājumā⁵, un uzstāja, ka ir jāveido „lielnācija”, kā to esot izdarījuši čehoslovāki vai dienvidslāvi (Bračs 1934, 21, 23, 202, 206). Saprotams, ka Brača sludinātās aistu nācijas un „naciokrātijas” idejas bija marginālas, tomēr tām bija savi adepti ne tikai radikālo nacionālistu vidū. Tā 1940. gada februārī Latvijas Armijas štāba priekšnieks ģenerālis Hugo Rozenšteins (1892–1941) savā rakstā, kas veltīts Lietuvas valsts svētkiem, atzīmēja: „Atminēsim un neaizmirsīsim, ka mēs, lietavieši un latvieši, esam bijuši viena kopēja aistu nācija, sapratīsim, ka tikai liktenis un vēstures neizdibināmās gaitas mūs atsvešinājuši un nodalījuši.” (Rozenšteins 1940, 70)

Neviennozīmīga ir bijusi arī apzīmējuma *balti* izmantošana. Apzīmējums, ko radīja vācu filologs Georgs Heinrihs Ferdinands Neselmanis (*Georg Heinrich Ferdinand Nesselmann*, 1811–1881), izdodot darbu par prūšu valodu 1845. gadā (Nesselmann 1845), Baltijas provincēs ieguva pavisam citu nozīmi.⁶ To pārņēma Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņu vācu valodā runājošā inteliģence, mēģinot konstruēt savu īpašo nacionālo identitāti. Identitāšu bija daudz, konservatīvākie slāņi ar baltiešiem apzīmēja tikai vācu eliti, savukārt liberālāko autoru vidū baltiešu projektā bija vieta arī latviešiem un igauņiem, ko raksturoja neveiksmīgi nacionālo izlīgumu meklējumi 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā. Kāpēc vācu kopiena Baltijas provincēs meklēja sev jaunu identitāti? Tam ir vairāki iemesli, no kuriem jāmin gan cariskās Krievijas nemītīgā politika, kas bija vērsta uz vācu politisko privilēģiju samazināšanu un rusifikāciju, gan arī jaunās Vācijas impērijas koloniālisma tendences, kas lika

⁵ Viļņas jautājums – no 1920. līdz 1939. gadam Viļņas apgabalu bija okupējusi un inkorporējusi Polija. Diplomātiskā un politiskā konfrontācija abu valstu starpā turpinājās visu starpkaru periodu. Viļņu Lietuvai nodeva 1939. gada oktobrī PSRS pēc Austrumpolijas okupācijas.

⁶ Valodniecībā vārds *balti* nostiprinājās tikai 19. gs. beigās, kaut arī vēl 20. gs. sākumā daži valodnieki runāja par latviešu vai lietuviešu valodām, saprotot ar tām baltu valodas (Breidaks 2007, 483).

vairāk domāt par Baltijas suverenitāti (Jõekalda 2014, 82; Cerūzis 2004, 20). Kā atzīmējis vēsturnieks Raimonds Cerūzis: „Ir visai droši pieļaujams, ka, ilgstoši dzīvojot Baltijā, vācbaltieši bija apguvuši īpašu psiholoģiju, kultūru, kas sevi iemiesoja zviedru, krievu, poļu, kā arī pamattautu kultūras un citus etniska rakstura elementus.” (Cerūzis 2009, 508)

Baltijas valsts un nācijas ideja beidza pastāvēt 1919. gada vasarā, kad Baltijas landesvēra spēki tika sakauti pie Cēsīm un nācās meklēt alternatīvas vācu minoritātes pastāvēšanai Latvijā. Jāsaka gan, ka virkne baltvācu emigrantu organizāciju un preses izdevumu joprojām ekspluatēja nosaukumu *Baltija*, piemēram, Berlīnē iznāca vācbaltiešu avīze „Baltische Blätter” („Baltijas Lapas”), vācbaltiešu trimdas jumtorganizāciju dēvēja par Baltijas Darba savienību (*Baltische Arbeitsgemeinschaft*).

Savukārt Latvijā palikusī vācu kopiena sevis apzīmēšanai izmantoja etnonīmu *vācbaltieši* (*Deutschbalten*), ar kura starpniecību mēģināja konstruēt savu jauno identitāti Latvijas valstī. Tikai 20. gs. 30. gados, palielinoties nacistu politikas ietekmei uz ārpus Vācijas dzīvojošo t. s. tautvāciešu grupām, kā arī pieaugot nacisma adeptu skaitam pašā kopienā, notika apzīmējuma maiņa pret nacistisko *baltvācieši* (*Baltendeutschen*). Šis jēdziens īpaši strauji ieviesās pēc 1938. gada Sudetijas apgabala aneksijas, pastiprinoties nacistu „tautiešu” politikas retorikai (Kangeris 2000, 190–195).

Vācbaltiešu repatriācija uz Vāciju 1939.–1941. gadā faktiski izbeidza šīs kopienas vēsturi Latvijā (Feldmanis 2012). Pēckara Vācijā izveidotās vācbaltiešu organizācijas ir uzsvērušas savu *vācbaltiskumu* iepretim nacistiskajam *baltvāciskumam*, tādējādi depolitizējot šo apzīmējumu un atgriežoties pie vēsturiskā nosaukuma. Tā 1950. gadā dibinātā „Deutsch-Baltische Gesellschaft” (DBG) ar vairākām apakšorganizācijām atzīst un lieto savulaik starpkaru periodā lietoto kopienas nosaukumu, distancējoties no nacistu ieviestās „tautiešu” politikas radītā apzīmējuma. To pašu var sacīt arī par Latvijas vācbaltiešu un latviešu centru „Domus Rigensis” (DbLZ).

Latvijā savukārt izplatītāks ir bijis jēdziens *baltvācietis*, kaut jāatzīmē, ka īpašas konsekvences šī vārda lietošanā nebija. Kā kādā savā recenzijā atzīmēja ievērojamais trimdas vēstures un mākslas pētnieks Jānis Krēsliņš, neskatoties uz to, ka baltvāciešu nosaukumu sāka lietot tikai Hitlera iestāžu ietekmē, tomēr latviski tas skan labāk nekā tā vietā ieteiktais *vācbaltietis* (Krēsliņš 1998). Skaļas debātes par nosaukuma lietošanas pareizību/nepareizību nav notikušas, ja vien neskaita valodnieku Rasmus Grīsles (1922–2013) un Konstantīna Karuļa (1915–1997) nelielu polemiku pagājušā gadsimta 90. gadu otrajā pusē. R. Grīse norādīja, ka „mums gan ne tieši, ne tulkojot nebūtu jāpārņem savas valodas vārdu vietā kaimiņtautu pašnosaukumi, īpaši tad ne, ja tajos

slēpjas kādas aplamības vai cilpas." Saukt Baltijas vāciešus par *vācbaltiem* esot tikpat neјēdzīgi, kā dēvēt Krievijas vāciešus par *vācslāviem* vai Vācijas krievus par *krievģermāņiem*. Pēc viņas domām: „Tāds nosaukums izļoga јēdzienus un terminu sistēmu. Proti, līdzinējiem іstajiem baltiem: rietumbaltiem (senprūšiem) un austrumbaltiem (leišiem, latviešiem), kas savā tēvijā dzīvo jau gadu tūkstošus, nu blakus nostājas *vācbalti*, kas nav vis balti, bet ģermāņi.” (Grīse 1997)

K. Karulis savā atbildes rakstā norādīja uz pretrunām Grīses argumentācijā un vēsturiskā konteksta nepārziņāšanu.⁷ „Kā redzams, pagājušā gadsimta [t. i., 19. gs.] latviešu presē par baltiešiem uzskatīja visus Latvijas un Igaunijas (t. i., Baltijas) iedzīvotājus. Nav noliedzams, ka vēsturiski par baltiešiem vispirms sevi sāka dēvēt vācieši. Kad arī latvieši uz sevi attiecināja šo apzīmējumu, vācu literatūrā ieviesās nosaukums *Deutsch-balten*.” Šo nosaukumu, atzīmē K. Karulis, respektēja arī pirmskara neatkarīgajā Latvijā, kur šis јēdziens ticis tulkots kā *vācu-baltiešu* vai *vācu-baltu*, no kā atvasināts arī saliktenis *vācbaltieši*, kuri esot arī Latvijas Zinātņu akadēmijas Latviešu valodas institūta zinātnieku akceptēti (Karulis 1997).

Kopienas nepastāvēšana šodienas Latvijā zināmā mērā ir neіtralizējusi šo јēdzienu lietošanas vēsturiskos un politiskos kontekstus. Autori, kas raksta par vācbaltiešu problemātiku, ar pamatoјumu vai bez pamatoјuma izvēlas vienu vai otru formu, tomēr, manuprāt, būtu jāņem vērā šī јēdziena vēsturiskais piesātinājums.

Žīdi vai ebreji

Šķiet, viens no publiskajās diskursīvajās praksēs pārsрriestākajiem ir јautājums, kā tad latviski „pareizi” dēvēt ebreju kopienas locekļus. Šādas diskusijas, sevišķi sociālajos tīklos vai interneta komentāros, daudz neatšķiras no tām, kas notiek Krievijas interneta telpā, bieži pat argumenti tiek aizģūti tieši no šīs telpas.

Vēsturiski Latvijā jau no 16.–17. gs. lietoti abi јēdzieni – gan *žīds*, gan *ebrejs*, līdztekus izmantoјot arī apzīmēјumus *jūds*, *mozusticīgais*. Kristofors

⁷ Vēsturisko kontekstu nepārziņāšana ir maldinājusi arī citus valodniekus. Tā trimdas filoloģe Maruta Reja (*Ray*), kas savā rakstā visumā pamatoti norāda uz nepieciešamību vācu faktoru pētīt koloniālisma gaismā, tomēr pati turas pie primordiālās „700 gadu verdzības” teorijas, gan јaucot kārtu un etnisko іdentitāti, gan arī pieļaujot virkni citu kļūdu, kā, piemēram, „vācieši pieņēma iekaņoto tautu vārdu un paši sevi sāka dēvēt par *die Balten*, t. i., baltiem”. Tomēr viņa norāda, ka pāriešana uz terminu *vācbalti* būtu „vēsturiskai patiesībai” daudz tuvāka un piemērotāka nekā vairāk lietotais *baltvāci*. *Vācbalti* norāda uz viņu patieso ģeogrāfisko un tautisko izcelsmi. (Ray 2001)

Firekers 17. gs. sastādītajā latviešu-vācu vārdnīcā lieto apzīmējumu *žīds*. Savukārt 1587. gada Evaņģēlija tulkojumā un Ernsta Glika 1685. gada Jaunās Derības tulkojumā lietots vārds *ebrejs*. 18.–19. gs. līdz ar ebreju emancipāciju vairākās valodās sāka lietot ne tikai atvasinājumus no jūdaisma, bet arī sinonīmus: angliki *hebrew*, vāciski arvien plašāk sāka lietot vārdu *Israelit*, bet Krievijā 1787. gadā pēc pašu ebreju lūguma valdība lietvedībā vārdu *жуид* oficiāli aizstāja ar vārdu *евреу*. (Ļenskis, Bērziņš 2015, 40)

Latvijas ebreju kopienas vēsturiskais paradokss ir tas, ka tā Latvijā ieradies dažādos laikos un no dažādām kultūras telpām, turklāt Latvijas teritorijas politiskā sadrumstalotība līdz pat 1918. gadam, dažādo zemju saimnieku un pat Krievijas guberņu dažādā politika pret ebrejiem noteica arī visumā atšķirīgus ebreju kopienas attīstības modeļus Kurzemē, Vidzemē un Latgalē (Stranga 2008, 292–309). Pirmās ebreju grupas Latvijas teritorijā parādījās 16./17. gs. mijā no Polijas–Lietuvas valsts vai no Prūsijas. Kurzemes hercogistē un Latgalē ienākušie ebreji kļuva par neatņemamiem šo teritoriju saimnieciskās un sociālās dzīves veicinātājiem. Vidzemē situācija bija citāda, jo tā atradās ārpus Krievijas valdības noteiktās „ebreju apmešanās telpas”, un tikai 19. gs. vidū tika atcelts aizliegums ebrejiem apmesties Rīgā. Šajā un turpmākajā laikā Rīgā aizvien vairāk sāk parādīties t. s. „krievu” ebreji, kas reliģiski piederēja pie ortodoksālā jūdaisma vai hasīdisma un kas neprata vācu valodu, ko savukārt lieliski pārzināja Kurzemē dzīvojošie ebreji. (Bogojavlenska 2012, 185–186) Tomēr galvenais, ka šī jaunā grupa nesa līdzī arī smago Krievijas antisemitisko pieredzi. Dibinoties Latvijas Republikai, ebreji piedalījās gan Neatkarības karā, gan veicināja Latvijas saimniecisko attīstību. Tomēr kulturāli un lingvistiski, un arī politiski ebreju kopiena bija šķirta.

Pirmo reizi jautājums par vārda *žīds* izslēgšanu no aprites tika apspriests 1920. gadā Latvijas Augstskolas Padomes sēdē, kur par to iestājās rektors Ernests Felsbergs (1866–1928), argumentējot, ka „tas šķiet tāds kā aizskarošs”. Jautājumu nodeva izskatīšanai Filoloģijas nodaļai, kur virsroku guva autoritatīvo valodnieku Jāņa Endzelīna (1873–1961) un Pētera Šmita (1869–1938) viedoklis par vārda *žīds* vēsturiskumu (Bolin 2012, 139). Pašas ebreju organizācijas dažus gadus vēlāk puda viedokli, ka abi vārdi ir lietojami, bet, runājot par ivrita valodu un tās kultūru, ir lietojams apzīmējums *ebreju* (Ļenskis, Bērziņš 2015, 40).

Vēlāk šo viedokli izmantoja latviešu nacionālie ekstrēmisti no „Ugunskrusta” (vēlāk „Pērkonkrusta”). Savā izdevumā, atreferējot profesora Endzelīna viedokli un to mijot ar savām nostādnēm, viņi raksta, ka „filologi, tāpat kā pārējie mācības spēki, vienojušies pieturēties pie apzīmējuma *žīds* kā vienīgi pareizā un valodnieciski pamatotā. Ja citu tautu valodā termini

žids un *ebrejs* šķirti, tad latviešu valodā tamlīdzīga šķiršana netiek darīta, jo mūsu valodā viņai pamata nav. Latviešu tautā iesakņojies apzīmējums *žids*, kas arī atzīstams par vienīgi pareizo. Vārds *žids* nekādā ziņā nav uzskatāms kā lamu vārds, kā to žīdi grib iegāvēt, [...] šis vārds apzīmē tikai visiem pazīstamo tautību. Līdzīgi šim gadījumam domas dalījušās arī par vārdu *leitīs* un *lietavis* lietošanu. Savā laikā kāda leišu grupa pacēla nedibinātu prasību lietāt vārdu *lietavieši*, jo vārds *leitīs* it kā saturot apvainojumu. Vārds *leitīs* neizteic nekā apvainojoša, jo šo nosaukumu nes tauta ar tīru, slavenu pagātni [...]. Bet attiecībā uz žīdiem stāvoklis ir tomēr citāds. Ja vārdam *žids* tauta piešķir bieži nievājošu nozīmi un neviens kristīgais glaimots nejutās, ja viņu par tādu nosauc, tad tas izskaidrojams ar to, ka žīdu tautā lielā vairumā sastopamas nicināmas īpašības, kas šo vārdu sakompromitējušas. Tāpēc arī pašiem žīdiem nebūtu nozīmes popularizēt vārdu *ebrejs*, jo kā šo, tā arī citus jaunos apzīmējumus žīdu tautas īpašības visdrīzākā laikā atkal sagandētu un iznākums būtu tas pats." (Ugunskrusts 1933)

Latviešu periodikā un kultūras darbos 20. gs. 20.–30. gados tika izmantoti abi etnonīmi. Interesanti, ka Tautas Padomes laikā (1918–1920) ebreju politiskās partijas tika apzīmētas kā ebreju partijas (*Ebreju Nacionālā padome*, *Ebreju savienotā sociālistiskā partija*, *Ebreju bunds*), lai arī vēlāk politiskajā kultūrā nostabilizējās jēdziens *žids* (*Žīdu Nacionālā padome* utt.). Apskatot latviešu antisemitisma vēsturi, jāsaprot, ka etnonīms *žids* tomēr kopš 19. gs. otrās puses iemantoja negatīvu kultūras slogu, īpaši pastiprinot to ar 20.–30. gadu publicistikā veidoto *žīda* tēlu. (Dribins 2001, 70–103; Stranga 2008, 336–342, 455–471; Goldmanis 2015, 37–63)

Laiks rādītu, kurš no jēdzieniem būtu nostiprinājies Latvijā, tomēr ierasto dzīves ritumu aprāva padomju okupācija 1940. gada jūnijā un gadu vēlāk realizētais nacistu holokausts, kurā bojā gāja lielākā daļa Latvijas ebreju kopienas.

1940. gada 30. novembrī tika izdota LPSR Izglītības Tautas komisāra pavēle „Visiem skolu priekšniekiem, skolotājiem, izglītības un kultūras darbiniekiem”, kurā ļoti lakoniski teikts: „[...] uzdodu atņemt nievājošos dažu tautu apzīmējumus. Rakstu un sarunu valodā lietot apzīmējumus: *ebreji*, *lietuvji*.” (Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs 1940) Nezinot padomju totalitārisma būtību, varētu šķist, ka aizliegums skāra tikai izglītības un kultūras sfēru, tomēr faktiski tādējādi tika uzspiesta citu etnonīmu lietošana.

Nacionālsociālistiskās Vācijas un PSRS kara sākšanās kļuva Latvijas ebreju kopienai liktenīga, lielāko Latvijas ebreju kopienas daļu nacisti iznīcināja jau 1941. gada otrajā pusē. Kopumā Latvijas teritorijā tika iznīcināti

ap 68 000 Latvijas un 22 000 no nacistu okupētajām Eiropas valstīm atvesto ebreju, bet izdzīvoja tikai 1182 gan no Latvijas, gan uz Latviju deportētie ebreji. (Feldmanis 2008, 272)

Nacistu īstenoto genocīdu pastiprināja antisemitiskā propaganda, kas tika vērsta pret Latvijas sabiedrību jau kopš pirmajām kara dienām. Jāteic, ka kara gados nacistu propaganda vārdam *žids* uzlika tik milzīgu negatīvo konotāciju, kādu nebija spējusi radīt pat nepilnu gadsimtu vecā latviešu antisemitisma vēsture. Ebreji nacistu propagandā tika pasniegti kā latviešu vitālajām interesēm bīstami elementi. Nozīmīgākais elements latviešiem domātajā propagandā bija t. s. baigā gada tēls, kad visa atbildība gan par valstiskuma zaudēšanu, gan komunistisko teroru tika uzvelta uz ebreju pleciem. (Zellis 2012, 225–265)

Nacistu konstruētais mīts⁸ par ebreju savvērestību pret Latviju izrādījās ļoti dzīvesspējīgs un joprojām bieži sastopams interneta vidē – komentāros un sociālajos tīklos. Latvijas pētnieki Ilja Ļenskis un Didzis Bērziņš uzskata, ka „nacistiskās okupācijas laikā īstenotās propagandas rezultātā jēdzienam *žids* mūsdienās ir negatīva un nicīga nokrāsa, tādēļ šobrīd Latvijā tiek lietots jēdziens *ebrejs*. Apzīmējuma *žids* izmantošana, neraugoties uz tā vēsturisko lietojumu, nebūtu vēlama, jo tas veicina asociācijas ar nacistiskā režīma melīgo antisemitisma propagandu, kas ebrejus centās attēlot kā zemāku rasi, diskreditēja, izmantojot visus pieejamos propagandas līdzekļus, un nepamatoti piedēvēja atbildību par padomju režīma īstenotajiem noziegumiem.” (Ļenskis, Bērziņš 2015, 40)

Tam varētu piekrist, tomēr ir jāatceras vēl viens arguments, kas saistās ar Latvijas ebreju zaudējumiem Otrā pasaules kara gados. Bez holokausta bojā gājušajiem vēl apmēram tūkstošis Latvijas ebreju palika Staļina gulagu nometnēs, ap diviem tūkstošiem krita, cīnoties Sarkanajā armijā. Pēc Otrā pasaules kara Latvijā no PSRS atgriezās 15–16 tūkstoši no šeit pirms kara dzīvojošajiem ebrejiem. Ebreju kopienas skaitu vairoja arī no Krievijas iebrāukušie ebreji, tādējādi 1959. gadā ebreju kopiena Latvijā sasniedza 36,6 tūkstošus iedzīvotāju lielu skaitu. (Šneidere 2009, 215–217) Lai arī lielākā daļa no Krievijas ieceļojošo bija ar labu izglītību, tomēr iegalvot viņiem, ka vārdam *žids* var būt arī pozitīva nozīme, šķiet, būtu neiespējami. Piedevām PSRS pēc Otrā pasaules kara realizētā t. s. anticionisma politika uzlika arī negatīvu sociālpolitisko saturu vārdam *ebrejs*.

⁸ Par ebreju lomu pirmajā padomju okupācijas gadā sk. Aivara Strangas un Dainas Bleieres pētījumus (Stranga 2009, 69–115; Bleiere 2009, 116–152).

Trimdas presē, publicistikā un arī zinātniskajā literatūrā gan pēc Otrā pasaules kara, gan arī šodien vēl joprojām tiek lietots vārds *žīds*. Tas ir izskaidrojams gan ar starpkaru perioda latviešu valodas rakstības saglabāšanas principiem, gan arī ar to, ka trimdas sabiedrība vairs nedzīvoja blakus Latvijas ebreju kopienai. Svarīgs faktors ir arī holokausta traģēdijas noklusējums, ko izdevās lauzt tikai Andrievam Ezergailim ar savu grāmatu, iemantojot daudzus ienaidniekus trimdas sabiedrībā, kas apsūdzēja profesoru gan baigā gada noliegšanā, gan latviešu tautas nodevībā, gan ieteica grāmatu pirkt un dedzināt.⁹

Latvijā debates par „pareizā” etnonīma lietošanu sākās jau 90. gadu sākumā. Zināmā mērā tam par argumentu kalpoja savulaik uz Izraēlu aizbraukušā „Rīgas Balss” žurnālista Frenka Gordona (1928) nostāja, ko viņš regulāri puda un pauž gan trimdas un vēlāk Latvijas presē, gan savās grāmatās. Argumenti lielākoties balstās uz vārda „vēsturiskumu” un to, ka pirmskara Latvijā tas bija oficiāli lietotais nosaukums. Tā savā asajā polemikā, kas bija vērsta pret Mavriku Vulfsonu (1918–2004) 1986. gadā F. Gordons norāda: „Jūs ļoti labi zināt, ka Latvijas brīvvalstī mani ciltsbrāļi, runādami latviešu valodā, lietoja vārdu *žīds*, nevis *ebrejs*, tāpat kā Lietuvā vispār pieņemts bija apzīmējums *žydas* [...] un Polijā *Żyd*. Jūs ļoti labi zināt, ka Jūsu jaunības gados Rīgā darbojās Žīdu tautības Latvijas atbrīvotāju biedrība [...], Žīdu teātris [...], Žīdu izglītības biedrība [...], Žīdu nacionālā biedrība „Trumpeldor” [...]. Žīdu skolu biedrība „Ivrit” [...], Žīdu sabiedriskā ģimnāzija [...] utt., u. tml. Tagad, kad Latvijas „pē-es-errā” oficiāli aizliegts lietot vārdu *žīds*, ebrejiem nav nedz pašiem sava teātra, nedz pašiem savu skolu, un arī to Jūs gluži labi zināt.” (Gordons 1988, 69)¹⁰

Tā kā padomju režīms bija izspiedis etnonīma *žīds* lietošanu, daudziem veidojās priekšstats, ka *ebrejs* esot padomju režīma jaunievedums, tādējādi no tā kā padomju jaunieveduma vajadzētu atteikties. M. Vulfsons, šķiet, bija viens no redzamākajiem ebreju kopienas pārstāvjiem, kas publiski iestājās pret etnonīma *ebrejs* maiņu, par ko saņēma ne mazums kritikas no nacionāli noskaņotās preses. Lai arī tieši šī kritika netika izpausta, to labi ilustrē redakciju atlasītās lasītāju vēstules, kurās cilvēki puda attieksmi par „padomiskā” termina nomaiņu ar „latvisko”. Dažkārt šādu diskusiju atbālsis vēl joprojām saklausāmas gan dažu lasītāju vēstulēs redakcijām, gan arī zvanos radiostudijās. (Kogana 1993; Ozols 1993; Plūme 2008 u. c.)

⁹ Pirmās asās debates izvērtās par A. Ezergaila pirmās grāmatas publikāciju angļu valodā 1996. gadā (sk. Ezergailis 1996).

¹⁰ Gordons, F. *Dienas un nedienas*. Stockholm : Memento, 1988, 69. lpp.

Latvijas ebreju kopienas nostāja par labu nosaukumam *ebreji* šīs diskusijas presē pārtrauca, tomēr tās ir pārnestas uz interneta vietnēm un komentāriem, kurās vēsturiskie fakti, jaucot tos ar izdomājumiem un savvērestības teorijām, izplatās līdz šodienai.

Čigāni vai romi

Čigānu vai romu etnonīma jautājums ir mazāk diskutēts, un publiskajā praksē tas parādījās samērā vēlu – 20. gs. 90. gadu otrajā pusē – un lielā mērā bija saistīts ar Eiropā notiekošajiem romu integrācijas projektiem.

Latviešu valodā vārds *čigāns* parādījies ar šīs kopienas ienākšanu Latvijas teritorijā 16. gs. Kā norāda vācu pētniece Vera Kalenberg (*Vera Kallenberg*), vācu enciklopēdijas, kuras cilvēkiem gadiem bija zināšanu ieguves līdzeklis, kanonizēja jēdzienus un kalpoja par pamatu ideoloģiskām konstrukcijām, čigāni sākotnēji tika definēti kā noziedzīgi un drošībai bīstami elementi, un tikai 18. gs. sākās čigānu etniskošana, uzlūkojot tos kā „aziātisku” nomadu tautu (Kallenberg 2010). Latvijas teritorijā, iespējams, veidojās līdzīga prakse, šo hipotēzi netieši apliecina pirmās ziņas par čigāniem tā laika tiesību aktos. Lietuvas 1588. gada statūta 14. nodaļas „Par zādzībām” 35. paragrāfs „Par čigāniem”, kas Inflantijā bija spēkā no 1677. gada, noteica, ka čigāni ir nevajadzīgi cilvēki, kas zogot un pārdodot zagto, piedevām to klaiņojošais dzīvesveids tos padarot par potenciāliem spiegiem, kādēļ to ienākšana lielkņazistes teritorijā bija aizliegta (SWKL 1819, 355–356).

Lai arī latviešu folklorā čigāni parādās gan kā etniska kategorija, kur nereti tiek uzsvērts citāda, gan kā neetniskā apzīmējums, kas parādās visbiežāk gadskārtu tautas dziesmās (Rozenbergs 2005, 238–272), tomēr Latvijas publiskie diskursi starpkaru periodā ekspluatēja etniskos stereotipus par čigānu kā etniski, sociāli un pat morāli citādo (Kott 2014, 2).

Latviešu rakstnieks un publicists Pilsoņu Jēkabs (Jēkabs Birgers, 1877–1966) savā „etnogrāfiski – vēsturiskajā skicē” čigānus aplūkoja kā tautu bez savas kultūras: „Mēs čigānus pazīstam viņu lielā vairumā kā šaubīgus subjektus: zirgu mijējus, lopu „ārstus”, aitu zagļus, blēžus, krāpniekus un gandrīz bez izņēmuma lielus sliņķus. Cik vien apstākļi pieļauj, viņi tiecas vest īstu nomadu (klaidoņu) dzīvi. Vēl pirms pasaules kara ļoti reti kādai čigānu dzimtai bija pastāvīga, noteikta un legāla mājvieta. Vasarā tie dzīvoja pa mežu un krūmiem. Vīrieši vienkārši slaidījās bezdarbībā. Uztura līdzekļu sagādāšana gulēja uz sieviešu kamiešiem. Tās ar bērniem klaiņoja pa visu apkārtni, mangodamas, zilēdamas un visādi krāpdamas vietējos iemītniekus. Izdevīgā gadījumā, protams, piekopa arī zādzības. Katrs zemes īpašnieks, uz kura gruntes čigāni bija apmetušies,

centās ar visiem līdzekļiem tos aiztrenkt projām, tāpēc ka šie nevēlamie viesi nopostīja un piemēsoja visu apvidu.” (Pilsonu Jēkabs 1930)

Etnoloģe I. Boldāne savā pētījumā par etniskajiem stereotipiem Latvijā norāda, ka arī šodien, raksturojot čigānus, respondenti neatkarīgi no pārstāvētā reģiona vai vecuma grupas lielā vienprātībā atzīmē, ka viņi zog, krāpjas, mānās, hipnotizē, nestrādā, klejo, ubago un nemācās. Prognozējot čigānu darbības, respondentiem ieteikts uzvedības modelis: neskatīties viņiem acīs, neuzticēties un neielaisties nekādās darīšanās ar šīs etniskās grupas pārstāvjiem. (Boldāne 2011, 80) Arī pašlaik plašsaziņas līdzekļos publicētajās ziņās par čigāniem komentāri ir pārsvarā negatīvi un stereotipu pilni, nereti balansējot uz vārda brīvības un naida runas trauklās robežas (Zankovska-Odiņa 2015, 22).

R. Grīslis paustais, ka „patiesībā gan *čigāns* latviešu valodā ir nevainojams vārds, ko jau gadsimtiem lietojam”, īsti nav patiess, jo Eiropas valodās, tajā skaitā latviešu valodā, šis vārds ir piesātināts ar negatīvo kontekstu. „Cita vārda mums nav un arī nevajag. Jo latviešu valodā *čigāns* ne tautības, ne „budēja” nozīmē nav lamu vārds. Bet par tādu tas kļūtu, ja no šā vārda oficiāli atteiktos,” turpina Grīslis (Grīslis 1997). Šajā gadījumā viņai piekrist arī K. Karulis, atzīmēdams, ka „grūti ticēt, ka apzīmējums *romi* ieviesīsies latviešu valodā, jo gadu simteņu tradīcijas grūti iznīcināmas. Un kam gan tas vajadzīgs?” (Karulis 1997) Uz K. Karuļa uzdoto retorisko jautājumu es atbildētu, ka latviešiem tiešām tas nav vajadzīgs, bet, iespējams, tas ir vajadzīgs pašiem čigāniem. Ja viņu etnonīma nomaiņa palīdzēs kopienai kaut daļēji atbrīvoties no negatīvajiem kultūras zemtekstiem un etniskajiem stereotipiem, tad tas, manuprāt, ir pietiekams iemesls, lai mēs latviešu valodā čigānus sauktu par romiem.

Tomēr pašlaik par šī vārda lietošanu arī pašu čigānu vidū nav vienprātības vai nav viedokļa, kā viņi gribētu tikt saukti Latvijā. Sarunā ar kādu čigānu ģimeni Kuldīgā sieva norādīja: „Es domāju, ka tas neko neizsaka. Ja suni nesauks pa suni, bet par mazulīti, viņš tāpat būs suns. Un čigānus tu ar sauc kā gribi, viņš tāpat ir čigāns. *Romi* tas ir pa čigāniski. [...] Es zin', māsasmeita te pa televizoru runāja. Viņa izteicās tā, ka viņai patīk tas *romi*. Viņa jau ir skolota, viņa beidza lielas skolas un vēl mācās. Skolota čigāniete. Viņa vairāk kā latviete, nevis čigāniete.” Turpretī vīrs norādīja, ka: „[...] *romi* nav tik aizskaroši, bet tam jau nav tik liela nozīme.” (LMV 4071) Saruna labi atklāj, ka nosaukums *romi* ir pieņemamāks izglītotajai čigānu daļai, kas vairāk domā par kopienas līdzšinējās identitātes maiņu, turpretim vairākumam mazāk izglīto¹¹ čigānu šis jautājums ir vienaldzīgs.

¹¹ Zemais čigānu izglītības līmenis ir viena no svarīgākajām problēmām ne tikai kopienas attīstībā, bet arī tās sociālās atstumtības mazināšanā Latvijā. 2015. gada dati rāda, ka gandrīz pusei Latvijas čigānu izglītības līmenis ir zemāks par pamatskolu (sk. *Romi Latvijā* 2015, 39).

Vai etnonīms mainīsies vai ne, ir atkarīgs no pašas Latvijas čigānu kopienas vēlmes un gatavības aizstāvēt šo nosaukumu. Pašlaik to nevar novērot, Latvijas normatīvajos dokumentos aizvien biežāk notiek pāreja uz apzīmējumu *romi* (Latvijas Republikas Kultūras ministrijas Sabiedrības integrācijas departaments), savukārt pašu aktivistu intervijās un rakstu darbos joprojām it bieži tiek lietots apzīmējums *čigāni* (piemēram, Krauklis 2016). Šīs nodaļas nobeigumam labi iederētos Latvijas čigānu dzejnieka Kārļa Rudeviča (1939–2002) vārdi:

*Jā, Latvijā sāk romu ausma blāzmot,
Bet līdz gaišai dienai tālu vēl,
Kad nebūs slēpt un tādēļ sevi vainot,
Ka par čigānu tu piedzimis diemžēl.*
(Rudevičs 1999)

Nobeigumam

Etnonīmu maiņa nav īpašs process, sevišķi jau mūsdienų pasaulē. Spēja pieņemt jaunus etnonīmus nebūt neliecina par pakļaušanos kādām mistiskām „politkorektuma” prasībām vai „klanišanos sveštautiešu priekšā”, tā ir attīstītas, tolerantas pilsoniskās sabiedrības pazīme. Ja sekojam t. s. Sepīra–Vorfa (*Sapir–Whorf*) lingvistiskās relativitātes hipotēzei, tad valoda nosaka mūsu realitātes uztveri, rīcību un domāšanu. Valoda spēj atklāt un veicināt mūsu aizspriedumus (Whorf 1978, 134–159), resp., lietojot rasistisku, ksenofobisku vai seksisku valodu, mēs veicinām šo parādību nostiprināšanos.

Mainīt citu tautu nosaukumus savā valodā ir grūti, jo tas prasa ne tikai atteikšanos no kādas lingvistiskās tradīcijas sastāvdaļas, bet arī pārskatīt savus stereotipus un aizspriedumus par konkrēto etnisko grupu. Šīs nomainas, manuprāt, ir attaisnojamas tikai vai nu ar pašu etnisko grupu vēlmi pārdefinēt savas kopienas apzīmējumu latviešu valodā, vai arī tad, ja jēdziens ir piesātināts ar rasistisku vai ksenofobisku saturu.

Etnonīmu maiņa nevar tikt vērstā pagātnē, tas ir vairāk nekā neloģiski, tādēļ dažkārt no ārzemēm dzirdamās ziņas par vēlmi pārdefinēt kādu etnonīmu pagātnē radītā kultūras mantojuma dēļ ir nepieņemamas un anahroniskas. Mums jāatceras, ka arī latviešu kultūrā, piemēram, čigāni vai žīdi ne vienmēr ir rādīti kā pozitīvie tēli, tomēr tas ir mūsu kultūras mantojums, kas liecina par sabiedrības attīstību un tās vērtībām konkrētā laika periodā. Prasības pēc šodien lietoto etnonīmu pārņemšanas uz pagātni var salīdzināt tikai

ar Džordža Orvela aprakstītās Patiesības ministrijas nemitīgajiem centieniem pārrakstīt vēsturi. Tikai pilnīgāka un objektīvāka pagātnes ainas izpratne spēj padarīt neitrālus agrāk lietotos aizskarošos etnisko grupu nosaukumus un to stereotipisko saturu.

1. Batten 2003 – Batten, Bruce L. *To the Ends of Japan: Premodern Frontiers, Boundaries, and Interactions*. Honolulu : University of Hawai'i Press, 2003.
2. Bleiere 2009 – Bleiere, Daina. Latvijas sovjetizācijas sākumposms. Ebreju loma. 1940. gada jūnijs – 1941. gada jūlijs. No: Dribins, L. (zin. red.). *Ebreji un padomju vara 1928–1953*. Rīga, FSI, 2009, 116.–152. lpp.
3. Bogojavlenska 2012 – Bogojavlenska, Svetlana. *Die jüdische Gesellschaft in Kurland und Riga 1795–1915*. Paderborn : Ferdinand Schöningh, 2012.
4. Boldāne 2011 – Boldāne, Ilze. *Etnisko stereotipu veidošanās apstākļi Latvijā: 1850–2004*. Promocijas darbs. Rīga : Latvijas Universitāte, 2011.
5. Bolin 2012 – Bolin, Per. *Between Nacional and Academic Agendas: Ethnic Policies and 'National Disciplines' at the University of Latvia, 1919–1940*. Stockholm : Södertörns högskola, 2012.
6. Bračs 1934 – Bračs, Jūlijs. *No aistu vēstures. Aistu politiskās vēstures meti*. Rīga : Latviešu naciokrātu izdevums, 1934.
7. Braidaks 2007 – Braidaks, Antons. *Darbu izlase*. 1. sējums. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.
8. Bušs 2013 – Bušs, Ojārs. Latvija un latvieši: vārdu cilme. No: Stradiņš, Jānis (red.). *Latvieši un Latvija*. 1. sējums. *Latvieši*. Rīga : LZA, 2013, 15.–29. lpp.
9. Cerūzis 2004 – Cerūzis, Raimonds. *Vācu faktors Latvijā (1918–1939): Politiskie un starpnacionālie aspekti*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2004.
10. Cerūzis 2009 – Cerūzis, Raimonds. Latvijas okupācijas problēma vācbaltiešu publicistikā pēc Otrā pasaules kara. No: Ērglis, Dzintars (sast.). *Okupācijas režīmi Baltijas valstīs 1940–1991. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 25. sējums. Rīga : LVIA, 2009, 507.–519. lpp.
11. DBG – *Deutsch-Baltische Gesellschaft* [tiešsaiste] [skatīts 13.12.2016.]. Pieejams: <http://www.deutsch-balten.de>
12. DbLZ – *Deutschbaltisch-Lettisches Zentrum Domus Rigensis* [tiešsaiste] [skatīts 13.12.2016.]. Pieejams: <http://www.domus-rigensis.eu/index.html>
13. Dribins 2001 – Dribins, Leo. *Antisemitisms un tā izpausmes Latvijā. Vēsturisks atskats*. Rīga : LVIA, 2001.
14. Ezergailis 1996 – Ezergailis, Andrew. *The Holocaust in Latvia, 1941–1944*. Rīga : The Historical Institute of Latvia, 1996.

15. Feldmanis 2008 – Feldmanis, Inesis (zin. red.). *Latvija Otrajā pasaules karā (1939–1945)*. Rīga : Jumava, 2008.
16. Feldmanis 2012 – Feldmanis, Inesis. *Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939–1941)*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2012.
17. Goldmanis 2015 – Goldmanis, Māris. Nacionālo naidu pret ebrejiem kurinošu rakstu un izdevumu cenzūras prakse Latvijā parlamentārās iekārtas laikā (1918–1934). *Latvijas Vēsture*, Nr. 2, 2015, 37.–63. lpp.
18. Gordons 1988 – Gordons, Frenks. *Dienas un nedienas*. Stockholm : Memento, 1988.
19. Grīsele 1997 – Grīsele, Rasma. Kas tie tādi „romi”, kas „vācbalti” un to idejas? *Universitas*, Nr. 77, 1997, 27.–29. lpp.
20. Jōekalda 2014 – Jōekalda, Kristina. Baltic Identity via German Heritage? Seeking Baltic German Art in the Nineteenth Century. *Kunstiteaduslikke Uurimusi. Special Issue: Debating German Heritage: Art History and Nationalism during the Long Nineteenth Century*, Vol. 23/3–4, 2014, pp. 79–110.
21. Kallenberg 2010 – Kallenberg, Vera. *Von 'liederlichen Land-Läuffern' zum 'asiatischen Volk': die Repräsentation der 'Zigeuner' in deutschsprachigen Lexika und Enzyklopädien zwischen 1700 und 1850; eine wissensgeschichtliche Untersuchung*. Frankfurt aM. : Peter Lang, 2010.
22. Kangeris 2000 – Kangeris, Kārlis. Die Deutschbalten und die nationalsozialistische Okkupationspolitik im Baltikum: Fragen der Rückkehr und des Einsatzes der Deutschbalten in Lettland 1941–1944. In: B. Meissner, Boriss D. A. Loeber, Dietrich Andre, Henning Detlef (Hrsg). *Die deutsche Volksgruppe in Lettland während der Zwischenkriegszeit und aktuelle Fragen des deutsch-lettischen Verhältnisses*. Hamburg : Bibliotheca Baltica, 2000, S. 187–206.
23. Karulis 1997 – Karulis, Konstantīns. Par vācbaltiešiem un dažiem Latvijas vietvārdiem. *Laiks*, 1997, 26. apr., 4. lpp.
24. Kogana 1993 – Kogana, L. Jūsu vēstules. *Pavalstnieks*, 1993, 5. janv., 8. lpp.
25. Kott, 2014 – Kott, Matthew. Citādais: „čigāna” tēls Latvijas presē 1920–1945. (Manuskripts), 2014.
26. Krauklis 2016 – Krauklis, Dainis. *Kad dzimtas dārzos ziedi plaukst. Čigānu stāstu stāsti*. Rīga : Sava grāmata, 2016.
27. Krēsliņš 1998 – Krēsliņš, Jānis. Kas ir baltvācieši (vācbaltieši)? *Sozialgeschichte der baltischen Deutschen*, red. Wilfried Schlau. Koln : Mare Balticum, 1997, 294 lpp. *Laiks*, 1998, 15. aug., 4. lpp.
28. Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs 1940 – Izglītības tautas komisāra pavēle. *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 79, 1940, 2. dec., 5. lpp.

29. Latvijas Republikas Kultūras ministrijas Sabiedrības integrācijas departaments. Romu integrācija [tiešsaite] [skatīts 05.01.2017.]. Pieejams: <http://www.km.gov.lv/lv/ministrija/romi.html>
30. LMV – *Latvijas Mutvārdu vēstures arhīvs*.
31. Ļenskis, Bērziņš 2015 – Ļenskis, Ilja, Bērziņš, Didzis. *Antisemitisma izpausmes: vēsture un mūsdienas* [tiešsaite]. Rīga : Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2015 [skatīts 14.11.2016.]. Pieejams: http://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/21/01/2016/antisemitisma_brosura.pdf
32. Merkel 1905 – Merkel, Garlieb. *Brihwee latweeschi un igaunji: peemiņas raksts 1820. gada 6. janvārī Rīgā noswinetajeem brihwibas swehtkeem*. Pēterburga : A. Gulbis, 1905.
33. Morin, d'Anglure 1997 – Francoise Morin, Bernard Saladin d'Anglure. Ethnicity as a Political Tool for Indegenous Peoples. In: C. Govers, H. Vermeulen (eds). *The Politics of Ethnic Consciousness*. NY : Palgrave Macmillan, 1997, pp. 157–193.
34. Mugurevičs 2013 – Mugurevičs, Ēvalds. Rakstīto vēstures avotu senākās ziņas par baltu tautām (ģeogrāfiskā un ģeopolitiskā skatījumā). No: Stradiņš, Jānis (red.) *Latvieši un Latvija*. 1. sējums. *Latvieši*. Rīga : 2013, LZA, 30.–50. lpp.
35. Nesselmann 1845 – Nesselmann, Georg Heinrich Ferdinand. *Die Sprache der alten Preußen: an ihren Ueberresten erläutert* [tiešsaite]. Berlin : G. Reimer, 1845 [skatīts 12.12.2016.]. Pieejams: https://archive.org/details/bub_gb_U6gFAAAQAAJ
36. Ozols 1993 – Ozols, I. Atgriežoties pie polemikas. *Pavalstnieks*, 1993, 6. apr., 5. lpp.
37. Patrick 2003 – Patrick, Donna. *Language, Politics, and Social Interaction in an Inuit Community*. Berlin : De Gruyter Mouton, 2003.
38. Pilsoņu Jēkabs 1930 – Pilsoņu Jēkabs. Čigāni. Etnogrāfiski–vēsturiska skice. *Mans Žurnāls*, Nr. 7/8, 1930, 411.–416. lpp.
39. Plūme 2008 – Plūme, Bruno. Kur cēlies ebrejs, kur pazudis žids? Vēstule no Latvijas. *Latvija Amerikā*, 2008, 12. jūl., 14. lpp.
40. Ray 2001 – Ray, Maruta. Latviešu un baltvācu attiecības pagātnē un šodien. *Jaunā Gaita*, Nr. 3, 2001, 19.–24. lpp.
41. Realo 2009 – Realo, Anu, a.o. Mechanisms of the National Character Stereotype: How People in Six Neighbouring Countries of Russia Describe Themselves and the Typical Russian. *European Journal of Personality*, Nr. 23, 2009, pp. 229–249.
42. Romi Latvijā 2015 – Tirgus un sociālo pētījumu centrs „Latvijas Fakti”. *Romi Latvijā: pētījuma ziņojums 2015*. Rīga : SIA Dobums.
43. Rozenbergs 2005 – Rozenbergs, Jānis. *Tautas un zemes latviešu tautasdziesmās*. Rīga : Zinātne, 2005.
44. Rozenšteins 1940 – Rozenšteins, Hugo. Lietavas valsts svētkos 16. februārī 1940. g. *Kadets*, Nr. 2, 70. lpp.

45. Rudevičs 1999 – Rudevičs, Kārlis. Romani zora an Latvija / Čigānu rītausma Latvijā. *Brīvā Latvija*, 1999, 25. sept., 7. lpp.
46. Smith 2007 – Smith, Anthony D. Nations in? The erosion and persistence of modern national identities. In: Young, Mitchell, Zuelow, Eric, Sturm, Andreas (eds). *Nationalism in a Global Era. The persistence of nations*. London : Routledge, 2007, pp. 16–29.
47. Stranga 2008 – Stranga, Aivars. *Ebreji Baltijā: no ienākšanas pirmsākumiem līdz holokaustam. 14. gadsimts–1945. gads*. Rīga : LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2008.
48. Stranga 2009 – Stranga, Aivars. Latvijas okupācija 1940. gada 17. jūnijā un ebreji. No: Dribins, Leo. (zin. red.). *Ebreji un padomju vara 1928–1953*. Rīga : FSI, 2009, 69.–115. lpp.
49. *SWKL 1819 – Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Wilno, 1819.
50. Šneidere 2009 – Šneidere, Irēna. Latvijas ebreji un padomju režīms, 1944–1953. No: Dribins, Leo (zin. red.). *Ebreji un padomju vara 1928–1953*. Rīga : FSI, 2009, 215.–255. lpp.
51. Ugunskrusts 1933 – [b.a.]. Ko saka profesors Endzelīns par vārdiem „žīds” un „ebrejs”. *Ugunskrusts*, 1933, 12. febr., 1. lpp.
52. Weinbergs 1885 – Weinbergs, Fridrihs. *Is Latweeschu-Leischu wehstures*. Rīga, 1885.
53. Whorf 1978 – Whorf, Benjamin Lee. *Language, Thought and Reality. Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge : The Massachusetts Institute of Technology Press, 1978.
54. Zankovska-Odiņa 2015 – Zankovska-Odiņa, Sigita. *Romu atspoguļojums Latvijas medijos: 2013.–2014. gada monitoringa rezultātu apkopojums* [tiešsaite] [skatīts 02.01.2017.]. Pieejams: http://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/08/06/2015/Romi_medijos_apkopojums_l.pdf
55. Zellis 2012 – Zellis, Kaspars. *Ilūziju un baiļu mašīnērija. Propaganda nacistu okupētajā Latvijā: vara, mediji, sabiedrība (1941–1945)*. Rīga : Mansards, 2012.

Evelīna Zilgalve

Valoda reklāmā – vārdi spēlēs un spēles vārdos

Reklāma ir efektīvs līdzeklis mūsu domu un tālākās rīcības ietekmēšanai. Ļoti bieži reklāmu mēs izjūtam šķietami virspusējā patīk/nepatīk līmenī, lai gan tās uztvere ir saistīta ar psiholoģiskiem un kognitīviem procesiem: reklāma „izstaigā” mūsu prātu un vai nu paliek atmiņā un liek rīkoties, vai pazūd no apziņas, tajā neaizķerdamās, un tādējādi arī neatstājot sekas uz mūsu turpmāko rīcību.

Vārds *reklāma* cēlies no latīņu vārda *reclamare* ar nozīmi ‘skaļi saukt, izkliegt’ (MLVV). Pirmās reklāmas, domājams, bijušas mutiskas, jo ielu tirgotājiem bija jāpievērš uzmanība savai precei (šāda veida „reklāmas” joprojām varam izbaudīt vietējos tirgos dažādās pasaules zemēs), tāpēc „droši varam apgalvot, ka reklāma ir pastāvējusi jau kopš laikiem, kad cilvēki sāka pārdot preces un to rīcībā bija kāds paņēmieni, lai savu preci slavētu, – sākot no saucēja ielās līdz pie koka piespraustai reklāmas lapiņai” (Tangeits 2011, 20).

Gunta Ločmele atzīst, ka „dažādos reklāmas veidos – vides reklāmā, reklāmā žurnālos, televīzijā, internetā, e-pastā, parastajā pastā, radio reklāmās, mobilā telefona īsziņās, īpašos reklāmas pasākumos, reklāmā pa tālruni – valodas līdzekļu lietojums var nedaudz atšķirties, taču reklāmas valodas tendences tajos ir kopīgas” (Ločmele 2010, 14). Neatkarīgi no tā, kāda ir reklāma – dzirdama pa radio, redzama (un dzirdama) pa televizoru, nodrukāta uz mazas lapiņas, kuru mums iespējams rokā pie nupat atklātā veikala, vai tā milzīga plakāta veidā uzrunā mūs no kādas mājas sienas – tā allaž ir saistīta arī ar valodu: noteiktu valodas līdzekļu atlasī. Izvēlēto valodisko līdzekļu daudzums un pasniegšanas veids ir atšķirīgs, taču ikvienā reklāmā tiek pieminēts vismaz zīmols un/vai reklāmas sauklis.

Šajā rakstā aplūkota vizuālā reklāma vienā izplatīšanas kanālā: pilsētvidē. Aplūkota vizuālā reklāma (lielākoties) Rīgas lingvistiskajā ainavā: apkopoti dažādi pilsētā sastopami reklāmu teksti, saukļi un cita informācija, kura lietota garāmgājēju piesaistei, kā arī ergonīmi – kafejnīcu, veikalu nosaukumi (par onomastikas terminoloģiju plašāk sk. Pošeiko 2015, 141; Bušs 2013, 50–52). Piemēri grupēti atbilstoši tam, kas no valodas viedokļa piesaistījis uzmanību – vārddarināšanas paņēmieni, semantiskas spēles, izvēlēta leksika, šķietamas kļūdas.

Reklāma un produkts

Reklāma ir viens no mārketinga komunikācijas veidiem, un tajā būtiska ir komunikatīvā loma – komunikācija starp pārdevēju un pircējiem, noteikta tēla veidošana (Praude, Šalkovska 2015, 338–339). Komunikācijā parasti tiek iesaistīts ne tikai produkta attēls vai reklāmas sejas attēls, vai, piemēram, skaitļi (par kādu summu iegādājami jaunās kolekcijas apģērbi, vai ar kādu atlaidi iespējams iegādāties iepriekšējos), bet arī valodiskie līdzekļi. No valodas viedokļa, protams, nevar analizēt reklāmas mārketinga vai ekonomisko lomu, bet par būtisku informāciju valodniecībā atzīstama sociālā loma – reklāma izplata informāciju par jauniem produktiem un to lietošanu un piedalās cilvēku domāšanas un sociālās uzvedības veidošanā (Praude, Šalkovska 2015, 340).

Pēc satura tiek izšķirti trīs reklāmu veidi: sociālā, politiskā un komerciālā reklāma. Rakstā analizēta tieši komercireklāma. Komercreklāmas mērķis ir ietekmēt pircēju domāšanu un rīcību tirgū. Pirmās reklāmas kampaņas ar saukļiem un attēliem tika radītas jau 19. gs., un drīz pēc tam tās kļuva arī par pētniecības objektu. I. Jurevičs diplomdarbā „Preses reklāma Rīgā” 1931. gadā raksta: „Bet tieši komerciālās nozīmes reklāma uzskatāma, kā līdzeklis dažādu jauninājumu ieviešanai dzīvē. Cilvēks vispārīgi pēc savas dabas ir konzervatīvs un lai viņu piespiestu uz kaut ko jaunu, tad par jaunā derīgumu viņu jāpārlicina un to bieži panāk ar reklāmu.¹²” (Jurevičs 1931, 7) Lai reklāma pārlicinātu konservatīvo potenciālo patērētāju, tai ir jāpārvar vairākas elementāras iedarbības barjeras: cilvēka uztveres sliekšnis (kurš mūsdienu informācijas pārbagātībā ir ļoti augsts), aizmiršana, adresātu vienaldzība, aizspriedumi, tāpat jā rūpējas ne tikai par kvalitatīvu reklāmu, bet arī par pašu produktu, kā arī jāņem vērā, ka mēs izmantojam arī citus informācijas avotus, proti, citu cilvēku viedokli, speciālistu ieteikumus, testēšanas vērtējumus u. tml., turklāt uzskatām tos par ticamākiem nekā reklāmu (Veide 2006, 41–42). Komercreklāma iedalāma vairākos veidos:

- 1) produkta, tā kvalitātes raksturojums, īpatnības salīdzinājumā ar konkurentu piedāvājumu, sortimenta daudzveidība u. tml.;
- 2) zīmola reklāma, piemēram, noteiktu pircēju grupu dzīvesstils, statuss sabiedrībā;
- 3) produkta pārdošanas reklāma, kurā uzsvērta pārdošanas vieta, cena, apkalpošanas kvalitāte;
- 4) uzņēmuma tēla reklāma – nolūkā veidot pozitīvu uzņēmuma un tā produkta tēlu tiek reklamēta uzņēmuma atrašanās vieta, personāls, tehnoloģijas, tradīcijas, kultūra, darbības veidi u. tml.;

¹² Saglabāta autora lietotā rakstība.

- 5) produktu kategorijas reklāma – netiek reklamēti atsevišķi produkti, bet gan to kategorija, piemēram, ceļojumi, piena patēriņš, un šādās reklāmās reizēm notiek uzņēmumu grupas resursu apvienošana;
- 6) produktu kompleksa reklāma – tiek reklamēts produktu komplekss, piemēram, restorānu tīkls un kāds dzēriens. Šeit arī iespējama biznesa partneru resursu apvienošana. (Praude, Šalkovska 2015, 340–341)

Kā redzams, reklāmā var būt runa par kāda konkrēta produkta vai zīmola priekšrocībām, par uzņēmuma tēlu vai par produktu grupām. Tā kā piemēri atlasīti tieši valodisku iemeslu dēļ, nedz piemēru klasificēšanā, nedz analizē nav pievērsta sevišķa uzmanība kādam konkrētam komercreklāmas veidam.

Reklāma un valoda

Nereti kāda reklāma rada izteiktu rezonansi sabiedrībā – tā kaitina vai nepatīkami pārsteidz, vai, gluži otrādi, izraisa smaidu, iepriecina. Daudzas reklāmas ir interesantas tieši šajā – sociālajā – aspektā, un nereti pastiprinātā uzmanība nopelnīta tieši ar valodas līdzekļiem. Kā piemērs minama kāda sociālā kampaņa – 2015. gadā uz pāris nedēļām pieturvietās pavīdēja reklāma ar saukli *Piesmej kaulaino – lieto presi saulaino!* Apskatāma tikai dažas nedēļas, tā guva atbildes reakciju: garāmbraucēji pauda neizpratni sociālajos tīklos, plašsaziņas līdzekļi vaicāja pēc reklāmas ievietotājas biedrības pamatojuma, un jokdari internetā bija radījuši jaunu saukļa versiju *Čiv riv – piesmej hiv!* Reklāmai pārmeta bezgaumīgu rīmi, muļķīgu prezervatīva apzīmētāju (saulains prezervatīvs?), kā arī novecojušu žargonu: vārds *presis*, saīsinājums no vārda *prezervatīvs*, bija domāts kā tīņu žargona elements, taču autoriem tika aizrādīts, ka tas bijis aktuāls pirms desmit gadiem, nevis šodien. Reklāma tika pamanīta, par to runāja daudz, taču jāvaicā, vai tā sasniedza mērķi – prezervatīva lietošanu pusaudžu vidū. Kā minējusi Daiga Kamerāde, ar šokējošām reklāmām var pievērst uzmanību tā, lai par tām visi runātu, bet jāatceras, ka mērķis ir panākt, lai produktu pirktu [vai atbilstoši sociālo reklāmu mērķim – lai sabiedrība ievērotu tajā izteikto mudinājumu – E. Z.], nevis tikai runātu par šo reklāmu (Kamerāde 2002, 24). Te arī redzam – veiksmīgi pārvarētas vairākas darbības barjeras, t. i., reklāmu pamana, neaizmirst, sabiedrība nav vienaldzīga, tomēr tas nenozīmē izdošanos un mērķa sasniegšanu (sk. iepriekš).

Iepriekš minētajā piemērā redzama kāda reklāmas valodas iezīme – dažādu valodas stilu elementu izmantojums. Reklāma tiek uzskatīta par vienu no publicistikas stila žanriem, un dažādi autori arī vispārīgā stila raksturojumā norāda uz stila neviendabību un uzsver, ka publicistika ir „viens no literārās rakstu (grāmatu) valodas stiliem, kura atsevišķos žanros izmanto arī sarunvalodu un stilistikā nolūkā – pat neliterāras valodas elementus” (Rozenbergs 1995, 92). To atzīst arī Ilze Lokmane: „Vai publicistikas valodā ir kaut kas tik specifisks, ka varam nešaubīgi runāt par publicistikas stila eksistenci? Jādomā, ka publicistikas valoda šodien ir visa nacionālā valoda kopumā tāpat kā daiļliteratūras valoda. Gan daiļliteratūrā, gan publicistikā par normu kļuvusi dažādu stilu elementu sajaukšana.” (Lokmane 2009a, 11) Andra Kalnača, runājot ne tikai par dažādu stilu elementu izmantojumu, bet arī par šo elementu pārmaiņām, uzsver, ka publicistika ir „visdemokrātiskākais normētās valodas paveids, kas domāts ikvienam sabiedrības loceklim visdažādākā satura aktuālas informācijas uzziņai. Tāpēc publicistikā kopumā dominē literārā valoda, un valodas līdzekļu originalitātes un neparastuma ir mazāk nekā daiļliteratūrā, jo tas var apgrūtināt informācijas uztveri un saprotamību” (Kalnača 2009, 59). Gunta Ločmele uzskata, ka reklāma „tās pragmatiskās funkcijas dēļ [...] funkcionālo stilu klasifikācijai varētu pievienot reklāmas stilu, izņemot to no publicistikas vai lietišķā stila” (Ločmele 2010, 14). Taisnība, ne tikai pēc valodas stilu elementu izmantojuma, bet arī pēc funkcijām publicistikas stils ir raibs: Jānis Rozenbergs min informējošo, ietekmējošo [voluntatīvo – E. Z.], izglītojošo, audzinošo, popularizējošo, izklaidējošo funkciju (Rozenbergs 1995, 92). Ilze Lokmane bez šīm minējumiem arī apelatīvo (uzrunājošo un rosinošo) funkciju (Lokmane 2009b, 90).

Raksturojot reklāmas valodu, minamas divas šī žanra īpatnības:

informācijas kompresija – ar nelielu valodas līdzekļu daudzumu jāpanāk pēc iespējas vairāk, tāpēc reklāmās tiek lietoti tropi, stilistiskas figūras, grafiski līdzekļi (Dite Liepa minējusi arī okacionālus darinājumus (Liepa 2011, 170));

neparastums – lai uzrunātu un pārliecinātu, uztvērēju var pārsteigt, rosīnot viņu apstāties, apdomāt neparastā apkaimē vai neparastā nozīmē lietotus vārdus. Te noteikti jāmin arī valodas lietojums kopā ar citām zīmju sistēmām – šajā gadījumā vizuāliem tēliem (Lokmane 2009b, 89, 90).

Rakstā aplūkotie piemēri autores uzmanību nereti piesaistījuši tieši ar atjautīgiem, neredzētiem darinājumiem, arī vārdu spēlēm, oriģinālu nozīmju salikumu. Uzreiz gan jāteic, ka no valodas viedokļa skatīti, pēc autores domām, gan pozitīvi un rosinoši, gan nepietiekami pārdomātu reklāmu piemēri.

Nosaukumi

Veikalu, biroju, kafejnīcu utt. nosaukumi mēdz būt radoši, atjautīgi un oriģināli. Vairāki nosaukumi radušies uz semantisku asociāciju pamata.

1. attēls

2. attēls

Tulkojumu biroja „Hieroglifs Translations” (reģistrētais nosaukums „Hieroglifs International”) (sk. 1. attēlu) logotipā izmantots hieroglifs pūce – iespējams, tas izvēlēts kā gudrības simbols, jo tam nav sakara ar valodu. Toties izmantotais vārds *hieroglifs* gan var būt interpretējams dažādi: *hieroglifs* pirmajā nozīmē ir ‘grafisks simbols, kas senēģiptiešu un dažās citās rakstu sistēmās apzīmē vārdus, zilbes vai atsevišķas skaņas’, savukārt vispārlietojamās leksikas vārdnīcā otrajā nozīmē tas skaidrots kā ‘neskaidri uzrakstīta, grūti salasāma rakstu zīme; ķeburs’ (MLVV). Tātad abās nozīmēs ar vārdu *hieroglifs* apzīmē rakstu zīmes vai simbolus, taču, balstoties uz otro nozīmi, kur *hieroglifs* nozīmē ko nesalasāmu, varam veidot tālākas asociācijas, proti, mums, klientiem, kaut kas var likties neatšifrējams kā hieroglifi, bet tulkošanas birojs spēs tos atšifrēt. Uz izkārtnes lietotais sauklis *Sajūti vārda spēku!* aicina domāt par vārda maģiskajām spējām, kuras pārvalda tulkošanas birojs.

Savukārt izkārtne *lakstos* (sk. 2. attēlu) piesaista ar savu it kā tiešo vienkāršību – par lakstiem mēs dēvējam pirmkārt ‘stublāju un lapas (lakstaugiem)’ (MLVV), un sarunvalodā par lakstiem dēvējam jebkuras puķes (sk. Bušs, Ernstsone 2006, 267). Tātad izkārtnes nosaukums interpretējams divējādi: nosaukumā tiek apzīmēta auga daļa, kuru mēs parasti dāvinām svētkos, proti, nevis viss augs ar saknēm, bet tikai stublājs ar lapām, vai arī nosaukums liek domāt, ka šajā veikalā mums palīdzēs atrast jebkādu lakstus, proti, ziedus (kā tas ir paskaidrots turpat izkārtne – ziedu tirgotava).

Pie atjautīgu nosaukumu veidošanas minami arī atvasinājumi, piemēram, kafējnīca „Kūkotava”. Nosaukums veidots, vārdam *kūka* pievienojot izskaņu *-tava*. Šādi atvasinājumi izteic, ka attiecīgajā vietā iespējams veikt ar motivētāJVārdu nosaukto darbību: lasītavā mēs lasām, mazgātavā – mazgājam, frizētavā – veidojam (frizējam) matus (sk. LVG 2015, 241). Tā kā tradicionāli šādus darinājumus veido no darbības vārdiem, nevis lietvārdiem, nosaukumā „Kūkotava” varam saskatīt saistību arī ar darbības vārdu *kūkot*, ko sarunvalodā lietojam ar nozīmi ‘ilgāku laiku bezdarbīgi sēdēt, uzturēties (kur)’ (MLVV). Tātad kafējnīca mūs aicina iebaudīt kūkas, kā arī kādu brīdi tur pasēdēt, neko nedarot, atpūšoties. Šķiet, pēc šī parauga mums ir radušās vēl dažas *-tavas*: *bulkotava* (sk. 3. attēlu), kafējnīca „Spārnos”, kas sevi dēvē par *brančotavu* (pret vārdu *brančs* gan mēdz būt iebildumi, sk. Dreijers 2016), tāpat arī citā pilsētā – Pļaviņās – atrodama *picotava* (sk. 4. attēlu). Sarunvalodā smalkmaizītes bieži dēvē par bulciņām (tas rakstīts arī skatlogā), un te jāpiebilst, ka *bulkotava* nav tik veiksmīgs darinājums – tam pamatā ir vārds *bulka*, kas uzskatāms par tiešu krievu valodas vārda *bulka* (булка) ‘neliels baltmaizes klaipiņš; smalkmaizīte’ pārcēlumu latviešu valodā.

3. attēls

4. attēls

Kāpēc ne tā?

Kā zināms, ne vienmēr terminologu, valodas ekspertu lēmumi vai ieteikumi tiek ņemti vērā. Viens no piemēriem ir vārdi *aplikācija* (no angļu *application*) un *lietotne*. Jau pirms vairākiem gadiem LZA Terminoloģijas komisija vārda *aplikācija* vietā pieņēmusi terminu *lietotne*, arī *lietojumprogramma* (sk. AkadTerm). Aplikācijas joprojām saistītas ar tekstu (‘rotājums, ko piešuj pie apģērba’), arī papīru (mums labi pazīstams krāsainais

aplūkājū papīrs) (sk. MLVV). 2014. gadā vārds *aplūkājū* (termina *lietotne* vietā) pat izpelņijies gada nevārda titulu, tomēr joprojām tā lietojums ir visai biežs. Domājams, cēlonis meklējams angļu valodā – liela daļa viedtālruniēm pieejamo programmu ir angļu, nevis latviešu valodā, un vārds *aplūkājū*, iespējams, šķiet nepārprotamāks, atpazīstamāks nekā latviskais *lietotne*. To manām arī reklāmu tekstos – daļa reklāmu veidotāju izvēlas lietot šķietami ierastāko (vismaz sarunvalodā) *aplūkājū*, daļa ievēro terminologu pieņemto *lietotne*. Šādu piemēru ir ne mazums – apskatīsim dažus no tiem.

5. attēls

6. attēls

Par vārdu *kārtridžs* (sk. 5. attēlu) savulaik bijušas diskusijas: 2003. gadā darināts jaunvārds *kasetne*, kurš, jāteic, sastopams gana bieži veikalos, printeru lietošanas instrukcijās u. tml. Šķiet, daļa lietotāju par labāku atzīst tieši vārdu *kārtridžs*, un to redzam ne tikai šajā skatlogā – arī MLVV pie šī vārda nav nekādu norāžu uz sarunvalodu vai žargonu.

Kārtridžs v. *lietv.* – ‘izņemama detaļa ar pulverveida vai šķidru vielu; kasetne’. Piemēram, *uzpildīt, nomainīt kārtridžu. Ūdens filtra kārtridžs; // 'datorā ievietojams bloks ar noteiktām programmām'. Piemēram, spēļu kārtridžs.* Cilme: no angļu *cartridge*. (MLVV)

Tiesa, pie vārda *kasetne* skaidrojuma rodama arī papildinformācija, ka šis uzskatāms par jaunvārdu anglicisma *kārtridžs* vietā.

Kasetne *dsk. ģen. -ņu, s. lietv.* – ‘plastikāta konteiners, kurā iepilda printeri vai kopēšanas iekārtās izmantojamo tinti vai pulveri; kārtridžs’. Piemēram, *ielikt jaunu kasetni; // 'datorā ievietojams bloks ar noteiktām programmām'. Cilme: LZA Terminoloģijas komisijas ieteiktais jaunvārds (anglicisma kārtridžs vietā).* (MLVV)

Otrs piemērs ir vārda *nākošais* lietojums (sk. 6. attēlu). Ļoti ilgus gadus skolas latviešu valodas mācību grāmatās, tāpat arī valodas kultūras norādījumos

bija stingri noteikts: *nākošais* ir tikai tāds, kas nāk, proti, tā ir tikai lokāmā darāmās kārtas divdabja forma no darbības vārda *nākt*: *nākošais* tramvajs ir tramvajs, kas nāk (tuvojas), *nākošā* sieviete ir sieviete, kas nāk. Ar vārdu *nākamais* savukārt tika apzīmēts tas, kurš seko, iestājas tūlīt pēc kaut kā. Saskaņā ar šādu skaidrojumu sauklim vajadzētu būt *Nākamās dienas sponsors*. Patiesi, pašreizējais sauklis daudzos ir raisījis sašutumu, jo vārdu *nākošais/nākamais* šķirums ir bijis bieži sastopams piemērs dažādos valodas kļūdu testos, un lietotāju apziņā ir „iedzīts”, ka vārdu nozīmes ir stingri nošķiramas. Par to liecina arī daudzie valodas entuziasti, kas šo jautājumu iekļauj tādos apskatos kā „Izplatītākās latviešu valodas lietojuma kļūdas” (sk. <http://ex.lv>), „Piecpadsmit visizplatītākās latviešu valodas vārdu lietojuma kļūdas Latvijas politiķu leksikā” (<http://dzintarsrnacs.lv>), „Ko nozīmē vārdi Nākošais un Nākamais abi atsevišķi?” (<http://pajauta.draugiem.lv/>). Jāteic, jau 1993. gadā Inta Freimane rakstījusi, ka „valodas praksē pašreiz ir vērojama tendence regulēt adjektīvējušos divdabju *nākamais* un *nākošais* lietojumu, vairoties pēc iespējas no divdabja *nākošais* (gan labaskaņas, gan semantisku apsvērumu dēļ, ar nozīmes atšķirību): *nākamā pietura*, *nākamais gads* u. tml. Tāpat sāk dominēt *nākamais* – sinonīmijai ir tendence pāriet paronīmijā¹³, pēc tam var veidoties varianti un viens no tiem zust” (Freimane 1993, 115). MLVV nozīmes vairs šķirtas netiek. Sal:

nākamais, nākamā īp.¹⁴ – ‘tāds, kas iestājas, seko, noris tūlīt pēc kā; tāds, kas norisēs, darbosies tuvākajā nākotnē; nākošais’. Piemēram, *nākamais gads*. *Nākamā nedēļa*. *Nākamajā mirklī*. *Nākamā grāmatas lappuse*. *Gaidīt nākamo autobusu*. *Mācīt nākamos speciālistus* (MLVV);

nākošais, nākošā īp.¹⁵ – ‘tāds, kas iestājas, seko, noris tūlīt pēc kā; tāds, kas norisēs, darbosies tuvākajā nākotnē’. Piemēram, *piezvanīt tikai nākošajā dienā*. *Nākošā filmas sērija*. *Nākošā mācību stunda*. *Nākošais inženieris* (MLVV).

Kādreiz tik ļoti stingrais dalījums nu uzskatāms par zudušu vai vismaz krietni pielaidīgāku, un līdzīgas pārmaiņas notikušas arī ar citiem paronīmiem, piemēram, *personīgs/personisks*, *kopējs/kopīgs* utt. Valodas attīstību nosaka sabiedrība, valodas lietotāji, un mēs paši izvēlamies valodas līdzekļus, kas šķiet atbilstoši mūsu vajadzībām. Daži valodnieku norādījumi ir veiksmīgi iedzīvināti lietotāju runā, citi – tikai daļēji vai nemaz, un tas arī atspoguļojas reklāmas pasaulē, kurai ir jāatrod trāpīgākie, auditorijai saprotamākie un pieņemamie līdzekļi tās uzrunāšanai.

¹³ Vienas vārdšķiras atšķirīgas nozīmes vārdu vai vārdformu skaniskās un morfoloģiskās uzbūves līdzība, kuras dēļ valodas praksē tos kļūdaini mēdz lietot citu cita vietā (VPSV 2007, 287–288).

¹⁴ „Latviešu valodas gramatikā” tie raksturoti kā adjektīviskie divdabji (sk. LVG 2015, 376).

¹⁵ „Latviešu valodas gramatikā” tie raksturoti kā adjektīviskie divdabji (sk. LVG 2015, 376).

Nosaukumu locīšana

Saldējuma „Pols” reklāma 2016. gada vasarā piesaistīja sabiedrības uzmanību ar saukli *Bērniņa sākās ar Pols*. Reklāmas veidotāji bija radījuši neizpratni: vai tiešām preču nosaukumi nav jāloka?

Šajā jautājumā skaidrību viesa Valsts valodas centrs, paskaidrojot, ka, iesaistot nosaukumu teikumā, tas jāloka atbilstoši latviešu valodas gramatikas prasībām (skaidrojums publicēts ne tikai Valsts valodas centra mājaslapā, sk. „Par latviešu valodas lietojumu reklāmu tekstos”, <http://vvc.gov.lv>, bet arī vairākos ziņu portālos).

7. attēls

8. attēls

Šīs reklāmas (sk. 7., 8. attēlu) patiešām likušas atcerēties, ka latviešu valodā rakstītus nosaukumus drīkstam arī locīt. Tātad vienlīdz labi būs gan *Pērc sierīņu Kārums* un *Pērc Kārumu*, gan *Ēd saldējumu Pols* un *Ēd Polu*. Vienīgi jāatceras, ka nosaukumu nepieciešams izcelt, lai nerastos pārpratumi vai aplamas asociācijas (*Mana pirmā „Miele”*) – reklāmā, protams, nav jālieto tikai pēdiņas: šeit aplūkotajos piemēros izcēlums ir grafisks, lietoti treknināti burti vai cits šrifts.

Te rodas citas neskaidrības: tas vien, ka nosaukumam ir latviešu valodai raksturīga galotne, nenozīmē, ka tas ir lokāms, – pats vārds var nebūt rakstīts latviešu valodā, piemēram, vārds „Maxima” beidzas ar *-a*, taču tajā lietots burts *x*, kura nav latviešu alfabētā, tātad nevaram uzskatīt, ka šis nosaukums rakstīts latviešu valodā; automobiļa modeļa nosaukums „Mokka” beidzas ar burtu *-a*, taču līdzskaņa *k* dubultojošs norāda uz rakstījumu citā valodā. Jāpatur prātā, ka, ja nosaukumā ir burti, kuru nav latviešu valodā, piemēram, *x*, *y*, *w*, vai tajā lietots latviešu valodai neatbilstošs līdzskaņu dubultojošs, piemēram, *kk*, *tt*, *ss* u. tml., šis nosaukums nav uzskatāms par rakstītu latviešu valodā, tātad nav lokāms. Sarunvalodā sakām tādas frāzes kā *lešu uz Maksimu*

(lielveikalu „Maxima”) vai *Loterijā var laimēt Moku* (automobiļa modeli „Opel Mokka”), lokot nosaukumus kā latviešu valodas vārdus. Tāpat runā mēdzam pievienot nosaukumiem latviešu valodā raksturīgās galotnes, lai varētu tos veiksmīgi iesaistīt teikumā, piemēram, *Jāpaņem Svedbankā karte* (bankā „Swedbank”), *Jāpaņem Rimiša* (lielveikala „Rimi”) *karte*. Tātad valodā funkcionē varianti: oficiālais nosaukums oriģinālvalodā (piemēram, „Swedbank”, „Rimi”), kas ir nelokāms, un sarunvalodā adaptētais (*Svedbanka*) vai arī atvasinātais nosaukums (*Rimītis*), kas ir lokāmi. Nomenklatūras vārda pievienošana katram nosaukumam padarītu ikdienas saziņu sausu, izteikties vajadzētu pārāk gari, turklāt runa izklausītos nedabiska, savukārt, atstājot nosaukumus nelocītus, var rasties pārpratumi: *Jāpaņem „Swedbank” karte* (bankas „Swedbank” maksājumu karte vai maksājumu karte bankā „Swedbank?”); *Jāpaņem „Rimi” karte* (karte, kas atrodas lielveikalā „Rimi” vai lielveikala „Rimi” lojalitātes karte?). Par veiksmīgu uzskatāma saziņa, kad sarunas dalībnieki savā starpā ir sapratušies, informācija ir veiksmīgi sasniegusi adresātu un tikusi saprasta pareizi. Runājot mēs nevaram lietot grafiskus izcēlumus, tas jāpanāk ar intonāciju, arī leksiskiem līdzekļiem. Rakstos turpretim mums ir lielākas iespējas izteikties pēc iespējas precīzāk, kā arī vairāk ievērojot valodas normatīvās prasības.

Reklāmas dizaina un valodas mijiedarbe

Mārketinga speciālisti izmanto aizvien jaunus paņēmienus, lai piesaistītu mūsu uzmanību. Krāsas, vizuālu elementu kombinācijas, provokatīvi saukļi – tiek mēģināts it viss. Nereti pats reklāmas izkārtojums mums ļauj atkāpties no šķietami elementārām gramatikas normām, un reizumis tas nedz raisa jautājumus, nedz kādu tracinā.

9. attēls

10. attēls

Starptautiskais reklāmas festivāls „Golden Hammer” (sk. 9. attēlu) allaž izceļas ar asprātīgiem, pamanāmiem reklāmas plakātiem. To, protams, varam uzskatīt par likumsakarību: festivālā tiek pasniegtas balvas par reklāmu oriģinalitāti, un festivāla organizatoriem jāpievērš sevišķa uzmanība arī pašu tēlam – jābūt oriģināliem, piesaistošiem, jārūpējas par festivāla prestižu. Šī gada festivāla plakātā izmantots spogulis un uzruna *Spogulīt, spogulīt*, tātad atsauce ir uz Brāļu Grimmu pasaku „Sniegbaltīte”, kur ļaunā pamāte mēdz vaicāt burvju spogulim: „Spogulīt, spogulīt, saki man tā – kura šai zemē visskaistākā?” Plakātā nav likts komats starp vienlīdzīgiem teikuma locekļiem *spogulīt spogulīt*, taču vārdi ir atdalīti ar vertikālu līniju. Nerodas iebildumi pret rakstījumu – vertikālo līniju uztveram vai nu par atdalošo pieturzīmi, vai par grafisku spoguļa attēlojumu, tātad abpus spogulim kāds teic vārdu *spogulīt*.

Iepriekš aplūkotajā piemērā tieši šim festivālam ticis veidots plakāts. Reizēm tekstam ir „jāklausa” virsmai, uz kuras to izvieto (sk. 10. attēlu). Skatlogi mēdz būt ne tikai dažādos izmēros, no kuriem atkarīgs burtu lielums, piemērotākais šrifts, bet skatlogi tāpat kā citi logi mēdz būt vertikāli vai horizontāli dalīti ar spraisli, un šis dalījums ir būtisks noteicējs teksta izvietojumā. Izteikumā *Šeit esmu es, tava jaunā virtuve* spraislis aizstāj interpunkcijas zīmi, savukārt vārdu *virtuve* tas sadala daļās *virt-uve*, kas neatbilst nedz dalījumam zilbēs, nedz vārda pārņemšanai jaunā rindā, nedz dalījumam morfēmās (vārda *virtuve* pamatā ir vārds *virt* ‘mutuļot, vārīties’ (sk. Karulis 1992, 539), tātad vārda sastāvdaļas ir šādas: *vir-* – sakne, *-tuv-* – piedēklis, *-e* – galotne).

Ne tikai izvēlētajiem vārdiem un to kombinācijām ir nozīme – ne mazāk svarīgs ir arī teksta izkārtojums, kas var atstāt gan labu, gan sliktu ietekmi uz reklāmu. Veikaliem, kafējnīcām utt. par pārbaudījumu var kļūt skatlogs, kurā sevišķi jādomā, kādam jābūt burtu lielumam, kā sakārtot vārdus, arī zilbes tā, lai mudinātu garāmgājējus pievērst uzmanību, atcerēties šo skatlogu un iegriezties šajā vietā.

Reklāmu par veiksmīgu saucam tad, ja tā likusi mums rīkoties – pirkt jaunu produktu, pirkt vairāk jau iepriekš lietoto produktu, iesaistoties kādā akcijā, mainīt kādu no lietotajiem produktiem pret jaunu u. c. Veiksmīgā reklāmā mijiedarbojas gan forma, gan saturs – tā mūs piesaista ne vien ar krāsu, gaismu, vizuāliem tēliem un to kombinācijām, bet arī vārdu spēlēm. Reklāmā atspoguļojas dažādas aktualitātes sabiedrībā, tostarp arī valodā. Trāpīgi, asprātīgi nosaukumi, spēles ar vārdu formu un jēgu, acij tīkams un pamatots teksta izkārtojums liecina par paša ražotāja, veikala u. tml. inteligenci, cieņu pret savu preci, veicina tā prestiža celšanos mūsu, potenciālo klientu, acīs. Savukārt mums, reklāmas adresātiem, pārdomātas, rūpīgi izstrādātas reklāmas rada lielāku ticību produktam, atstāj patīkamu iespaidu par uzņēmumu un pārliecina, ka uzņēmums ciena kā sevi, tā mūs.

Avoti

MLVV – Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. Pieejams: <http://tezaurs.lv/mlvv>

Bušs, Ernstsone 2006 – Bušs, Ojārs, Ernstsone, Vineta. *Latviešu valodas slenga vārdnīca*. Rīga : Norden AB, 2006.

AkadTerm – Akadēmiskā terminu datubāze. Pieejams: <http://termini.lza.lv>

1. Bušs 2013 – Bušs, Ojārs. Īpašvārdi ekonomikā: dažas izpētes iespējas pasaulē un Latvijā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums, 17 (1). Liepāja : LiePA, 2013, 50.–55. lpp.
2. Dreijers 2016 – Dreijers, Guntars. Lingvistiskā kapitāla likloču takas Rīgas pilsētā 2014–2015. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 11. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2016, 81.–93. lpp.
3. Freimane 1993 – Freimane, Inta. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga : Zvaigzne, 1993.
4. *Izplatītākās latviešu valodas lietojuma kļūdas* [tiešsaiste], 2011 [skatīts 02.09.2016.]. Pieejams: <https://exs.lv/read/izplatitakas-latviesu-valodas-lietojuma-kludas>
5. Jurevičs 1931 – Jurevičs, I. *Preses reklāma Rīgā*. Diplomdarbs. Rīga : Latvijas Universitāte, 1931.
6. Kalnača 2009 – Kalnača, Andra. Publicistikas valoda un morfostilistika. *Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 59.–65. lpp.
7. Kamerāde 2002 – Kamerāde, Daiga. *Ieskats reklāmas psiholoģijā*. Rīga : I & P, 2002.
8. Karulis 1992 – Karulis, Konstantīns. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 2. sēj. Rīga : Avots, 1992.
9. *Ko nozīmē vārdi Nākošais un Nākamais abi atsevišķi?* [tiešsaiste], 2010 [skatīts 02.09.2016.]. Pieejams: <http://pajauta.draugiem.lv/question/list/136/33413/ko-nozime-vardi-nakosais-un-nakamais-abi-atseviski/>
10. Liepa 2011 – Liepa, Dite. *Latvijas preses valoda*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2011.
11. Ločmele 2010 – Ločmele, Gunta. Valodas līdzekļu izvēle mūsdienu latviešu reklāmā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 5. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2010.
12. Lokmane 2009a – Lokmane, Ilze. Publicistikas valodas vieta funkcionālo paveidu un stilu sistēmā. *Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 5.–13. lpp.
13. Lokmane 2009b – Lokmane, Ilze. Pārmaiņas vārda semantikā un saistāmībā reklāmas katalogos. *Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009, 89.–97. lpp.
14. LVG 2015 – *Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015.
15. *Par latviešu valodas lietojumu reklāmu tekstos* [tiešsaiste], 2016 [skatīts 02.09.2016.]. Pieejams: <http://www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/aktualitates/index.html>

16. Piecpadsmīt visizplatītākās latviešu valodas vārdu lietojuma kļūdas Latvijas politiķu leksikā [tiešsaiste] [skatīts 02.09.2016.]. Pieejams: http://www.dzintarsasnacs.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=38%3Apiecpadsmit-visizplattks-latvieu-valodas-vrdu-lietojuma-kdas-latvijas-polituu-leksik&catid=4%3Ajaunumi&lang=lv
17. Pošeiko 2015 – Pošeiko, Solvita. *Valodas un to funkcionalitāte pilsētu publiskajā telpā: Baltijas valstu lingvistiskā ainava*. Promocijas darbs. Rīga : Latvijas Universitāte, 2015.
18. Praude, Šalkovska 2015 – Praude, Valērijs, Šalkovska, Jeļena. *Integrētā mārketinga komunikācija 2*. Rīga : Burtene, 2015.
19. Rozenbergs 1995 – Rozenbergs, Jānis. *Latviešu valodas stilistika*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1995.
20. Tangeits 2011 – Tangeits, Marks. *Reklānzeme*. Rīga : Jāņa Rozes apgāds, 2011.
21. VPSV 2007 – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Atb. red. V. Skujiņa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.
22. Veide 2006 – Veide, Mārtiņš. *Reklāmas psiholoģija*. Rīga : Jumava, 2006.

VALODA UN NORMA

Dzintra Paegle

Ieteikumi valodas praksei pirmajos padomju pēckara gados (Pēc 1948. gada Latvijas Valsts arhīva un citiem materiāliem)

Valodnieki vienmēr ir rūpējušies par valodas normu ievērošanu, tas notika arī 1948. gadā, neraugoties uz Latvijas iekļaušanu Padomju Savienībā, politisko teroru un uzspiesto krievu valodas lielo ietekmi ikdienā.

Latvijas Valsts arhīvā (LVA) ir saglabājušies 8 protokoli no 1948. gada LPSR ZA Valodas un literatūras institūta atklāto sēžu protokoliem, kas veltīti valodas prakses jautājumiem. Sēdes vada jaunākais zinātniskais līdzstrādnieks Pēteris Kļaviņš (1920–2017), protokolē institūta jaunākā zinātniskā līdzstrādniece Milda Grīnfelde (1909–2000). Sēdes notiek plkst. 17.15 Skolas ielā 11–5, bet no 1948. gada rudens – Hanzas ielā 2–1. Sēdes sākumā ir labi apmeklētas, tajās piedalās no 26 līdz 42 klausītājiem, bet to saraksti nav saglabājušies. Pēc P. Kļaviņa teiktā, klausītāji ir bijuši galvenokārt dažādu specialitāšu skolotāji un rajonu izdevniecību darbinieki, un ne katru reizi protokoli ir rakstīti. Valodas prakses atklātās sēdes laiks tika sludināts laikrakstā „Cīņa”. Ir zināms, ka valodas prakses pirmā atklātā sēde ir bijusi 1947. gada 16. decembrī (sk. Cīņa 1947), pēc tam nākamā sēde – 30. decembrī un regulāri 1948. gadā līdz 1950. gada sākumam.

Pēc protokoliem var secināt, ka sēdes vadītājs nevar katru reizi atbildēt uz uzdoto jautājumu, un nākamo sēdi parasti sāk ar iepriekš neatbildēto valodas jautājumu iztirzāšanu. Tā 1948. gada 1. protokolā (LVA 1., 2. lp.) redzams, ka tiek atbildēts par vārda *līdztiesība* un vārdu savienojuma *vienlīdzība tiesībās* iederību rakstu valodā, tie tiek atzīti par pareiziem, tāpat *zeltkalis*, *juvelieris*, *juvelierizstrādājumi* nav skaužami. Atzīti arī sinonīmi *izpletņlēcējs* un *parašutists*, *finieris* un *saplāksnis*, kaut gan *saplāksnis* esot ieteicamāks. Rodas šaubas, vai vārds *parašutists* (sal. kr. *парашюумец*) iederas literārajā valodā, tas gan ievietots „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” (LLVV 6₁, 298). Sēžu darba gaita atgādina Rīgas Latviešu biedrības Valodniecības nodaļas sēžu norisi no 1933. līdz 1942. gadam, kad tās vadīja prof. Jānis Endzelins. Arī šoreiz bija iecerēts, ka šīs sēdes vadīs prof. J. Endzelīns. Tomēr, kad J. Endzelīnu kāds provocēja un atkārtoti uzrunāja par „biedru Endzelīnu”, viņš uzdeva valodas prakses sēdes vadīt P. Kļaviņam un pameta sēžu zāli.

1948. gada valodniecības sēdēs tika gan pārrunāti praktiskie latviešu valodas jautājumi, gan doti krievu valodas vārdu tulkojumi, gan skaidrotas atsevišķu vārdu nozīmes latviešu valodas tēzauram, – Valodniecības institūts vāca tam materiālus (LVAa, 2. lp.).

Pēc valodas sēžu protokolliem redzams, ka citādi nekā mūsdienās izprasti termini *vārds* un *forma*, bieži vien *vārdi* tiek saukti par *formām*, un *formveidošana* saukta par *darināšanu*, par *galotni* tiek dēvēta *izskaņa*. Lai nejauktu šo terminu lietošanu mūsdienās, šajā rakstā tie ir precizēti. Šajā laikā valodnieki izmantojuši galvenokārt vārdu *lietāt*, kas šeit saglabāts, mūsdienās ir ierasts *lietot*.

Toreizējais sēžu vadītājs P. Kļaviņš atceras, ka valodas prakses atklātās sēdes tika uzraudzītas, bieži notika pārrunas par sēdes norisi ar institūta administrāciju, piemēram, Kārlī Krauliņu, toreizējo institūta direktora vietnieku zinātniskajā darbā. Institūts ir saņēmis sūdzību no LK/b/P CK Republikāniskās Partijas skolas II kursa žurnālistiem I. Iverta un K. Bitlera, tā adresēta ZA Valodas un literatūras institūta direktoram prof. Dr. Andrejam Upītim. Abi studenti ziņojuši, ka atklātās valodniecības sēdes neesot rūpīgi sagatavotas, ka tajās neaplūkojot kādu noteiktu tēmu. Sūdzību izskatīja institūta zinātniskajā padomē, un turpmāk ieteikts – katru atklāto valodas prakses sēdi sākt ar referātu, resp., ziņojumu, par kādu jautājumu, kas saistīts ar institūta zinātnisko darbu, un tad to apspriest, kā arī vērtēt dažādus tulkojumus, „sevišķi ievērojot jaunās padomju sociālistiskās iekārtas dzīvē radušos jaunus jēdzienus, to apzīmējumus un izteiksmes konstrukciju” (LVA, 3. lp.).

Turpmāk, kopš 1948. gada 27. janvāra, gandrīz katra atklātā valodas prakses sēde tiek sākota ar kādu noteiktu referātu: 27. janvārī „Par prepozīcijas *pie* lietāšanu” referē laborante Mirdza Plūme (1918–1948), 10. februārī „Par prepozīciju *apakš, zem, pirms* un *priekš*” – vecākā zinātniskā līdzstrādniece Elfrīda Šmite (1909–1989), 23. martā „Par prepozīciju *uz*” – vecākā zinātniskā līdzstrādniece Milda Lepika (1890–1976), 26. oktobrī „Par izskaņas *-šana* un *-ums* lietāšanu” – jaunākā zinātniskā līdzstrādniece Mērija Saule-Sleine (1895–1982). Protokolos konspektīvi atklāti galvenie atzinumi, pēc tiem varam spriest par nostādņēm valodas prakses jautājumos, nedaudz tās aplūkosim.

Priekšlasījumā M. Plūme atgādina par prepozīcijas *pie* nozīmi un min piemērus ar nevēlamu vārdu savienojumu lietošanu, izmantojot J. Endzelīna „Dažādas valodas kļūdas” (Endzelīns 1928). Pēc norādīšanas uz nevēlamām konstrukcijām, tādām kā *nākt pie atziņas, pie naudas saņemšanas, pievest piemērus, pielaist kļūdas* u. c., kāds no sēdes dalībniekiem iebilst: „Ja citās valodās (krievu, vācu) lietā šādu *pie-*, tad arī latviešu valodā *pie-* būtu lietājams.” Šādu iebildumu referente novērtē asi, sakot, ka „*pievest piemērus* lietā plaši,

tas vēl neliecina, ka šī forma ir laba. Latviešu valodā nevajadzētu lietāt šās sen jau izlabotās valodas kļūdas" (LVA, 4. lp.). Pret šādu M. Plūmes argumentu arī mūsdienās nevarētu būt iebildumu.

E. Šmite 1948. gada 10. februārī (LVA, 8., 9. lp.) stāsta par prepozīciju *apakš* un *zem* vietas nozīmi latviešu valodā un aizrāda uz nepareizu prepozīcijas *zem* lietojumu, kas radies pēc vācu *unter* un krievu *нод* ietekmē – *lūgums iesniegts zem Kalniņa vārda* (ar *Kalniņa vārdu*); *grāmata iznākusi zem virsraksta* (ar *virsrakstu*); *zem tā jāsaprot kas cits* (ar *to jāsaprot kas cits*); *viņš uzskata to zem sava goda* (*viņš uzskata to sev par negodu*), kas aprakstīti J. Endzelīna un V. Rūķes valodas prakses ieteikumos (sal. Endzelīns 1928; Rūķe 1940). E. Šmite piebilst, ka augšzemnieku dialektā prepozīciju *zem* lieto laika nozīmē krievu valodas ietekmē, piemēram, *zem vecuma* (*нод чмарочмь*), kas literārajā valodā peļami. Prepozīciju *pirms* saikļa funkcijā nedrīkst lietot ar infinitīvu kā krievu valodā, bet tikai ar indikatīva formu: ***pirms atbildēt uz jautājumu, jāapdomājas*** (nepareizi!), ***pirms atbildu uz jautājumu, jāapdomājas*** (LVA, 9. lp.).

Milda Lepika vada pārrunas par prepozīcijas *uz* lietošanu, jo „arī to daudzkārt lieto nevietā vai arī bez iemesla vajā” (LVA, 19. lp.). Tā kā arī tagad prepozīcijas *uz* lietošana sagādā grūtības, M. Lepikas uzstāšanos atstāstīsim plašāk. Viņa sāk ar prepozīcijas *uz* pamatnozīmju atklāšanu: ***likt grāmatu uz galda*** (ar ģenitīvu), bet ne ar akuzatīvu kā dažās izloksnēs, ar akuzatīvu virzības nozīmē – ***braukt uz tirgu, uz ārstu***. Tiek minēti arī lietojami izteicieni ***uz miršanu, uz pārkonu, lietu, uz savu nelaimi saraujas, uz cita – izstiepjās***. Prepozīcijai *uz* ir laika nozīme: ***uz rīta pusī, uz svētkiem, uz nedēļu, parakstīt līgumu uz desmit gadiem, notiesāts uz desmit gadiem***. Tad tiek jautāts: „Kā pareizāk: ***kasē uz 1. aprīli ir Rbļ. 500.*** – vai ***1. aprīlī kasē ir Rbļ. 500?***” „Abi izteicieni pareizi. Pirmais konstatē kases saturu 31. martā, kasi slēdzot, un pirmā aprīlī to atveŗot; otrs nemaz nenosaka pārbaudes brīdi.” (LVA, 16. lp.) Tālāk M. Lepika iesaka nevaŗīties no prepozīcijas šādos izteicienos – ***atbildēt uz kairekļiem, reaģēt uz apkārtnes iespaidiem, atsaukties uz partijas aicinājumu, atbildēt uz jautājumu***. Aicināt var ***kāzās*** un ***uz kāzām***, kas lietojami ar vienādu nozīmi. Ir minēti daži gadījumi, kad *uz* nebūtu lietojams – „***interese nav uz***, bet gan ***par darbu; pelnīt nevar uz kaut ko***, bet ***ar kaut ko***; ***reizināt, dalīt ar skaitli; pārcirst uz pusēm***, bet – ***divās daļās***; ***nevis uz šādiem noteikumiem***, bet ***ar šādiem noteikumiem***; ***nevar mainīt uz kaut ko***, bet ***pret kaut ko***; ***nevis uz priekšlikumu*** vai ***pavēli kaut ko darīt***, bet ***pēc priekšlikuma, pavēles*** vai ***paklausot priekšlikumam*** vai ***pavēlei kaut ko darīt***” (LVA, 16., 17. lp.). Valodniece noraida tādus izteicienus kā – ***uz visstingrāko aizliegt, uz visātrāko padarīt***. „***Aizliegt var stingri jo stingri*** vai ***vienkārši stingri; padarīt kaut ko, piem., pašūt apģērbu var cik vien ātri iespējams***.” Tālāk M. Lepika stāsta par verbu darinājumiem ar priedēkli *uz-* un aizrāda, ka vārds ***uzteikt***

nozīmē 'slavēt', bet *dzīvokli* vai *vietu var atteikt; kandidātus neuzstāda*, tos var *minēt, nosaukt* vai *izraudzīt*.

M. Saule-Sleine referātā „Par pied. -šana un -ums lietāšanu” izvērsti aplūko šīs izskaņas no vārddarināšanas viedokļa, rādot atšķirību šo darinājumu nozīmēs, tā substantīviem, kas darināti ar -ums no verbiem, ir pabeigtības nozīme, piemēram, *paldies saku māmiņai par agro cēlumiņu*. Kā pretstats šiem substantīviem ar -ums ir darinājumi ar -šana, kas nosauc neierobežotu, ilgstošu darbību: *strādāšana, rakstīšana, domāšana, prātošana, runāšana*. „Daudzskaitļa formas *strādāšanas, laupīšanas, aizkavēšanas* nav ieteicamas. [...] Labā valodā substantīvi ar -šana lietojami tikai vienskaitlī: *vēlēšana, spīdzināšana, izmeklēšana, laupīšana* (*laupīšanas* būs ieviesusies formas *zādzības* ietekmē), *apcietināšana*.” (LVA, 23., 24. lp.)

Liela daļa no atklāto sēžu laika tiek pavadīta, atbildot uz klausītāju jautājumiem par valodas lietošanu. Tā 1948. gada 13. janvārī (1. protokols) tiek izskatīti 29 jautājumi, bieži ir prasīts pēc padoma par atsevišķa vārda vai frāzes iederību valodā vai vārdu pareizrakstību, bet vismaz 10 reižu šajā sēdē ir jautāts, kā tulkot atsevišķus krievu valodas vārdus.

Lai uzzinātu, kuri valodas jautājumi klausītājiem bijuši neskaidri, analizēsīm uzdotos jautājumus kopā ar atbildēm, sakārtotus tematiski un alfabētā pēc skaidrojamā vārda. Raksta autores komentāri pievienoti pēc P. S. – *post skriptum*. Šādi komentāri nav pievienoti, ja vārdu vai vārdu savienojumu lietojums mūsdienās neatšķiras.

Atsevišķi vārdi

Runājot par vārdiem *attiecsmes* un *attiecības*, katram vārdam sava nozīme: *attiecsmes* 'izturēšanās pret kaut ko', *attiecības* 'savstarpēja darbība, sakari' – *kapitalistiskās attiecības sabiedrībā* (LVA, 2. lp.). P. S. Vārds *kapitals* (arī *kapitalistisks*) rakstīts ar īsu *a* pēc toreizējiem svešvārdu rakstības nosacījumiem, kas apstiprināti 1946. gada 5. jūnijā: „Vienkāršības dēļ svešvārdos garumi apzīmējami tikai lokāmās galotnēs, bet ne saknēs un piedēkļos.” (Noteikumi 1946, 2. pants.) *Kapitals* ar īsu *a* ir arī tā laika vārdnīcās (LKV 1948, 178; LVPV 1951, 84), bet iepriekš, piemēram, 1926. gada „Svešvārdu vārdnīcā” – *kapitāls* (SV 1926, 61, 62).

Augsna vai *augšne*? – Labāks vārds *augšne*. *Augsna* varētu nozīmēt augšanu (kā *lūgšana* – *lūgsna*). (LVA, 5. lp.)

Vārdi *augšup, lejup*. Arī *mājup*. Cik tālu var iet? Vai arī *zvaigžņup*? Lercham-Puškaitim ir forma *kājup* (iet kājām). Dzejoļos sastopam arī *sauļup*. (LVA, 2. lp.)

Īstenībā šās ir saliktas formas: substantīvs vai adjektīvs + postpozīcija *-pi*. Šis *-pi* ir citādas cilmes kā *-pie*. Vairāk nekā latviešu valodā šo postpozīciju sastop leišu valodā. Sevišķi plaši Lietuvas austrumu daļā. Formas, kas beidzas ar *-p* lieto: 1) atbildot uz jautājumu *kur?*, apzīmējot vietu, kur kaut kas atrodas vai notiek; 2) atbildot uz jautājumu *kurp?*, apzīmējot vietu uz kuru vērsta darbība vai kustība: *galop(i)*; 3) arī laika nozīmē. Latviešu valodā šādas formas ar *-p* sastop tikai kā adverbus: *kurp, turp, savrup* (*u* te noteikti īss, vārds ar metatezi no *savrup*). Ja tagad runā *kur savrūp*, tad te ir izlokšņu forma, kur saka arī *kūr, tūrp* utt.). Šās formas, kā *augšup, lejup, vienup, otrup* (Dunalkā *vienuop, uotruop*) ir viensk. ak. + postp. *-pi. augšuop* – te vēl akuzatīva galotne nav saīsināta. Formā *kājup* īstenībā pamatā daudzsk. ģen. + *-pi* un pēc viena parauga tad nu darināts arī *zvaigžņup, sauļup* (saule gan tikai viena!). Lietājama arī forma *ārup*, ko min jau Bilensteins. Norāda virzienu. (5. protokola 13.,14. lp.)

Bundža // *kārba* // *skārdene*; *burka* – pieņemams, *bundža* – būtu lietājams. Var sacīt arī *kārba*, 1940. gadā proponēta *skārdene*. (LVA, 4. lp.)

Ciena vai *cieņa*. Var teikt abējādi. *Cieņa* var nozīmēt arī pacienāšanu. Arī mielastu. Mielasta nozīmē var lietot arī vārdu *cienas*. *Cienība* (*tev ir cienība ļaužu acīs*) – var lietot ar pasīvu nozīmi (*tiek cienīts*). (LVA, 14. lp.)

Anatomijā lietā terminu *daiva* latīņu 'lobus' nozīmē. Vārds nozīmē daļu. (Agrāk šo *lobus* tulkoja ar vārdu *lēvars*.) (LVA, 5. lp.)

Dastošana 'koka caurmēra izmērīšana, mežkopībā'. Ir speciāls *dastmērs*, ar kuru mēri koka tilpumu. (LVA, 25. lp.)

Dējklis vai *dējoklis*? – *Dējoklis* nebūtu iespējams, jo nav verba *dējot*. (LVA, 5. lp.) P. S. Zooloģijas terminoloģijā pieņemts – *dējklis* 'cauruļveida orgāns olu dēšanai (zivīm, kukaiņiem)' (LLVV 2, 296).

Kāda starpība starp *dotumi* un *dotības*? *Dotība* – 'данность', *dotumi* – 'данные' (LVA, 10. lp.). P. S. Šo vārdu nozīme ir precizēta 1959. gada „Krievu-latviešu vārdnīcā”: *данность* – *dotība* (*esatība*), *данные* – *dati*, ziņas, valodas fakti (*dotumi*), dsk. *dotības*, piemēram, *labas balss dotības* (KLV 1959 I, 319).

Ieskaite – pati akcija, *ieskaits* – ieraksts (LVA, 9. lp.). P. S. Mūsdienās abās nozīmēs lieto vārdu *ieskaite*.

Iežmauga vai *iežmaugs*, un kāds te būtu verbs? – Var lietot abus vārdus. Verbs – *iežmaugt*. (LVA, 10. lp.)

Izaugs vai *izaugums*, *izaugs* nebūtu lietājams. Varētu lietāt *izaugums* vai īsāk: *izauga*. Medicinā sastopams vārds *izaugnis* (*kaula izaugnis*). *Blakus izaugums* vai *blakus izauga*. Jāsaka pareizi: *blaku izaugums* un *blaku izauga* (tāpat kā *līdzteku līnija*). (LVA, 4. lp.) P. S. Vārds *medicina* ar īsu patskani *i* vārda

beigu daļā, pēc 1946. gada pareizrakstības nosacījumiem (LVPV 1951, 115). Termins *izaugnis* nav ieviesies, to neizdevās atrast arī K. Rudziņa medicīnas terminu vārdnīcā, tur šajā nozīmē lietots termins *izaugums*, piemēram, *osteo/chondrophytum*, [...] *osteohondrofīts* 'izaugums, kurā ir kaulaudi un skrimšļaudi' (Rudzītis 1977, 209).

Vai var lietāt vārdu *īstenot realizēt* vietā? – Labs vārds. (LVA, 2. l.p.)

Kultorgs un *kultordze*? Prof. Endzelīns agrāk no *komsorga* atļāva darināt siev. dz. vārdu *komsorga* un *komsordze*. Sēdes dalībnieki iebilst, ka vajadzētu nelietāt saīsinātu vārdu salikteņus. (LVA, 21. l.p.) P. S. Zilbju salikteņi ieviesās ar krievu valodas starpniecību, kaut arī nevēlami, tie tiek lietoti arī mūsdienās.

Agrāk rakstīja *Mandžūrija*, tagad ar č – *Mančdžūrija*, laikam krievu valodas ietekmē (LVA, 10. l.p.). P. S. Vārds *Mančdžūrija* (sal. kr. *Маньчжурия*) ir ticis rakstīts vismaz no 1948. gada līdz 1958. gadam, tā ir „Latviešu-krievu vārdnīcā” (LKV 1953, 730), bet J. Lojas 1948. gada vārdnīcā *Mandžūrija* (LKV 1948, 229). *Mandžūrija* – H. Bendika „Svešvārdu pareizrakstības vārdnīcā” (SPV 1958, 84) un „Krievu-latviešu vārdnīcā” (LKV 1959, 1069), arī tagad raksta *Mandžūrija* (LVPPV 1995, 919; LPA 2008, 308).

Kā rakstīt: *troleibuss* vai *trolejbuss*? – Tā kā ir *žokejklubs*, *volejbols*, – tad *trolejbuss*. (LVA, 14.a, 18. l.p.)

Vai latviski ieteicams sacīt *mazpamazām*? Ieteicams: *pamazām*. (LVA, 2. l.p.)

Paidagoģija un *paidagoģika*, katrs vārds ar citu nozīmi: *paidagoģija* 'audzināšana', *paidagoģika* 'mācība par audzināšanu' (LVA, 1. l.p.). P. S. Vārds *paidagoģija* cēlies no grieķu *paidagōgia* (SV 1926, 115). J. Endzelīns ieteica svešvārdus runāt un rakstīt pēc iespējas tuvāk oriģināla izrunai un rakstībai – *paidagoģija*, šie noteikumi tika mainīti ar 1946. gada 5. jūnija lēmumu: „No grieķu valodas cēlušos svešvārdos divskaņa <ai> vietā latviešu valodā lietot burtu <e> (*pedagogs*, *estētika*, *arheoloģija* u. c.).” (Noteikumi 1946, 4. panta d) punkts) Šajos jautājumos un atbildēs saglabāta vēl „vecā” tradīcija, bet vārdā *paidagoģika* pirmā zilbe *pai-* saglabāta no iepriekšējā perioda pareizrakstības noteikumiem, kādi tie bija pirms 1946. gada. Pedagoģijas vēstures zinātniece Iveta Ozola ir noskaidrojusi, ka Latvijā 20. gs. 20.–40. gados ir mēģināts nošķirt terminus *pedagoģika* 'audzināšanas teorija' un *pedagoģija* 'praktiskā audzināšana jeb audzināšanas māksla', bet tie nenostiprinājās pēckara gados (Ozola 2015, 25–29). Vārds *pedagoģika* ir 1948. gada vārdnīcā (LKV 1948, 312), *pedagoģija* – 1951. gada „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā” (LVPV 1951, 144), mūsdienās vārdu *pedagoģija* lieto ar nozīmi 'zinātne par audzināšanu, audzināšana'.

Jāsaka tikai **pašreiz** (akuz. *pašu reizi*) (LVA, 20. lp.).

Personīgs 'kam personas īpašības', *personisks* 'kādai personai piederīgs' (LVA, 10. lp.). P. S. Šie adjektīvi ir ar tuvu nozīmi, bieži vien praksē tos lieto kā variantus. Semantisku šķirumu ir meklējusi leva Celmiņa (1902–1991), M. Saule-Sleine u. c. (Celmiņa 1948; Saule-Sleine 1965, 77–85; Saule-Sleine 1967, 115–128).

Personīgi biedrs Staļins – pareizi: *biedrs Staļins pats* (LVA, 18. lp.).

Vai rakstāms *priekšvārds* vai *priekšvārdi*? – Te nozīmes starpība: *priekšvārdi* – tikai daži vārdi, priekšvārds 'ievads'. Iespējams, tas ir klausītāja viedoklis. (LVA, 12. lp.) Komentārs par šo jautājumu ir nākamajā sēdē: *priekšvārds* vācu *Vorwort* nozīmē latviešu valodā nebūtu atzīstama forma, – mēs viensk. nemēdzam lietot ar kollektīvu nozīmi (LVA, 14. lp.). P. S. Padomju laikā nostiprinājās vienskaitļa forma *priekšvārds* – 1. 'rakstīts ievads, ievadvārdi'; 2. 'personas vārds' – *priekšvārds* un *uzvārds* (sk. LLVV 6₂, 387), *priekšvārds* arī 1948. gada vārdnīcā (LKV 1948, 339). Mūsdienās lieto abējādi. Vārds *kolektīvs* (sal. *kollektīvs*, *kollektīvus*, SV 1926, 70) pēc 1946. gada pareizrakstības noteikumiem rakstāms – *kolektīvs* (LKV 1948, 190; LVPV 1951, 90).

Sarokoties, vai var lietot arī vārdu *sarocīties*? – Labāk: *sarokoties*; *sarocīt* tautasdziesmās nozīmē to pašu ko sagūstīt (LVA, 14. lp.).

Simboliski (no *symbols*) un *simbolistiski* (no *symbolists*), – simbolistu garā (LVA, 20. lp.). P. S. Mūsdienās šajās nozīmēs lieto vārdu *simbolisks*, -i (SV 2005, 541).

Vai latviešu valodā lietājams vārds *skribents*? – Jā. (LVA, 11. lp.) P. S. Vārdam *skribents* ir nievājoša nozīme – 'publicists, žurnālists (parasti ar zemu kvalifikāciju, nenopietns, paviršs)' (LLVV 7₁, 544).

Vai latviešu valodā *slēga* vārda vietā labāk lietot vārdu *aizvērtņi* – Jā, ieteicamāk nekā *aizvirtņi*. (LVA, 12. lp.)

Periodikā ļoti bieži sastopams vārds *šodien* 'tagad' nozīmē, piem., *Vācijas stāvoklis šodien*. – Pareizi jāsaka: *pašreizējais* vai *tagadējais Vācijas stāvoklis*. (LVA, 19. lp.) P. S. Par *šodien* neiederīgu lietošanu latviešu valodā arī Rasma Grīse (Grīse 1965, 91–93).

Laikrakstos lasām: pārraidi *translē* Maskava – tāda vārda *translēt* nemaz nav un nevar būt. Varētu teikt: *pārraida* Maskava. (LVA, 14. lp.) P. S. Vārds *translēt* tomēr ieviesās, *translēt* (kr. *транслировать*) (SV 2005, 609).

Uzzināt vai *izzināt*? Vai *uzzināt* nav radies krievu val. ietekmē? Šo vārdu nozīmē ir starpība. Piemēram, *es uzzināju, kur viņš dzīvo*, un *es izzināju, kur viņš dzīvo*. (LVA, 2. lp.) *Uzziņa* – var tulkot ar krievu vārdu *справка*; *izziņa* – filozofijas termins (LVA, 2. lp.). Nākamajā sēdē tiek jautāts: „Vai šis vārds nav krievisms?” Atbilde noraidoša. (LVA, 4. lp.) P. S. 1952. gadā Rūdolfis Grabis (1906–1996)

vārdu *izziņa* komentē šādi: „[...] *uzziņa* – *справка*, kurai tagad blakus radies otrs vārds – *izziņa*.” (Grabis 1952, 34)

Kā pareizi teikt: *vēlēšana* vai *vēlēšanas*? – var iztikt ar vsk. formu, jo ir viena pati *vēlēšana*. (LVA, 11. lp.) P. S. Lietojami abi vārdi, bet šeit konteksts neskaidrs, *vēlēt* – *vēlēšana*, *deputāta (ie)vēlēšana kavējas*, *jāorganizē vēlēšanas* (dsk.).

Vienzilbīgs, *vienzilbīks* vai *vienzilbes* vārds? – Tikai *vienzilbes* vārds. (LVA, 12. lp.) P. S. Vēlāk valodas terminu vārdnīcās ieteikti *vienzilbes vārdi*, *vienzilbīgs vārds* un *monosillabīks vārds* (VTV 1963, 134; VPSV 2007, 450).

Vārda *viļķis* vietā ieteicams lietot *velkamais* (LVA, 12. lp.). P. S. „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” un „Latviešu pareizrūnas un pareizrakstības vārdnīcā” ir iekļauts vārds *viļķis* (LLVV 8, 494; LVPPV 1995, 856).

Vai var atzīt jaundarināto vārdu *visskats* (enface)? *Visskats* – skats visapkārt. Ieteic šai nozīmē lietot *pretsejis* vai *pretsejā*. (LVA, 10. lp.) P. S. Nevieni no šiem vārdiem nav ieviesies, ir gan vārds *pretskats* ar citu nozīmi (LLVV 6₂, 364).

Kuru vārdu var lietot *zupas* vietā? – *Vira*. Bet ar *viru* visos gadījumos diezin vai varēs iztikt. (LVA, 14. lp.) P. S. *Vira* un *zupa* ir sinonīmi.

Žaunbārkstis? Nav īsti saprotams, vai tas ir kāds dzīvnieks – *žaunbārkstis*. Laikam domātas *žaunu bārkstis*. Kāds sēdes dalībnieks paskaidro, ka zooloģijā un medicīnā ir ieviesies termins – *skrimšļa zivs*. (LVA, 5. lp.) P. S. Tagad lieto terminu *skrimšļzivis*.

Vārdformas

Biedri! – vai vokatīva forma no vārda *biedrs* nevarētu būt *biedri* – labskaņas dēļ? Vokatīvu no vārda *biedrs* nebūtu ieteicams rakstīt ar *-i*: *biedri!* – Runājot šo *-i* varētu lietāt. (LVA, 25. lp.) P. S. Vārda *biedrs* vokatīva skaidrojums rodams „Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā”: „Kā 1. deklinācijas lietvārdam tam vokatīvā būtu iespējama vai nu bezgalotnes forma *biedr*, vai arī nominatīva forma *biedrs*. Tā kā bezgalotnes forma nav ērti izrunājuma un nominatīva forma vokatīva funkcijā nav parasta, tad literārajā rakstu un runas valodā ir nostiprinājusies forma *biedri*, kas ir vokatīvs no šā vārda izlokšnēs sastopamās formas *biedris* ME.” (MLLVG I, 411)

Kāda forma pareiza: *glābsit* vai *glābsiet*? Ieteicama: *glābsit*. (LVA, 1. lp.) P. S. Vienkāršās nākotnes dsk. 2. pers. galotni *-it* ieteica J. Endzelīns 1907. gada K. Milēnbaha un J. Endzelīna „Latviešu gramatikā” (EM Lg 1907, 64, 70). Nākotnes dsk. 2. pers. galotnes *-it* un *-iet* norāda MLLVG I, bet skolu latviešu valodas mācībās galotni *-it* kopš 1953. gada liek iekavās kā mazāk ieteicamu

(Jankevics 1953, 162–170), savukārt vēlāk, līdz pat 20. gs. 90. gadu sākumam, neuzrāda vispār. Tagad nākotnes dsk. 2. pers. galotne *-it* ir atjaunota (par to sīkāk sk. Paegle 2003, 93). J. Loja 1948. gadā ieteica nākotnes 2. pers. veidot ar galotni *-it (-iet)* (KLV 1948, 490).

Kad verbu tagadnes 2. pers. jāraksta *-i?* – [Galotne *-i*] verbiem, tagadnes *o*-celmiem ar iespraustu nāseni, kam sakne beidzas ar *-p, -t, -d*: *topi, proti, rodi*; tagadnes *o*-celmiem vai *jo*-celmiem, kam infinitīvs beidzas ar *-ēt*: *tu peldi, tu dusi, tu tīci*; tag. *ā*-celmiem: *tu saki, tu dari*. (LVA, 2. lp.)

Bieži sastopam pagātnes formu *nogūlās*. – Pareiza forma ir *nogulās*. (LVA 2. lp.) P. S. Mūsdienu vārdnīcas uzrāda abus gramatiskos variantus: pag. *gūlos, gūlāties, gūlāties* vai *gulos, gulāties, gulāties* (LVPPV 1995, 255).

Noris vai *norisinās* – *noris*, īsāka forma. Debates *norisēja* (*noritēt* ir konkrētāka nozīme). (LVA, 9. lp.)

Otrs // otrais – Rakstu valodā ieteicama forma *otrs*. Vienīgi, runājot par valdniekiem, būtu jāsaka: *Nikolajs Otrais, Katrīna Otrā*. (LVA, 1. lp.) P. S. Šāds viedoklis ir arī J. Endzelīnam: „Kārtas skaitleņus palaikam lietā ar noteikto galotni. Tikai forma *otrs* parastāka nekā f. *otrais*. To liecina arī vecie teksti. Tā, piem., katechismā gan runā par pirmo, trešo utt. bausli, bet blakus par – otru bausli. Tas pats vērojams ar lš., pr. un vecģermāņu valodās.” (Endzelīna atbildes 2001, 176 (500, 2)). P. S. Mūsdienās parastāka regulāra kārtas skaitļa vārda forma ar noteikto galotni – *otrais*, tikai atsevišķos gadījumos lieto ar nenoteikto galotni, piemēram, *viena roka, otra roka, viens otrs*.

Sapns vai *sapnis* – pareizāka forma būtu *sapnis* (LVA, 9. lp.).

Sintakse, stils

Ameboida šūnas, labāk: *amebveida šūnas*, tāpat *hitinoida šūnas* – *hitinveida vielas* ‘vielās, kas līdzīgas hitinam’ (LVA, 5. lp.). P. S. Pēc 1946. gada pareizrakstības nosacījumiem – *ameba* (LVPV 1951, 14), tagad – *amēba* (SPV 1958, 11; LVPPV 1995, 61).

Cīnīties ar vai *pret diktaturu?* – Ar *pret* iegūstam lielāku precizitāti. (LVA, 25. lp.) *Cīnīties ar ko* vai *pret ko?* Te būs nozīmes nianse, piem., *jācīnās ar nesekmību pret palikšanu otru gadu tai pašā klasē*. Biežāk būs jālieto *pret*. Lietošanu izšķir katrā individuālā gadījumā. (LVA, 9., 10. lp.)

Dzīvnieki vairojas ar olām, nevis *no olām* (LVA, 5. lp.).

Attaisnojošs iemesls – slimība ir iemesls attaisnot. No klausītājiem: „Ja mums ir atstāts legāli *radošs darbs*, vai tad nevar atstāt arī *attaisnojošu iemeslu?*” (LVA, 21. lp.) – „Pilnīgi iztikt bez divdabjiem ar izskaņu *-ošs*, kas veidoti

no transitīviem verbiem, nevarēs. Tomēr, kur vien var, no formas *attaisnojošs* būtu jāvairās. Virsrakstos šo *attaisnojošs* varētu paturēt.” (LVA, 24. lp.)

Kā labāk: *attiecībā uz* vai *attiecoties uz*? Labāka konstrukcija ar verbu – *attiecoties uz*. (LVA, 4. lp.)

Anna un Marta *atnākuši* // *atnākušas* ciemā. – Var lietot abējādi. (LVA, 12. lp.)

Ēdiens ir briesmīgi labs, vulgāri, bet nav nepareizi (LVA, 10. lp.).

Bonierēt grīdu – *bonēt* – tāpat kā vācu *studieren* – *studēt*, tā *bonierēt* – *bonēt* (LVA, 14. lp.). P. S. Tagad saka: *vaskot grīdu*.

Gremojamie organi vai *gremotājorgani*? Jāsaka *gremojamie organi*, tāpat kā *kukaiņa laizāmās, sūcamās, graužamās mutes daļas*. (LVA, 5. lp.) P. S. Pēc 1946. gada pareizrakstības nosacījumiem – *orgāns* (LVPV 1951, 35), bet no 1957. gada 26. decembra – gan *organs*, gan *orgāns* (SPV 1958, 56). 1967. gada Pareizrakstības komisijas atzinumos norādīts, ka par vienīgo rakstījumu atzīstams *orgāns* (Porīte 1967, 180).

Kā labāk sacīt: *homogena masa, vienāda masa* vai *vienveida masa*? – leteicams lietāt: *vienveida masa*. (LVA, 5. lp.) P. S. Mūsdienās lieto terminu *homogēns* ‘viendabīgs’ (LLVV 3, 206).

Vai *dzīvnieku grupa, kuŗā ietelp...*? – Labāk: *dzīvnieku grupa, pie kuras pieder...* (LVA, 14. lp.)

Vai var teikt: *divu gadu ilgs darbs*? – Var. (LVA, 18. lp.)

Notikumi *izsauc* sarežģījumus, – jāsa *notikumi radīja...* (LVA, 2. lp.)

Vai *īpatnējā svara* vietā var sacīt *īpatsvars*? – Var. (LVA, 4. lp.)

Jūs, direktor, esat to *izdarījis*? Vai, jūs, direktor, esat to *izdarījuši*? Iebildumi nav ne pret vienu formu. (LVA, 10. lp.) P. S. *Jūs*, attiecinātu uz vienu personu un izmantotu par pieklājības uzrunu, kādu laiku lietoja arī ar verba divdabi daudzskaitli (EM Lvm 1921, 270) – *Kārli, Jūs esat atnākuši līdz robežai*.

Limfmezgli – labāk: *limfu mezgli* (LVA, 5. lp.). P. S. Tagad lieto salikteni – *limfmezgls* (LVPPV 1995, 425).

Amebas *pārtiek* no baktērijām – nevis amebas *pārtiek ar* baktērijām (LVA, 5. lp.). P. S. Par *ameba* un *amēba* sk. iepriekš!

Saikļa [palīgverba – Dz. P.] *ir* lietošana – gandrīz stila lieta. *Vairumu sava darba (ir) publicējis*. (LVA, 12. lp.) P. S. Palīgverba *būt* nullforma īstenības izteiksmes saliktās tagadnes 3. personā ir fakultatīva, piemēram, *naktī sasniedzis pirmais sniegs*, tā iespējama arī citās izteiksmēs (sk. LVG 2015, 465).

Labāko bērnu grāmatu konkurss – te gan pārpratuma nevar būt, ka runa ir par *bērnu grāmatām* (LVA, 21. lp.).

Vai var *piekāpties tēvam* vai *piekāpties tēva priekšā*? – Vairoties no vārda *priekšā*, radies – *piekāpties tēvam*. (LVA, 18. lp.)

Pievest piemērus – *jāsaka minēt piemērus* (LVA, 2. lp.).

Tā sauktais un tā saucamais. Abas formas lietājamas. (LVA, 4. lp.)

Skaita par pienākumu – *jāsaka: uzskata par pienākumu* (LVA, 2. lp.).

Vēža spēles vai maigles? – Var sacīt abējādi. Tikai ne *grieznes!* (LVA, 14. lp.)

Starp iedzīvotājiem // iedzīvotāju vidū? – Var abējādi. (LVA, 18. lp.)

Vai pareizi: *tēva mīlestība uz dēlu vai pret dēlu*? Var lietot abas konstrukcijas, jo *uz* lietošana, apzīmējot psihisku parādību, ir pareiza, tāpat kā *kāre uz medu*. (LVA, 14. lp.) P. S. Sal. *psiche*, gr. *psychē* 'dvēsele' (SV 1926, 140) un *psihe* (LVPV 1951, 156; SV 1958, 63).

Viņi ir pārgājuši uz tu. – Var teikt (tāpat kā *var pāriet uz otru pusi*). (LVA, 14. lp.)

Vai ir pareizi: *vara pāriet uz vīrieti?* – Ir pareizi, tirā vietas nozīme pāriešanai. (LVA, 20. lp.)

Vienā vai kādā jaukā vakarā? – Labāk: *kādā jaukā vakarā*. (LVA, 17. lp.)

Kā teikt: *taisnes krustojas 120° leņķī* vai *krustojas zem 120° leņķa*? – Jāsaka: *taisnes krustojas, veidojot 120° leņķi*. (LVA, 14. lpp.)

Ortogrāfija

Līdzskaņu dubultošana svešvārdos. – Valodnieki atzīst svešvārdos vienīgi nāseņu un plūdeņu dubultošanu. *Hese* rakstāms ar vienu *-s-*, nevis *Hesse*. (LVA, 5. lp.) P. S. Vārds *Hese* (*Hesse*) minēts arī 1946. gada pareizrakstības noteikumos (Noteikumi 1946, 4. panta h) punkts).

Spirkstošs vai *spirgstošs*? – Jāraksta *sprigans* un *spirkstošs*. Te ir gan vienas saknes vārdi (*sprīkstēt // sprīdzēt*) – forma *spirkstošs* no *sprīkstēt*, *sprigans* – no *sprīdzēt*. (LVA, 20. lp.) P. S. Mūsdienu vārdnīcas uzrāda darbības vārdus *sprīdzēt* (LLVV 7₂, 143) un *sprīkstēt* (LLVV 7₂, 146), un no tiem var veidot divdabju formas ar *-ošs*.

Kā jāšķir vārds *instrumentālis* [pārnēsot jaunā rindā]? – *in-strumentālis*, tāpat kā *de-klinācija*. Vispār svešvārdos, vārdu šķirot, jāievēro, vai tas nav saliktenis. (LVA, 25. lp.)

Kad raksta *Dzimtene*, kad – *dzimtene*? Šis jautājums nav skaidrojams no valodas viedokļa. Izceļot šo vārdu, rakstām to ar *D*. Autors pats te izšķir rakstību. (LVA, 20. lp.)

Šķirti rakstāmi vārdi

Bojā eja jāraksta atsevišķi (LVA, 1. lp.). P. S. Mūsdienu vārdnīcās uzrāda gan kopā rakstāmu vārdu savienojumu – *bojāēja*, gan šķirti rakstāmu – *bojā eja* (LVPPP 1995, 134).

Vielu maiņa – rakstāms šķirti: nozīme abās sastāvdaļās viena, uzsvari arī divi (LVA, 5. lp.). P. S. Tagad lieto salikteni *vielmaiņa* (LVPPP 1995, 850).

Kopā rakstāmi vārdi

Karakuģis rakstāms kopā (LVA, 1. lp.).

Kaulzivs – var rakstīt kopā, nav nekādas neērtības (LVA, 5. lp.).

Indeszobi – var rakstīt kopā, jo *indes* nozīme jau zudusi (LVA, 5. lp.).

Interpunkcija

Defises lietojums

Dievs-cilvēks tomēr nebūs *dievīgs cilvēks*. *Cilvēks-zvērs* nav tikai *zvērigs cilvēks*. Tas ir kas vairāk. (LVA, 2. lp.) [Iespējams, klausītāja jautājums.]

Cilvēks-zvērs. Saskaņā ar latviešu valodas garu: *zvēra cilvēks*, tāpat kā *gana puika*. (LVA, 4. lp.) *Vai viņa mani nepārvērtīs par vīru-zēnu un vīru-kalpu?* Biedrojamā zīme [šajā kontekstā – defise] te nav vēlama, jāizsakās kaut kā citādi. (LVA, 10. lp.)

Marksisms-ļeņinisms. Īsti - [defise] nebūtu vietā. Varbūt te varētu darināt salikteni. (LVA, 1. lp.) *Marksisms-ļeņinisms* vajadzētu rakstīt bez domu svītras [defises]. Bet kā ir ar *Saltikovs-Ščedrins*? Te domu svītra [defise] jāpatur. (LVA, 2. lp.) P. S. Defise tomēr tika saglabāta terminā *marksisms-ļeņinisms* (LLVV 5, 96), tā lietojama saliktos uzvārdos.

Bulgārijas-Dienvidslāvijas starpā, jāliek *un* – *Bulgārijas un Dienvidslāvijas* (LVA, 1. lp.).

Krieviski-angliska vārdnīca, domuzīme [defise] paturama, jo pirmais vārds neapzīmē tuvāk otru (LVA, 1. lp.).

Pieturzīmju lietojums

Lūgumrakstos vai ziņojumos, minot rakstītāja vārdu, ieteicams to rakstīt: *Jāņa Kalniņa – dzīvo Stabu ielā 17-8 – lūgums* (LVA, 18. lp.). P. S. Parasti iesniegumos savrupinājumu, kurā ir informācija par personas dzīves vietu, liek komatos.

Jānis Pētera dēls Palejs. Vārdus var atdalīt ar komatiem, bet nav vajadzības. (LVA, 10. lp.) P. S. Arī mūsdienās nešķir ar komatiem tēva vārdu no vārda un uzvārda (Blinkena 2016, 288).

Tīdamies vīdamies nevajag šķirt ar komatu, tāpat kā *klupdams krizdams* (LVA, 20. lp.).

Citi valodas jautājumi

Valodas prakses jautājumu sēdēs (3., 4., 5., 6., 14. protokols) tika skaidroti latviešu valodas tēzaura vārdi, diemžēl klausītāji nav zinājuši neskaidro izlokšņu vārdu nozīmes, un tas šeit vairs nav pārrunāts.

Astoņās sēdēs bieži tika jautāts, apmēram 100 reižu, kā tulkot krievu valodas vārdus, atsevišķās frāzes vai frazeoloģismus. Tie bija vārdi, kas attiecas uz sadzīvi vai darbu, kā arī dažādi termini. Daži piemēri:

варящийся в своём собственном соку, kam pārnestā nozīme krievu valodā 'dzīvot vai strādāt bez kontaktēšanās ar citiem, neizmantojot citu pieredzi'. Ieteikts tulkot – *ierāvies kā ezis savā kažokā*. (LVA, 18. lp.) P. S. Tagad latviešu valodā bieži dzird burtisku tulkojumu – *vārities savā sulā*;

кракобор – *sīkstulis* (LVA, 10. lp.);

многостаночник – *daudzgaldnieks, daudzgaldu strādātājs*; vienā vārdā jēgumu grūti izteikt, – tāds, kas strādā reizē ar daudziem darbgaldiem (LVA, 1. lp.). P. S. Vārds *daudzgaldnieks* un *daudzgaldu strādātājs* neieviesās, tā vietā Padomju Latvijā lietoja terminu *stahanovietis* 'ražošanas pirmrindnieks un novators, kas cīnījās par visaugstāko darba ražīguma sasniegšanu' (LLVV 7₂, 162);

окурок – *gaļuks* (LVA, 9. lp.). P. S. 20. gs. 70. gados ieviesās vārds *izsmēķis*;

преподаватель – *docētājs* vai (skolā) *skolotājs* (LVA, 10. lp.). P. S. No valodas kultūras viedokļa nav ieteicams tā burtiskais tulkojums *pasniedzējs*;

проточное озеро – *saurteces ezers* (LVA, 18. lp.).

Bieži ir jautāts par pedagoģisko terminu tulkošanu no krievu valodas, piemēram, *изложение учебного материала* – mācāmās vielas izklāsts (LVA, 6. lp.). Tas tāpēc, ka padomju laikā, it sevišķi 40. un 50. gados, pedagoģiskā un cita zinātniskā literatūra bija krievu valodā, kas obligāti bija jāizmanto, sabiedrība iepriekš bija iepazinusies galvenokārt ar Rietumeiropas zinātnisko literatūru.

Pēc protokoliem, izvērtējot referātu saturu, lielākā daļa tur sniegto atzinumu jau iztīrāti Jāņa Endzelīna grāmatiņā „Dažādas valodas kļūdas”

(Endzelīns 1928), Pētera Ozoliņa – „Valodas prakses jautājumos” (Ozoliņš 1935) un Veltas Rūķes „Valodas un rakstības jautājumos” (Rūķe 1940), kā arī iepriekš iznākušajās J. Endzelīna gramatikās un vārdnīcās. Sēdēs no jauna meklēta piemērota izteiksme krievu valodas vārdiem un vārdu savienojumiem, pārrunāta dažādu konstrukciju lietošana. Jāpiekrīt prof. Pēterim Vanagam, ka valodas kopšanas darbs aktivizējās tikai ar 1965. gadu, kad sāka iznākt ikgadējs rakstu krājums „Valodas kultūras jautājumi” (sk. Vanags 2013, 199). Tomēr visu šo „klusu” laiku, kad notika atklātās valodas prakses sēdes un kad tika publicēts I. Celmiņas raksts „Adjektīvi ar izskaņu *-īgs* un *-isks*” (Celmiņa 1948), vadošie padomju darbinieki nesaudzīgi kritizēja valodniekus. Sevišķi aktīvs bija Kārlis Ozoliņš (1905–1987), LK/b/P CK sekretārs, laikraksta „Cīņa” atbildīgais redaktors (1944–1951). Viņa rakstos ir nievājoši izteicieni par valodniekiem, ka viņi respektē „buržuāziskos valodniekus”, nevis „Marra mācību uz marksisma-ļeņinisma pamatiem”, ka valodas „tīrīšana un latviskošana ir sabiedrības vajadzību neievērošana un patvaļa” (Ozoliņš 1948), ka „sociālistiskā pārkārtošana nevar notikt atrauti no krievu valodas. [...] Krievu valoda – ir sociālistiskā laikmeta valoda”, ka „ir jāizbeidz sekošana tādām grāmatām kā vācu laikā izdotai „Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcai”” (Ozoliņš 1949). Jānis Niedre (1909–1987), ZA Folkloras institūta direktora vietnieks un sektora vadītājs, LVU docētājs, ir neapmierināts, ka „latviešu valodnieki turpina mīdīties ap prof. J. Endzelīna vēsturiski nozīmīgajām tēzēm” (Niedre 1948, 2). Valodas un literatūras institūta darba sēdēs tika kritizēts valodnieku darbs, it īpaši I. Celmiņas raksts par adjektīvu darināšanu (sk. Sirsone 1948), un prasīts, „lai darbs kā literatūras, tā valodas jautājumos būtu virzīts principialitātes un partejiskuma garā, uz padomju zinātnes, uz marksisma-ļeņinisma pamatiem” (LVAb, 2. lp.).

Pēckara periodā valodas prakses sēdes notika no 1947. gada decembra līdz pat 1950. gada 14. martam (Cīņa 1950), un šādos politiskā terora apstākļos ne katrs valodnieks to varēja veikt.

Avoti

LVA – LZA Valodas un literatūras institūts, Valodas daļas atklāto sēžu protokoli (sākta 1948. g. 13. janv. nobeigta 1948. g. 26. okt.). *Latvijas Valsts arhīvs*, 2370. f., 1. apr., 16. l.

LVAa – LZA Valodas un literatūras institūta darba plāni (1946–1950). *Latvijas Valsts arhīvs*, 2370. f., 1. apr., 4. l.

LVAb – LPSR ZA Valodas un literatūras institūta 1949. gada tematiskie plāni. *Latvijas Valsts arhīvs*, 2370. f., 1. apr., 21. l.

Vārdnīcas

- KLV 1959 – *Krievu-latviešu vārdnīca*. I, II. Sastādījis autoru kolektīvs. Rīga : LVI, 1959.
- LKV 1948 – *Latviski-krieviska vārdnīca*. Sastādījis J. Loja. Rīga : LVI, 1948.
- LKV 1953 – *Latviešu-krievu vārdnīca*. Sastādījis autoru kolektīvs. Rīga : LVI, 1953.
- LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 1.–8. sēj. Rīga : Zinātne, 1972–1996.
- LVPV 1951 – *Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca*. Redaktors A. Jankevics. Rīga : LVI, 1951.
- LVPPV 1995 – Ceplītis, Laimdots, Miķelsone, Aina, Porīte, Tamāra, Raģe, Silvija. *Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīca*. Rīga : Avots, 1995.
- SPV 1958 – *Svešvārdu pareizrakstības vārdnīca*. Sakārtojais Hermanis Bendiks. Rīga : LVI, 1958.
- SV 1926 – *Svešvārdu vārdnīca*. Sakārtojais Ed. Ozoliņš, rediģējis J. Endzelīns. Rīga : A. Gulbis, 1926.
- SV 2005 – Baldunciķis, Juris, Pokrotiece, Kornēlija. *Svešvārdu vārdnīca*. Atbildīgā redaktore Ilze Freiberga. Rīga : Jumava, 2005.
- VPSV 2007 – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Sastādījis autoru kolektīvs V. Skujiņas vadībā. Rīga : 2007.
- VTV 1963 – *Valodniecības terminu vārdnīca*. Sastādījuši R. Grabis, Dz. Barbare, A. Bergmane. LPSR ZA Terminoloģijas komisija. Rīga : LVI, 1963.
-
1. Blinkena 2016 – Blinkena, Aina. *Latviešu interpunkcija*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2016.
 2. Celmiņa 1948 – Celmiņa, Ieva. Adjektīvi ar izskaņu *-īgs* un *-isks*. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Nr. 7 (12), 1948, 85.–89. lpp.
 3. Cīņa 1947 – Aizrādījumi. *Cīņa*, Nr. 292, 1947, 14. dec.
 4. Cīņa 1950 – Aizrādījumi. *Cīņa*, Nr. 62, 1950, 13. marts.
 5. Endzelīns 1928 – Endzelīns, Jānis. *Dažādas valodas kļūdas*. Rīga : Gulbis; 2. izd. 1928; 3. izd. 1930; 4. izd. 1932.
 6. Endzelīna atbildes 2001 – *Profesora J. Endzelīna atbildes*. Rīgas Latviešu biedrības valodniecības nodaļas sēžu protokoli 1933–1842. Sast. P. Kļaviņš. [Losandželosa] ASV : Ramave, 2011.
 7. EM Lg 1907 – Endzelīns, Jānis, Milenbahs, Kārlis. *Latviešu gramatika*. Rīga : Zihmaņa apg., 1907.
 8. EM Lvm 1921 – Endzelīns, Jānis, Milenbahs, Kārlis. *Latviešu valodas mācība*. Otrs pārlabots izdevums. Rīga : Valters un Rapa, 1921.
 9. Grabis 1952 – Grabis, Rūdolfs. Par terminoloģijas attīstību un izstrādāšanu latviešu valodā. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, Nr. 4 (57), 1952, 25.–38. lpp.

10. Grīsele 1965 – Grīsele, Rasma. Pārrunām (Par šodien un tai skaitā lietošanu). *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Rakstu krājums. Rīga : Liesma, 91.–93. lpp.
11. Jankevics 1953 – Jankevics, Alfrēds. *Latviešu valodas gramatika VII–IX. klasei*. I daļa. Sarakstījis autoru kolektīvs A. Jankevica redakcijā. Rīga : LVI, 1953.
12. LVG 2015 – *Latviešu valodas gramatika*. 2. izdevums. Latviešu valodas institūts. Latvijas Universitāte. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015.
13. MLLVG I – *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. I. Fonētika un morfoloģija. Latvijas PSR Zinātņu akadēmija Valodas un literatūras institūts. Rīga : Latvijas PSR ZA izdevniecība, 1959.
14. Niedre 1948 – Niedre, Jānis. Pret buržuāzisko idealismu mūsu valodniecībā. *Literatūra un Māksla*, Nr. 46 (200), 1948, 14. nov.
15. Noteikumi 1946 – Noteikumi par latviešu valodas pareizrakstību. Latvijas PSR Ministru Padomes 1946, 5. jūn. lēmums Nr. 480. *Padomju Latvijas Skola*, Nr. 7, 1946, 109.–110. lpp.
16. Ozola 2015 – Ozola, Iveta. Pedagoģijas zinātnes attīstība no 20. gadsimta 20. gadiem līdz 60. gadu sākumam. *Laikmets un personība*. Rakstu krājums, 15. Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte, Pedagoģijas muzejs. Sastādītāja Aida Krūze. Rīga : RaKa, 2015, 20.–74. lpp.
17. Ozoliņš 1948 – Ozoliņš, Kārlis. Piezīmes par valodu un valodniecību. *Ciņa*, Nr. 268, 1948, 12. nov.
18. Ozoliņš 1949 – Ozoliņš, Kārlis. Par materialistisku un partejisku pieeju valodas jautājumos. *Ciņa*, Nr. 128, 1949, 2. jūn.
19. Ozoliņš 1935 – Ozoliņš, Pēteris. *Valodas prakses jautājumi*. Rediģējis J. Endzelīns. Rīga : Ramave, 1935.
20. Paegle 2003 – Paegle, Dzintra. *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. I daļa. Rīga : Zinātne, 2003.
21. Porīte 1967 – Porīte, Tamāra. Pareizrakstības komisijas atzinumi par svārstību mazināšanu pašreizējā rakstībā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Rakstu krājums. 3. laidieni. Rīga : Liesma, 1967, 178.–186. lpp.
22. Rūķe 1940 – Rūķe, Velta. *Valodas un rakstības jautājumi*. Rediģējis J. Endzelīns. Rīga : Ramave, 1940.
23. Rudzītis 1977 – Rudzītis, Kristaps. *Terminologia medica*. Latīņu-krievu-latviešu medicīnas terminu vārdnīca. II. M–Z. Rīga : Liesma, 1977.
24. Saule-Sleine 1965 – Saule-Sleine, Mērija. Par adjektīviem *personisks*, *personīgs*. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Rakstu krājums. Rīga : Liesma, 1965, 77.–85. lpp.
25. Saule-Sleine 1967 – Saule-Sleine, Mērija. Vēlreiz par izskaņām *-īgs* un *-isks*. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. Rakstu krājums. 3. laidieni. Rīga : Liesma, 1967, 115–128. lpp.

VALODA UN NORMA

26. Sirsone 1948 – Sirsone, Skaidrīte. Valodas un literatūras institūtā. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. Nr. 12 (17), 1948, 125.–129. lpp.
27. Vanags 2013 – Vanags, Pēteris. Latviešu literārās valodas attīstība. *Latvieši un Latvija*. 1. sējums. Akadēmiskie raksti. Galvenais redaktors Jānis Stradiņš. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 177.–203. lpp.

VALODA UN DIDAKTIKA

Elita Stikute, Baiba Zeļaka

Valodas kultūras apguve vidusskolā

Skolēnu runas un rakstu valodas izkopšanas prasība ir mūžšena. Latviešu valodas didaktikas vēsturiskā pieredze liecina, ka jau kopš latviešu valodas mācīšanas pirmsākumiem skolā liela vērība tika pievērsta valodas, proti, runas un rakstu, kvalitātei. Iesākumā neliels atskats par to, kādiem valodas kultūras apguves jautājumiem tikusi pievērsta uzmanība laiku lokos.

Ieskats vēsturē

Jaunlatvietis Juris Alunāns (1832–1864) – spilgta personība, augstas kultūras cilvēks ar lielu, dedzīgu gara spēku – ar savām „Dziesmiņām, latviešu valodai pārtulkotām” (1856) stiprināja latviešu nacionālo pašapziņu, parādīja, „cik latviešu valoda ir spēcīga un jauka”, un centās, cik vien spēdams, „latviešu valodu no svešām grabažām attīrīt” (Alunāns 1981, 4). Gan „Dziesmiņās”, gan valodnieciskajos rakstos („Latviešu valoda”, „Kāds vārds par latviešu valodu” u. c.) viņš pierādīja, ka latviešu valodā iespējams izteikt tās pašas domas, idejas, jūtas, ko citu kultūrtautu valodās, pierādīja, ka latviešu valodai ir attīstības iespējas un tā jāattīsta tiklab leksiskā, kā gramatiskā ziņā (Gudriķe 1998, 118). Īpaši augstu vērtējams J. Alunāna aicinājums novērtēt savu tēvu valodu, bet nesmādēt un mācīties arī citas valodas, apzināties savas tautas folkloru, tradīcijas, gara mantas, tās godāt. Šķiet, jaunlatvieša vārdos (dzejolis „Vācinātājiem”) derētu ieklausīties arī mūsdienu jauniešiem, kuriem ne vienmēr ir savas Dzimtenes sakņu un vērtību apziņa: „Jūs, savu sviezdami tik aplam nostu, / Ne mantību, ne godu neiepreciat, / Bet tikai pazušanu vien un postu.” (Alunāns 1982, 20)

Arī 20. gs. sākumā un Latvijas Republikas laikā daudzi sava laika latviešu valodas metodiķi, mācību grāmatu autori, skolotāji izteikušies par nepieciešamību attīstīt valodas prasmi. Vairākos metodiskajos rakstos skolotājs un metodiķis Ernests Aistars (1899–1998) pievērsies skolēnu valodas izteiksmes līdzekļu kopšanas problēmai dažādos rakstu darbos un domrakstos, uzskatot, ka „latviešu skolotāja darbs ir dārzkopja darbs” (Aistars 1942, 33). Skolu inspektors Mārtiņš Gaide vairākos metodiskajos rakstos īpašu uzmanību pievērsis rakstu darbu kultūras pilnveidošanai. Kā galvenos trūkumus viņš minējis skolotāja pavisam darbu, labojot rakstu darbus, aplamu labošanu, tāpēc cieš skolas autoritāte. Inspektors skaidrojās, kā skolēnu rakstu darbos vajadzētu labot kļūdas (ortogrāfijas, interpunkcijas, stila), kā arī izteicis atzinumu, ka kļūdu labošanā

un skolēnu kļūdu labojumos nepieciešama sistēma. Skolēni jāpieradina pie kļūdaino tekstu grupēšanas plāna (vārdu kļūdas, locījumu kļūdas, pieturzīmju kļūdas, citas kļūdas – saturs, plāns, izteiksme). Kā atzinis inspektors, kļūdu novēršana ir grūts, bet svarīgs tēvu valodas stundu uzdevums. Kļūdu labošanas un novēršanas darbs darāms rūpīgi, neatlaidīgi, pakāpeniski, arvien mācot visai klasei un atsevišķiem skolēniem tieši to, kas visvairāk vajadzīgs. (Gaide 1942, 213) Var pilnībā piekrist inspektora atziņai, ka „labs skolotājs par audzēkņu rakstības kļūdām neizrāda sašutumu, bet domā un gādā par to novēršanu” (Gaide 1942, 213). Kā norāda pedagogs, tieši pēc skolotāja norādītajām kļūdām izlabotajā darbā skolēni izjūt vajadzību nopietni mācīties, vingrināties, tādējādi skolotājs apjauš savu īsto lomu – viņš labprāt palīdz, atbalsta un dod padomu.

Padomju periodā 1960. gadā tika izdota Mirdzas Gales, Helgas Grases un Valijas Niedras „Rakstu darbu metodika”, kurā pirmo reizi latviešu valodā sistemātiski iztīrāti galvenie vecāko klašu rakstu darbu metodikas jautājumi, īpašu uzmanību veltot rakstu darbu sistēmas problēmām. Grāmatas autore uzskata, ka rakstu darbiem visā mācību procesā ir liela un nozīmīga vieta, jo skolai jā māca skolēnus izteikt savas domas ne tikai vārdos, bet arī rakstos. Skolas uzdevums ir attīstīt skolēnu valodu, jo no skolēnu runas un rakstu prasmes atkarīgas viņu sekmes gan dzimtajā valodā un literatūrā, gan citos mācību priekšmetos (Gaile, Grase, Niedra, 1961). Lai būtiski uzlabotu runas un rakstu pareizību un izteiksmību, 1962. gadā tiek izstrādāts un ieviests vienotais valodas un rakstības kultūras skolu režīms (LVA, 700. f., 5. apr., 918. l., 21), kas bija jāievēro visās Latvijas PSR skolās, bērnudārzos, pedagoģiskajās mācību iestādēs. Vienotais valodas un rakstības kultūras skolu režīms jāievēro gan valodu skolotājiem, gan arī citu priekšmetu skolotājiem, kā arī skolas darbiniekiem. Atzinīgi vērtējama prasība visu mācību priekšmetu skolotājiem ievērot runas un rakstu kultūru. Pēc raksta autoru personīgās pieredzes skolas darbā jāsecina, ka mūsdienās šīs prasības ievērošana pamatā tiek attiecināta tikai uz dzimtās valodas skolotājiem. Nereti dzimtās valodas skolotājam jādzird pārmetumi, ka nav iemācījis saviem skolēniem rakstīt, piemēram, iesniegumu, paskaidrojumu u. c. Tāpat skolotājam jāuzklausa kolēģu pārmetumi, ka skolēni kādā no mācību priekšmetiem raksta kļūdaini vai nezina valodas likumus. Šai situācijā lieti der atgādinājums, ka valodas kopšanas darbs ir ikviena valodas lietotāja pienākums, un tikai kopā, ievērojot vienotas runas kultūras prasības, mēs varam veikt lielo, svētīgo darbu – turēt cieņā un godā savu dzimto valodu, kā to aicināja darīt mūsu jaunlatvieši Juris Alunāns, Kronvalda Atis, Latvijas brīvvalsts laikā pedagogi Ernests Aistars, Eduards Pētersons, Aleksandrs Dauge vai padomju periodā – Helga Grase, izvirzot augstas prasības skolotājam gan savā mācību priekšmetā, gan norādot, ka skolotāja personības spēks un piemērs ir ļoti būtisks izglītībā.

Valodas kultūras ietekmētājfaktori mūsdienās

Jāatzīst, ka vienotā valodas un rakstības kultūras skolu režīma izvirzītās prasības ir aktuālas arī mūsdienās latviešu valodas un literatūras mācībās. Tajā izstrādātās prasības rakstu darbu labošanā, noformēšanā, runas kultūras ievērošanā nav zaudējušas aktualitāti arī mūsdienās, gluži pretēji – tās būtu vairāk aktualizējamas, jo mācību procesā arvien vairāk ienāk globālā tīmekļa vide, kur daudzos gadījumos pieejamā informācija neveicina augstu skolēnu rakstu kultūru. Diemžēl plašsaziņas līdzekļi (laikraksti, dzeltenā prese, dažādas TV pārraides, šovi u. tml.) ne vienmēr piedāvā labus valodas paraugus. Globālajā tīmeklī, TV raidījumos, īpaši šovos, no sabiedrībā pazīstamu cilvēku mutes izskanējušie modes vārdi un parazitvārdi (*pa lielam, kā tāds, gana liels, gana daudz, gana labi, tā teikt*), nepareizas vārdu formas (*daudzu cilvēku dzīvēs, dažādās izvēles, simtiem cilvēku zaudējuši dzīvības, gaisa temperatūras pakāpsies, caur daiļdarbu, zinat, redzat, kad, liekas kad, daudz idejas* u. c.), liekvārdība (*kaut kā tā, cita starpā, īsāk sakot, manā gadījumā* u. c.), frāžainība (*es personīgi, lielos vilcienos, būs tā, ka maz neliksies*), nepareizs priedēkļu lietojums (*sasmieties, iespringt, neiespringt, iebrīnīties, ieguglēt, aizdomāties, piedomāt, notulkot, pamēģināju pielietot, nobeigt mācību gadu, nobeigt uzstāšanos* u. c.), pārpratumi, kas rodas, lietojot vārdus, kuru nozīmi lietotājs nezina, bet lieto, lai izklausītos stilīgs (*harizmātisks, pozicionēties, pakļidūšie mākoņi* u. c.), atbilstoši situācijai neadekvātu vārdu un frāžu lietojums (*pacelt latīņu, vilkt sarkanās linijas, vilkt paralēles* u. c.), kalki no citām valodām (*saistībā ar, sakarā ar, nonākt pie secinājuma, īsāk sakot, jautājums pacelsies* u. c.), sarunvalodas frāžu un vārdu lietojums (*taisīsim pasākumu, dabūt galus, rezultāti neizpaliks, baigi forši, dāvai, okey, netaisīsim lietas, šitā neies krastā, varam iet pie faktu analīzes* u. c.) ātri vien iesakņojas skolēnu valodā, un viņi šādu runāto valodu uztver par normu. Skolotājam jāiegulda ne mazums darba, lai pārliecinātu skolēnus par to, ka plašsaziņas līdzekļos dzirdētā un lasītā valoda, sabiedrībā zināmu cilvēku runa ne vienmēr atbilst runātās un rakstītās valodas kultūras normām. Šo problēmu aktualizējis valodnieks Andrejs Veisbergs, atzīstot, ka „modernajā informācijas pasaulē zināma nozīme ir arī pazīstamiem cilvēkiem, izciliem runātājiem, kas dominē medijos un kas pat negribot vai neapzinoties tiek imitēti. [...] Tas viss kopā veido neapzināto standartu izveidi, maiņu, uzturēšanu” (Veisbergs 2014, 12). Mūsdienu mācību procesā skolotāja pienākums ir mācīt skolēniem kritiski izvērtēt un nevis akli atdarināt valodā to, ar ko skolēni saskaras plašajā virtuālajā pasaulē. Diemžēl daļai jauniešu stilīgi šķiet ignorēt standartvalodas normas, piesārņot savu runu.

Raksturojot 21. gs. dabas un cilvēku attiecības, lietu un norišu kopumu, filozofe Maija Kūle norāda, ka „katram laikmetam, arī mūsdienām, raksturīgs savs pasaules redzējums un savas vērtības. Pārmaiņas vienā dzīves jomā nes līdzīgu pārmaiņas citās jomās, dzīves formas gūst jaunu – citu – papildījumu. Vērtības, kas ilgi atradušās uzmanības centrā, tikušas uzskatītas par mūžīgām, pazūd nebūtībā, dodot vietu citām” (Kūle 2006, 12). Minētais apgalvojums attiecināms arī uz valodas kultūras attīstības procesu, jo, kā labi zinām, valodas kultūras normas nav sastingušas un laika gaitā tās mainās, piemēram, ja vēl pirms vairāk nekā divdesmit gadiem skolā skaidri un nepārprotami skolotājs mācīja, ka vārda *griezties* vietā ar nozīmi ‘lūgt kaut ko’ lietojams vārds *vērsties*, tad mūsdienās sastopamies ar citu skatījumu. Ja gadiem un paaudžu paaudzēs vārds *sāls* bija sieviešu dzimtes lietvārds un piederēja pie 6. deklinācijas, tad mūsdienās šī norma ir mainījusies. Šādu piemēru ir daudz. Lai nenokļūtu muļķīgā situācijā, skolotājs nevar aprobežoties ar tām zināšanām, ko apguvis studiju laikā, viņam nepārtraukti ir jāpilnveido sava valodas kompetence un jāseko aktualitātēm valodas kultūras attīstībā.

Mūsdienu sabiedrība ir polarizējusies – daļa tās uzskata, ka valodas normas ir nemainīgas un tās skolā jā māca tāpat, kā mācījās viņi paši. Lai paklausāmiešiem vien klausītāju satrauktos zvanus un aizrādījumus par valodas normu neievērošanu runā Latvijas Radio raidījumā „Krustpunktā” tā saucamajā brīvajā mikrofonā! Savukārt sabiedrības otra daļa ir pietiekami lojāla pret dažādu svešvalodu kalku pārņemšanu latviešu valodā un valodas normu elastību. Mainījusies dažādu paaudžu izpratne un attieksme pret jēdzienu *valodas norma*: „Valodas normas ir dabiski izveidojušās un tradicionāli nostiprinājušās valodas likumības, kas pastāv visos nacionālās valodas paveidos. Valodas normas tiek teorētiski izziņātas, aprakstītas, pamatotas un kļūst par vienu no literārās normas avotiem.” (VPSV 2007, 412) Labojot skolēnu rakstu darbus, skolotājam arvien biežāk nākas pārdomāt, pārbaudīt un vērtēt, vai skolēns ir vai nav ievērojis konkrēto valodas normu. Tātad nākas pārliecināties, kas ir un kas nav pareizi. Par valodas pareizību tiek diskutēts arī valodniecībā, jo, kā norāda profesors A. Veisbergs, tā ir „sarežģītāks jēdziens, un to var skatīt dažādos griezumos – vai pareizs ir tas, kas rakstīts normatīvajos dokumentos, ko noteikuši vai fiksējuši speciālisti (valodnieki) – vārdnīcās, gramatikās? Deskriptīvās valodniecības¹ piekritēji, kas pēdējā laikā dominē, uzskata, ka pareizs ir tas, ko vairums atzīst par pareizu” (Veisbergs 2014, 13).

¹ Deskriptīvisms ir „valodniecības virziens, kurā nodarbojas ar dažādu valodas parādību novērošanu, faktu reģistrēšanu un, izmantojot iegūtos datus, – ar valodas likumsakarību aprakstīšanu” (LTSV, 24).

Nereti vecāki sarunā ar skolotāju vaicā, kāpēc skolēni nemācās no galvas gramatikas likumus? Jo taču – kad es mācījos skolā, tad gan likumi bija jāzina! Diemžēl daļai sabiedrības un vecāku nav izpratnes par kompetencēs balstītu latviešu valodas mācību saturu. Pedagogu rokās ir to visu skaidrot arī sabiedrībai. Tādējādi dzimtās valodas skolotājam tiek uzlikta milzīga atbildība, bet viņam trūkst resursu, ar ko sasniegt optimālu rezultātu – arī tādu, lai sabiedrība būtu apmierināta un tajā pašā laikā skolotājs rosinātu apgūt mūsdienu globālajai pasaulei un darba tirgum atbilstošas zināšanas, prasmes un attieksmi. Problēmu vēl pastiprina faktors, ka valstī izstrādātajos mācību komplektizdevumos latviešu valodai vidusskolā atsevišķu valodas kultūras jautājumu apgūvē vērojama dažādība. Kā šādā situācijā rīkoties latviešu valodas skolotājam? Arī tas dzimtās valodas skolotāja darbā izvirza papildu prasības, proti, skolotājam nepārtraukti jāseko līdzi jaunākajai literatūrai valodniecībā, jāorientējas jaunākajos valodas kultūras pētījumos, jāseko līdzi valodas aktualitātēm un mainībai, tātad – jābūt savas jomas profesionālim un ne tikai. Tas viss jāieestrādā vidusskolas mācību saturā un saistošā veidā jāpiedāvā mūsdienu jauniešiem, lai, no vienas puses, nepazaudētu zinātniskuma principu mācību satura apgūvē un, no otras puses, saistītu mūsdienu *Zpaaudzes* jaunieša uzmanību, raisītu viņā apziņu un apelētu pie godaprāta par nepieciešamību mācīties un zināt vispirms savu dzimto valodu un tikai tad svešvalodas, kas mūsdienās ir tik ļoti aktuālas. Arī nesenie pētījumi par valodas pareizību (Strelēvica-Ošiņa 2011; Liepa 2011; Veisbergs 2014 u. c.), kā arī dažādas intervijas ar valodas speciālistiem Latvijas Radio 1, diskusijas, viedokļi, blogi, emuāri u. c. globālajā tīmeklī un dažādos plašsaziņas līdzekļos par valodas tīrību un lietojumu runā un rakstos atklāj jaunu izaicinājumu arī latviešu valodas skolotājam: kā mācīt valodas kultūru, kuras situācijas uzskatīt par pareizām un kuras nepieņemt; kādus problēmgadījumus pieļaut un kuras kļūdas labot; kas ir iederīgs un kas nav iederīgs valodas kultūrā?

Turklāt skolas darbā pēdējos gados aktualizējas vēl viena problēma – arī latviešu valodas skolotājiem ir dažāda izpratne par valodas kultūru. Pēc centralizētā eksāmena latviešu valodā labošanas un rezultātiem problēmu šajā aspektā ir apzinājis arī VISC, to apliecina VISC izstrādātie metodiskie materiāli par centralizētā eksāmena latviešu valodā un literatūrā 2. daļas (rakstīšanas) vērtēšanu – „Centralizētā eksāmena latviešu valodā un literatūrā 2. daļas (rakstīšanas) vērtēšana” (2009), 2012. gadā tika izstrādāts metodiskais materiāls „Centralizētā eksāmena latviešu valodā rezultāti”, savukārt 2015. gadā – metodiskie ieteikumi „Centralizētais eksāmens latviešu valodā 2014./2015. mācību gadā: rezultātu analīze un metodiskie ieteikumi” (2015). Kā norāda VISC Vispārējās izglītības pārbaudījumu nodaļas vecākais

referents Kaspars Špūle, „metodiskajos materiālos latviešu valodas centralizētā eksāmena rezultāti un skolēnu sniegums tiek analizēti, lai secinātu, kā ir apgūtas mācību priekšmeta „Latviešu valoda” standarta obligātās prasības, kā arī meklēti risinājumi atsevišķu mācību satura jautājumu veiksmīgākai apgūšanai” (Špūle 2015, 3). Metodisko materiālu var izmantot gan skolēni, kuri vēlas uzlabot savas latviešu valodas prasmes un gatavojas kārtot centralizēto latviešu valodas eksāmenu, gan arī latviešu valodas skolotāji, lai gūtu idejas metodisko materiālu un pārbaudes darbu veidošanai un vērtēšanai. Šajā metodiskajā materiālā ir ne tikai 2014./2015. gada eksāmena rezultātu analīze, bet arī skolēniem domāti ieteikumi, kā uzlabot latviešu valodas zināšanas un prasmes, kā veikt teksta izpratnes uzdevumus un kā sagatavoties, lai uzrakstītu pārliecinošu pārspriedumu. Raksta autores uzskata, ka metodiskajā materiālā analizētie problēmgadījumi gan zināšanās un pamatprasmēs, gan teksta izpratnes daļā, bet jo īpaši tekstveidē, norāda uz nozīmīgu problēmu, ka latviešu valodas skolotājiem diemžēl nav vienotas izpratnes par to, kā mācīt atsevišķus valodas kultūras jautājumus, un, kā jau iepriekš rakstā minēts, nav vienotu uzskatu par to, kas ir pieņemams/nepieņemams; pieļaujams/nepieļaujams; iederīgs/neiederīgs. Kaut arī Latviešu valodas aģentūras speciālisti tālākizglītībasursos skolotājus nemītīgi izglīto par aktuāliem valodas kultūras apguves jautājumiem un novitātēm, iespējams, pirms latviešu valodas centralizētā eksāmena noderīgi būtu organizēt tālākizglītības kursus tiem skolotājiem, kuri gatavo skolēnus eksāmenam. Domājams, ka šādā gadījumā būtu vienotāka izpratne par atsevišķu valodas kultūras jautājumu apguvi vidusskolā, jo pašreizējā situācija šajos jautājumos pieļauj plurālismu.

Skolēnu kļūdu analīze

Latviešu valodas mācību apguves procesā vidusskolā vērojamas vairākas problēmas, piemēram, pareizrakstības, pareizrūnas, publiskās runas, komunikācijas, tekstveides u. c., taču šajā rakstā, pēc tā autoru domām, tiek aplūkotas tās, ar kurām mācību procesā saskaras ikviens latviešu valodas un arī citu mācību priekšmetu skolotājs, tomēr tām ir liela nozīme skolēna turpmākās karjeras izaugsmē, jo valodas kultūras apguve augstā līmenī ir ne tikai skolēna, bet ikviena cilvēka inteligences rādītājs, un ir labi zināma patiesība, ka no valodas kultūras līmeņa ir atkarīgi mūsu panākumi.

Par pētījuma bāzi šajā rakstā izmantoti vidusskolēnu literatūras pieraksti, kuros skolēni veic dažādus pierakstus stundā (skolotāja stāstījums, uzdevumi klasē individuāli, pāros, grupās), kā arī pilda mājasdarbus (konspektē, atbild uz izvirzītajiem problēmjautājumiem, raksta viedokli, pārspriedumu, domrakstus,

izstrādā radošos darbus u. tml.). Lai skolotājiem būtu vienota izpratne par rakstu kultūru, Rīgas Centra humanitārajā vidusskolā ir izstrādāti metodiskie ieteikumi „Vienota rakstu kultūra”. Noteikumos ir norādes par burtnīcu un pierakstu klažu iekārtojumu, par datumu pareizu pierakstu, pārbaudes darbu virsrakstu noformējumu, kā arī aicinājums skolotājiem, vērtējot skolēnu darbu, ņemt vērā rakstu darbu kultūru. Tas ir viens no veidiem, kā skolā rast risinājumu situācijā, kad valstī nav vienotu prasību. Pieraksti ir universāls mācību līdzeklis, kurā skolēnam nepieciešamā informācija ir vienkopus. Tajos veiktie darbi tiek pārbaudīti un vērtēti summatīvi, t. i., skolēna darbi vērtēti procesā. Viens no vērtēšanas kritērijiem ir skolēnu rakstu kultūra, par ko vērtējumā paredzēts noteikts punktu skaits. Tomēr jāatzīst, ka skolēni, veicot darbus pierakstos, rakstu valodai nepievērš tik lielu uzmanību kā pārbaudes darbos latviešu valodā vai domrakstos, jo koncentrējas uz darba saturu. Tādējādi skolotājs var gūt priekšstatu gan par pilnībā apgūtajām valodas prasmēm, gan trūkumiem un nepilnībām skolēnu valodā. Tā kā valodas normas jēdziens ir plašs, šoreiz autore pievērsīsies biežāk pieļautajām valodas kļūdām skolēnu pierakstos.

Uz trūkumiem un nepilnībām skolēnu valodas kultūrā norādīts arī VISC metodiskajā materiālā, analizējot centralizētā eksāmena latviešu valodā rezultātus: „Ar katru gadu samazinās to darbu skaits, kurus var raksturot ar apzīmējumu „ļoti radošs, netradicionāls, pārlicinošs”, tāpat „uzrakstīts nevainojamā valodā, oriģinālā stilā, gramatiski un stilistiski pareizi”” (Špūle 2015, 47) VISC metodiskajā materiālā par rezultātiem CE latviešu valodā, norādot uz biežāk pieļautajām kļūdām skolēnu tekstveides darbos, tiek pausts viedoklis: „Savus darbus skolēni bieži raksta klišeji – lietojot pārmērīgi bieži lietotas, novalkātas, patukšas frāzes.” (Špūle 2015, 68) Materiālā nosaukti nevēlamu valodas konstrukciju piemēri, starp tiem dominē vārdu savienojumi, kuros spilgti izpaužas liekvārdība, piemēram, *apmainīties ar vēstulēm* – sarakstīties; *ar pilnām tiesībām* – pamatoti; *ar pilnu pārlicību* – droši; *es personīgi uzskatu* – es uzskatu; *grāmata sastāv no vairākām nodaļām* – grāmatā ir vairākas nodaļas; *nākt pie slēdziena* – secināt; *ņemt dalību* – piedalīties; *cilvēki savā vairumā* – vairums cilvēku u. c.

Skolēnu rakstu valodā, vismaz autorēm pieejamos tekstos, nav vērojams valodas stilam neiederīgs vārdu lietojums, jo skolēni apzinās saziņas situāciju, zina teksta mērķi un uzdevumu. Arī mutvārdu saziņā skolēni apzinās saskarsmes etiķetes ievērošanas nepieciešamību, skolas ikdienā neliterārā leksika/pazemināta stila vārdi izskan situācijās, kad skolēni nepamana skolotāja klātbūtni, parasti sarunvalodas vārdi ar krasi izteiktu negatīvu nokrāsu, vulgārismi, žargonvārdi adresēti skolas biedriem vai tiek pausta attieksme pret kādu notikumu.

Skolā var vērot, kā modes vārdi, frāzes no plašsaziņas līdzekļos dzirdētā, lasītā ienāk jauniešu leksikā, piemēram, skolēna pierakstos lasāms: *Literatūrā sniegtie ideāli un atziņas daudziem liek uzskatīt, ka spēja nogalināt ir cilvēka dabas mīnuss. Tomēr šim **uzstādījumam** es nepiekrītu.* Pēdējos gados vārds *uzstādījums* lasāms un dzirdams dažādos kontekstos. „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” šim vārdam ir norādītas divas nozīmes: „1. Priekšmetu, figūru izkārtojums gleznošanai, zīmēšanai, atveidošanai. 2. Paveikta darbība, rezultāts → *uzstādīt* (3). Iekārtas uzstādījums.” (LLVV) Tātad vārds netiek lietots atbilstoši savai nozīmei. Ne velti šo vārdu Rīgas Latviešu biedrības Latviešu valodas attīstības kopa paziņoja par 2015. gada nevārdu (RLB LVAK).

Viena no skolēnu domrakstos bieži sastopamām kļūdām ir vārdu atkārtošanās vai vienas un tās pašas saknes vārdu lietojums, piemēram, fragments no domraksta ievada: **Lasot A. Čaka dzeju, bieži cilvēkiem un arī man rodas iespaids, ka tajā nevar atrast neko jaunu. Čaks taču ir populārs dzejnieks un viņa darbus ikviens no mums ir lasījis desmitiem reižu. Tomēr lasot un analizējot viņa dzeju klasē, es atklāju daudz ko jaunu par Čaku.** Vārdu atkārtošanās visbiežāk ir tieši teksta ievadā, turklāt atkārtojas vārds vai vārdu savienojums, kas minēts domraksta virsrakstā. Tā pēc šī piemēra viegli nojaust, ka skolēnam jāraksta par atklājumiem A. Čaka dzejā. Analizējot kļūdas, jaunieši pamana, ka vārdi atkārtojas, prot kļūdu novērst, ja tas tiek prasīts. Acīmredzot, rakstot tekstu, svarīgāk ir paust savu domu, nevis pievērst vērību vārdu izvēlei, turklāt dažādu iemeslu dēļ vidusskolas klasēs (laika trūkums, ja domraksts tiek rakstīts klasē, nevēlēšanās lieki tērēt laiku mājās u. tml.) netiek rakstīts melnraksts, tādējādi teksts netiek rediģēts. Tā kā daži skolēni cenšas ievērot teksta apjomu (350–400 vārdu), nav pārsteigums, ka lakoniski paustās domas vietā (A. Čaks no citiem pilsētas dzejniekiem atšķiras ar konkrētību), lasām: A. Čaks ir izteikts pilsētas dzejas autors, un viņa dzeja krasi atšķiras no citu dzejnieku pilsētas dzejas ar savu konkrētību. Vārdu atkārtošanās dēļ tiek veidoti teikumi, kuru ideju var nojaust, piemēram, *Neskaitāmos darbos autori ir vēlējušies savos darbos iesaistīt kādus spilgtus elementus, lai lasītājiem būtu interesantāk lasīt.* Dažās situācijās vārdu atkārtojumu un liekvārdības dēļ tiek veidoti grūti uztverami teikumi, piemēram, *Kopumā tas, ko es saprotu no Skalbes dzejas, un tas, kāds ir mans iespaids, ir tas, ka viņš raksta par kaut ko, kas ir skaists un nesasniedzams.*

Viens no vārdiem, kurš bieži publiskajā telpā netiek lietots ar atbilstošu nozīmi un ir kļuvis par modes vārdu jeb parazītvārdu, ir *lieta*. „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” šim vārdam dotas 4 nozīmes: „1. Priekšmets (ar noteiktu lietošanas vērtību, funkciju). Vērtīga lieta. Lietu vecums. Lietu noderīgums. Lietu cenas. 2. Pasākums, darbība. Taisnīga lieta. Cildena lieta. Darba lietas.

Kārtot lietas. // *Jautājums (piemēram, pārrunās). Būtība, kodols. Runāt par lietu. Novirzīties no lietas. Lietas būtība. 3. Lietvedībā – dokumentu un citu materiālu kopums par noteiktu jautājumu. Nodot lietas arhīvā. Pievienot iesniegumu lietai. 4. jur. Procesuālā darbība, norise kādā jautājumā (sakarā ar kādu notikumu, pret kādu personu). Tiesas process. Tiesas lieta.* (LLVV) Tieši otrā – vispārīgākā – nozīme arvien vairāk nevietā vērojama skolēnu runā un rakstos. Šis vārds tiek attiecināts uz teikumā nosauktajiem abstraktiem jēdzieniem vai procesiem, piemēram, *Autors mēģina atspoguļot savu skatījumu uz dažādām lietām, piemēram, dabu, sabiedrību, mīlestību; Tomēr tādas lietas kā grāmatu lasīšana, teātra apmeklēšana vai dažādu kultūras pasākumu apmeklēšana netiek aizmirstas.* Šajos teikumos vārds *lietas* ir lieks un neiederīgs, rodas liekvārdība. Skolēniem grūtības sagādā atrast vispārinošu vārdu, kas apvienotu teikumā nosauktās vērtības. Bieži šis vārds sastopams teikumos ar nekonkrētu, ļoti vispārīgu saturu, piemēram, *Autors liek lasītājam paskatīties uz lietām no citas puses; Neskatoties uz to, ka cilvēku uzskati laika gaitā mainās, ir lietas, kuras nekad nemainīsies; Dzīvē ir lietas, kurām nekad nav lemts piepildīties.* Minētie piemēri rāda, ka skolēni vienā teikumā pieļauj vairākas stila kļūdas, piemēram, burtiskais kalks no krievu valodas *neskatoties*.

Publiskajā telpā bieži dzirdamais nevēlamais vārdu savienojums *kā tāds/ tāda* sastopams arī skolēnu rakstos un runā, piemēram, *Brīžos, kad ir skumji, tad īpaši mēs domājam par mīlestību kā tādu; Kā zināms, latviešu tauta kā tāda nepastāv ilgu laiku.*

Visai bieži skolēnu rakstu darbos vērojams saturiski neiederīgs vārdu lietojums. Parasti skolēna doma ir saprotama, bet vai nu paviršības, vai nevēlēšanās dēļ atrast precīzāko vārdu, vai steigas dēļ tiek rakstīti šādi teikumi: *E. Ādamsona noveļu aktualitāte slēpjas tajā, cik prasmīgi viņš apvieno nopietno un humoristisko; Emocionālais iedarbīgums slēpjas zem daudzajiem tēlainās izteiksmes līdzekļiem; Šajā poēmā ormaņa tēls nācis no laukiem; Šis citāts atspoguļojās visa romāna laikā.* Visos minētajos piemēros personificēti abstrakti vai ar literatūru saistīti konkrēti jēdzieni. Šādi teikumi veido it kā paralēlu realitāti, kurā literārie darbi un ar to saistītie procesi dzīvo paši savu, ar lasītāju vai teksta autoru nesaistītu dzīvi. Tiek rakstīti teikumi, kurus grūti uztvert, jo doma nav pabeigta, piemēram, *Darbs „Aija” ir reālistisks un ļauj asociēties.* Var tikai nojaust, ka skolēns norāda uz iespēju daiļdarbu kaut kādā veidā saistīt ar lasītāja dzīves pieredzi.

Reizēm vārdu neiederīgs lietojums saistāms ar paviršu vai nevērīgu attieksmi pret vārdu nozīmi, piemēram, *Ir brīži, kad gribas no visa aizbēgt, ir vēlme pieslēgties dabai.* Ieskatoties LLVV, jāsecina, ka uz vārdu savienojumu *pieslēgties dabai* nevar attiecināt nozīmi „ieslēdzot attiecīgu sakaru sistēmu,

padarīt (ko) uztveramu. Pieslēgties koncertzālei", nedz „pievienoties (piemēram, kopējai darbībai, norisei). Aizsargi pieslēdzās uzbrukumam" (LLVV).

Ir situācijas, kur rakstītājs neizprot vai paviršības dēļ nepievērš uzmanību līdzīgiem vārdu savienojumiem, viens no „klasiskiem” piemēriem ir *viens ar otru* un *cits ar citu*, piemēram, *Daudzie darāmie darbi viens ar otru sapinās lielā mezglā*. Retākas ir situācijas, kad skolēns nepareizā nozīmē lieto svešvārdus, piemēram, *Mūsdienās konstanti notiek diskusija par literatūras ietekmi uz cilvēka pasaules uztveri*. Taču LLVV norādīts, ka „konstants -ais; s. -a, -ā; konstanti apst. Pastāvīgs, nemainīgs (piemēram, par parādībām dabā)” (LLVV). Diskusijas nevar notikt pastāvīgi un nemainīgi, acīmredzot skolēns domājis par biežiem vai regulāriem procesiem sabiedriskās domas izpausmē.

Nereti skolēnus ir diezgan grūti pārliecināt, ka ne visas vārdu nozīmes, kas vārdnīcās attiecinātas uz sarunvalodu, iederīgas literārajā valodā, piemēram, prievārds *caur* šādā teikumā: *Daba sniedz mīlestību caur dzīvniekiem, koku lapām, vēju un sauli*. LLVV norādīts, ka sarunvalodā šo vārdu lieto, norādot uz darbības veicinātāju, piemēram, „[...] *uz laukiem bija parasts, ka cits citu zināja, ja ne tieši, tad caur paziņām [...]*” (LLVV). Vienīgi skolotāja neatlaidība un konsekvence, norādot uz šādu nevēlamu vārda nozīmes lietojumu, var veidot skolēnos paradumu prievārdu *caur* lietot tikai tad, ja jānorāda uz virzību kaut kam cauri. Līdzīgi ir ar prievārdu *priekš*. Gan publiskajā telpā, gan skolēnu runā un rakstos var sastapt teikumus: *Viņa spēj dzīvot tikai priekš kāda cita; Taču priekš viņas tās ir sāpes un mocības; Jādzīvo vispirms pašam priekš sevis*. LLVV norādīts, ka sarunvalodā šis vārds „*norāda uz dzīvu būtni, kam par labu vai sliktu ko dara, kas notiek, ir paredzēts. Norāda uz dzīvu būtni, kam (kas) ir piemērots, noderīgs... viņš bija tik pieticīgs un nekā priekš sevis neprasiya*” vai „*norāda uz to (objektu, darbību, stāvokli), kam kas ir noderīgs, piemērots, paredzēts*. Tā. Un jūs tikai priekš tiem trim vāģiem to vajadzīgu materiālu esat nocirtis?” (LLVV) Reizēm rakstos, bet biežāk skolēnu runā vērojama personas vietniekvārdu *viņš, viņa* lietošana norādāmo vietniekvārdu vietā, piemēram, *Ādamsona noveļu „smalkās kaites” bieži sastopam mūsdienās, tātad viņas ir aktuālas*. Citkārt skolēni izsakās neprecīzi, piemēram, *Dzejolis pieder pie dzīves jēgas motīva*.

Reizēm rodas situācijas, kurās skolotāja valodas izjūta neļauj pieņemt atsevišķu vārdu lietojumu, lai gan pat akadēmiskās vārdnīcas akceptē kāda vārda nozīmes lietojumu, piemēram, frāzes, ko lasām arī skolēnu darbos: *Piekopjam tradīcijas; Katrs piekopj savu stresa noņemšanas veidu, piemēram, dodas makšķerēt, sporto*. LLVV kā viena no šī vārda nozīmēm norādīta: „*Realizēt, īstenot (ko), parasti, darbojoties ilgstoši, pastāvīgi*. Piekopt miera politiku. // *Ilgstoši, pastāvīgi veikt, izpildīt (piemēram, reliģiskus rituālus)*.” (LLVV) Tomēr raksta autores uzskata, ka labskanīgāk un cieņpilnāk ir teikt *ievērot/respektēt tradīcijas*.

Līdzīgi ir ar vārdiem *savāds* un *citāds*. LLVV par vārdu *savāds* lasāms: „1. *Tāds, kas ir neparasts, izraisa izbrīnu, neizpratni (par parādību, priekšmetu u. tml.). Dīvains.* 2. *Citāds.*” Savukārt par vārdu *citāds* lasāms: „*Tāds, kas atšķiras no iepriekš minētā, noteiktā, zināmā. Ne tāds. Atšķirīgs.*” (LLVV) Lai latviešu valodas vārdu krājums nenonivelētos, savus skolēnus mudinām vārdu *savāds* attiecināt uz dīvaino, izbrīnu raisošo, bet *citāds* – uz atšķirīgo no zināmā, piemēram, *Bālie zēni bija ļoti savādas, dīvainas personības, bet ne sliktā nozīmē.*

Skolas ikdienā laiku pa laikam nākas sastapties ar situācijām, kad skolēni nezina vai neizprot atsevišķu frazeoloģismu nozīmi, tādējādi rodas izteikumi ar neatbilstošu vai nepareizu frazeoloģismu lietojumu, piemēram, *Jānis bija iemilējies no galvas līdz kājām; Pēc lasītā varu secināt, ka to laiku tehnoloģijas sita augstu vilni.*

Viens no valodas kultūras aspektiem ir pareizs vārda gramatisko formu lietojums runā un rakstos. Bieži sastopama kļūda ir lietvārda ģenitīva locījuma ignorēšana, turklāt parasti nevis nezināšanas, bet paviršības dēļ. Likumības, kas nosaka šī locījuma lietojumu, skolēni zina, bet runā un rakstos ne vienmēr ievēro, piemēram, skolēni nelieto ģenitīva locījumu kopā ar daudzuma apzīmējumiem: *Ir daudz cilvēki Latvijā.* Otra situācija, kad nepareizi lietots ģenitīva locījums, ir teikumos ar noliegumu, piemēram, *Vai viņam nepietrūkst siltums, saskarsme; Nav ne steigas, ne trokšņu, ne nervozie ļaudis.* Kaut arī skolēni zina valodas likumus, minētie piemēri norāda, ka vienā teikumā skolēni gan ievēro valodas normas, gan ir nevērīgi pret tām. Darbības vārdu formu lietojumā reizēm vērojama ciešamās kārtas ignorēšana, arī tādējādi tiek radīts iespaids, ka literārie teksti ir paralēlā pasaule, piemēram, *Bargā sodīšana labi attēlojas lugā; Pasakas beigās viss nokārtojās un atrisinājās.* Vārdu darināšanas aspektā tieši darbības vārdiem visbiežāk var novērot lieku priedēkļu lietojumu, piemēram, *Dažiem cilvēkiem dzīvē noveicās.*

Teikuma izveides aspektā retāk rakstos, biežāk atsevišķu skolēnu valodā vērojamas kļūdas prievārda *dēļ* novietojumā. Šī ir viena no kļūdām, kuru tās regularitātes dēļ skolēni ļoti labi pamana klasesbiedru runā, piemēram, *Daudzi cilvēki draudzējas ar citiem tikai dēļ tā, cik naudas viņam kabatā; Precības pārsvarā notika dēļ materiālās vērtības.* Teikumu veidojumā nākas novērot kļūdas apzīmētāja palīgteikuma veidošanā, piemēram, *Jebkurā dzīves tumšākajā laikā ir risinājums, ko var priest pēc dzejoļa pēdējām rindām.*

Skolotājiem ikdienas darbā nākas saskarties ar teikumiem, kuros vērojamas dažādas valodas kļūdas, piemēram, *Visi cenšas pierādīt, kas ir svarīgāks, un tā iemesla pēc radījušies konflikti; Kas notiek, ja pretrunas nav vai tā ir ļoti minimālas [...].* Minētajos teikumos ir gan kļūdaini veidota darbības vārda forma, gan nepareizi izvēlēts prievārds, gan netiek saskaņoti vārdu locījumi.

Lai gan latviešu valodas mācību priekšmeta standarts 1.–9. klasei nosaka, ka, beidzot 9. klasi, izglītojamie „ievēro ortoepijas un ortogrāfijas normas” (*Latviešu valoda. Mācību priekšmeta standarts 1.–9. klasei* 2014), vidusskolēni kļūdās vārdu pareizrakstībā. Visvairāk kļūdu vērojam darbības vārdu pareizrakstībā: gan divdabja formās, gan pavēles izteiksmes veidojumā, gan patskaņu *a, ā* lietojumā darbības vārdu formās. Daži skolēni, kuriem latviešu valoda ir dzimtā valoda, var pateikt, kad jāievēro *-īt, -īties, -ināt, -ināties* likums, bet viņu rakstu darbos arī 11. un 12. klasē lasām: *izturās, atpūšās, gribās, ģērbjās, neizpaužās, jāatcerās, neapzināties, apzinas, mēģinām, ieraugam, uzklausam*. Skolotājiem ir diezgan grūti izprast, vai tā ir nevērība, paviršība vai konkrētā prasme nav apgūta tāpēc, ka nav pietiekams vingrinājumu skaits, vai ir vēl kāds cits iemesls kļūdainai vārdu rakstībai. Līdzīga situācija ir ar izskaņas *-īja* rakstību, piemēram, *izraisīja, mainījās, izvairījās, stāstīja, rakstīja, gaidīja*. Apstākļa vārds *tādējādi* ir viens no tiem vārdiem, kuru ne tikai skolēni, bet arī plašsaziņas līdzekļos raksta kļūdaini, lai gan „Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīcā” šim vārdam nav norādītas paralēlformas (LVPPP, 789). Skolēni bieži kļūdās arī apstākļa vārda *tāpēc* rakstībā, turklāt vienlīdz bieži skolotājiem nākas labot abas kļūdainās formas: *tapēc, tāpec*. Ja šādi piemēri ir iekļauti pārbaudes darbā, tad kļūdas netiek pieļautas.

Skolēnu izpratne par labu valodas kultūru veidojas, daudzu gadu gaitā sadarbojoties ar visiem skolotājiem. Mūsu uzdevums ir palīdzēt veidoties personībām, kuras apzinās gan runātās, gan rakstītās valodas nozīmību saskarsmē un profesionālajā karjerā. Kad skolēniem mācību procesā tiek iedota pirms pāris gadiem skolas e-pastā saņemtā vēstule, viņu pārsteigums par tās saturu un valodu ir neviltots.

Hey izglītības iestādes vadītāj!)

Gribēju Tevi painformēt, ka ja Jūsu skolā mācās pamatskolas skolēni 2–3 klase, tad viņus noteikti interesētu, mūsu piedāvājums :)

Mēs piedāvājam aizbraukt pie Jums un uzstādīt piepūšamās atrakcijas, kā arī sataisīt skaistas fotogrāfijas, lai pēc tam ir ko atcerēties :)

atrakcijas ir paredzētas iekštelpās, tāpēc, tā nebūtu problēma, par cik visi zinām, ka katrā skolā ir lielāka vai mazāka zāle.

atrakciju noma ir 90,00 (ieskaitot gan ceļas, gan visus pārējos izdevumus) Rīgas rajonā izdevumi, varētu būt mazāki.

Ja rodas interese - rakstat, vai zvanat pa norādīto telefona nr sarunāsim :)

Ar cieņu Mārtiņš

Vēstule tiešām ir autentiska, jāpiebilst, ka telefona numurs e-pastā nemaz nebija norādīts. Aplūkojot šādu e-pastu, ir īstais laiks un vieta sarunai par to, ka valodā un saziņā svarīgs ir viss un ka laba valodas kultūra ir mūsu inteliģences rādītājs.

Skolēnu radītajos tekstos laiku pa laikam nākas sastapties ar stila pērlēm, bet paustā doma ir skaidra un pārdomas par dzīvi raisoša, piemēram, *Kultūra Latvijā vienmēr ir bijusi augstā līmenī, taču pašlaik dažādi kultūras projekti – kino, teātris, mūzika – ierodas Latvijā un daži pašmāju projekti pasliktinās*. Ja rakstīto attiecinām uz plašsaziņas līdzekļu, sociālo tīklu u. c. ietekmi uz valodas kultūru, tad aina nav iepriecinoša, bet tas nenozīmē, ka pedagogi nolaidīs rokas un padosies. Gluži pretēji – turpinās ikdienas darbu, priecāsies par skolēnu sasniegumiem, paustajām atziņām un domām, apstiprinājumu sava izvēlēta ceļa pareizībai rodot sarunās ar absolventiem.

1. Aistars 1942 – Aistars, Ernests. Bērnu izteiksmes līdzekļi skolas domrakstos. *Latvijas Valsts vēstures arhīvs*, 1362. f., 2. apr., 1365. l., 57.–104. lp.
2. Alunāns 1981 – Alunāns, Juris. *Dziesmiņas, latviešu valodai pārtulkotas*. I daļa. Rīga : Liesma, 1981, 135. lpp.
3. Gudriķe 1998 – Gudriķe, Biruta. Nacionālās atmodas laika literatūra. 19. gs. 50. gadu vidus –19. gs. 80. gadi. No: *Latviešu literatūras vēsture*. 1. sējums. No rakstītā vārda sākumiem līdz 1918. gadam. LZA Literatūras, folkloras un mākslas institūts. Rīga : Zvaigzne ABC, 1998, 117.–135. lpp.
4. Špūle 2009 – Centralizētā eksāmena latviešu valodā un literatūrā 2. daļas (rakstīšanas) vērtēšana. *Metodiskais materiāls*. Izglītības satura un eksaminācijas centrs, 2009. Atbildīgais par izdevumu Kaspars Špūle, ISEC redakcija.
5. Špūle 2012 – Centralizētā eksāmena latviešu valodā rezultāti. *Metodiskais materiāls 2012*. Atbildīgais par izdevumu Kaspars Špūle. VISC redakcija, Valsts izglītības satura centrs, 2012.
6. Špūle 2015 – Centralizētais eksāmens latviešu valodā 2014./2015. mācību gadā: rezultātu analīze un metodiskie ieteikumi. *Metodiskais materiāls 2015* [tiešsaiste], 2015 [skatīts 28.07.2016.]. Pieejams: http://visc.gov.lv/vispizglitiba/eksameni/dokumenti/metmat/2014_2015_ce_latval_analize.pdf
7. Gaide 1942 – Gaide, Mārtiņš. Vērojumi latviešu valodas stundās. *Latvijas Valsts arhīvs*, 1632. f., 2. apr., 1364. l., 186.–213. lp.
8. Gaile, Grase, Niedra 1961 – Gaile, Mirdza, Grase, Helga, Niedra, Valija. *Rakstu darbu metodika*. Rīga : LVI, 1961.
9. Kūle 2006 – Kūle, Maija. *Eirodzīve. Formas. Principi. Izjūtas*. LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2006.

10. LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca* [tiešsaiste] [skatīts 25.07.2016.]. Pieejams: <http://tezaurs.lv/llvv/>
11. *Latviešu valoda. Mācību priekšmeta standarts 1.–9. klasei*. MK noteikumi Nr. 468 „Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu, pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatizglītības programmu paraugiem” [tiešsaiste], 2014 [skatīts 28.07.2016.]. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=268342>
12. Liepa 2011 – Liepa, Dite. *Latvijas preses valoda*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2011.
13. LVPPV 1999 – Ceplītis, Laimdota, Miķelsone, Aina, Porīte, Tamāra, Raģe, Silvija. *Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrunas vārdnīca*. Atb. red. A. Pārupe. Rīga : Avots, 1999.
14. LTSV 2011 – *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Darba vad. V. Skujiņa. Rīga, 2011.
15. RLB LVAK – *Gada vārds, nevārds un spārnotais teiciens*. Latviešu valodas attīstības kopa [tiešsaiste] [skatīts 30.07.2016.]. Pieejams: <https://lvak.wordpress.com/gada-vards-nevards-teiciens/>
16. Strelēvica-Ošiņa 2011 – Strelēvica-Ošiņa, Dace. *Kāpēc mēs gribam, lai valoda ir pareiza? Ieskats preskriptīvisma vēsturē, teorijā un praksē*. Rīga : 2011.
17. Veisbergs 2014 – Veisbergs, Andrejs. Literārā valoda, standartvaloda, normas. Ievads. No: *Literārā valoda un normas lingvistiskajā praksē: Eiropas pieredze un tradīcijas*. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2014, 7.–21. lpp.
18. *Valodas norma* [tiešsaiste] : Akadēmiskā terminu datubāze *AkadTerm* [skatīts 15.08.2016.]. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=valodas%20norma&list=valodas%20norma&lang=LV>
19. *Единый школьный режим грамотного письма и культуры речи. Министерство просвещения Латвийской ССР*. Рига : Латвийское государственное издательство, 1962.
20. VPSV 2007 – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Atb. red. V. Skujiņa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.

Dzintra Šulce

Valodas kultūras kursa vieta un nozīme studiju procesā

Ar valodas mācīšanu saistītie speciālisti noteikti būs ievērojuši, ka, dzirdot vārdus *valodas kultūra*, lielākā daļa valodas lietotāju parasti atbild, ka tas nozīmē – savā runā nelietot rupjus, piedauzīgus lamuvārdus, parazītvārdus, slengismus/žargonismus, standartfrāzes vai ko tamlīdzīgu. Retais aizdomājas, ka valodas kultūra ir saistīta ar visām literārās valodas apakšsistēmām: leksiku, gramatiku (morfoloģiju un sintaksi), fonētiku, pareizrunu un pareizrakstību. Tās visas ir saistītas savā starpā un būtiski ietekmē mūsu savstarpējās saziņas kultūru. Vēl retāk valodas lietotāji aizdomājas par to, ka valodas normu izpratnē saistībā ar valodas kultūru ir izšķirami divi līmeņi: 1) zemākais līmenis – **valodas pareizība**, kuras sekmīgai apguvei uzmanība jāpievērš jau skolā, lai vēlāk valodiskās izteiksmes prasmes un stila izjūta neradītu nopietnas grūtības saziņā; 2) augstākais līmenis – **valodas meistarība**, kas vairāk ir saistīta ar valodas līdzekļu optimālu lietojumu konkrētā runas situācijā; šai pakāpei ir raksturīga valodas līdzekļu savdabība, izteiksmīgums, skaistums un bagātība (Freimane 1993, 13–16).

Valodas kultūra parasti tiek aplūkota gan kā zinātnes, gan kā prakses nozare. To saikne ir akcentēta arī VPSV:

„1. Valodniecības apakšnozare, kurā pēta valodu kā kultūrvērtību, valodas lietojumu noteiktā valodas attīstības posmā, izzina valodas sistēmas attīstības likumības un tendences un uz to pamata izstrādā ieteikumus (paraugus) valodas optimālam lietojumam, sekmējot izteiksmes skaidrību un bagātināšanos un valodas ilgtspējīgu attīstību.

2. Literārās valodas kā tautas kopvalodas kopšana [...] Augstākais līmenis valodas kultūrā ir valodas meistarība.” (VPSV 2007, 419)

Diemžēl pēdējā laikā arvien biežāk nākas secināt, ka pat augstākās izglītības apgūvē dominē valodas kultūras pirmais līmenis – pareizība, turklāt viduvējā līmenī. To pierāda kaut vai studentu patstāvīgajos darbos konstatētās atkāpes no literārās valodas normām Liepājas Universitātē (LiepU). Tās lielākoties ir elementāras pareizrakstības un interpunkcijas kļūdas pamatskolas (dažkārt pat sākumskolas) līmenī. Nenoliedzami, skolēnu zināšanas un skolotāju atlases un sagatavošanas līmenis ir kompleksi skatāmi jautājumi. Skolēnu sekmes lielā mērā ir atkarīgas no mūsu augstskolās sagatavoto latviešu valodas skolotāju darba kvalitātes.

Šajā rakstā autore ir iecerējusi vairāk akcentēt tieši valodas kultūras apguves praktiskos jautājumus, pamatojoties uz LiepU studiju programmu saturu un to apguvei izvirzītajām prasībām. Valodas kultūra noteikti ir jāsaista ar visu studiju procesu kopumā un konkrēti – tieši ar apgūstamo kvalifikāciju. Būtiskākās valodas normas ir jāakcentē ikvienā studiju kursā, jo augstākā izglītība Latvijā ir iegūstama tikai valsts valodā, līdz ar to latviešu valodas zināšanas tiešā veidā ietekmē arī iegūstamās kvalifikācijas kvalitāti. Valodas kultūras kurss ir viens no svarīgākajiem studiju programmā, sevišķi tajos gadījumos, ja profesijas izvēle nākotnē būs saistīta ar komunikāciju. Darbs ar cilvēkiem nav iedomājams bez labas savstarpējās saziņas. Tās pamatā var minēt **kulturālas valodas pazīmes**.

1. Skaidra, precīza un pareizi artikulēta runa.
2. Ortoepijas (pareizrūnas) normu ievērošana.
3. Gramatikas (morfoloģijas un sintakses) normu ievērošana gan runā, gan rakstos.
4. Piemērotu vārdu un teicienu izvēle atbilstoši saziņas situācijai.
5. Runas intonatīvā veidojuma (skaļuma, tempa, runas melodijas, tembra, loģiskā akcenta) un loģisko paužu atbilstība izsakāmās domas saturam.
6. Loģiski secīgs domas izklāsts gan mutvārdos, gan rakstveidā (vārdu secība).
7. Ortogrāfijas (pareizrakstības) normu ievērošana rakstos.
8. Leksikostilistisko prasību ievērošana.
9. Samērīgs un pamatots svešvārdu lietojums valodā.
10. Saziņas situācijai un sarunas partnerim atbilstošs teksta veidojums – teksta stilistika. (Šulce 2016, 6)

Strādājot ar studentiem, nākas secināt, ka biežākās atkāpes no valodas kultūras normām joprojām ir vienas un tās pašas – pareizrūnā šauro un plato patskaņu *e* un *ē* lietošanas nosacījumu neievērošana, to skaņu izrunas jaukšana, kuras apzīmē ar vienu burtu *o*, zilbju intonāciju jaukšana, normām neatbilstošu teikumu konstrukciju veidošana, slengismu un citvalodu vārdu pārmērīga lietošana savā runā. Biežākie studentu jautājumi parasti ir par lietišķo rakstu noformēšanu, vārdu un uzvārdu formu veidošanu, pieturzīmju lietošanu, atsevišķām vārdu gramatiskajām formām (piemēram, lietvārdu locīšana un darbības vārdu formu veidošana, sevišķi – pavēles izteiksmē) u. c.

Lai studentiem atvieglotu nepieciešamo jautājumu apguvi, LiepU ir sagatavoti atbilstoši materiāli – tas ir metodiskais studiju līdzeklis, kurā ir

apkopota autore pieredze valodas kultūras kursa docēšanā daudzu gadu garumā (Šulce 2016). To var izmantot ikviens valodas lietotājs, kam interesē sava valoda, un studenti to vērtē pozitīvi. Valodas kultūras jautājumiem pastiprināta uzmanība tika pievērsta jau iepriekš, piemēram, pētot studiju vidi un ar to saistītos jautājumus augstākajā mācību iestādē. Pētījuma laikā tika apzināts problēmu loks, kas saistīts ar *valodisko* jeb *lingvistisko* vidi studiju procesā. Tajā tika apkopotas studentu atbildes uz šādiem jautājumiem:

1. Vai Jūs studiju procesā uztrauc atkāpes no literārās valodas normām?
2. Kādas uzrunas formas Jūs ieteiktu lietot akadēmiskā vidē?
3. Kā pilnveidot valodas kultūru? (Šulce 2003, 391–397)

Autore praktiskā darba pieredze liecina, ka īpaša uzmanība vienmēr ir jāpievērš tiem mācību līdzekļiem, no kuriem apgūst valodas kultūras jautājumus. Pēdējā laikā arvien biežāk var konstatēt, ka tiem ne vienmēr var uzticēties. Raksta autore iesaka tos vērtēt kritiski, neuzticēties katram apgalvojumam, bet šaubu gadījumā pārbaudīt tos autoritatīvos avotos ar normatīvu raksturu, piemēram, gramatikās un vārdnīcās, kā arī konsultēties ar speciālistiem (Šulce 2013; Šulce 2015). Valodas kultūras kursā noteikti ir jādod priekšstats par literāro normu avotiem un kritērijiem, lai šīs zināšanas veiksmīgi varētu izmantot turpmākajās studijās un sekmīgā kvalifikācijas apguvē.

Kulturālas valodas nozīmi vajadzētu akcentēt visos iespējamajos veidos. Raksta autore ir pārliecināta, ka kulturālai valodai, kurā tiek ievērotas literārās valodas normas, ir vairākas priekšrocības. Tā dod priekšstatu par indivīda izglītības un inteligences līmeni (domu kultūra), kā arī ir viens no nosacījumiem veiksmīgas karjeras veidošanā. Tā liecina par skaistu, estētisku runu, tā prasa no runātāja disciplīnu un kārtību, tā rada patīkamu iespaidu par runātāju un vairo viņa personīgo pievilcību un pašapziņu. Sarunu biedrs izjūt lielāku uzticēšanos, ja ar viņu runā labā, koptā literārā valodā. Runātājs nedrīkst būt pavisam un nolaidīgs savā valodā. Piesārņota runa liecina par dažādām, ne visai pievilcīgām, cilvēka rakstura īpašībām, piemēram, par to, ka sarunas partneris nerūpējas par sevi un diez vai ir uzticams arī citās jomās. Pārprasta viegluma dēļ nav pieļaujama latviešu valodas vienkāršošana un piesārņošana (Šulce 2007, 275).

Viens no iemesliem, kas pazemina dzimtās valodas kultūras līmeni, noteikti ir citu valodu ietekme gan runā, gan rakstībā. Sevišķi labi to var just, strādājot ar dažādu programmu studentiem, kuri apgūst svešvalodas un pat neapzinās to, ka teikumu konstrukcijas jau ir sākuši veidot atbilstoši angļu, vācu vai krievu valodas paraugiem, ko valodniecībā dēvē par interferenci –

valodu kontaktu ietekmētas novirzes no literārās valodas normām. Šādu piemēru ir tik daudz, ka var sagatavot pat veselu pētījumu kaut vai par dažādām lielo sākumburtu lietošanas tendencēm mūsdienu latviešu valodā vai datuma pierakstu citu valodu ietekmē.

Valodas prakse liecina, ka mūsu valodu arvien vairāk ietekmē arī dažādi plašsaziņas līdzekļi: radio, televīzija, prese, elektroniskie valodas varianti. Šobrīd izplatītās īsziņas, no vienas puses, nodrošina valodas līdzekļu ekonomiju, bet, no otras puses, rada paviršību, vienkāršību valodas līdzekļu izvēlē un līdz ar to pazemina valodas kultūru. Iepriekš minētie piemēri vēlreiz apstiprina dažādu valodas kultūras jautājumiem veltītu raidījumu un publikāciju nepieciešamību mūsdienās.

Pēc valodas kultūras kursa apguves LiepU 2016. gada pavasara semestrī pamatizglītības skolotāju programmas studenti atzina, ka šāds kurss ir nepieciešams un lietderīgs, jo liek nopietnāk vērtēt savu valodu gan ikdienā, gan oficiālā saziņā. Kaut arī skolā ir apgūtas literārās valodas normas un valodas kultūras pamati, tomēr ikdienā valodas lietotāji par to aizmirst. Valodas kultūras kursā ir iespēja atkārtot būtiskākās kulturālas valodas pazīmes, kā arī apgūt jaunāko un aktuālāko valodas praktiskajā lietojumā. Studenti valodas kultūras nozīmi saista ar savu izvēlēto profesiju, kuras neatņemama sastāvdaļa būs savstarpējā saziņa, un kulturāla valoda kalpos kā instruments šajā saskarsmē.

Jaunieši ir kritiski savas valodas vērtēšanā un apzinās, ka būtu jāveic nopietns un ilgstošs izglītošanās darbs. To nav iespējams izdarīt kampaņveidīgi vienā studiju kursā, kura apguvei parasti stundu skaits ir minimāls (viens vai divi kredītpunkti), balstoties uz pieņēmumu, ka valodas pamatjautājumi jau ir apgūti vidusskolā. Pozitīvi vērtējams fakts, ka studenti iesaka palielināt kredītpunktu skaitu šā kursa apguvei un valodas kultūras jautājumiem atvēlēt vismaz divus semestrus, jo citu valodas kursu studiju programmā diemžēl nav. Taču arī šāda pieeja nemainīs situāciju, ja nebūs radīta vēlme un motivācija darboties pašiem, ja nebūs gribas pilnveidoties, kontrolēt un kopt savu valodu gan mutvārdos, gan rakstveidā. Pilnībā var piekrist kolēģes Diānas Laivenieces izteiktajam viedoklim:

„Nav grūti runāt jābūtības formā – kas būtu jādara, kā būtu jāmaina sabiedrības attieksme pret valodas kultūru, kā jāaudzina jaunā paaudze, lai tās runa būtu latviska un pareiza, bet tas, ka vispirms jāsatīra savu durvju priekša, ienāk prātā tikai nedaudziem. Par maz ir atzīt: „man ir nepietiekamas zināšanas valodas kultūrā” vai „manas valodas kultūras līmenis ir tālu no ideāla”. Ir kaut kas jādara, ja jau valodas vērtības apziņa cilvēkā tomēr snauz.” (Laiveniece 2006, 22)

Vērtējot studentu darbus, var konstatēt, ka jauniešu leksikā trūkst atbilstošu vārdu savas domas izteikšanai: tiek atkārtoti vieni un tie paši vārdi vai vienas saknes vārdi, tiek lietoti slengismi, nevajadzīgi aizguvumi (arī saīsinātā formā), parazītvārdi, standartfrāzes u. tml. Tāpēc viens no valodas kultūras kursa svarīgiem uzdevumiem noteikti ir ievirzīt prasmē izvēlēties izteiksmes līdzekļus atbilstoši saziņas situācijai un mērķim. Jaunieši atzīst, ka sava vārdu krājuma bagātināšanai vajadzētu lasīt labu daiļliteratūru, to varētu nodrošināt arī atrašanās izglītota un inteligenta vidē, semināri un sarunas kompetentu mācībspēku vadībā.

Ne mazāk svarīga ir pedagoga personība un paša piemērs valodas kultūrā. Tai noteikti ir jābūt autoritātei, kura ir spējīga radīt pozitīvu gaisotni kursa apgūvē. Jauniešiem ir svarīga ieinteresēta attieksme, lai studiju process būtu patikams un radošs. Motivāciju nevar radīt, nepārtraukti kritizējot, aizrādot un izsakot negatīvus komentārus, tāpēc ir jāizvēlas citi studiju paņēmieni un metodes. Būtiskākais – ar savu piemēru parādīt kulturālas valodas nozīmi saziņā, akcentēt šādas komunikācijas priekšrocības un izmantot to kā spēcīgu ietekmēšanas līdzekli. Līdz ar to kā īpaši svarīgu studenti min publiskās runas apguvi (runas mākslu/prasmi) valodas kultūras kursa kontekstā. Atsevišķās LiepU studiju programmās ir paredzēts retorikas kurss, taču lielākoties šie jautājumi tomēr ir iekļauti valodas kultūras kursā. Līdzās citiem veiksmīgas uzstāšanās priekšnosacījumiem noteikti ir jāmin runas atbilstība kulturālas valodas prasībām, skaidra dikcija un dzirdamība, pārdomāta runas struktūra, izteiksmes saprotamība, ieinteresētība, emocionalitāte un runātāja dabiskums. Ne mazāk svarīgi ir ievērot runas ētiku, kontaktu ar auditoriju un runātāja stāju (Šulce 2016, 9).

Lielākā daļa studentu uzskata, ka ir jārada visi apstākļi, lai studenti varētu arvien biežāk uzstāties publiski un notiktu runas analīze kompetentu speciālistu vadībā. Sekmīgi to var īstenot tikai tad, ja ir radītas mūsdienīgas iespējas savas runas pilnveidošanai.

Liepājas Universitātes plašais un daudzveidīgais studiju programmu piedāvājums nemitīgi rosina iedziļināties valodas kultūras problēmjautājumu izpētē gan teorētiskā, gan praktiskā aspektā. Studiju programmu specifikas un konkrēto vajadzību izpēte joprojām ir latviešu valodas mācībspēku uzdevums. Tā ir neapstrīdama un neatņemama ikvienas augstākās mācību iestādes ikdienas darba nepieciešamība.

1. Freimane 1993 – Freimane, Inta. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga : Zvaigzne, 1993.
2. Laiveniece 2006 – Laiveniece, Diāna. Valodas kultūra studentu interpretācijā jeb Eseja par valodas vērtības apziņu. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 2. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 5.–23. lpp.
3. Šulce 2003 – Šulce, Dzintra. Lingvistiskās vides raksturojums studiju procesā. *Vārds un tā pētišanas aspekti*. Rakstu krājums, 7. Liepāja : LiePA, 2003, 391.–397. lpp.
4. Šulce 2016 – Šulce, Dzintra. *Latviešu valodas kultūra: metodisks studiju līdzeklis*. Atkārtots un labots otrais izdevums. Liepāja : LiePA, 2016.
5. Šulce 2007 – Šulce, Dzintra. Problēmjaudājumi pareizrunā. *Vārds un tā pētišanas aspekti*. Rakstu krājums, 11. Liepāja : LiePA, 2007, 274.–281. lpp.
6. Šulce 2013 – Šulce, Dzintra. Zinātniskums un latviešu valodas mācību līdzekļi 21. gadsimtā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 8. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2013, 104.–110. lpp.
7. Šulce 2015 – Šulce, Dzintra. Pārdomas par dažiem valodas jautājumiem „Latviešu valodas gramatikā” normatīvā aspektā. *VALODA – 2015. Valoda dažādu kultūru kontekstā: zinātnisko rakstu krājums*, 25. Daugavpils : Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”, 2015, 153.–162. lpp.
8. VPSV 2007 – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Atb. red. V. Skujiņa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007.

VALODAS KONSULTĀCIJAS

Gramatika

Kā pareizi rakstīt – simtiem tūkstošu klausītāju vai simtiem tūkstošiem klausītāju?

Ja skaitļa vārdu *tūkstotis, miljons, miljards* priekšā ir lokāmais skaitļa vārds *simts*, tad vārdi *tūkstotis, miljons* un *miljards* lietojami tikai daudzskaitļa ģenitīvā – tātad ***simtiem tūkstošu klausītāju***.

Savukārt, ja skaitļa vārdiem *tūkstotis, miljons, miljards* priekšā ir kāds nelokāmais skaitļa vārds, tad vārdus *tūkstotis, miljons, miljards* var lietot nominatīvā, akuzatīvā un arī ģenitīvā (Guļevska, D., Miķelsone, A., Porīte, T. *Pareizrakstības un pareizrunas rokasgrāmata. Latviešu valoda*. Rīga : Avots, 2002, 118. lpp.).

Kā pareizi rakstīt – papletās vai paplētās, izpletās vai izplētās?

Darbības vārdiem *paplesties* un *izplesties* vienkāršajā pagātnē raksturīgas paralēlformas – pareizi ir gan ***papletās***, gan ***paplētās***, gan arī ***izpletās*** un ***izplētās***.

„Latviešu valodas gramatikā” norādīts, ka „mūsdienu latviešu literārajā valodā darbības vārdu konjugēšanā vērojamas paralēlformas, kas veidojušās valodas vēsturiskās attīstības gaitā un turpina veidoties arī pašreizējā latviešu valodā” (*Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Latvijas Universitāte, 2015, 549. lpp.). Dažiem darbības vārdiem vērojamas paralēlformas vienkāršajā tagadnē, dažiem – vienkāršajā pagātnē.

Kā pareizi rakstāma uzruna vēstniekam: ārkārtējam un pilnvarotajam vēstniekam vai ārkārtējajam un pilnvarotajam vēstniekam?

Terminā *ārkārtējais pilnvarotais vēstnieks* īpašības vārds *ārkārtējais* lietots ar noteikto galotni – *ārkārtējais*. Saskaņā ar šādu īpašības vārdu locīšanas paradigmu datīvā vajadzētu būt paplašinātajai galotnei, tomēr visiem īpašības vārdiem ar noteikto galotni nav jālieto paplašinātā galotne. „Latviešu valodas gramatikā” norādīts: „Formu smagnējības vai nelabskaņas dēļ paplašinātās galotnes nemēdz būt ar piedēkli *-ēj-* atvasinātiem īpašības vārdiem.” (*Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Latvijas Universitāte, 2015, 367. lpp.) Arī Dz. Paegle norāda: „Paplašinātās galotnes trūkums parasts ir garākos vārdos – trīs un četrzīlību vārdos, ja tajos jau pēdējā zīlbe atrodas *j*” (Paegle, Dz. *Latviešu literārās valodas morfoloģija*. I daļa. Rīga : Zinātne, 2003, 57.–58. lpp.)

Tātad šajā gadījumā labskaņas dēļ ieteicama īpašības vārda *ārkārtējais* rakstība bez paplašinātās galotnes – **ārkārtējam un pilnvarotajam vēstniekam**.

Kā ir pareizi: *tūkstošgažu mija* vai *tūkstošgadu mija*?

Vārdam *tūkstošgade* daudzskaitļa ģenitīvā ir regulārā līdzskaņu mija: vienskaitļa nominatīvā *tūkstošgade* – daudzskaitļa ģenitīvā **tūkstošgažu**. *Tūkstošgade* – ‘tūkstoš gadu ilgs laikposms’. (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 15.09.2016.)

Redīgējot grāmatu, nonācu strupceļā, tādēļ vēlos noskaidrot, kāda ir vārdu *hindi, esperanto, ido* dzimte, ja nelieto tos kopā ar vārdu *valoda*?

Nelokāmajiem lietvārdiem nav formālu dzimtes kategorijas rādītāju. Nelokāmajiem sugas vārdiem ir vīriešu dzimtes nozīme (*Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Latvijas Universitāte, 2015, 367. lpp.). Tātad valodu nosaukumi *hindi, esperanto, ido* ir vīriešu dzimtes vārdi, un būtu jāsaka, piemēram, *sarežģītais hindi, nesaprotamais esperanto*.

Kā lai norāda ielūgumā uzvārdu *Butkus* daudzskaitli, ja ielūgums adresēts divām māsām Baibai un Emīlijai?

Uzvārds **Butkus** ir III deklinācijas īpašvārds, kas vienskaitlī lokāms kā kopdzimtes uzvārds, resp., atšķirības vērojamas tikai vienskaitļa datīvā. Taču daudzskaitlī ir atšķirīga locīšanas paradigma vīriešu un sieviešu dzimtē.

	Vienskaitlis		Daudzskaitlis	
	Vīriešu dzimte	Sieviešu dzimte	Vīriešu dzimte	Sieviešu dzimte
N. Kas?	Butkus	Butkus	Butki	Butkus
Ģ. Kā?	Butkus	Butkus	Butku	Butku
D. Kam?	Butkum	Butkui	Butkiem	Butkūm
A. Ko?	Butku	Butku	Butkus	Butkus
I. Ar ko?	ar Butku	ar Butku	ar Butkiem	ar Butkus
L. Kur?	Butkū	Butkū	Butkos	Butkūs
V. –	Butku!	Butku!	Butki!	Butkus!

(Guļevska, D., Miķelsons, A., Porīte, T. *Pareizrakstības un pareizrūnas rokasgrāmata*. Latviešu valoda. Rīga : Avots, 2002, 56.–57. lpp.)

Tātad ielūgumā varam rakstīt šādi: **Baibai un Emīlijai Butkūm** vai **Baiba un Emīlij Butkus!**

Žurnālisti bieži raksta, piemēram: *Birznieku ģimene lolojuši astoņus audžubērnus*. Kā ir pareizi: *ģimene lolojusi* vai *ģimene lolojuši*? Tāpat līdzīgi bieži arī sporta ziņās raksta: *Alūksnes komanda pieveikuši rīdziniekus*.

Vienā no vārda **ģimene** skaidrojumiem ir minēta arī 'cilvēku grupa – vecāki un viņu bērni, kas dzīvo kopā'. Piemēram, *liela ģimene*. *Daudzbērnū ģimene*. *Draudzīga ģimene*. (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 15.09.2016.)

Latviešu valodā pareizi ir rakstīt *Birznieku ģimene lolojusi astoņus audžubērnus*, un *Alūksnes komanda pieveikusi rīdziniekus* – darbības vārda skaitlis saskaņojams ar lietvārda skaitli, un šajā gadījumā lietvārds ir vienskaitlī. Primārais ir gramatikas nosacījums, nevis vārda nozīmes skaidrojums vai izpratne. Līdzīgi arī piemērā par *Alūksnes komandu, kas ir pieveikusi rīdziniekus*. Mēs taču nerakstām arī par tautu un pūli daudzskaitlī, piemēram, *tauta ir izcietušas, pūlis ir mēģinājuši* u. tml.

Kā ir pareizi: *stārķene* vai *stārķiene*; *strausene* vai *strausiene*?

Vārdnīcās (sk. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/llvv/; *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 15.09.2016.) norādīts, ka stārķu mātīte ir **stārķiene**, taču informācijas par strausu mātīti nav. No vārddarināšanas viedokļa gan piedēkli *-ien-*, gan piedēkli *-en-* var izmantot, darīnot dzīvnieku, kukaiņu un putnu mātīšu nosaukumus. Taču „Latviešu valodas gramatikā” norādīts, ka mūsdienās mātīšu nosaukumu darināšana ar piedēkli *-ien-* vairs nav produktīva –, „šis derivatīvais tips mūsdienās ir paglābies vienīgi izloksnēs” (*Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Latvijas Universitāte, 2015, 232. lpp.). Tā kā biologi tradicionāli lieto vārdu savienojumu ar otro vārdu *mātīte* vai *tēviņš* un ikdienā reti nepieciešams norādīt uz putna dzimumu, šis šķīrums funkcionāli ir pasīvs.

LU profesore Anna Vulāne skaidro, ka putnu mātīšu nosaukumos joprojām lieto seno modeli ar piedēkli *-ien-*, turklāt vairākiem atvasinājumiem iespējami paralēlderivāti ar piedēkli *-en-*, tāpēc *strausiene* labi iederētos blakus *stārķienei* un *zvirbulienei*. Turklāt lieto arī *stārķene*. Šāds paralēllietojums raksturīgs vairāku putnu mātīšu nosaukumiem.

Atvasinājumi, šķiet, vairāk ir neoficiālās saziņas, literatūras, sarunvalodas vienības – *kraukliene*, *cīruliene/cīrulene*, *stārķiene/stārķene*, *dzeniene*. Tā kā Latvijas putnu nosaukumi ir mūsu leksikas vēsturiskais mantojums, izskaņa *-iene* ir tradicionāla. Iespējams, tas, ka cilvēkam daudz svarīgāk bija noteikt lielo dzīvnieku dzimumu, noteica aktīvāku izskaņas *-ene* izmantojumu, kas arī nostabilizējās.

Svešvārdu pareizrakstība

Kā pareizi dēvēt mākslas izstādi, kas notiek reizi četros gados: *kvadriennāle* vai *kvadrinnāle*?

„Latviešu literārās valodas vārdnīcā” norādīts, ka izstādes nosaukums rakstāms **kvadrinnāle** (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/llvv, skatīts 21.08.2016.). Taču jau „Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīcā” (Rīga : Avots, 1995, 402. lpp.), kā arī jaunākajā latviešu valodas vārdnīcā – „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” (sk. www.tezaurs.lv/mlvv, skatīts 21.08.2016.) – norādīts, ka vārds rakstāms **kvadriennāle**. „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” atrodama vārda cilme – no itāļu *quadriennale*, kam pamatā latīņu *quadriennis* ar nozīmi ‘četrgadīgs’, kā arī norāde, ka „pagājušā gadsimta septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados sastopamā forma *kvadrinnāle* mūsdienās vairs nav lietojama”.

Kā pareizi: *kantri* vai *kantrī*?

Gan „Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīcā” (Rīga : Avots, 1995, 348. lpp.), gan „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” (sk. www.tezaurs.lv/mlvv, skatīts 21.08.2016.) norādīta vārda pareizrakstība **kantri**. Turklāt „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” ir piebilde: „Diezgan izplatīta kļūda ir vārdu *kantri* rakstīt ar garo patskani *i* (*kantrī*). Pareizā forma – *kantri*.” (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 21.08.2016.)

Kā latviešu valodā rakstāms mītiskais ķīniešu vienradzis?

Mītiskais dzīvnieks vienradzis, kas ir humānas valdīšanas simbols, latviešu valodā rakstāms **čjiliņš** (Staburova, J. *Ķīniešu valodas īpašvārdi un to atveide latviešu valodā. Teorētiskie un praktiskie aspekti*. Rīga : Jāņa Rozes apgāds, 2006, 56. lpp.).

Vēlos noskaidrot, kā latviski pareizi tulkojams un rakstāms *Cayenne pepper*? Dažādos avotos atrodami dažādi varianti – *Kajēnas, Kajennas, Kaijenas*.

Tā kā pastāv uzskats, ka šo piparu nosaukuma pamatā ir Gviānas pilsēta *Cayenne*, kas latviešu valodā atveidojama *Kajenna* (*Lielais pasaules atlants*. Rīga : Jāņa Sēta, 2008), tad latviešu valodā piparu nosaukums rakstāms *Kajennas pipari*.

Pareizrakstība

Kā pareizi rakstīt frazeoloģismu – *strebt* vai *strēbt karstu*?

Darbības vārds nenoteiksmē rakstāms *strēbt* (*Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīca*. Rīga : Avots, 1995, 767. lpp.) – tāpat *strēbt karstu*.

Kā pareizi saukt Talsos dzīvojošu cilvēku – *talsinieks* vai *talsenijs* (sastopami abi varianti)?

Talsos dzīvojošam cilvēkam ir ne tikai divi, bet pat trīs literārajā valodā lietojami nosaukumi: *talsenieki*, *talsinieki* un *talsnieki* (*Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīca*. Rīga : Avots, 1995, 889. lpp.).

Īpašvārdu rakstība

Kā latviešu valodā atveidojams vācu valodā rakstītais nosaukums *Bodensee*?

Latviešu valodā iespējami vairāki atveides varianti:

- 1) ja salikteņa pirmajā sastāvdaļā nav vietvārda, latviešu valodā veidojams saliktenis ar tulkotu nomenklatūras vārdu otrajā daļā: **Bodenezers**;
- 2) kā paralēforma iespējams arī nosaukums ar netulkotu nomenklatūras vārdu: **Bodenzē**. Pie katra šādi atdarināta vācu īpašvārda var lietot arī attiecīgo nomenklatūras vārdu: **Bodenzē ezers**. (*Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrūnu latviešu literārajā valodā*. III. Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1960, 36. lpp.)

Tātad saskaņā ar vācu īpašvārdu atveides noteikumiem latviešu valodā var rakstīt gan **Bodenezers**, gan **Bodenzē**, gan **Bodenzē ezers**. „Lielajā pasaules atlantā” (Rīga : Jāņa Sēta, 2008) *Bodensee* atveidots **Bodenezers**.

Kā pareizi raksta kādreizējo Oslo nosaukumu?

Kādreizējais Oslo nosaukums latviešu valodā rakstāms **Kristiānija** (oriģinālvalodā nosaukums *Christiania*) (*Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide latviešu valodā*. Rīga : Norden AB, 2003, 184. lpp.).

Leksika

Vai literārajā valodā drīkst teikt **ķeta vāks**?

Ķets – ‘čuguns’. Piemēram, *baltais ķets*. *Pelēkais ķets*. *Ķeta lietuve*. *Ķeta cauruļvadi*. (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 22.08.2016.) Arī „Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrunas vārdnīcā” pie vārda *ķets* nav nekādu norāžu par lietojuma ierobežojumu (*Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrunas vārdnīca*. Rīga : Avots, 1995, 406. lpp.). Tātad latviešu literārajā valodā var lietot vārdu savienojumu **ķeta vāks**.

Kas ir **ģelzis**?

Ģelzis – ‘asmens; nazis bez spala; nodilis, truls nazis; mazs saliekamais nazītis’ (*Kursīte, J. Tautlietu vārdene*. Rīga : Nemateriālā kultūras mantojuma valsts aģentūra, 2009, 149. lpp.). „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” norādīts, ka *ģelzis* ar nozīmi ‘asmens (nazim)’ ir novecojis vārds, savukārt ar nozīmi ‘nolietots, arī neass nazis’ tas lietojams sarunvalodā (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/llvv/, skatīts 22.08.2016.).

Kā bērnam izskaidrot, ko nozīmē **nogodēt rudzus, miežus**?

Vārds **nogodēt** ir apvidvārds ar nozīmi ‘novākt, nokopt’ (Strautiņa, M. *Mārcienas izloksne*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007, 162. lpp.). Bērnam var skaidrot, ka tas nozīmē novākt rudzus, miežus.

Kas ir *stroboskops*?

Stroboskops – ‘ierīce (rotējošs disks vai cilindrs ar spraugām, gaismas avots ar attiecīgu frekvenci) periodisku procesu vizuālai novērošanai, arī mērīšanai, izmantojot redzes inerci’ (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/llvv/, skatīts 16.08.2016.). Savukārt „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” dots šāds skaidrojums – ‘iekārta, kas rada īsus, periodiskus gaismas uzliesmojumus’. Piemēram, *digitālais stroboskops*. *Naktskluba stroboskops*. *Dejot stroboskopa gaismā*. (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/lv/, skatīts 16.08.2016.)

Kurš vārds latviešu valodā ir pareizs – *kņaze* vai *kņaziene*?

Abi vārdi latviešu valodā ir lietojami, taču katram no tiem ir sava nozīme.

Kņaze – ‘neprecējusies kņaza meita’; **kņaziene** – ‘kņaza sieva’. Piemēram, *kņazienes portrets*. (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 16.08.2016.)

Kas ir *helebarde*?

Helebarde – ‘kaujas cirvis ar garu kātu un šķēpu galā’ (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 274. lpp.).

Kā latviešu valodā saucama detaļa, ko izmanto, lai salipinātu kopā kādas priekšmeta daļas?

Tā droši vien ir domāta **liplente**. *Liplente* ir ‘lente, kurai vienā pusē ir smalki plastmasas āķīši un kuru pārī ar līdzīgi izstrādātu lenti izmanto (apgērba, apavu, somas u. c.) detaļu sastiprināšanai’. Piemēram, *liplente kapuces piestiprināšanai*. *Somai liplentes aizdare*. (*Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga : Avots, 2006, 602. lpp.)

Kā latviešu valodā jāsaka – *spiest* vai *likt* zīmogu?

Viena no darbības vārda **spiest** nozīmēm ir ‘iedarbojoties ar spēku (uz ko), virzīt (to) kādā virzienā’. Piemēram, *spiest rokturi uz leju*. *spiest pedāli*. *spiest kalkulatora taustiņus*. *spiest telefona klausuli pie auss*. (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 16.08.2016.) Savukārt viena no vārda **likt** nozīmēm ir ‘rakstīt, atveidot grafiski u. tml.’. Piemēram, *teikuma beigās likt punktu*. *Likt zīmogu*. (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 16.08.2016.)

No skaidrojumiem secināms, ka abas šo vārdu nozīmes attiecināmas uz konkrēto darbību. Tātad latviešu valodā var teikt gan **spiest zīmogu**, gan **likt zīmogu**.

Dzirdēju, ka, runājot par krēsliem, tiek lietots vārds *parocis*.

Vai tāds vārds latviešu valodā ir, un ko tas nozīmē?

Parocis – ‘detaļa (krēsliem), uz kā sēdētājs atbalsta roku’. Piemēram, *krēsla parocis. Ērts parocis.* (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 21.07.2016.)

Vai vārdi *meteors* un *meteorīts* ir sinonīmi?

Vārda **meteors** nozīme ir ‘īslaicīga gaismas parādība Zemes atmosfērā, kas rodas, kosmiskam ķermenim ar milzīgu ātrumu ieskrienot Zemes atmosfērā; krītošā zvaigzne’. *Meteoru lietus* – intensīva meteoru plūsma. *Meteoru plūsma* – daudzu meteoru parādīšanās dažu stundu laikā. (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 21.07.2016.)

Vārda **meteorīts** nozīme ir ‘no starpplanētu telpas uz Zemes nokritis akmens vai dzelzs gabals’. Piemēram, *akmens, dzelzs meteorīts. Tunguskas meteorīts. Meteorīta krāteris.* (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 21.07.2016.)

Abi vārdi ir astronomijas termini, taču tie nav sinonīmi.

Piena pudelei ir aizgriezams *korķis* vai *vāciņš*?

Korķis – 1. ‘ārējie (augu) audi, kas sastāv no plakanām, rindās novietotām un ar gaisu pildītām šūnām’. Piemēram, *korķa šūnas. Mizas korķa kārta*; // ‘no šāda vai cita materiāla izgatavots aizbāznis (parasti pudelēm)’. Piemēram, *pudeles korķis. Raut, izvilkt korķi. Aizbāzt pudeli ar korķi. Kolba ar gumijas korķi.* (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 26.08.2016.)

Vāciņš ir deminutīva forma no vārda *vāks*. Latviešu valodā piedēklis *-iņ-* tiek izmantots, izsakot reāla pamazinājuma nozīmi, norādot, ka nosauktā reālija ir mazāka nekā normai atbilstošā reālija (*Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Latvijas Universitāte, 2015, 228. lpp.).

Vāks – 1. ‘kā (piemēram, trauka, kastes) virsējā, atvāžamā vai noņemamā daļa’. Piemēram, *katla vāks. Lādes vāks. Klavieru vāks. Kārba ar noņemamu vāku.* (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 21.08.2016.)

Pamatojoties uz vārdu nozīmes skaidrojumiem, secināms, ka mūsdienās piena pakām ir aizgriežami **vācīņi**, bet vīna un šampanieša pudelēm, kā arī kolbām un karafēm – **korķi**.

Plūdoņa dzejolī/poēmā „Rekviēms” 3. pantiņā ir rinda:

Pār norām, maronām, Kur kā bērns es rotaļājis...

Ko nozīmē vārds maronām? Tas ir vecvārds?

K. Mīlenbaha „Latviešu valodas vārdnīcā”, ko labojis un papildinājis J. Endzelīns (ME vārdnīcā), norādīts, ka **marona** [maruona] ir tīrelis, nora, kur aug maronas (bezdelīgactiņas) (Mīlenbahs, K. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga, 1925, 564. lpp.). Arī vārdnīcu portālā norādīts, ka vārds **marona** ir apvidvārds ar nozīmi 'nora, tīrelis' (sk. www.tezaurs.lv/, skatīts 11.08.2016.).

Terminoloģija

Kas ir mācāmība?

Terminam *mācāmība* ir ļoti plašs skaidrojums. **Mācāmība** – personas spējas pakāpe apzināti uztvert un apgūt zināšanas, prasmes, garīgās vērtības, pārliecības, attieksmes citas personas organizētā un vadītā mācību procesā; spēja un gatavība mācīties; arī – zināšanu, prasmju un iemaņu apgūšanas ātrums un kvalitāte; arī – mācību priekšmeta piemērotība tā apgūšanai mācību procesā. Mācāmība atkarīga no cilvēka dotumiem, piemēram, no atmiņas spēju iedzimtības. (*Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2000, 94. lpp.)

Vēlos uzzināt, vai ir latviskoti vārdi *bullings* un *kiberbullings*?

Vai ir kādi ieteikumi, kā pareizi lietot šos terminus Latvijā, lai tie saglabātu savu saturisko nozīmi un būtu arī pietiekoši labskanīgi?

Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija š. g. 2. februārī apstiprināja terminu **tiranizēšana**, kam atbilst angļu termins *bullying*. Termins *bullying* lietots arī kā terminu sastāvdaļa, piemēram, *work place bullying* atbilstošais termins latviešu valodā ir **aizskaršana darbavietā**; *anti-bullying supervision policy* – **pretuzmākšanās pārraudzības politika**, savukārt angļu terminam *cyberbullying* latviešu valodā atbilst divi termini: **iebidēšana tiešsaistē**, **kiberterorizēšana**.

Vēlējāmie uzzināt, kā latviski pareizi pārtulkot *International Literacy Day*, – vai tā ir *Starptautiskā*:

- 1) *lasītprasmes un rakstītprasmes diena*;
- 2) *lasītprasmes un rakstpratības diena*;
- 3) *rakstpratības diena*;
- 4) *rakstītprasmes diena*?

Atbildi uz šo jautājumu lūdzām sniegt Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijai. LZA Terminoloģijas komisija paskaidroja, ka pareizi būtu lietot vārdkopu ***rakstpratības diena*** (tātad ***Starptautiskā rakstpratības diena***), jo rakstpratība aptver gan spēju lasīt, gan rakstīt. LZA Terminoloģijas komisijas locekļi arī norādīja, ka viņi ir apsprieduši angļu valodas termina *literacy* atveidi oficiālajā lietojumā un iesaka vārdu savienojumus ar vārdu *pratība* lietot salikteņa formā, piemēram, *rēķinpratība*, *veselībpratība*, *datorpratība* u. c., vai sarežģītākos gadījumos veidot vārdkopterminu, kura otrais komponents ir *pratība*, piemēram, *finanšu pratība*, *IKT pratība* u. c. Vienlaikus komisija neiesaka lietot vārdu *pratība* kādā no šim nozīmēm bez precizējoša salikteņa pirmā komponenta vai jomu norādoša vārda ģenitīvā vārdkopterminā, proti, nav ieteicams vārdu *pratība* lietot vienu pašu.

Kas ir *attulkojums*?

Attulkojums – ‘tulkotā teksta tulkojums atpakaļ avotvalodā (vai oriģinālvalodā)’ (*Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Valsts valodas aģentūra, 2007, 56. lpp.).

Man ir jāraksta diplomdarbs. Diplomdarbs ir par *job engagement* un *job involvement*. Esmu sapinusies šo divu terminu tulkojumā. Lūdzu, palīdziet man tos iztulkot pareizi!

Atbildi uz šo jautājumu lūdzām sniegt Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijai. LZA Terminoloģijas komisija norādīja, ka termini *job involvement* un *job engagement* (lieto arī *employee involvement*, *employee engagement*, *work involvement* un *work engagement*) nav sinonīmi.

Ar *job engagement* tiek domāta tāda vadības stratēģija, kas veicina to, ka darbinieks ir ieinteresēts un pats vēlas aktīvi iesaistīties darbā (darbinieks iesaistās diskusijās, lēmumu pieņemšanā, izsaka savus priekšlikumus, izrāda iniciatīvu u. c.). Savukārt *job involvement* gadījumā darba devējs aktīvi iesaista darbinieku darbā (iesaista darbinieku darba diskusijās, lēmumu pieņemšanā, rosina izteikt priekšlikumus, izrādīt iniciatīvu u. c.).

Tādēļ iesakām terminus atveidot šādi: *job engagement* – **darbinieka aktīva iesaistīšanās darbā** (varētu atveidot arī kā **darbinieku ieinteresētība**), *job involvement* – **darbinieka aktīva iesaistīšana darbā**.

Kāpēc latviešu valodā rakstām *trešām valstīm*, nevis *trešajām valstīm*?

Terminoloģiski apstiprināts ir vārdu savienojuma *trešā valsts* datīva un lokatīva (daudzskaitlī arī instrumentāli) lietojums bez paplašinātās galotnes.

Zināmā mērā kārtas skaitļa vārdi līdzinās īpašības vārdiem, tos loka kā īpašības vārdus ar noteikto galotni (*Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Latvijas Universitāte, 2015, 416. lpp.). Šī gramatikas nianse patiešām mūsdienās var radīt jautājumus.

Kārtas skaitļa vārdiem ir tikai noteiktās galotnes, un tos loka pēc īpašības vārdu ar noteikto galotni parauga. Datīvā un lokatīvā kārtas skaitļa vārdiem ir paplašinātās galotnes.

Grāmatā „Tiesību aktu tulkošanas rokasgrāmata” norādīts: „*Third country – trešā valsts/trešai valstij* (nevis *trešajai valstij*). Šī vārdkopa un citas līdzīgas vārdkopas (*third person, third party*) juridiskos dokumentos ir bieži sastopamas. Jāatceras, ka tādā gadījumā skaitļa vārds locījumos zaudē noteikto galotni, jo faktiski tas lietots nenoteiktā vietniekvārda *cits, cita* nozīmē – ne valstis, ne personas vai puses netiek skaitītas, ar *third* nošķir kādai konvencijai (savienībai, līgumam u. tml.) nepiederīgos. *Trešās valstis* ir tās, kas nav Eiropas Savienības dalībvalstis. Šādas vārda *trešais* locījumu formas lietotas jau Civillikumā.” (*Tiesību aktu tulkošanas rokasgrāmata*. Rīga : Tulkošanas un terminoloģijas centrs, 2006, 53. lpp.)

Vai pareizāk teikt *skārienekrāns* vai *skārienjutīgs ekrāns*?

„Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” atrodams vārds **skārienjutīgs** – ‘tāds (piemēram, ekrāns), kas uztver pieskārienu un reaģē uz to’ (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv, skatīts 23.08.2016.). Sākotnēji lietots tieši šāds termins – **skārienjutīgs ekrāns**. Morfēmai (vārda daļai *skārien-*) kļūstot pazīstamāki un nostiprinoties, nolemts, ka, veidojot salikteņus, ar salikteņa daļu *skārien-* ir gana, un vairs nav nepieciešams terminos lietot *-jutīgs*. Tagad šādi veidoti arī citi termini: *skārienierīce, skārienesignāls, skārienpaliktis, skārienšvika* utt. Tāpēc latviešu valodā vienlīdz lietojami termini **skārienekrāns** un **skārienjutīgs ekrāns**.

Interpunkcija

Vēsturnieki man aizrādīja, ka nav pareizi teikt *pirms mūsu ēras* un *mūsu ērā*, jo tas esot mantojums no padomju laikiem, – jāsaka *pirms Kristus* vai *pēc Kristus dzimšanas*. Man šķita, ka abi varianti ir pieņemami, bet ko saka valodnieki?

Abas izteiksmes ir vienlīdz labas. Ierasts, ka padomju laikā lietoja saīsinājumu **p. m. ē.**, savukārt trimdas latvieši – **pr. Kr.** Kopš neatkarības atjaunošanas ir iespējams lietot abējādi, un nav tā, ka saīsinājumu **p. m. ē.** nelieto, tieši otrādi – Ministru kabineta noteikumu Nr. 916 „Dokumentu izstrādāšanas un noformēšanas kārtība” (izdoti Rīgā 2010. gada 28. septembrī (prot. Nr. 49 17. §)) 1. pielikumā „Saīsinājumi, kurus var neatrunāt dokumentā” minēts tikai viena veida saīsinājums vārdkopām *pirms mūsu ēras* un *mūsu ērā* – **p. m. ē.** un **m. ē.**

Kā pareizi rakstāmi 18. novembra svētki jeb Latvijas Republikas proklamēšanas/Proklamēšanas diena?

Lielo sākumburtu lietojums mūsdienās svinamo un atzīmējamo dienu nosaukumos ir atkarīgs gan no nosaukumā ietilpstošo komponentu gramatiskās formas, gan no valodas lietotāju (resp. ekspertu) konvencijas. Svētku, atceres un citas atzīmējamās dienas pašreiz regulē īpašs Latvijas Republikas likums „Par svētku, atceres un atzīmējamām dienām”, kas stājās spēkā 2002. gada 23. aprīlī. Šajā likumā svētku diena rakstīta šādi – *Latvijas Republikas Proklamēšanas diena*, tātad līdzīgi kā dažādu organizāciju nosaukumos šeit pirmais vārds aiz īpašvārda rakstīts ar lielo sākumburtu. Taču jāatzīst, ka šis joprojām ir strīdīgs jautājums un valodnieku domas par lielo sākumburtu lietojumu ir atšķirīgas, ir valodnieki, kuri uzskata, ka ar lielo sākumburtu ieteicams rakstīt tikai ievadītārvārdu (Laugale, V., Šulce, Dz. *Lielo burtu lietojums latviešu valodā: ieskats vēsturiskajā izpētē, problēmas un risinājumi*. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2012, 50.–52. lpp.).

Latviešu valodas aģentūra, sniedzot konsultācijas, iesaka rakstīt **Latvijas Republikas Proklamēšanas diena**.

Kādos gadījumos aiz kārtas skaitļa, kas numurēts ar arābu cipariem, būtu pieļaujams nelikt punktu?

Aiz kārtas skaitļa, kas apzīmēts/numurēts ar arābu cipariem, punkts nav vajadzīgs, ja tas nodalīts ar pusiekavu, jo „pusiekavas funkcijas ir tādas pašas kā punkta funkcijas aiz arābu cipara kārtas skaitļa nozīmes parādīšanai” (Blinkena, A. *Latviešu interpunkcija*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2009, 416. lpp.). Neliek punktus arī aiz gadskaitļiem bibliogrāfiskās norādēs, piemēram, Kārlis Milēnbahs (1853–1916).

Ar kādu „svītriņu” savienojami uzvārdi Molotovs–Ribentrops, rakstot nosaukumu *Molotova–Ribentropa pakts*?

Tā kā uzvārdi Molotovs un Ribentrops neveido dubultuzvārdu, bet nosauc divas vēsturiskas personas, kas parakstījušas dokumentu, starp uzvārdiem lietojama vienotājdomuzīme: ***Molotova–Ribentropa pakts***.

Vienotājdomuzīmi lieto starp tādu personu uzvārdiem, kuri kopīgi ir kāda izgudrojuma, likuma, literāra darba u. tml. autori (Blinkena, A. *Latviešu interpunkcija*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2009, 384. lpp.).

Vai teikuma *Tad padomāsim – kādi mērķi var būt sabiedrībai beigās* var likt jautājuma zīmi?

Tradicionāli ir uzskats – ja jautājuma modalitāte piemīt kādam no salikta pakārtojuma teikuma komponentiem, pieturzīmi teikuma beigās parasti nosaka virsteikuma modalitāte, piemēram, ja virsteikums ir ar pamudinājuma modalitāti, teikuma beigās atkarībā no pamudinājuma kategoriskuma lietojama izsaukuma zīme vai punkts. Taču jautājuma modalitāte dažreiz var saglabāt savu patstāvību arī tad, ja jautājumam formāli ir palīgteikuma funkcija.

Teikumā *Tad padomāsim – kādi mērķi var būt sabiedrībai* jautājuma modalitāte palīgteikumā ir tik spēcīga, ka tā būtībā kļūst par galveno modalitāti, pakļaujot sev arī virsteikumu, kurš, izsacīdams tikai pamudinājumu atbildēt uz palīgteikumā izteikto jautājumu, īsteni uztverams par piebildumu pie galvenā, proti, pie jautājuma. Tāpēc šādos teikumos teikuma beigās liekama jautājuma zīme. (Blinkena, A. *Latviešu interpunkcija*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2009, 137.–138. lpp.)

Kā pareizi noformēt atsaucēs *Māte Terēze*, *Brāļi Grimmī*, *Vinsents van Gogs*?

Baibas Mūzes, Dainas Pakalnas un Ivetas Kalniņas grāmatā „Bibliogrāfiskās norādes un atsauces” norādīts: „Kā pirmo uzrāda personas uzvārdu vai citu galveno apzīmējumu. Lai nepārprotami būtu skaidrs, kurš ir autora uzvārds vai cits galvenais apzīmējums, aiz tā liek komatu, bet pēc tam uzrāda vārdu, iniciāļus vai citus sekundāros elementus.” Minēti šādi piemēri: *Terēze, māte*; *Jānis Pāvils II*, *Romas pāvests*; *Grimmi, brāļi*; *Gogs, Vinsents van*. (Mūze, B., Pakalna, D., Kalniņa, I. *Bibliogrāfiskās norādes un atsauces*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 22. lpp.)

Stilistika

Vai koptā latviešu valodā var lietot vārdu *benzīntanks*?

Jaunākajā latviešu valodas vārdnīcā „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca” norādīts, ka vārdam ir lietojuma ierobežojums – tas ir sarunvalodas vārds (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv, skatīts 15.08.2016.). Lai arī sanāk visai gari, literārajā valodā būtu jāsaka ***degvielas uzpildes stacija***.

Kas latviešu valodā notiek ar saikli *jebšu* – to var lietot vai tomēr nevajadzētu?

Saiklim *jebšu* piemīt seniska nokrāsa. Jaunākajā vārdnīcā „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca” norādīts šāds saikļa ***jebšu*** skaidrojums – *novēc*. 1. ‘kaut arī, lai gan’. Piemēram, *saskatīt ko labu ikvienā cilvēkā, jebšu tas nebūs tik viegli*; 2. *sar.* ‘vai, jeb vai’. Piemēram, *Jebšu negribot, jebšu tišuprāt, Bet tie paši labākie nodomi, vēl aizvien, vēl aizvien, Vēl aizvien tev vējā izsējas...* (L. Briedis). (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv, skatīts 15.08.2016.) Ar nozīmi ‘kaut gan, lai gan’ saiklis vairs netiek lietots – šo nozīmi saiklis ir zaudējis. Taču nevēlams ir saikļa *jebšu* lietojums vārda *vai* vai vārdu *vai/jeb* vietā. Līdz ar to literārajā valodā šo saikli, visticamāk, nebūtu vēlams lietot, tā vietā jālieto ierastie saikļi *lai gan*, *kaut gan*, *kaut arī* (sk. arī Koluža, R. *Tā vai šitā. Latviešu valodas rokasgrāmata*. Rīga : Lielvārds, 2003, 39. lpp.).

Vai latviešu valodā var lietot vārdu savienojumu *notika pa etapu*?

Frāze *pa etapu* ir nostiprinājusies kā vēstures termins, ko lieto, lai apzīmētu arestantu grupu pārvietošanās veidu; punktu šādu grupu pārnakšņošanai ceļā. *Sūtīt pa etapu (Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 12.08.2016.)*. Ja vēlaties lietot vārdu *etaps*, lai izteiktu laika nogriezni kādā procesā, ir ieteicams lietot vārdu *posms*.

Vai uz zvēriem var attiecināt vietniekvārdu *viņš, viņa*?

Tradicionāli vietniekvārdu *viņš, viņa* izmantojums nedzīvu lietu nosaukšanai tiek atzīts par literārajām normām neatbilstošu. „Šāds pieņēmums, iespējams, radies tāpēc, ka vietniekvārds *viņš* tiek saukts par personas vietniekvārdu. Turklāt, nosakot šā vietniekvārda lietošanas normu, valodnieki ir balstījušies vārdformu *viņš, viņa* tuvākajā nozīmē, resp., netiek ņemts vērā tas, ka, tāpat kā citi pronomeni, arī trešās personas vietniekvārds ir polisēmisks kā leksiskā, tā gramatiskā, arī vēsturiskā aspektā.” (*Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Latvijas Universitāte, 2015, 438. lpp.) Pašlaik valodnieki norāda, ka vietniekvārdi *viņš, viņa* atrodas it kā uz robežas starp personu un norādāmajiem vietniekvārdiem un to izmantošana iespējama ne vien personas, bet arī norādītājbārda funkcijā. Līdz ar to vietniekvārdi *viņš, viņa* var norādīt gan uz dzīvām būtnēm, tātad arī zvēriem, gan lietām, priekšmetiem un parādībām. Valodnieki atzīst, ka „vietniekvārdu *viņš, viņa* un *tas, tā* pamīšus lietojums dod iespēju variēt izteiksmi un izvairīties no vārda atkārtošanās” (*Latviešu valodas gramatika*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Latvijas Universitāte, 2015, 439. lpp.).

Vai var iziet praksi?

Vārdnīcās fiksēta viena no šādām vārda **iziet** nozīmēm – ‘piedalīties, būt iesaistītam (kādā procesā, pasākumā) un veikt visas nepieciešamās darbības’. Piemēram, *iziet ārstniecības kursu. Iziet treniņu ciklu. Iziet tehnisko apskati. Jaunieši izgāja deju kursus.* (*Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 11.08.2016.) Tātad nav iespējams iebilst pret šāda vārdu savienojuma lietošanu. Vēl iespējams lietot vārdu savienojumu **strādāt**, arī **veikt praksi**.

Kā labāk teikt – mēs dzīvojam vienās trepēs vai vienās kāpnēs? Vai vārds *trepes* ir sarunvalodas vārds un labāk lietot *kāpnes*?

„Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” ir šāds vārdu skaidrojums:

trepes sar. – 1. ‘iebūve (celtnē), kas sastāv no pakāpieniem (parasti satiksmei starp stāviem); kāpnes’. Piemēram, *betona trepes. Vītņu trepes. Šauras, platas trepes*; // ‘vairāku pakāpienu kopums (starp dažāda augstuma vietām)’. Piemēram, *trepes pie skolas ieejas. Lievenis ar akmens trepēm*; // ‘dzīvokļu kopums, kuriem ieeja atrodas vienā kāpņu telpā’. Piemēram, *dzīvot vienās trepēs*. 2. ‘kāpšanai paredzēts pārvietojams rīks, kas parasti sastāv no pamatnei piestiprinātiem šķērskokiem, pakāpieniem’. Piemēram, *saliekamas alumīnija trepes. Dārza trepes. Jumta trepes*. (Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 11.08.2016.);

kāpnes – 1. ‘iebūve (celtnē), kas sastāv no pakāpieniem (parasti satiksmei starp stāviem)’. Piemēram, *betona kāpnes. Šauras, platas kāpnes. Kāpņu telpa* – celtnes daļa, kurā iebūvētas kāpnes; // ‘vairāku pakāpienu kopums (starp dažāda augstuma vietām)’. Piemēram, *kāpnes pie veikala ieejas. Vagona kāpnes*; // sar. ‘dzīvokļu kopums, kuriem ieeja atrodas vienā kāpņu telpā’. Piemēram, *viņi dzīvoja vienās kāpnēs*. 2. ‘kāpšanai paredzēts pārvietojams rīks, kas parasti sastāv no pamatnei piestiprinātiem šķērskokiem, pakāpieniem’. Piemēram, *saliekamas kāpnes. Virvju kāpnes. Piesliet jumtam redeļu kāpnes*. (Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. Pieejams: www.tezaurs.lv/mlvv/, skatīts 11.08.2016.)

Tātad visās minētajās nozīmēs vārda *trepes* vietā ieteicams lietot vārdu **kāpnes**. Arī „Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīcā” norādīts par vārda *trepes* lietojuma ierobežojumu (*Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīca*. Rīga : Avots, 1995, 809. lpp.).

Savukārt, lai pateiktu, ka dzīvojam vienā mājā, nevajadzētu lietot ne vārdu *kāpnes*, ne *trepes*. Tam ir piemērota vārdkopa *kāpņu telpa* – **dzīvojam vienā kāpņu telpā**.

Sagatavojušas LVA valodas konsultantes
Ingrīda Sjomkāne
Dīte Liepa
Evelīna Zilgalve

JAUNĀKĀS GRĀMATAS

2015. gada novembris – 2016. gada novembris

Īss pārskats par latviešu valodas jautājumiem veltītajām izdotajām vārdnīcām, rokasgrāmatām u. c. uzziņu literatūru.

1. „*Kā var mācīties citu valodu? Protot savu valodu*” (J. Peters). Projekta vad. Inita Vītola; red. Māriete Āboltiņa. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2016, 64 lpp. ISBN 9789984829333.
2. *3rd International Scientific Conference „Contemporary Research in Phonetics and Phonology: Methods, Aspects and Problems”*. Abstracts, CRIpP 2016. May 12–13, 2016 [tiešsaiste]. Rīga : Latvian Language Institute of the University of Latvia, 2016, 33 lpp. [skatīts 02.06.2016.]. ISBN 9789984742823. Pieejams: <http://www.lulavi.lv/lu-lavi-gramatas/2016-gads>
3. *5. starptautiskā klasiskās filoloģijas biennāles konference „Antiquitas viva 2016: vārds vārdnīcā un tekstā”*. 2016. gada 7.–8. aprīlis, Latvijas Universitāte, Rīga. Konferenču programma un referātu kopsavilkumi = *The 5th International Classical Philology Biennial Conference „Antiquitas viva 2016: word in dictionary and text”*. April 7–8, 2016, University of Latvia, Rīga. Programme of the conference and summaries of papers. Latvijas Universitāte. Humanitāro zinātņu fakultāte. Klasiskās filoloģijas katedra. Hellēnistikas centrs. Latīniskā kultūrmantojuma centrs = University of Latvia. Faculty of Humanities. Department of Classical Philology. Centre for Hellenic Studies. Latin Culture Heritage Centre. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds = University of Latvia Press, 2016, 47 lpp. ISBN 9789934181337.
4. *52. prof. Artura Ozola dienas starptautiskā zinātniskā konference „Valodas gramatiskās un leksiskās sistēmas variatīvums”*. Referātu tēzes, 2016. gada 17. un 18. martā = *prof. Arturo Uozuolo 52-osios tarptautinēs mokslinēs konferencijās „Kalbos gramatinēs ir leksinēs sistēmas variantiškumas”*. Pranešimū tezēs, 2016 m. kovo 17 ir 18 d. = *52nd Arturs Ozols international conference „Grammatical and lexical variance in language system”*. Abstracts, March 17–18, 2016. Edītei Hauzenbergai-Šturmai – 115. Sast. un red.: Andra Kalnača, Lidija Leikuma; liet. tekstu red. Laimute Balode. Latvijas Universitāte. Humanitāro zinātņu fakultāte. Latvistikas un baltistikas nodaļa. Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra. Baltu valodniecības katedra. Rīga : Latvijas Universitāte, 2016, 75 lpp. ISBN 9789934181283.
5. *Acta Baltico Slavica*, 39. Pod redakcją Zofii Sawaniewskiej-Mochowej i Anny Zielińskiej. SOW, Warszawa, 2015. ISSN 2392-2389. Pieejams arī tiešsaistē [skatīts 17.10.2016.]: <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/abs/issue/archive>
6. Aičšone, Dž. *Runātpējīgais zīdītājdzīvnieks. Ievads psiholingvistikā*. No angļu valodas tulkojusi Ina Druviete; zin. red. Māris Baltiņš. Rīga : SIA Apgāds „Zinātne”, 2015, 327 lpp. ISBN 9789984829197.

7. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 143. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Sugasvārdi un īpašvārdi valodā un valodniecībā”. Tēzes = *International Scientific Conference „Common Nouns and Proper Names in Language and Linguistics” to commemorate the 143rd anniversary of academician Jānis Endzelīns*. Abstracts [tiešsaiste]. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2016, 46 lpp. [skatīts 02.06.2016.]. ISBN 9789934181214. Pieejams: <http://www.lulavi.lv/lu-lavi-gramatas/2016-gads>
8. Anspoka, Z. *Latviešu valoda 3. klasei*. Mācību grāmata. 1. daļa. Red. Egina Birzgale. 1. izd. Lielvārde : Lielvārds, 2015, 208 lpp. ISBN 9789984115115.
9. Anspoka, Z., Dambe, Z., Marševska, I. *Latviešu valoda mazākumtautību skolā*. 2. klase. Skolotāja grāmata [tiešsaiste]. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015. 396 KB [skatīts 03.06.2016.]. Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/metodiskie-materiali/sakumskolai#tab2>
10. Anspoka, Z., Dambe, Z., Marševska, I. *Latviešu valoda mazākumtautību skolā*. 3. klase. 1. daļa. Mācību grāmata. Red. Skaidrīte Ivanišaka. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015. ISBN 9789984829210. Pieejams arī tiešsaistē [skatīts 27.11.2015.]: <http://maciunmacies.valoda.lv/metodiskie-materiali/sakumskolai#tab3>
11. Anspoka, Z., Dambe, Z., Marševska, I. *Latviešu valoda mazākumtautību skolā*. 3. klase. Skolotāja grāmata [tiešsaiste]. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, [2015], 55 lpp. [skatīts 17.10.2016.]. ISBN 9789984829258. Pieejams: <http://maciunmacies.valoda.lv/metodiskie-materiali/sakumskolai#tab2>
12. Anspoka, Z., Helmane, I. *Sākumskolas skolotāja grāmata 3. klasei*. Red. Egina Birzgale. Lielvārde : Lielvārds, 2016, 256 lpp. ISBN 9789984113692.
13. Anspoka, Z., Helmane, I. *Sākumskolas skolotāja grāmata 3. klasei*. Digitāla mācību grāmata [elektroniskais resurss]. Lielvārde : Lielvārds, [2015]. 1 CD. ISBN 9789984115153.
14. Anspoka, Z., Tūbele, S. *Lingvodidaktika : Latviešu valoda 1.–6. klasei*. Monogrāfija. Zin. rec.: Sanita Lazdiņa, Nikola Šarlote Naua (*Nicole Charlotte Nau*); red. Santa Kazāka. Sākumskolas un pamatskolas skolotājam – 2. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015, 256 lpp. ISBN 9789984829296.
15. Anspoka, Z. *Latviešu valoda 3. klasei*. Darba lapas. Red. Egina Birzgale. 1. izd. Lielvārde : Lielvārds, 2016, [72] lpp. ISBN 9789984115139.
16. Apšeniece, L. *Darbīgie burtiņi*. Red. Anna Frīdenberga. [Rīga] : Literārā brālība, 2016, 39, [1] lpp. ISBN 9789984880280.
17. *Argument Realization in Baltic*. Ed. by Axel Holvoet and Nicole Nau. Valency, Argument Realization and Grammatical Relations in Baltic 3. John Benjamins Publishing Company, 2016, vii, pp. 560.
18. *Atvērsim vārtus!* Mācību grāmata. Autori: Ilze Auziņa u. c.; lit. red. Nelda Sniedze. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015, 148 lpp. ISBN 9789984815367.

19. Auziņa, I., Šalme, A. *Latviešu valodas prasmes augstākā līmeņa (C1, C2) apraksts* [tiešsaiste]. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015, 63 lpp. 1020,57 KB [skatīts 05.06.2016.]. Pieejams: http://www.sazinastilts.lv/wp-content/themes/sazinas-tilts/resources/Language-Portfolio/00/multimedia/Eiropas_Valodu_portfelis_LV_Apraksts_C1_C2.pdf
20. Balode, I., Lele-Rozentāle, Dz. *Deutsch im Baltikum. Eine annotierte Forschungsbibliographie* unter Mitwirkung von Manfred von Boetticher und Reet Bender. Fremdsprachenin Geschichte und Gegenwart Herausgegeben von Helmut Glückund Konrad Schröder, Band 17. Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2016, S. 358. ISSN 1860-5842, ISBN 9783447105989.
21. Balode, L., Bušs, O. *No Abavas līdz Zilupei : vietvārdu cilmes isā vārdnīca = From Abava to Zilupe : the origin of Latvian geographical names : a short dictionary*. Zin. red. Sanda Rapa; rec.: Vita Strautniece, Pēteris Vanags; tulk. Janušs Kaminskis; red. (latv. val.) Gunita Arnava; red. (angļu val.) Bendžamins Boreks-Koksens. [Rīga] : Latviešu valodas aģentūra, 2015, 303 lpp. ISBN 9789984829289.
22. *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*. Volume 6. Editor-in-Chief Andrejs Veisbergs. Issue editor Monta Farneste. Rīga : University of Latvia, 2016, pp. 168. ISSN 1691-9971. Pieejams arī tiešsaistē [skatīts 25.08.2016.]: <http://www.lu.lv/apgads/izdevumi/elektroniskie-izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/baltic-journal-of-english-language-literature-a-culture/>
23. *Baltic Journal of English Language, Literature and Culture*. Volume 5. Editor-in-Chief Andrejs Veisbergs. Issue editor Monta Farneste. Rīga : University of Latvia, 2015, pp. 112. ISSN 1691-9971. Pieejams arī tiešsaistē [skatīts 14.09.2015.]: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/BJELLC-V.pdf
24. *Baltistica*, L (1). Red. Bonifacas Stundžia. Vilnius : Vilniaus universitetas, 2015. ISSN 0132-6503, eISSN 2345-0045. Pieejams arī tiešsaistē [skatīts 14.06.2016.]: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/issue/archive>
25. *Baltistica*, L (2). Red. Bonifacas Stundžia. Vilnius : Vilniaus universitetas, 2015. ISSN 0132-6503, eISSN 2345-0045. Pieejams arī tiešsaistē [skatīts 14.06.2016.]: <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/issue/archive>
26. *Baltu dienas un baltās naktis. Vietas nozīmes valodā* : starptautiska zinātniska konference Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē, Rīgā 2016. gada 20.–21. jūnijā : referātu tēzes = *Baltic Languages and White Nights. Local Meanings in Language* : International Scientific Conference, Faculty of Humanities, University of Latvia, Rīga, June 20–21, 2016 : Abstracts. Latvijas Universitāte. Humanitāro zinātņu fakultāte. Latvistikas un baltistikas nodaļa. Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra = University of Latvia. Faculty of Humanities. Department of Latvian and Baltic Studies. Chair of Latvian and General Linguistics. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 48 lpp. ISBN 9789934181610.
27. *Baltu filoloģija*, Nr. XXIV (1) 2015. Baltu valodniecības žurnāls = Journal of Baltic Linguistics. Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte, Baltu valodniecības katedra. Red. Pēteris Vanags. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 164 lpp. ISBN 9789934180927, ISSN 1691-0036. Pieejams arī tiešsaistē [skatīts 14.01.2016.]: <http://www.lu.lv/apgads/izdevumi/elektroniskie-izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/baltu-filologija/>

28. Baumane, A. *Tabulas un attēli skaņu izrunai un diferencēšanai*. Red. Indra Putre. Rīga : Zvaigzne ABC, 2016, 16 lpp. ISBN 9789934056192.
29. Bāra, A. *Runā ar mani, māmiņ!* Vingrinājumi un rotaļas bērna runas attīstības veicināšanai. Red. Indra Putre. Rīga : Zvaigzne ABC, 2016, 46, [2] lpp. ISBN 9789934057366.
30. *Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā*. [2. sēj.] Atb. red. Anna Vulāne un Dace Markus. Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija, Bērnu valodas pētījumu centrs. Rīga : SIA „Izdevniecība RaKa”, 2016, 238 lpp. ISBN 9789984463476.
31. Bliska, I. *Franču valoda kā trešā valoda Latvijā: leksiski semantiskais mācību līmenis*. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares lietišķās valodniecības apakšnozarē = *Français troisième langue en Lettonie: niveau lexico-sémantique d'enseignement*. Résumé de la thèse. Darba zin. vad. Diāna Laiveniece. Liepājas Universitāte. Humanitāro un mākslas zinātņu fakultāte. Liepāja, 2015, 84 lpp. ISBN 9789934522475.
32. Brantevica, A. *Draiskie artikulācijas vingrinājumi*. Ceļā uz pareizu skaņu izrunu. Rīga : RaKa, 2016, 46 lpp. ISBN 9789984483421.
33. Cibuļs, J. *Raksti*. Izlase. Rīga : Raudava, 2015, 256 lpp. [Krājumā iekļauti autora raksti, kas publicēti preses izdevumos un krājumos laikā no 1978. gada līdz 2015. gadam.] ISBN 9789984981659.
34. Cibuļs, J. *Valodu un tautu brīnumainā pasaule*. Red. Jānis Ločmelis. Rīga : Raudava, 2016, 228 lpp. ISBN 9789984981635.
35. *Contacts between the Baltic and Finnic languages*. Ed. by Santeri Junntila. Uralica Helsingiensia, 7. Helsinki, 2015, 300 s. ISSN 1797-3945, ISBN 9789525667677.
36. *Contemporary approaches to Baltic linguistics*. Ed. by Peter Arkadiev, Axel Holvoet, Björn Wiemer. Trends in linguistics. Studies and monographs 276. Berlin, Boston : De Gruyter Mouton, [2015] viii, pp. 554. ISBN 9783110343762.
37. Cukura, A., Cukura-Akmene, D. *Vispārējie vingrinājumi logoritmikā : speciālo skolu jaunāko klašu audzēkņu valodas korekcijai un vispārējai attīstībai*. Konsultante Irēna Nelsone; red.: Gunta Lejniece, Māra Kalve. Rīga : Pētergailis, 2016, 71 lpp. ISBN 9789984334202.
38. *Darbības vārdu pamatformas : I konjugācija* [mācību un metodiskais materiāls]. Izdevums sagatavots Baibas Valkovskas redakcijā. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2015, 40 lpp. ISBN 9789984829302.
39. *Eesti-lāti sõnaraamat = Igaunu-latviešu vārdnīca*. Projekta vad. Arvi Tavasts. Vārdnīcas darba grupa: Merle Madisone, Aive Mandele, Tauno Neuliks, Anita Tannenberga. Igaunu valodas institūts. Tallinn : Eesti Keele Sihtasutus (Igaunu valodas fonds), 2015, 737 lpp. ISBN 9789985796276.
40. *Es mācos alfabētu*. Līmē uzlīmes, krāso dzīvnieku attēlus un mācies burtus. 4–5 gadi. Rīga : Zvaigzne ABC, 2015, 40 lpp. ISBN 9789934043321.

41. Frīdenberga, A. *Nominālā vārddarināšana Georga Mancelļa darbos*. Promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai valodniecībā. Apakšnozare: latviešu diahroniskā valodniecība = *Nominal Word-formation in the Works of G. Mancelius*. Summary of Doctoral Degree in Linguistics, Subfield of Latvian Diachronic Linguistics. Darba zin. vad. Pēteris Vanags. Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte. Rīga : Latvijas Universitāte, 2016, 130 lpp. ISBN 9789934181726.
42. Gabranova, J. *Baltkrievu un latviešu valodas kontakti 20. gadsimta pirmajā pusē un mūsdienās*. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares salīdzināmās un sastatāmās valodniecības apakšnozarē = *Belarussian and Latvian Language Contacts in the 20th Century and Nowadays*. Summary of Doctoral Thesis Submitted for the Conferment of the Doctoral Degree in Philology Linguistics. Subfield: Contrastive Linguistics. Darba zin. vad. prof. Dr. philol. Igors Koškins. Liepājas Universitāte, Humanitāro un mākslas zinātņu fakultāte. Liepāja : LiePA, 2016, 104 lpp. ISBN 9789934522888.
43. Golubova, V., Ikaļe, I., Lanka, A. *Latviešu valoda 1. 2. klasei*. Mācību grāmata. Red. Indra Putre. Raibā pasaule. Rīga : Zvaigzne ABC, 2016, 143 lpp. Ielikums „Lasisim” (31, [1] lpp.). ISBN 9789934057236.
44. Golubova, V., Ikaļe, I., Lanka, A. *Latviešu valodas burtnīca*. 2. klase. 1. daļa. Red. Indra Putre. Raibā pasaule. Rīga : Zvaigzne ABC, 2016. ISBN 9789934058202.
45. Gosa, S., Šadrina, M., Zemīte, I. *Radošie uzdevumi literatūras un latviešu valodas stundām un erudīcijas konkursiem*. Red. Inese Auziņa. Rīga : Zvaigzne ABC, 2016, 101, [2] lpp. ISBN 9789934062261.
46. Gridina, J. *Līdzības princips kā franču un itāļu valodas leksikas paralēlas apguves paņēmieni*. Promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai valodniecībā. Apakšnozare: lietišķā valodniecība = *La transparence comme moyen d'apprentissage parallèle du lexique du français et de l'italien*. Résumé de la thèse. Pour l'obtention du grade de docteur en linguistique. Sous-discipline: linguistique appliquée. Latvijas Universitāte. Darba zin. vad. Olga Ozoliņa. Rīga, 2015, 78 lpp. ISBN 9789934180859.
47. *Ievads senķīniešu valodā*. Atb. red. Agita Baltgalve; sast.: Svetlana Avvakumova, Marija Gorbačenko, Marija Koltova; zin. red.: Pēteris Pildegovičs, Aleksejs Ivanovskis, Kaspars Eihmanis; red. Gita Bērziņa. [Rīga] : LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 175 lpp. ISBN 9789934180903.
48. Irbe, I. *Tīnu jaunu valodiņu : sākam mācīties latviešu valodu*. Tulk. kr. val. Marika Šadrina. Rīga : RaKa, 2016, 80 lpp. ISBN 9789984463469.
49. Jonkuse, L. *Vingrinājumu lapas ikdienas darbam latviešu valodas stundās 9.–12. klašu skolēniem*. Red. Inese Auziņa. Rīga : Zvaigzne ABC, 2016, 124, [4] lpp. ISBN 9789934060410.
50. Karaliūnas, S. *Baltų etnonimai*. Monografija. Rec. Dalia Pakalniškienė, Ojārs Bušs. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2015, pl. 620. ISBN 9786094111501.
51. Karpenko, I. *Diktāti latviešu valodā 5. un 6. klasei*. Red. Inese Auziņa. Rīga : Zvaigzne ABC, 2016, 63, [1] lpp. ISBN 9789934061622.

52. Karpenko, I. *Diktāti latviešu valodā 7.–9. klasei*. Red. Inese Auziņa. Rīga : Zvaigzne ABC, 2016, 126, [1] lpp. ISBN 9789934062049.
53. Kramiņš, E. *Retorikas rokasgrāmata. Runāsim skaidri, spilgti, iedarbīgi!* Zin. konsultante Ausma Špona. Komunikācijas bibliotēka, Nr. 7. Rīga : Biznesa augstskola „Turība”, 2016, 624 lpp. ISBN 9789934543043.
54. *Kurzemes dzejnieks Kristofors Firekers. Dzīve un dziesmas, Māras Grudules apcerētas un sakārtotas*. [Rīga] : LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 48 lpp. ISBN 9789934180880.
55. Kemere, R. *Latvijas skolu ar vācu valodas specializāciju pedagoģiskā darbība sabiedrības daudzvalodības veicināšanā*. Promocijas darba kopsavilkums doktora zinātniskā grāda iegūšanai pedagoģijā, apakšnozare: skolas pedagoģija = *Pedagogic activity of Latvia schools with German specification in society's multilingualism promotion*. Summary of doctoral thesis for PhD attainment in pedagogy, sub-branch: school pedagogy. Darba zin. vad. Alīda Samuseviča. Liepājas Universitāte. Izglītības zinātņu institūts. Liepāja : Liepājas Universitāte, 2015, 74 lpp. ISBN 9789934522581.
56. *Laipa A2*. Latviešu valoda. Darba burtnīca. Autoru kolektīvs: Ilze Auziņa, Maija Berķe, Anta Lazareva, Arvils Šalme. Red. Skaidrite Ivanišaka. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2016, 64 lpp. ISBN 9789984829326.
57. *Language Acquisition : problems and perspectives*. Ed. by Diāna Laiveniece. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2016, viii, 284 lpp. ISBN 9781443887236.
58. *Latviešu valoda 3. klasei*. Digitālās darblapas interaktīvajai tāfēlei [elektroniskais resurss]. [Lielvārde] : Lielvārds, [2016]. 1 CD. ISBN 9789984115146.
59. *Latviešu valoda, matemātika, vēsture pamatskolai shēmās un tabulās*. Rokasgrāmata. Sast.: Inese Auziņa, Juris Goldmanis, Valdis Klišāns, Rudīte Kriķe; red.: Valdis Klišāns, Ingrida Kreicberga, Daina Randare. Rīga : Zvaigzne ABC, 2016, 207 lpp. ISBN 9789934051326.
60. *Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca* [tiešsaiste]. Sast. Ainārs Zelčs; red. Pēteris Kļaviņš. Latviešu valodas attīstības kopa. [Alūksne] : Eraksti, 2015, 208 lpp. 1,72 MB [skatīts 16.10.2016.]. Pieejams: www.eraksti.lv/fetchbook.php?urlkey=3409975
61. *Latviešu valodniecības attīstība: informatīvi izglītojoša elektroniskā karte*. Interaktīva lietotne [tiešsaiste]. Autoru kolektīvs: Pēteris Vanags (zin. vad. un red.), Edmunds Trumpa, Benita Laumane, Dace Markus, Valts Ernštreits, Ilga Šuplinska, Sanda Rapa, Iveta Pūtele, Anna Frīdenberga, Agita Kazakeviča. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2016 [skatīts 04.07.2016.]. Pieejams: <http://www.lingvistiskakarte.lv/info/1>
62. *Latviešu-itāļu, itāļu-latviešu kabatas vārdnīca*. Sast. Raimonds Trūps, izrunas skaidrojums Tamāra Liseka. Rīga : Zvaigzne ABC, 2016, 205, 235 lpp. ISBN 9789934041709.
63. *Linguistica Lettica*, 23. Latviešu valodas institūta žurnāls. Atb. red. Ilga Jansone. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015, 432 lpp. ISSN 1407-1932.
64. Līdaka, J. *Lasu ar prieku*. Praktiski materiāli lasītprasmes un lasītā izpratnes sekmēšanai. Rīga : RaKa, 2016, 39 lpp. ISBN 9789984463452.

65. *Līvlizt āgāstrōntōz = Lībiešu gadagrāmata 2016*. Sast. un lit. red. Gundega Blumberga. Atb. red. Ieva Ernštreite. [Rīga] : Līvu (Lībiešu) savienība „Līvōd Īt”, 2016, 207 lpp. ISBN 9789984936345.
66. *Līvō kēļ = Lībiešu valoda*. Valts Ernštreits. Latviešu valodas aģentūra, Līvō kultūr sidām (Lībiešu kultūras centrs), 2016.
67. Lodiņa, Solvita. *Latviešu ābece sešgadniekiem : pasakas, dziesmas, mīklas, sakāmvārdi un rakstu rakstišana*. Lit. red. Elga Broka. [Raiskums, Pārgaujas novads] : Kustība par latvisku kultūru izglītībā, 2016, 216 lpp. + 1 DVD. ISBN 9789934849732.
68. Miseviča-Trilliča, R. *Poļu-latviešu un latviešu-poļu vārdnīcu valodas pasaulaina (17.–20. gs. 1. puse)*. Promocijas darba kopsavilkums : Doktora grāda iegūšanai valodniecības nozarē. Apakšnozare: salīdzināmā un sastatāmā valodniecība = *Linguistic Picture of the World in Polish-Latvian and Latvian-Polish Dictionaries between the 17th and the 1st half of the 20th Century*. Summary of Doctoral Thesis : Submitted for the Doctoral Degree in Linguistics : Subfield: Comparative and Contrastive Linguistics. Darba zin. vad. Pēteris Vanags. Latvijas Universitāte. Humanitāro zinātņu fakultāte. Rīga : Latvijas Universitāte, 2016, 72 lpp. ISBN 9789934181566.
69. Mitlers, V. *Dundznik valad*. Sast. Ivars Abajs; lit. red. Alnis Auziņš. Kubalu skolas – muzeja raksti, 3. burtnīca. Mežsāustere : Kubalu skola-muzejs, [2015]. ISBN 9789934147340. Pieejams arī tiešsaistē [skatīts 05.06.2016.]: http://www.kubalmuz.lv/userfiles/files/Vilnis_Mitlers_Dundznik_valad_-_KSM_raksti_III_2015.pdf
70. *Mitoloģijas vārdnīca*. Sast. Kārlis Skruzis. Red. Ilze Čerņevska. Rīga : Avots, 2015, 229 lpp. ISBN 9789934534027.
71. *Names and Their Environment*. Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences [tiešsaiste]. Glasgow, 25–29 August 2014. Volumes 1–5. Ed. by Carole Houghand, Daria Izdebska. Glasgow : University of Glasgow, 2016 [skatīts 01.09.2016.]. ISBN 13 9780852619476. Pieejams: <http://www.icos2014.com/congress-proceedings/#keynote>
72. *No Dainu skapja līdz „Latvju dainām”*. Sast. Rita Treija. Lit. red. Gita Bērziņa. Latviešu folkloras krātuves krājums, I. Rīga : LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2015, 368 lpp. ISBN 9789984893174.
73. *Onomastica Lettica*. 4. laidziens. Atb. red. Ojārs Bušs. Red. kolēģija: Laimute Balode, Ojārs Bušs, Ilga Jansone; rec.: Dzintra Hirša, Lembits Vaba (*Lembīt Vaba*); lit. red.: Gunita Arnava, Sanda Rapa, Jana Taperte; kopsavilkumu red.: Agris Timuška, Andrejs Veisbergs. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015, 384 lpp. ISBN 9789984742816.
74. *Piemares Jaudis un likteņi*. Rakstu krājums. Nr. 1. Atb. red. Ieva Ozola. Liepāja : Liepājas Universitāte, 2015, 157 lpp. ISBN 9789934522604.

75. Pošeiko, S. *Valodas un to funkcionalitāte pilsētu publiskajā telpā: Baltijas valstu lingvistiskā ainava*. Promocijas darba kopsavilkums doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozarē. Apakšnozare: vispārīgā valodniecība = *Language and its Functionality in the Urban Public Space: Linguistic Landscape of the Baltic States*. Summary of Doctoral Thesis. Submitted for degree of Doctor of Linguistics. Subfield of General Linguistics. Darba zin. vad. Sanita Lazdiņa. Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte. Rīga, 2015, 102 lpp. ISBN 9789934517921.
76. Putniņš, A. L., Raščevska, M. *Angļu-latviešu psiholoģijas terminu vārdnīca = English-Latvian dictionary of psychology terms*. Zin. rec.: Anita Pipere, Artūrs Kroplis, Evija Strika; zin. red.: Sandra Sebre un Māris Baltiņš. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 206 lpp. ISBN 9789934181399.
77. Roze, A. *Caur krāsu logu : par krāsu nosaukumiem latviešu valodā*. Zin. red.: Ilga Jansone, Ojārs Bušs; rec.: Dzintra Lele-Rozentāle, Anta Trumpa; lit. red. Sanda Rapa; angļu kopsavilkuma tulk. Dace Strelēvica-Ošiņa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2015, 495 lpp. ISBN 9789984742809.
78. *Rusistica Latviensis, 5. Slavica – 2015*. Filoloģijas pētījumi = *Slavica – 2015 : филологические исследования*. Autoru kolektīvs. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 228 lpp. ISBN 9789934180613.
79. *Sastatāmā un lietišķā valodniecība*. Zinātniskie raksti, XVI sējums = *Contrastive and applied linguistics*. Research Papers, Volume XVI. Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte. Sastatāmās valodniecības un tulkošanas nodaļa. Galv. red. Andrejs Veisbergs. Rīga : 2016, 111 lpp. ISBN 9789934853135.
80. *Scriptus Manet*. Humanitāro un mākslas zinātņu žurnāls. Nr. 3. Atb. red. Anda Kuduma; red. kol.: Benedikts Kalnačs, Inta Klāšone, Diāna Laiveniece, Linda Lauze, Edgars Lāms u. c. Liepājas Universitāte, Humanitāro un mākslas zinātņu fakultāte, Kurzemes Humanitārais institūts. Liepāja : LiePA, 2016, 149 lpp. ISBN 9772256056003, ISSN 2256-0564.
81. Sviķe, S. *Speciālā leksika vispārīgajās divvalodu tulkojošajās vārdnīcās: augu nosaukumi*. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai valodniecības nozares lietišķās valodniecības apakšnozarē = *Special Lexis in General Bilingual Dictionaries: Plant Names*. Summary of Promotional Paper. Zin. vad. Juris Baldunčiks. Ventpils Augstskola, Tulkošanas studiju fakultāte. Ventpils, 2016, 100 lpp. ISBN 9789984648637.
82. Šulce, Dz. *Latviešu valodas kultūra*. Metodisks studiju līdzeklis. Rec. Linda Lauze. Liepājas Universitāte. Humanitāro un mākslas zinātņu fakultāte. Atk. un labots 2. izd. Liepāja : LiePA, 2016, 61 lpp. ISBN 9789934522734.
83. *Terminoloģija Eiropas kvalifikāciju ietvarstruktūras un Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūras kontekstā. Pētījuma ziņojums* [tiešsaiste]. Pētījumu veica Akadēmiskās informācijas centrs 2015.–2016. gadā. Akadēmiskās informācijas centrs – Nacionālais koordinācijas punkts EKI. Rīga : Akadēmiskās informācijas centrs, 2016, 108 lpp. [skatīts 16.10.2016.]. Pieejams: <http://www.nki-latvija.lv/pasakumu-materiali/2016/terminologija-eiropas-un-latvijas-kvalifikaciju-ietvarstrukturu-konteksta>

84. *Terminoloģijas problemātika Eiropas kvalifikāciju ietvarstruktūras un Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūras kontekstā*. Pētījums. Akadēmiskās informācijas centrs – Nacionālais koordinācijas punkts EKI. Rīga : Akadēmiskais informācijas centrs, 2015, 89 lpp. 1,32 MB. [Tiešsaistes resurss LNB lasītāvās.]
85. *Terminrade Latvijā senāk un tagad*. Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas 70 gadu jubilejas konferencei veltīts īsrakstu krājums. Atb. par izdevumu prof. Māris Baltiņš; red: Ieva Jansone (latv. val.), Regīna Jozauska (angļu val.). Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija; SIA Apgāds „Zinātne”, 2016, 160 lpp. ISBN 9789934549250.
86. *The 15th International Baltic Conference on Canadian Studies „Canada among Nations: what’s in a Name?”* [tiešsaiste]. The Latvian Association for Canadian Studies, The Centre for Applied Linguistics at the University of Latvia. Friday, October 9, 2015. University of Latvia, Faculty of Humanities. Abstracts. 2015, pp. 6. [skatīts 30.11.2015.]. Pieejams: http://www.hzf.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/hzf/zinas/Kanadas_konf_tezes.pdf
87. Valkovska, B. (Saulīte). *Vārdu secības komunikatīvais aspekts mūsdienu latviešu valodā*. Promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozarē. Apakšnozare: latviešu sinhroniskā valodniecība = *Word Order’s Communicative Aspect in Contemporary Latvian. Summary of Doctoral Thesis*. Submitted for the Conferment of the Doctoral Degree in the Branch of Linguistic Sciences, Subfield of Latvian Synchronic Linguistics. Darba zin. vad. Ilze Lokmane. Latvijas Universitāte. Humanitāro zinātņu fakultāte. Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra. Rīga : Latvijas Universitāte, 2016, 109 lpp. ISBN 9789934181313.
88. *Valoda – 2015. Valoda dažādu kultūru kontekstā*. Zinātnisko rakstu krājums, XXV. Atb. red. Svetlana Polkovņikova. Daugavpils Universitāte, Humanitārā fakultāte. Daugavpils : Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saulē”, 2015, 404 lpp. ISSN 1691-6042, ISBN 9789984147475. Pieejams arī tiešsaistē [skatīts 15.02.2016.]: <http://du.lv/zinatne-un-petnieciba/zinatniskie-izdevumi/valoda-dazadu-kulturu-konteksta/>
89. *Valoda: nozīme un forma 7. Gramatika un saziņa = Language: Meaning and Form 7. Grammar and Communication*. LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu un vispārīgās valodniecības katedras rakstu krājums. Sast. un red.: Andra Kalnača, Ilze Lokmane, Daiki Horigučī. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 254 lpp. ISSN 2255-9256, e-ISSN 2256-0602, ISBN 9789934181740. Pieejams arī tiešsaistē [skatīts 14.10.2016.]: <http://www.lu.lv/apgads/izdevumi/elektroniskie-izdevumi/zurnali-un-periodiskie-izdevumi/valoda-nozime-un-forma>
90. *Valodas attīstība starpdisciplinārā aspektā: problēmas un risinājumi. 1. starptautiskā zinātniskā konference*. Kopsavilkumu krājums = *The interdisciplinary aspects of language development: problem and solution. 1st international scientific conference*. Abstracts. Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija. Rīga : Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija, 2015, 42 lpp. ISBN 9789934503320.
91. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 11. Atb. red. Vilma Šaudiņa. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2016, 224 lpp. ISSN 1691-273X.

92. *Valodas situācija Latvijā: 2010–2015*. Sociolingvistisks pētījums. Autori: Ina Druviete, Valts Ernštreits, Kertu Kibermane (*Kerttu Kibbermann*), Gunta Kļava, Evija Kļave, Indra Lapinska, Dite Liepa, Solvita Pošeiko, Sanda Roze, Inese Šūpule. Zin. red. Linda Lauze; atb. red. Gunta Kļava; lit. red. Inita Vītola. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2016, 270 lpp. ISBN 9789984829357.
93. *Valodu apguve: problēmas un perspektīva*, XII. Zinātnisko rakstu krājums. Red. kolēģija: Diāna Laiveniece (vad.), Zenta Anspoka, Linda Lauze, Alida Samuseviča, Irina Strazdiņa, Anna Vulāne u. c.; lit. red.: Anita Helviga, Rita Grāvelsiņa. Liepājas Universitāte. Liepāja : LiePA, 2016, 173 lpp. ISSN 1407-9739.
94. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums, 19 (1). Fonētika, gramatika, leksika, stilistika. Vārda diahroniskais un areālais aspekts. Red. kolēģijas vad. Benita Laumane; krājuma atb. red. Gunta Smiltnece. Liepājas Universitāte, Humanitāro un mākslas zinātņu fakultāte. Liepāja : LiePA, 2015, 201 lpp. ISSN 1407-4737.
95. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums, 19 (2). Valoda un vide. Terminoloģija. Tulkošanas jautājumi. Red. kolēģijas vad. Benita Laumane; krājuma atb. red. Linda Lauze. Liepājas Universitāte, Humanitāro un mākslas zinātņu fakultāte. Liepāja : LiePA, 2015, 223 lpp. ISSN 1407-4737.
96. Veisbergs, A. *Jaunā latviešu-angļu vārdnīca = [The new Latvian-English dictionary]* : aptuveni 66 000 šķirkļu. Red. Diāna Romanoviča. Mūsdienīgs, jauns papildin. izd. Rīga : Zvaigzne ABC, 2016, 1034 lpp. ISBN 9789934034206.
97. Veisbergs, A. *Konferenču tulkošana*. Rec.: Gunta Ločmele, Viktors Freibergs; red. Regina Jozauska. 3. papild. izd. Rīga : Zinātne, 2016, 214 lpp. ISBN 9789934549144.
98. *Vietu vārdi ceļu rāda* [tiešsaiste]. Sagat. LĢIA Ģeodēzijas un kartogrāfijas departamenta Kartogrāfijas daļas Toponīmikas laboratorija. [Rīga] : Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra, 2016 [skatīts 21.10.2016.]. Pieejams: http://www.lgia.gov.lv/~media/LGIA/Actual_2016/9_septembris/VDB_buklets_2016.ashx

Sagatavojuši *Marita Silkāne*

LĒMUMI

Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijā (2015–2016)

Pārskata gads lielā mērā saistāms ar diskusijām par veiksmīgāka Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas (turpmāk – LZA TK) darba organizatoriskā modeļa meklējumiem. Pēc Latvijas Zinātņu akadēmijas Humanitāro un sociālo zinātņu nodaļas priekšsēdētājas akadēmiķes Raitas Karnītes iniciatīvas 2015. gada vasarā tika izveidota darba grupa viņas vadībā šī jautājuma noskaidrošanai. Tajā darbojās Juris Baldunčiks, Māris Baltiņš, Juris Borzovs, Eduards Cauna, Raita Karnīte, Juris Gunārs Pommers, Kārlis Timmermanis un Astrīda Vucāne. Pavisam ir notikušas četras darba grupas sēdes, kurās diskutēts par LZA TK nākotni. Kā galvenie šķēršļi sekmīgai terminoloģijas darba attīstīšanai minēts neskaidrais LZA TK juridiskais statuss (neveiksmīgi formulēta „Valsts valodas likuma” 22. panta dēļ, kurā sašaurinātas Ministru kabineta pilnvaras terminoloģijas jautājumu risināšanā, tās reducējot vienīgi līdz LZA TK nolikuma apstiprināšanai), nenoteiktais terminoloģiskās darbības statuss (Latvijas Zinātnes padomes izpratnē darbība LZA TK netiek uzskatīta par zinātniskās darbības veidu, kaut gan vislabāko ieguldījumu sniedz tieši augsti kvalificēti nozaru speciālisti), daudzu apakškomisiju pasivitāte, strādājot konsultāciju režīmā (tas lielā mērā saistīts ar ierobežotām iespējām sagatavot kvalitatīvus sarakstus diskusijām) un ierobežotie finanšu līdzekļi, kas liedz gan modernizēt LZA TK mājaslapu un datubāzi, gan atbalstīt terminoloģisku resursu veidošanu. Cits nozīmīgs jautājums LZA TK darbībā ir vienkāršu metodisku norādījumu izstrāde, kas kopīgajā darbā palīdzētu vieglāk iekļauties jauniesaistītajiem apakškomisiju locekļiem un dotu iespēju vieglāk izprast terminrades pamatprincipus citām ieinteresētajām un iesaistītajām personām (Eiropas Savienības iestāžu tulkotājiem, valsts pārvaldes iestāžu darbiniekiem, augstskolu mācībspēkiem, plašsaziņas līdzekļu un apgādu darbiniekiem u. c.).

2015. gada rudenī tapa arī LZA TK darbības stratēģija no 2015. līdz 2020. gadam. Ņemot vērā, ka LZA TK darbības nodrošināšana ir viena no Latvijas Zinātņu akadēmijai likumos deleģētajām valsts funkcijām, tajā sniegts arī ieskaits par iecerēm šajā darbības virzienā. Stratēģijas 2.5.2. apakšnodaļā („Latviešu valodas terminoloģijas attīstības nodrošināšana: sadarbības veicināšana un prioritāšu noteikšana”) sniegts īss pārskats par esošo situāciju un uzsvērta LZA TK iesaiste „Valsts valodas politikas pamatnostādnēs 2015.–2020. gadam” izvirzīto uzdevumu īstenošanā. Nosakot komisijas darbības

pamatmērķus un stratēģijas darbības laikā sasniedzamos rezultātus, īpaša vērība jāvelta LZA TK vadības stiprināšanai, komisijas nolikuma un citu tās darbības pamatdokumentu pārskatīšanai, kā arī vienotas terminu datubāzes izveidei.

Lai veiktu priekšdarbus vienotas datubāzes izveidei (apvienojot LZA TK un Valsts valodas centra terminoloģiskos resursus), 2015. gada nogalē ar LU Datorzinību fakultātes dekāna prof. J. Borzova atbalstu izveidota pētnieku grupa, kura līdz 2016. gada martam izstrādāja divus projektus („Jaunās terminu datubāzes (terminoloģijas portāla) koncepcija” un „Terminu publiskošanas sistēmas izstrāde, balstoties uz esošo terminoloģijas tradīciju un resursu veidu analīzi”). Abi pētījumi tapuši saskaņā ar LU un LZA sadarbības līgumu NR. AD-20163/2015. Paredzams, ka šīs iestrādes būs labs pamats tuvākajos gados plānotajai sadarbībai ar Kultūras informācijas sistēmu centru.

Ar 2015. gada 31. janvāri darbu LZA TK priekšsēdētāja amatā pārtrauca prof. J. Baldunčiks, kurš šos pienākumus veica kopš 2013. gada sākuma. Pēc ziņojuma LZA Senāta sēdē 2016. gada 12. janvārī ar 2016. gada 2. februārī par komisijas vadītāju apstiprināts M. Baltiņš. LZA TK sekretāres pienākumus pārskata periodā (no 2015. gada rudens) turpināja pildīt Ventspils Augstskolas un Liepājas Universitātes doktorante Astrīda Vucāne.

Kopš 2015. gada rudens notikušas septiņas LZA TK sēdes, kurās izskatīti dažādu jomu termini. Lai nodrošinātu LZA TK lēmumu publisku pieejamību, atsākta likumā noteiktā prakse (kas bija pārtraukta pēc 2013. gada) publiskot lēmumus oficiālajā laikrakstā „Latvijas Vēstnesis”. Tādējādi publiskoti pieci lēmumi: Nr. 93 (apstiprinot apzīmējumu *vērtībamplitūdas diagramma* kā ekvivalentu angļu *box-whiskerplot*); Nr. 94 (iesakot terminu *drošībošana* kā atbilstīgu vārdam *securization*); Nr. 95 (par termina *transfer student* atveidi kā *pārvedu students*); Nr. 96 (par terminu, kuros viens no vārdkoptermiņa komponentiem angļu valodā ir *literacy*, atveidi ar salikteņiem vai vārdkopām ar vārdu *pratība*) un Nr. 97 (par terminu *pakavlaiva* kā atbilstīgu angļu *float-boat*). Šie un visi iepriekš publiskotie LZA TK lēmumi kopš 2001. gada atrodami portālā www.likumi.lv izvērstās meklēšanas sadaļā atbilstoši izdevējiestādei „LZA Terminoloģijas komisija”. Tāpat sniegts vairāk nekā 60 konsultāciju iestādēm un privātpersonām.

No apakškomisijām visaktīvāk darbojusies Informācijas tehnoloģijas, telekomunikācijas un elektronikas apakškomisija Eduarda Caunas vadībā. Dažādojot terminoloģijas darba formas, ar LZA TK atbalstu aktīvi darbojas starpinstitūciju darba grupa statistikas terminu precizēšanai, kurā iesaistīti Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadībzinātnes fakultātes un

Bioloģijas fakultātes, Rīgas Stradiņa universitātes, Latvijas Lauksaimniecības universitātes un Centrālās statistikas pārvaldes speciālisti prof. Birutas Slokas vadībā.

2016. gads pagāja LZA septiņdesmit gadu jubilejas zīmē, un tikpat lielu jubileju rudenī varēja atzīmēt LZA TK, kuras pirmā sēde ir notikusi 1946. gada 13. septembrī. Lai atskatītos uz paveikto, 2016. gada 11. novembrī notika jubilejas konference, kurā pārrunāti gan terminoloģijas teorijas, gan latviešu terminoloģijas vēstures, gan nozaru terminoloģijas izstrādes problēmjautājumi. Konferencē tika nolasīti 20 referāti, kā arī izdots krājums „Terminrade Latvijā senāk un tagad”. Lai pilnīgāk dokumentētu Latvijas Zinātņu akadēmijas veikumu latviešu valodas terminoloģijas attīstībā, nolemts sastādīt izvērstu LZA TK un tās apakškomisiju vēstures apcerējumu, kuru iecerēts pabeigt līdz valsts simtgades svinībām 2018. gadā.

Informāciju sagatavojis LZA TK priekšsēdētājs
Māris Baltiņš

Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas (LVEK) lēmumi un ieteikumi

11.12.2015. stājās spēkā MK 08.12.2015. noteikumi Nr. 696 „Noteikumi par pārtikā lietojamu sāli”, kuros vārds *sāls* lietots vīriešu dzimtē.

2015. gada 11. novembrī (sēdes protokols Nr. 46)

LVEK 2015. gada 11. novembra sēdē tika lemts par cīņas sporta veida *jiujitsu* atbildsmi latviešu valodā – *džiudžitsu* vai *džiudžitss*? Eksperti priekšroku deva lokāmam vārdam – ***džiudžitss***.

LVEK atbalstīja Ēģiptes vietvārda *شرمالشيخ* atveidi latviešu valodā formā ***Šarmeš Šeiha*** atbilstoši arābu īpašvārdu atveides noteikumiem un saskaņā ar citvalodu īpašvārdu atveides pamatprincipu, proti, pēc izrunas oriģinālvalodā (iepriekšējā atveidojuma *Šarmelšeiha* vietā).

2016. gada 13. janvārī (sēdes protokols Nr. 47)

Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisija, 2016. gada 13. janvāra sēdē izskatot jautājumu par atsevišķu svešvārdu atbilstmēm latviešu valodā, vienprātīgi nolēmj:

- 1) ieteikt sapindu dzimtas auga Ķīnas ličijas (*Litchi chinensis*) un tās augļa latviskā nosaukuma formu ***ličija***;
- 2) ieteikt šādas Japānai raksturīgās īsās bezatskaņu dzejas formas latvisko nosaukumu paralēlformas – ***haiku*** (lokāms sieviešu dzimtes lietvārds) un ***haiku*** (nelokāms sieviešu dzimtes lietvārds, piemēram, *skaista haiku*).

Pamats: Latviešu valodas ekspertu komisijas 13.01.2016. sēdes protokola Nr. 47 5. §; Ministru kabineta 2000. gada 22. augusta noteikumu Nr. 287 „Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas nolikums” 10. p.

2016. gada 10. februārī (sēdes protokols Nr. 48)

2016. gada 28. janvārī apstiprināts jauns Latviešu valodas ekspertu komisijas sastāvs. Iepriekšējais sastāvs tika apstiprināts 2010. gadā, taču pa šo laiku notikušas pārmaiņas: leva Zuicena devusies pensijā, viņas vietā LVEK darbā iesaistīta LU Latviešu valodas institūta pētniece Anitra Roze; Inese Treimane mainījusi darbavietu un lūgusi atļauju vairs neapmeklēt ekspertu

sēdes; no sastāva svītrots arī Pēteris Vanags, kas līdz šim nebija iesaistījies komisijas darbā. Šo ekspertu vietā LVEK darbā iesaistīta Rīgas Tehniskās universitātes asoc. prof. Marina Platonova un Valsts kancelejas Tiesību aktu redakcijas departamenta vadītāja Daina Vaivare.

Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisija, 2016. gada 10. februāra sēdē izskatot jautājumu par probācijas klientu uzraudzības elektroniskās ierīces nosaukumu latviešu valodā, vienprātīgi nolemj ieteikt nosaukumu **probācijas kājsprādze**.

Pamats: Latviešu valodas ekspertu komisijas 10.02.2016. sēdes protokola Nr. 48 4. §; Ministru kabineta 2000. gada 22. augusta noteikumu Nr. 287 „Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas nolikums” 10. p.

Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisija, 2016. gada 10. februāra sēdē izskatot jautājumu par atsevišķu svešvārdu atbilstēm latviešu valodā, vienprātīgi nolemj ieteikt latvisko nosaukumu **straiķbols** (angļu *strikeball*, arī *airsoft*) šādā izpratnē: peintbolam līdzīgs komandu sporta veids jeb militārās simulācijas sports, kurā lieto kaujas ieroču kopijas, kas tiek pildītas ar baltām, cietām plastmasas bumbiņām 6–8 mm diametrā.

Pamats: sk. iepriekš. lēmuma pamatojumu.

2016. gada 9. martā (sēdes protokols Nr. 49)

LVEK lēmumus sāk publiskot „Latvijas Vēstnesis”.

Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisija, 2016. gada 9. marta sēdē izskatot jautājumu par svešvārda *barista* atbilstmi latviešu valodā, ar balsu vairākumu nolemj ieteikt latvisko nosaukumu **kafijas bārmenis/ kafijas bārmene**.

Pamats: sk. iepriekš. lēmuma pamatojumu.

Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisija, 2016. gada 9. marta sēdē izskatot jautājumu par mēnešu nosaukumu saīsinājumiem latviešu valodā, vienprātīgi nolemj:

- 1) mēnešu nosaukumi īsināmi tradicionālajā veidā – **janv., febr., apr., jūn., jūl., aug., sept., okt., nov., dec.;**
- 2) vienzilbīgos mēnešu nosaukumus **marts** un **maijs** neīsinā.

Pamats: sk. iepriekš. lēmuma pamatojumu.

Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisija, 2016. gada 9. marta sēdē izskatot jautājumu par dažu gastronomijas terminu atbilstēm latviešu valodā, vienprātīgi nolemj ieteikt šādus latviskos nosaukumus:

- 1) angļu, franču *meringue* (olbaltuma cepumi) – **bezē**;
- 2) itāļu *pancetta* (vītināts cūkgaļas veltnis) – **pančeta**;
- 3) japāņu gaumē pagatavota baltmaizes rīvmaize – **panko**;
- 4) franču *crème Chantilly* (saldināts putukrējums ar vaniļu un/vai citu aromatizētāju) – **putukrējums**.

Pamats: sk. iepriekš. lēmuma pamatojumu.

2016. gada 13. aprīlī (sēdes protokols Nr. 50)

Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisija 2016. gada 13. aprīļa sēdē diskutē par Moldovas iedzīvotāju nosaukumu – *moldovi* vai *moldāvi* – un vienojas par tradicionālo atveidi – **moldāvi**.

Sēdē tiek izskatīts jautājums par augļa nosaukuma – *papaja* vai *papaija* – rakstību; par pareizu tiek atzīts nosaukums **papaija**.

Diskutējot par skrejriteņa (svarriteņa) nosaukumu, pagaidām tiek atstāts līdz šim lietotais svešvārds – **segvejs**.

Informāciju sagatavojusi LVEK sekretāre
Dite Liepa

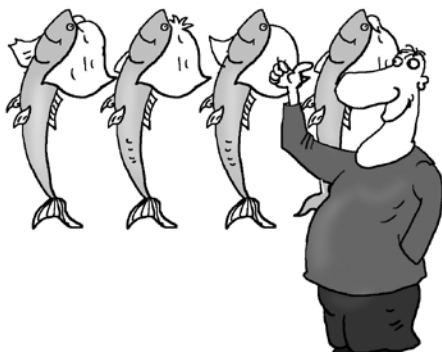
HUMORA LAPPUSĪTE

Izplātītās ziņas*

Kā zināms, ziņu portāli sacenšas par lielāku lasītāju skaitu, un šajā cīņā svarīgs ir kā ziņas ievietošanas ātrums, tā saistošs virsraksts, kas pievilina klikšķus. Virsrakstā bieži nosaukta tikai daļa no ziņas, ar nolūku sniedzot pārprotamu, reizēm pat dīvainu informāciju, lai lasītājs vēlētos iepazīties ar rakstu un noskaidrot, kas par lietu.

Šoreiz humora lappusītē apskatīti daži virsraksti, kas uzmanību piesaistījuši, radīdami neparastas asociācijas, rosinādami iztēli ar vārdu spēlēm, likdami pasmaidīt par steigā nepamanītajām drukas kļūdām vai gluži vienkārši pasmieties un nenoliedzami arī priecāties par ziņas radošu valodisko atspoguļojumu.

- Jātur ikšķis par blondajām šprotēm.
(www.bizness.lv, 30.06.2016.)
- Sieviete Mežaparkā pazaudē divus savus bērnus.
(www.la.lv, 21.07.2016.)

- Bez sadarbības teroristus neapkarot.
(www.nra.lv, 02.12.2015.)
- Atlaistie knābisti slēpj sejas un nodur acis.
(www.puaro.lv, 05.10.2016.)

* Šeit un turpmāk saglabāta oriģinālrakstība.

- DB viedoklis: Saeimu baro ar pusjēliem raušiem. (www.db.lv, 28.10.2016.)
- Aicina dāmas netikties ar vīriešiem, kuri nav Zemessardzē. (www.la.lv, 04.11.2016.)
- Nelāgi kļiedzot tiek aizturēts Greiems Filipss. (www.delfi.lv, 16.03.2016.)

- Baiba Strautmane taisnojas. Nevajag tik daudz dzert, iesaka Stendzenieks. (www.puaro.lv, 27.06.2015.)
- Lasītāji: Bulciņu drudzis Rīgas centrā. (www.delfi.lv, 24.02.2016.)
- Atklāj, kas slēpjas zem nosaukuma „McLaren P15”. (www.apollo.tvnet.lv, 27.01.2014.)

- ASV Kongresa apkašpalāta balso pret bēgļu uzņemšanu. (www.nra.lv, 20.11.2015.)
- Ierēdņiem būs jāuzrāda arī neregistrēts gultasbiedrs. (www.business.lv, 30.08.2016.)
- Kā Latvijā izdzīvo cilvēks ar 5. klašu izglītību? (www.nra.lv, 05.02.2015.)
- Artūra nepatīkamie piedzīvojumi Eksporta ielā. (www.tvnet.lv, 23.10.2016.)

- Reperis Game uz krūtīm uztetovējis Baroka Obamas attēlu.
(www.nra.lv, 14.03.2013.)
- Kritiķi aicina ASV palīdzēt Eiropai un uzņemt vairāk bēgļu.
(www.labdien.lv, 07.09.2016.)
- Dermudu Divstūra Jaunā Dziesma – „TUK TUK” Spridzina Internetu.
(www.uzsmaidi.lv, 23.07.2016.)
- Dārziņš atsvaidzinājis traumu un spēlēt nevarēs nedēļu; savainots arī Kalniņš.
(www.tvnet.lv, 27.10.2016.)
- NRA PĒTA, kā ierakt zemē 80 miljonus eiro.
(www.nra.lv, 12.01.2016.)
- Pirmdien Saldū un Jelgavā krituši siltuma rekordi.
(www.delfi.lv, 04.04.2016.)
- Pārdevēji maldinoši domā, kā drīkst atteikties no pircējiem pieņemt sīknaudu.
(www.labdien.lv, 11.07.2016.)
- Irina Cvetkova prasa no Nila Ušakova atsaukt viņa izplātītās nepatiesās ziņas un atvainoties.
(www.zeme-buve.org, 29.07.2014.)
- Kaktiņš: Pēdējā laika notikumu ietekme uz Sudraba partijas reitingiem varētu būt ļoti minimāla.
(www.diena.lv, 14.10.2016.)
- Likumsargi palīdzējuši vairākiem sirmgalvjjiem, kuri izkrituši no gultas.
(www.tvnet.lv, 19.10.2016.)
- Mikrouzņēmumu nodokļa maksātājiem pirms nāves liks maksāt vairāk.
(www.db.lv, 25.10.2016.)
- Ušakovs atskārtis, ka Aukstais karš nav beidzies.
(www.tvnet.lv, 22.10.2016.)
- Rosina aizliegt pensionāriem izmantot sabiedrisko transportu noteiktos laikos.
(www.puaro.lv, 28.10.2016.)
- Ja Regulāri Lieto Internetu, Obligāti Izlasi! Valsts Policija Brīdina Par Jaunu Un Ļoti Bīstamu Krāpniecības Veicu!
(www.uzsmaidi.lv, 03.11.2016.)
- Ir piedzimis pēdējais šoferis ar tiesībām!
(www.tvnet.lv, 17.10.2016.)
- Nodokļus maksāt ir seksīgi.
(www.db.lv, 28.10.2016.)
- Sola plašas ceļu policistu pārbaudes.
(www.diena.lv, 31.10.2016.)

Materiālu sagatavojusi *Evelīna Zilgalve*
Karikatūras zīmējis *Jānis Kārklīņš*

ZIŅAS PAR AUTORIEM

Ilze AUZIŅA – *Dr. philol.*, LU Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorijas vadošā pētniece

Juris BALDUNČIKS – *Dr. philol.*, Ventspils Augstskolas Tulkošanas studiju fakultātes profesors, Lietišķās valodniecības centra direktors

Māris BALTIŅŠ – *Dr. habil. med.*, Valsts valodas centra direktors

Roberts DARGĪS – *Bc. sc. comp.*, LU Matemātikas un informātikas institūta Mākslīgā intelekta laboratorijas zinātniskais asistents

Dite LIEPA – *Dr. philol.*, Latviešu valodas aģentūras galvenā lingviste

Ilze LOKMANE – *Dr. philol.*, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes asociētā profesore

Dzintra PAEGLE – *Dr. philol.*, latviešu valodas filoloģe, mācību grāmatu autore

Jurģis PAKERIS (*Jurgis Pakerys*) – *Dr. philol.*, Viļņas Universitātes Filoloģijas fakultātes docents

Anitra ROZE – *Dr. philol.*, Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta pētniece

Inta ROZENVALDE – *Mg. phil.*, filozofe, redaktore

Marita SILKĀNE – *Mg. hum.*, Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūta asistente

Ingrīda SJOMKĀNE – *Mg. hum.*, Latviešu valodas aģentūras lingviste

Elita STIKUTE – *Dr. paed.*, Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes docente, Rīgas Centra humanitārās vidusskolas latviešu valodas un literatūras skolotāja

Dzintra ŠULCE – *Dr. philol.*, Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultātes docente

Baiba ZEĻĀKA – *Mg. paed.*, Rīgas Centra humanitārās vidusskolas latviešu valodas un literatūras skolotāja

Kaspars ZELLIS – *Dr. hist.*, Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks

Evelīna ZILGALVE – *Mg. hum.*, Latviešu valodas aģentūras lingviste

Latviešu valodas aģentūras Valodas attīstības daļa

- konsultē pareizrakstības, pareizrūnas, gramatikas, leksikas un valodas stila jautājumos;
- sniedz atzinumus par personvārdu atveidi, pareizrakstību un identitāti;
- dod slēdzienus par konkrētiem valodas vienību lietojumiem un tekstiem.

Sīkāku informāciju sk. Latviešu valodas aģentūras mājaslapā
www.valoda.lv

**Latviešu valodas aģentūra.
Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi.
Populārzinātnisku rakstu krājums, 2017**

Latviešu valodas aģentūra
Lāčplēša iela 35-5, Rīga, LV-1011
www.valoda.lv

Iespiests SIA „Dardedze hologrāfija”

Latviešu valodas aģentūra

ISSN 1691-273X

75

9 771691 273004

Nr. 12/2017